T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE BEDELLİ ASKERLİK: BEDEL-İ NAKDİ UYGULAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLŞAH PALA

İSTANBUL 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE BEDELLİ ASKERLİK: BEDEL-İ NAKDİ UYGULAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLŞAH PALA

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. UFUK GÜLSOY

İSTANBUL 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **III**
ÖZET ..... **VI**
ABSTRACT ..... **VII**
TABLOLAR ..... **VIII**
KISALTMALAR ..... **IX**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA ASKERİ ALANDA BEDEL UYGULAMALARI VE SİSTEMİN DEĞİŞİMİ **7**

1.1.Askeri Alanda İlk Bedelli Uygulamaları 7
1.1.1. Askeri Sınıfın Ödediği Bedeller 7
1.1.2. Reayanın Ödediği Bedeller 12
1.2. Geleneksel Askeri Sistemden Modern Orduya Geçiş Sürecinde Asker Alımı 17

İKİNCİ BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİNDE BEDELLİ ASKERLİK **30**

2.1.Tanzimat Fermanı ve Askerlik 30
2.2. 1846 Kur'a Kanunu 33
2.2.1. Bedel-i şahsî Uygulaması 37
2.3 Kırım Savaşı ve Bedelli Askerlik 41
2.4. Gayrimüslimlerin Askerlik Sorunu ve Bedel Uygulaması 42
2.5. Meslek Olarak Bedelcilik 48
2.6. Bedel Akçesi 52
2.7. Bedelli Askerlikte Müsavat Sorunu 55
2.8. 1870 Asker Alma Kanunu 56
2.9. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaş'ında Bedelli Askerlik 63
2.10. 1886 Asker Alma Kanunu 67
2.10.1 Bakaya Sorununa Çözüm 75
2.11. Redif Sınıfında Bedel-i şahsî ve Bedel -i Hayvan Uygulaması 75

2.12. Asker Alma Kanunnameleri ile Çözülemeyen Sorunlara Öneri: Bedelli Askerlik 80
2.12.1. Aşiretlerin Bedelli Askerleri 81
2.12.2.Muhacirlerin Bedelli Askerleri 84
2.12.3.Tabiiyet Sorunlarında Bedelli Askerlik 86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. MEŞRUTİYET'TEN SONRA BEDELLİ ASKERLİK 90
3.1. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Yapılan Askeri Düzenlemeler 90
3.2 Trablusgarp Savaşı ve Bedelli Askerlik 91
3.3. Balkan Savaşları ve Bedelli Askerlik 94
3.4 1914 Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkati 97
3.5. I. Dünya Savaşı'nda Bedelli Askerlik 103
3.5.1. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Bedel-i Nakdî Kanunları 104
3.5.2. Reddi Bedel Kanunu 107
3.6. Gayrimüslimlerin Bedelli Askerleri 109
3.7. Haric-i Mezhep Bir Topluluk: Yezidiler ve Bedelli Askerlik 111
3.8. Osmanlı Meclisi'nde Bedelli Askerlik Tartışmaları 113
3.8.1. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Görüşleri 113
3.8.2. Ahmed Rıza Bey'in Görüşleri 114
3.9. Bedel-i nakdî Vergisinin Ekonomik Yansımaları 116
3.9.1. Bütçe İçerisindeki Yeri 116
3.9.2. Bedel-i Nakdî Gelirinin Harcanma Alanları 120
3.9.3. Bedel-i Nakdînin Ödenme Şekli 122
3.10. Bedel-i Nakdî Ödeyebilmek İçin İstenilen Belgeler 123
3. 11. Bahriye'de Bedelli Askerlik 125
3.12. Jandarma ve Polis Sınıflarında Bedelli Askerlik 128
3.13. Bedelli Askerliğin Orduda ve Toplumdaki Yeri 129
SONUÇ 134
KAYNAKÇA 138
EKLER 147

ÖNSÖZ

Bedelli askerlik birçok devlette geçmişten günümüze varlığını devam ettiren bir uygulamadır. Buna rağmen, tarihte olduğu gibi, bugün de faydaları hala tartışılan bir konu olmaya devam ediyor. Zorunlu askerlik ile muafiyetler arasında kendine yer edinmiş olan bedelli askerlik uygulaması, en iyimser yaklaşımla hem bireyin hem devletin çıkarlarını bir arada gözeten bir sistem aslında. Bu sisteme Türkiye Cumhuriyeti tarihinde olduğu kadar, geçmişte, Osmanlı Devleti tarihinde de rastlıyoruz. Bu tez, Türkiye'de halihazırda kısmen ve sınırlı olarak uygulanmakta olan bedelli askerliğin nüvesini oluşturan Osmanlı döneminde uygulanmış halini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır.

Bedelli askerlikle ilgili yapılmış müstakil araştırmalar azdır. Bu araştırmalarda, zorunlu askerlik ve kur'a sistemi gibi konular çalışılırken bedelli askerlik çok genel veya birkaç paragraf ile ele alınmıştır. Mesela, Salih Yıldırım tarafından hazırlanan "Osmanlıdan Günümüze Bedelli Askerlik Uygulamaları[1]" başlıklı yüksek lisans tezi, kullanılan birinci elden kaynakların azlığı ve konunun yüzeysel anlatımı nedeniyle yeterli olmaktan çok uzaktır. Hidayet Kara ve Bahattin Çatma tarafından kaleme alınan "Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik[2]" adlı makale ise, detaylara girilmemekle birlikte, bu konuda, literatürdeki en kapsamlı çalışmadır. Bunun dışında, bedel-i şahsî ve bedel-i nakdî kavramlarına çok genel veya dolaylı olarak değinen eserler de vardır.

Tezimizde özellikle Osmanlı Devleti'nin zorunlu askerliğe geçiş sürecinden itibaren muafiyetler kapsamında yaşadığı sorunlar çerçevesinde, bedelli askerliğin kronolojik gelişimi incelenmektedir. 1846- 1918 yılları arasını kapsayan tezimizde bedel-i şahsî ve bedel-i nakdî olmak üzere bedelli askerliğin iki uygulama şekli üzerinde durulmaktadır. Kişilerin askeri vazifelerini bir vekil yoluyla yerine getirmesi anlamında kullanılan bedel-i şahsî uygulaması çalışmamızın ilk ana konusudur. Bu uygulamanın faydaları ve zamanla ortaya çıkardığı toplumsal sorunlar burada anlatılmaktadır.

Tezimiz giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte XVIII. ve XIX. yüzyıllarda savaşların neden olduğu sorunlar ve bedelli askerlik ihtiyacının ortaya çıkışı anlatılmaktadır. Bu yüzyıllarda devlet girdiği savaşlardan mağlup ayrılırken savaşların sonunda ağır

[1] Salih Yıldırım, Osmanlıdan Günümüze Bedelli Askerlik Uygulamaları, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, Mayıs 2019.
[2] Hidayet Kara, Bahattin Çatma, "Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik",JASS, no: 64, yıl: 2017, s.355-371

antlaşmalar imzalamıştı. Bir yandan toprak kayıpları yaşanırken, savaşların getirdiği ağır maddi yükler sebebiyle devlet oldukça borçlanmıştı. Devlet hazinesinin nakit ihtiyacı artmıştı. Bu sebeple orduya ayrılan bütçe kısıtlanmıştı. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir finans kaynağı olarak bedel usulleri kullanılmaya başlandı.

Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl öncesinde askeri vazifelerin yerine getirilememesi durumunda uygulanan bedel usulleri üzerinde durulmaktadır. Bedelli askerlik uygulamasının ilk örneklerine Osmanlı klasik çağından (1300-1600) itibaren rastlanmaktadır. Bu bölümün yazılmasındaki amaç Osmanlı Devleti'nin ilk askeri sistemini kurmasından itibaren bedel uygulamasının varlığını gösterdiğini ve bedel-i nakdî ile şahsi usullerinin bu kadim pratikten beslenerek ortaya çıktığını belirtmektir. Ayrıca, bu bölümde, Osmanlı Devleti'nin profesyonel askerlikten zorunlu askerliğe geçişte askere alma sistemindeki değişiklikler ve modern ordunun oluşum süreci anlatılmaktadır.

İkinci bölüm, 1839 Tanzimat Fermanı ile 1909'a kadar olan tarih aralığını kapsamaktadır. Bu bölümde, Osmanlı asker alma kanunnameleri kaynak alınarak dönemin askeri sistemi incelenmektedir. Askere almada yeni sistem olan kur'anın nasıl çekildiği, muafiyetler, bedel-i şahsî ve bedel-i nakdî konuları tek tek ele alınmıştır. Ayrıca, bölümün tarihsel aralığındaki savaşlarda bedelli askerliğin uygulanış biçimi incelenmektedir. Bu bölüm özellikle Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetim Başkanlığı Arşivi ve Deniz Tarihi Arşivi belgeleriyle desteklenmiştir. Ayrıca bu bölümde Osmanlı Devleti'nde asker alma sorunlarına çözüm olarak sunulan bedelli askerlik uygulamaları örneklerle anlatılmaktadır.

Üçüncü bölüm, II. Meşrutiyetten itibaren başlayıp 1918 yılında ordunun terhis edilmesine kadar geçen süreyi kapsamaktadır. 1909 sonrası askerlik anlayışı, Balkan savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nda bedelli askerlikle ilgili tüm gelişmeler bu bölümde anlatılmaktadır. Bedel-i nakdînin yıllar içinde miktarındaki değişim, savaş şartları da dikkate alınarak, incelenmiştir. Bu bölümde ayrıca, devlet bütçesinde bedel-i nakdîni yeri, bu paranın ödenme şekli, nerelere harcandığı konuları ile toplumun ve bazı devlet yetkililerinin bedel-i nakdî'ye bakışının nasıl olduğu da incelenmiştir.

Bu tezde ağırlıklı olarak kara ordusundaki sınıfların bedelli askerlik uygulamaları ele alınmakla birlikte, uygulamanın bahriyedeki durumu da göz ardı edilmeyerek ona da bir alt başlık açılmıştır.

Araştırmanın temel kaynağını arşiv belgeleri oluşturmuştur. Ancak, tez döneminde pandeminin ortaya çıkması, İstanbul dışındaki arşivlerden yeterli şekilde yararlanmamı engellemiştir. Özellikle ATASE arşivinden alamadığım belgeler sebebiyle tezde bazı alt başlıklar ne yazık ki kısmen eksik kalmıştır. Ön görülemeyen bütün zorluklara rağmen, titizlikle hazırlanan bu çalışmada, benim emeğimin yanı sıra birçok kişinin fikri katkısı bulunmaktadır. Öncelikle tez danışmanım sayın Prof. Dr. Ufuk Gülsoy'a bana güvenip destek olduğu ve ne zaman karanlıkta kalsam ışığıyla yolumu aydınlattığı için sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bunun yanında lisanstan itibaren hocalarım olan sayın Prof. Dr. Yüksel Çelik ve Prof. Dr. Davut Hut hocalarıma da bana yeni ufuklar açtıkları için minnet duymaktayım. Tezim için ihtiyaç duyduğum Osmanlı Bahriyesi ile ilgili belgelerin temininde yardımcı olan Deniz Tarihi Müzesi Arşivi'nde görevli sayın Dr. Mehmet Korkmaz hocama ve yine tezin yazım aşamasında bana yol göstererek yardımlarını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Bütün eğitim hayatım boyunca yanımda olan babam İsa Pala ve annem Gülseren Pala'ya desteklerini esirgemedikleri için minnettarım. Ayrıca, tarih ve vatan sevgisini bana aşılayan varlığını her daim kalbimde hissettiğim dedem Ali İpekçi'ye müteşekkirim.

Gülşah Pala, Göztepe 2021.

ÖZET

Tezimizde Osmanlı Devleti'nde zorunlu askerlik sistemine geçilmesiyle modern dönem bedelli askerliğe karşılık gelen bedel-i nakdî ve bedel-i şahsî uygulamaları üzerinde duruldu. Tanzimat Fermanı'ndan sonra askerlik zorunlu olarak her vatandaşın yerine getirmesi gereken bir görev oldu. 1846 yılında çıkarılan Kur'a kanunuyla da asker alımı bir sisteme bağlanırken çeşitli sebeplerle askerlik yapamayacaklar için muafiyetler belirlendi. Muafiyetler kapsamında bedelli askerlik uygulaması da askeri sistem içinde kendine yasal bir yer edindi. Zamanla yeni neşredilen kanunnameler ve savaşlar çerçevesinde bedelli uygulaması sürekli değişti. II. Meşrutiyetten sonra Osmanlı Devleti askeralmadaki muafiyetleri ortadan kaldırmak için yeni kanunlar oluşturdu. Muafiyetler kapsamında varlığını devam ettiren tek uygulama bedel-i nakdî usulüydü. Bedel- nakdi usulü 1909 yılından sonra varlığını her alanda daha çok hissettirmiştir. Bütçede de kendine yer bulan bedel-i nakdî, devletin paraya ihtiyacı olduğu dönemde önemli bir gelir kaynağıydı. Dünya Savaşı döneminde ise bedel vermek redd-i bedel kanunu ile yasaklansa da savaşın sonuna kadar uygulamada varlığını sürdürdü. 1846- 1918 yılları arasını kapsayan bu çalışma, askeri, sosyal ve ekonomik alanda bedelli askerliğin ne derece etkin olduğunu gözler önüne sermektedir.

Anahtar kelimeler: bedel-i nakdi, bedel-i şahsi, bedel-i askeri, kur'a, redd-i bedel, bedelli askerlik, asker alma, zorunlu askerlik, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

In the thesis, with the transition to the compulsory military service system in the Ottoman Empire, the application of bedel-ı nakdi and bedel-i şahsi applications, which correspond to the modern period military service, were emphasized. After the Rescript of Gülhane, military service became a compulsory duty that every citizen had to fulfill. With the Kur'a law enacted in 1846, the recruitment of soldiers was connected to a kind of system, and exemptions were determined for those who could not do military service for various reasons. Within the scope of exemptions, military service by payment has also gained a legal place in the military system. In the framework of the laws and wars published over time, the military service by payment application has changed constantly. I. After the Constitutional Monarchy, the Ottoman State created new laws to eliminate the exemptions from recruiting soldiers. The only practice that continued to exist within the scope of exemptions was the bedel-i nakdi method. The bedel-i nakdi method made its presence felt more in every field after 1909. The bedel-i nakdi, which also found a place in the budget, was an important income when the state needed money. In the period of World War, although paying a price was prohibited by the law of refusal, it continued to exist in practice until the end of the war. This study, covering the years 1846-1918, reveals how effective military service payment in military, social and economic fields is.

Keywords: bedel-i nakdi, bedel-i şahsi, bedel-i askeri, kur’a, redd-i bedel, paid military service, soldier recruitment, compulsory military service, Ottoman Empire.

TABLOLAR

Grafik 1: Yıllara göre tahsil edilen bedel-i nakdî ve bedel-i askeri vergilerini gösterir 118

Grafik 2: Bilâ vasıta vergilerin 1909/10 senesi mali bütçesi içerisindeki dağılımı..... 119

Tablo1: 1909-1910 seneleri arasında bedel-i nakdî veren sayısının yükseldiği vilayetler…120

Tablo 2: 1909-1910 seneleri arasında bedel-i nakdî sayısında azalma yaşanan vilayetler …….....120

Grafik 3: Bedel-i nakdî gelirinin devlet bütçesi içerisinde yıllara göre dağılımı..... 120

KISALTMALAR

A}MTZ. (04) : Sadâret Eyalet-i Mümtâze Bulgaristan

A.}MKT. UM : Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

a.g.t. : adı geçen tez

A} MKT. : Sadâret Mektubî Evrakı

A} MKT. DV. : Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Kataloğu

A} MKT. MHM. : Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi

A} MKT. MVL. : Sadâret Mektubî Kalemi Meclisi Vala Evrakı

A} MKT. NZD. : Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devair

A} MKT. UM. : Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât

A} MTZ. (05): Sadâret Eyalet-i Mümtâze Mısır

ATASE: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi

BEO. : Babıali Evrak Odası

bkz: Bakınız

BOA: Başkanlık Osmanlı Arşivi

c. : Cilt

C.AS. : Cevdet Askeriye

çev: Çeviren

DH. EUM. 2Şb. : Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İkinci Şube

DH. EUM. 3. Şb: Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Üçüncü Şube

DH. EUM. MEM. : Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memurin Kalemi

DH. EUM. MH. : Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi

DH. EUM. MTK. : Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensîkât Müd.

DH. EUM. SSM. : Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Müdüriyeti

DH. EUM. THR. : Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tahrirât Kalemi

DH. HMŞ. : Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği

DH. İ.UM. : Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye

DH. İ.UM. EK. : Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye Ekleri

DH. İD. : Dahiliye Nezâreti İdare

DH. MB. HPS. : Dahiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye Hapishâneler Müdüriyeti

DH. MB. HPS. M. : Dahiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye-Hapishâneler

DH. MKT: Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi

DH. MUİ. : Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi

DH. MUİ. : Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi

DH. SN.THR. : Dahiliye Nezâreti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Tahrirât Kalemi

DH. SYS. : Dahiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı

DH. ŞFR. : Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi

DH. TMIK. M.: Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat

DH. UMVM. : Dahiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliyye ve Vilâyât Müdürlüğü Kataloğu

DTA: Denizcilik Tarihi Arşivi

ed: editör

HAT. : Hatt-ı Hümâyûn

haz: hazırlayan

HR. HMŞ. İŞO. : Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası

HR. İD. : Hariciye Nezâreti İdare

HR. MKT. : Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi

HR. SFR. (3) : Hariciye Nezâreti Londra Sefareti

HR. TH. : Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası

HR.SFR.(04) : Hariciye Nezâreti Sofya Sefareti

İ.DH: İrâde Dahiliye

İ.MMS. : İrâde Meclis-i Mahsûs

İ.MMS. : İrâde Meclis-i Mahsûs

İ.TAL. : İrâde Taltifat

İA: İslam Ansiklopedisi

MAZC: Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi

ML. EEM. : Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdiriyeti

MMZC: Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

MV. : Meclis-i Vükela

s.: sayfa

S: sayı

ŞD. : Şûrâ-yı Devlet

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TFR. I.AS. : Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık

TFR. I.AS: Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık

Y.MTV. : Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı

Y.PRK. ASK. : Yıldız Perakende, Askeri Maruzâtı

Y.PRK. EŞA. : Yıldız Perakende, Elçilik-Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik

yay: yayın

ZB. : Zabtiye Nezâreti

GİRİŞ

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde bedelli askerlik uygulamasının varlığını anlayabilmek için XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki savaşların neden olduğu sorunları incelemek gerekir. Mali, askeri ve sosyal alanlarda ortaya çıkan sorunlar, aslında bir zincirin halkası gibi birbirine bağlıdır. Bu savaşların sonunda devlet tarafından her sorunun çözümü için yeni uygulamalar başlatılmış, yani klasik dönem Osmanlı sisteminde değişik yapılmıştır. Geçmişte devletin askerine tanıdığı bir hak olarak, kişinin hastalık, sakatlık vb. sebeplerden dolayı askeri hizmetine mukabil bir vekil ya da para verme usullerine, XVIII. yüzyıldan itibaren yeni bir bakış açısıyla yaklaşılacaktır.

Bu yüzyılda gelir gider dengesinin sarsıldığı savaşlarda devlet, hazinenin acil nakit ihtiyacını sağlayabilmek adına yeni vergiler çıkaracak ve bunları nakdî olarak alacaktı. Osmanlı Devleti'nin aynî ekonomiden nakdî ekonomiye geçiş sürecinde bedelli askerlik usulü de hazine için yüklü bir gelir kaynağı olarak görülecekti. Bedelli askerlik usulüne neden ihtiyaç duyulduğunu ortaya çıkarabilmek için XVIII. ve XIX. yüzyıldaki mali durumu irdelemek gerekir.

Bu yüzyıllardaki mali bunalımın arkasında özellikle Avrupa'daki askeri ve ekonomik alandaki devrimler yer alır. Askeri devrim Avrupa'yı birçok alanda farklılaştırmıştı. Savaş kavramı, XVII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da değişmiş, artık krallar arasında bir müsabaka olmaktan çıkmıştı. Bu yüzyıldan itibaren savaşlar fizik, kimya, matematik gibi bilimlerin ışığında zaman ve mekanın akılcı kullanımı sonucu tahmin edilebilir bir hal almıştı. XVIII. yüzyılda Avrupalı devletlerin savaşlarda başarılı olmasını sağlayacak birtakım gelişmeler olmuştu. Bu gelişmelerden en önemlileri, daimi ve merkezi orduların kurulması, muvazzaf askerlere talimler yaptırılması, mühendislerin teknik faaliyetleri ile savaşın gidişatını hesaplayacak duruma gelmesi, ordu finansmanı için gelirlerin doğrudan vergiler ile toplanması, merkezi ve etkin bürokrasinin oluşmasıydı.[3]

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti ise, Avrupa'dan farklı bir savaş organizasyonu ve anlayışına sahipti. Osmanlı ordusu ok ve yay kullanan zırhlı tımarlı sipahinin belkemiğini oluşturduğu askeri sistemiyle, Avrupa'nın askeri devrim sonucu ateşli silahlarla donanmış piyadesine karşı koyamıyordu. Osmanlının sürekli talim yapan muvazzaf askerlere ihtiyacı vardı. Bu sebeple ordu düzenli eğitim gören, maaşlı kapıkullarına dayandırıldı. Savaşlar sebebiyle sayısı sürekli artan piyadeler, yalnızca savaş dönemlerinde orduya katılan sipahilere

[3] Fatih Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğunda Sosyoekonomik Ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2016, s. 154-155.

oranla devlet için daha masraflı oluyorlardı.[4] Bir savaş hazinesinin olmaması paralı askerlerin ücretlerinin ödenmesinde de sorun teşkil ediyordu. Ücretlerin ödenmemesi yüzünden paralı askerler isyan çıkarıyordu. Bunun yanında sefer zamanlarının kısalığı, lojistik imkanların azlığı gibi sebeplerde Avrupa'nın daimi orduları karşısında başarısızlık yaratıyordu.[5]

Savaşlar sırasında Osmanlı Devleti, lojistik desteğin sağlanmasında da sorun yaşıyordu. Ordunun ihtiyaç duyacağı zahire önceden depolanmıyor, savaş başlayınca ise alınacak zahire bulunamıyordu. Savaş zamanı artan zahire fiyatları sebebiyle de nakit para ile hububat almak oldukça zordu.[6] Bedel-i sürsat, bedel-i nüzul vs. vergileriyle istenilen zahire ise, ulaşım imkanlarının kısıtlı olması sebebiyle oldukça güç tedarik ediliyordu. Ayrıca bunların satılarak nakde çevrilmesi de uzun sürüyordu. Bundan dolayı hazinenin artan nakit ihtiyacını kapatmak için aynî yerine bedeli alınıyordu.[7] Bu sebeple aynî ekonomiden nakdî ekonomiye geçmek şarttı.

Bir taraftan da sipahilerin orduda sayısının azalması onların bir kenara itilmesi demekti. Oysa toprak düzeninde önemli yere sahip olan bu tımarlı sipahilerin dirliklerinden toplanan vergilerin merkeze aktarılmaması, piyadelere ödenecek maaşları da etkilemekteydi. Bu sebeple devlet toprak sistemine de müdahale ederek, hazineye daha fazla gelir getirebilmesi için yeni bir sistem kurdu.[8] XVIII. yüzyılın başında hazine gelirlerini arttırmak için malikane sistemine geçilmişti. Fakat mukataa olarak verilen kaynaklar yeterli gelmediği için malikane sistemini genişletmek amacıyla dirlikler mukataalaştırıldı. Bu durum nedeniyle tımar sistemi bozuldu ve eyalet ordusu zayıflamaya başladı. Eyalet askerleri, Osmanlı ordusunun belkemiğini oluşturuyordu. Bu ordunun zayıflaması savaşlarda başarı elde etmeyi zorlaştırıyordu. Eyalet ordusundaki sorun ve kapıkullarının yetersizliği sebebiyle devlet paralı asker istihdam ediyordu. Bu dönem savaşlarla doğru orantılı olarak devletin beslemesi gereken paralı asker sayısında da artış oldu. Bunların maaşları ve diğer ihtiyaçları bütçe içerisinde askeri sınıfa daha fazla yer ayrılmasını gerektirdi. XVIII. yüzyıldaki mali meseleler ile askeri meselleler özdeşleşmişti. Devletin ayakta kalabilmek için daha iyi ve çok askere, bunun için ise daha çok paraya ihtiyacı vardı. Bu sebeple askeri masraflardan tasarruf etmek olanaksızdı.[9]

---

[4] Şevket Pamuk, *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914,* İletişim yay. İstanbul, 2005, s. 119.
[5] Fatih Yeşil, *a.g.e.,* s. 155-156.
[6] Fatih Yeşil, *a.g.e.,* s. 171.
[7] Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Mali Tarihi*, Dergah yay. , İstanbul, 2016, s.372.
[8] Şevket Pamuk, *a.g.e.,* s. 120.
[9] Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım Ve Değişim Dönemi XVIII. Yy'den Tanzimat'a Mali Tarih*, Alan yay., İstanbul, Mayıs 1986, s. 141.

Osmanlı Devleti'ni mali açıdan zor duruma sokan farklı sebepler de vardı. Özellikle Rusya ile yapılan savaşlarda alınan yenilgiler ve sonrasında ödenen savaş tazminatları, bu sırada Fransız ihtilali ile Avrupa'daki gelişmeler, İngiltere'nin uyguladığı kıta ablukası, Osmanlı'dan İsveç'e yapılacak para yardımı dış kaynaklı sebeplerdendi. Ayrıca iç dinamik olarak ordudaki yeniden yapılanma ve paradaki devalüasyonun Osmanlının vergi sistemini etkilemesi de söylenebilir. Çünkü Osmanlı hazinesinin en önemli gelir kaynakları vergilerdi.[10]

Osmanlı Devleti'nin hazinesini en çok yüklü miktarda ödenen savaş tazminatları etkiliyordu. 1774 Osmanlı-Rus Harbi sonrası imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşması'nda Rusya'ya ödenecek savaş tazminatı, Osmanlı bütçe gelirlerinin yaklaşık yarısına eşitti. Ayrıca Küçük Kaynarca Anlaşması'yla Eflak ve Boğdan'ın ödediği vergiler de kısıtlanıyordu. Bu da bütçede gelir azalması demekti. Bu tazminatın ödenmesinin dışında hazine giderlerine bir de savaşların izlerini silmek için kale tahkimatı gibi imar faaliyetleri de eklendi. Ayrıca ordunun bazı birliklerinin iyileştirilmesi için, batıdan yüksek maaş ödenerek teknik personeller getirtilmişti. Tersane ve donanma ıslah edilmiş, subay ve teknik eleman yetiştirmek için Mühendishane-i Bahri-i Hümayun açılmıştı. Sürat topçuları adında yeni bir birlik kurularak yıllık maaşları için ek kaynaklar bulunmaya çalışılmıştı. Hazine giderleri bu icraatlardan da etkilenmiştir.[11]

Mevcut gelirler ile giderlerin finanse edilememesi üzerine 1775 senesinde esham uygulamasına başlandı. Aslında bu uygulama bir nevi iç borçlanmaydı. Eshamın hazinenin acil nakit ihtiyacını karşılaması amaçlanmıştı.[12] Esham sisteminde devlet elindeki mukataayı parçalara bölerek, her paya düşen yıllık vergi gelirinin kaydı hayat koşuluyla ve muaccele denilen peşin ödenen meblağ ile kişilere satıyordu. Bu sebepten vergi kaynağının vergi gelirini devlet önceden belirliyordu. Esham sahibi kişilerin vefatından sonra payı tekrar devlete dönüyordu. Mali dengelerin kötüleştiği dönemde bürokrasi eshamı arttırmaya çalışıyordu.[13]

1783 yılında Kırım, Rusya tarafından işgal edilince, yeni bir Osmanlı- Rus savaşı kaçınılmaz oldu. Devlet hem askeri hem mali bakımdan bu savaşı kaldıracak mahiyette değildi. Devlet bütçesine göre, darphaneden alınacak paranın tamamı ancak donanmanın teçhizatını sağlayabilmekteydi. Hazine-i Amire'nin ise savaşa ayırabilecek gelir fazlası yoktu.[14] Tüm bu imkansızlıklar içinde Osmanlı Devleti'nin tarihinde ilk defa yabancı bir

[10] Fatih Yeşil, *a.g.e.*, s.202.
[11] Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s.76-77.
[12] Yavuz Cezar, *a.g.e.*, s. 79.
[13] Şevket Pamuk, *a.g.e.*, s.168-169.
[14] Yavuz Cezar, a.g.e., s.89.

ülkeden borç almak için girişimlerde bulunuldu. Avrupalı ve Müslüman devletlerle yapılan görüşmeler olumsuz sonuçlandı. Bunun üzerine devlet iç borçlanmayı arttırarak eshamın yanında, sarraflardan[15] da borç aldı.

1787 -1792 senelerinde Osmanlı Devleti hem Rusya hem de Avusturya ile iki cephede aynı anda savaşmıştı. Bu iki savaş maliyeyi iflasın eşiğine getirmiştir. 1789'da Fransız ihtilalinin patlaması ve Avrupa'daki huzursuzluklar, bu devletlerin Osmanlı ile savaşlarının daha kısa sürmesini sağlamıştır. Yapılan barış anlaşmalarından sonra Osmanlı Devleti askeri sisteminde restorasyona başlamıştır. Bundan sonra ıslahatlar için yeni finansmanlar aranacaktır.

Bu dönemde tahtta olan III. Selim barış antlaşmasından sonra düzenli ordunun yanında, bu yeni orduyu finanse edebilmek için İrad-ı Cedid hazinesini de oluşturdu. Hazinenin temel işlevi kendisine tahsis edilen gelirler sayesinde malikane sistemini ortadan kaldırmak, tımar sistemini yeniden düzenlemek ve savaşlar için yedek bir fon oluşturmaktı. İlerleyen senelerde olağan dışı askeri masrafları İrad-ı Cedid hazinesinden ödendi. Bunun yanında Nizam-ı Cedid askerinin ve tersane çalışanlarının maaşlarının ödenmesi ile Nizam-ı Cedid ordusunun talim yapabilmesi için inşa edilen Levent ve Selimiye kışlalarının masraflarını da üstlenmişti.[16] Nizam-ı Cedid 'in kaldırılmasından sonra kurulmak istenen Sekban-ı Cedid ordusunda da finans işleri ile ilgilenecek bir nezaret bulunacaktı. Fakat Sekban-ı Cedid'in yeniçeri isyanı ile kaldırılması ve en sonunda 1826'da yeniçeri ocağının lağvının ardından kurulan Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye isimli yeni ordunun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için de Mansure Hazinesi kuruldu.

Devletin en önemli sorunu olan düzenli ve talimli asker ihtiyacı Mansure ordusu ile çözümlenmişti. Fakat XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin girdiği harplere bağlı mali sorunlar devam etmekteydi. XIX. yüzyılda III. Selim ve II. Mahmut'un Avusturya, Rusya, Yunanistan ve Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile savaşları siyasi bunalımlarla birlikle paranın tağşişe uğramasına sebep oldu. II. Mahmut 1808'den 1822'ye kadar altı ayrı dizi gümüş sikke bastırmış, bu dönemdeki tağşişlerin ardından Rusya, İran ve Yunanistan ile savaşlara girilmiştir. 1828-1829 Osmanlı Rus savaşı ise diğer önemli tağşişin yaşanmasına sebep oldu.

[15] Sarraflık, değişik isimlerde ve ayardaki paraların alım satımını yapan ve bu paraların arasındaki fiyat farkından yararlanarak kendine gelir elde eden aracı gruba verilen addır. Para nakli, muhafazası, devlet adamlarının finans işlerini yürütme, özellikle XVIII. yüzyılın ortasından sonra, savaş yıllarında kısa vadeli borçlarla hazineyi finanse ederlerdi. Ali Akyıldız, "Sarraflık", TDVİA, s. 163.

[16] Yavuz Cezar, a.g.e., s.192-193.

Bu savaşın harcamasına ek olarak Osmanlının Rusya'ya ödemek zorunda kaldığı savaş tazminatı da maliyi etkiledi.[17]Tağşişlerin artması devletin iç borç almasını güçleştiriyordu.

Savaş dönemlerinde artan harcamalara, devletin gelirleri yeterli gelmiyordu. 1840'lardan itibaren Avrupalı sermayedarlar ve Avrupalı devletlerin temsilcileri mali sorunların çözümü için dış borç alınması konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapıyorlardı. Önceleri Osmanlı Devleti tahvillerini satarak borçlanmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da tahvillerini satması Avrupalı sermayedarlarında kazançlar elde etmesi demekti. Tahvillerin satış işi ile ilgilenen bankerler büyük komisyonlar elde ederken, tahvilleri satın alanlar faizlerden gelir elde edecekti. Osmanlı devleti bu fonlardan elde ettiği kazancı özellikle askeri araç ve gereç ithaline kullanarak Avrupa sanayine talepte bulunabilecekti.[18]

İlk kısa vadeli dış borç da 1840'ta Fransız bankasından alındı. Ancak 1856 Kırım Savaşı'nın başlamasıyla ortaya çıkan büyük askeri harcamalar, gelir-gider dengesizliği uzun vadeli borçlanmayı kaçınılmaz hale getirdi. Elverişsiz koşullarda ve yüksek faizle büyük miktar borçlar alan devlet, elindeki borcun anapara ve faizlerini ödeyemediği için yine borçlanmak zorunda kaldı. 1873 Borsa Krizi ile Avrupa ve Amerika para piyasası etkilenince, Osmanlı Devleti de Avrupa'dan borç alma konusunda zorlanmaya başladı. 1875'te Osmanlı Devleti borç ödemelerini yarıya indirdiğini ilan etti. 1876'da ise borç ödemeyi tamamen durdurdu.[19]

1881 yılında Muharrem Kararnamesiyle Osmanlı Devleti imparatorluk içinde yabancı devletlerin alacaklarını tahsil etmek için Düyûn-ı Umumiye idaresinin kurulmasına izin verildi. Osmanlı maliyesinin önemli gelir kaynakları arasında bulunan tuz ve tütün tekelleri, damga resmi, balıkçılık ve alkollü içkilerden alınan vergiler, ham ipekten alınan öşür, Doğu Rumeli vilayetinin ödediği yıllık vergi, Düyûn-ı Umumiye idaresine teslim edilmişti.[20]

Devletin gelirlerindeki bu azalma yeni vergilerin konması ihdası sebep olacaktı. Savaşların devam ettiği vergilerin azaldığı bu dönemde ordunun finansmanı için yeni bir gelire bel bağlamak gerekecekti. Bedel-i askerinin de kaldırılmasından sonra Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı tebaasının askerlikten muafiyet için ödediği bedel-i nakdî devletin önemli gelir kaynağı haline gelecekti.

Devlet, ordu masraflarını ve hazinenin nakit ihtiyacını karşılayabilmek adına askerlikle mükellef olanların hizmetlerine karşılık ödeyecekleri bir vergi olarak bedel-i nakdî uygulamasını yaygınlaştırdı.

---

[17] Şevket Pamuk, *a.g.e.* ,s. 171.
[18] Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş bankası yay., İstanbul, 2014, s.118.
[19] Şevket Pamuk, *a.g.e.*, s.118-120.
[20] Şevket Pamuk, *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim yay. İstanbul, 2005, s.231-232.

Osmanlı Devleti'nde bedelli askerlik şahsi ve nakdi olarak iki kısımda uygulandı. Bedel-i nakdî askerlik çağına giren ve kur'a isabet edenlerden alınarak, askerlik hizmetinden muaf olmak veya bu müddeti kısaltmak için nakden verilen bedeldir. Bedel-i şahsî ise, kişinin yerine vekil olarak başka birini askeri hizmete göndermesidir.[21]

Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmada bedelli askerlikle ilgili çeşitli kullanımlara da rastlanmaktadır. Bazı belgelerde Bedel-i nakdînin, bedel-i askeri ismiyle geçtiği görülmüştür. Burada İslam tebaasından olanların kur'alarının çekildiğine dikkat edip gayrimüslimlerden alınan bedel-i askeri vergisi ile karıştırılmamalıdır.[22] Uygulama bazen de bedel-i nakdî-i askeri[23] olarak ifade edilmektedir. Bedel-i şahsî kavramı ise bazen kişiler üzerine yüklenilen bireysel vergiler için de kullanılmaktadır.[24]

[21] Sıddık Sami Onar, "Bedel-i nakdî" *İslam Ansiklopedisi (İA)* MEB. Yayınları. c. 2, İstanbul, 1979, s.440. bedel-i nakdî şahsen yol yapmakla mükellef olanların bu mükellefiyetine karşılık alınan ve azami 40 kuruş asgari 12 kuruş olan yol vergisi ile karıştırılmamalıdır. Bu vergi Osmanlı belgelerinde tarik bedel-i nakdîsi ismiyle de geçmektedir.

[22] Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.) 605/48 (30 Recep 1320/ 1 Kasım 1902)

[23] BOA, DH. MKT.603/42 (25 Recep 1320/ 27 Ekim 1902)

[24] BOA, Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (DH. TMIK. M.) 237/21 Lef. 3 (8 Muharrem 1325/ 21 Şubat 1907)

BİRİNCİ BÖLÜM
OSMALI'DA ASKERİ ALANDA BEDEL UYGULAMALARI VE SİSTEMİN DEĞİŞİMİ

1.1.Askeri Alanda İlk Bedelli Uygulamaları

1.1.1. Askeri Sınıfın Ödediği Bedeller

Bedel sözlükte bir şeyin yerini tutan karşılık anlamına gelmektedir. Osmanlı maliyesinde vergi veya mükellefiyetin cinsini gösteren bir kelime ile kullanılarak anlam kazanmıştır. Yani bedel, bir hizmete karşı başka hizmetleri yerine getirme veya gerekli mühimmatı temin gibi mükellefiyetin nakde çevrilmesi şeklinde uygulanmıştır.[25] Bedel, reayanın devlete karşı olan yükümlülüklerinin zaman ve mekân bağlamında devletin ihtiyaçlarına göre değiştirilmesine yardımcı olan bir uygulamadır. Bedel, Osmanlı hazinesinin merkezileşme sürecinde vergi gelirlerinin hazineye intikal edilmesi aşamasında yaygınlaşmıştır. Bedel kavramı farklı alanlarda da karşımıza çıkmaktadır. Buna hukuk alanında, bir hizmetin ücreti, kiralanan ya da satılan bir şey için ödenen bedel, nikâh sırasında kadının istediği -mehir- güvence bedeli olarak, Müslümanın aczinden dolayı hac görevini yerine getiremeyip kendi yerine birini yollaması (bedel-i hac) gibi örnekler verilebilir.[26] Bedel askerlikle yan yana kullanıldığında ise, askerlik mükellefiyetinin ortadan kalkmasını sağlayan karşılık anlamına gelir.

Osmanlı Klasik çağında (1300-1600) askeri nitelikli bazı mükellefiyetler için bedel ödendiği görülmektedir. Bu uygulamalar, XIX. yüzyılda olduğu şekliyle bedelli askerlik, bedel-i nakdî ya da bedel-i şahsî olarak karşımıza çıkmasa da askeri hizmetten muaf olma amacını taşımaktadır. Klasik dönemin askeri teşkilatı eyalet ve merkez teşkilatı olarak iki grupta incelediğinde, kapıkulu ocaklarının profesyonel askerlerden meydana geldiği görülmektedir. Askerliği kendisine iş edinmiş, geçimini bu meslekten sağlayan bir asker için muafiyet istemek olası bir durum değildir. Ancak sözü edilen bedelli uygulaması devletin muvazzaf askeri ocakları dışında kalan ve zaman zaman kendilerinden geçici askeri hizmetler talep edilen kesimler için söz konusudur. Bu aynı zamanda askeri hizmetini yerine getiremeyecek güçte ve yaşta olanlara devlet tarafından verilmiş bir haktır. Kuruluş sürecinden itibaren askeri sistem incelendiğinde verilmiş olan bu hakların asıl muhtevası daha iyi ortaya çıkacaktır.

---

[25] Feridun Emecen "Bedel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (*TDVİA)*, c.5, s.301.
[26] Hülya Taş, "Osmanlı Maliyesinde Bedel Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme", *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1*, ed. Mustafa Öztürk, Ahmet Aksın, Elazığ, 2013, s.291-292.

Osman Bey (1302-1324) zamanında devletin askeri kuvveti, aşiret yapısı içerisinden savaşa gücü yeten kimselerden oluşuyordu. Bu kişiler savaş zamanı çağırılır, barış döneminde yine kendiişleriyle ilgilenirlerdi. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde düzenli bir ordudan söz edemeyiz.[27] Daha çok gönüllü bir ordunun varlığı söz konusudur. Devletin ilk yıllarında gönüllü olarak hizmete katılanların bozkır kültürünün etkisiyle atlı asker olmaları Osmanlı askeri yapısında süvarilerin etkinliğini arttırıyordu. Ancak Bizans ile yapılan savaşların artması yaya askerden oluşan bir piyade gücüne ihtiyaç duyulduğunu gösterdi.[28] Bu ihtiyacı gidermek amacıyla ilk düzenli piyade birliği 1325'te kuruldu.[29]

Orhan Bey (1324-1362) zamanında Yaya ve Müsellem adıyla Türk köylü gençlerinden kurulan askeri gücün neferatı, sefer zamanı silahaltına çağırıldıkça ücret alıp, barış zamanı kendilerine tahsis edilen yüzer dönüm[30] ocak adı verilen arazinin işleriyle uğraşmaktaydı. Bunlar, bir anlamda askeri zümreye mensup olmaları hasebiyle, ayrıca vergilerden de muaftılar. Yaya ve Müsellem Ocağı tam zamanlı çalışan bir ordu olmadığından daimî ve muvazzaf sayılmıyordu. Yeniçeri Ocağı kurulunca Yaya ve Müsellem Ocağı padişaha bağlı esas ordu olmaktan çıkarak, vilayet kuvvetleri içinde yardımcı askeri teşkilat olarak geri hizmete alındı.[31]

Bu askerlerin yeni görevleri orduya yol açıp, hendek kazmak ve askere zahire getirmekti. Artık ordunun içerisinde fiili savaşçıdan ziyade istihkam birliklerine benzer bir işleve sahip olmuşlardı. Yine de devlet savaşlara ve nöbetlere katılmaları için bu sınıfı denetimi altında tutuyor, savaşa veya nöbete katılmayanlardan 30 akçe "bedel akçesi" ödemelerini istiyordu.[32] Yaya ve Müsellemler çağırıldıklarında hizmet yerine intikal etmez yani özür beyan etmeksizin hizmete gitmez, ya da yerlerine bedel göndermezler ise, kulaklarının kesileceği; eğer iki üç defa hizmetten kaçınırlarsa, idam edilecekleri kanunnamelerde açıkça belirtiliyordu.[33]

Yaya ve Müsellemlerin bedel vermesi, özellikle geri hizmete alındıktan sonra sefer veya nöbet hizmetine çağırılan fakat bu hizmeti bedenen ifa edemeyecekler için devlet tarafından geliştirilen akılcı bir çözümdü. Bedel verme sayesinde, yaşlılar, çocuk yaştakiler,

[27] Abdülkadir Özcan, "Ordu", *TDVİA,* c.33, s. 362.
[28] Feridun Emecen, "Yaya ve Müsellem", *TDVİA,* c.43, s.354.
[29] Mesut Uyar, Edward Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ekim 2014, s.27.
[30] Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekalif-i Kavaid* (Osmanlı Vergi Sistemi), Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, Haziran 1999, s.219.
[31] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,* Cem Yayınevi, c.1, İstanbul, 1974, s. 413.
[32] Halime Doğru, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya- Müsellem-Taycı Teşkilatı,* Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990, s.23.
[33] Feridun Emecen, a.g.m., s.355-356.

hasta veya sakat olanlar görevlerine icabet etmeyebilecekti. Lakin bu durum asker sayısında azalmaya neden olacaktı. Asker sayısındaki azalmayı önlemek adına, orduya bizzat iştirak etmelerine engel mazeretleri bulunan Yaya ve Müsellemler, kendi yerlerine bedenen hizmet verecek kimselerle anlaşıp, her türlü teçhizatını sağlayarak bedel göndermeye başlamışlardı.[34] Ancak bu bedel gönderme işi zamanla amacından saptırılmış, çiftliklerinden uzaklaşmak istemeyen Yaya ve Müsellemlerin askeri hizmetten kaçış yolu haline gelmişti. Mesela, hizmete bizzat gitmesi gereken bazı Yayalar, kendilerinin yoklamasından sorumlu olan "yasakçılar" ile gizlice anlaşarak, onlara ödedikleri bir miktar bedel akçesi karşılığında, orduya katılmıyorlardı. Böylece, aynı zamanda, nöbet sırasını başka bir Yayanın üzerinde gösterip, yerlerine bedel olarak birini göndermekten de kurtuluyorlardı. Bu suiistimaller nedeniyle, gerçekten bedel gönderecek durumda olanlar, bedel akçesi verip hizmetten kurtulanlar yüzünden zorla nöbete çağırılmak durumunda kaldılar. XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu mağdur insanlar merkeze şikayette bulunmaya başladılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, suiistimallerin önünü alabilmek amacıyla, yeni kanunlar hazırladı. II. Bayezid döneminde 1492'de, her şekilde savaşa gitmekle yükümlü olan Yayaların, yasakçıya bedel akçesi vererek görevinden kurtulamayacağı; yalnızca tahrir defterlerinde bedel ödeyeceğini önceden belirtmiş olan yaşlı ve sakatların bedel verebilecekleri hakkında bir kanunname neşredildi. Bu tarihten itibaren, yasakçıların toplayacağı bedel akçesi yasallaştırıldı ve bu akçe bir gelir olarak I. Selim Kanunnamesinde sancakbeylerine maaş olarak tahsis edildi.[35]

XVI. yüzyılda, Yaya ve Müsellemler önemini kaybedince birçok vilayette teşkilatları kaldırıldı. Ellerindeki çiftlikler devlet adına mukataaya çevrilerek iltizama ve tımara dönüştürüldü. Çiftliklerdeki Yayalar ve onların yamakları normal reaya statüsüne indirildi. Hizmet alanları başka gruplar tarafından doldurulduu. Yayaların yerini Kapıkulu Ocakları, Müsellemlerin yerini de süvari olarak hizmet edecek tımarlı sipahiler aldı.[36]

Klasik dönemde, bedel uygulaması tımar sistemi içinde de geçerliydi. Bilindiği gibi, tımarlı sipahiler geçimlerini karşılamak üzere dirlik adı verilen toprakların tasarruf hakkını elinde tutan süvari birliğinin üyeleriydi.[37] Devlet bu sipahilerden öncelikle toprağın ekilme işleminin yapılmasında kontrolü sağlamasını beklerdi. İkinci olarak askeri görevlerini yerine getirmesini isterdi. Sipahiler tasarruf ettiği araziden elde ettiği vergi gelirleriyle "cebelü"

[34] Halime Doğru, *a.g.e*., s.24.
[35] *a.g.e*., s. 26.
[36] Feridun Emecen, "Yaya ve Müsellem", *TDVİA,* c.43, s.356.
[37] Halil İnalcık, "Tımar", *TDVİA*, c.41, s.168.

denilen atlı askerler beslemekteydi. Bunların at, silah, yeme, içme gibi masrafları dirlik sahibine aitti.[38] Tımar sahibinin gelirine göre beslemesi gereken cebelü sayısı farklıydı. Fatih Kanunnamesi ile tımar sahiplerinin gelirlerine göre ne kadar cebelü sefere getirecekleri standartlaşmıştı.[39] Sipahiler gelirlerine karşılık cebelü çıkartmazlarsa kendilerinden "bedel-i cebelü" adı altında vergi alınmaktaydı.[40] Sipahi bu vergiyi, önceden sayısı belirlenen her bir cebelüden sefere getiremedikleri için tazminat olarak verirdi.[41] XVI. yüzyıl kanunnamelerinde sefer için tımar sahiplerinden cebelü ya da bedel alınmasının gerekli olduğu bildirilmiş, ancak tımar sahibinin bizzat sefere katılması, cebelü veya bedel vermekten daha uygun görülmüştür. Yine de devlet hasta ya da küçük yaşta olanlardan sefere gelemeyenlerin cebelü veya bedel akçesi hangisini verirse kabul ederdi.[42] Böylece sistem içinde dirlikten beklenen askeri hizmet kesintiye uğramamış oluyordu.

XVI. yüzyıl sonlarında Avrupa'da taşınabilir ateşli silahların kullanımında devrim niteliğinde artış yaşandı. XVII. yüzyılda Batıyla yapılan muharebelerde Osmanlı Devleti de bu silahlarla tanıştı. Bu gelişme hem ordu sistemlerinin hem de harp usullerinin değişmesine sebep oldu. Taşınabilir silahların gelişmesi Batıda düzenli talime dayanan profesyonel orduları ve bunların maaşlı askerlerini öne çıkardı. Osmanlı, bu daimî ordular karşısında kendi askeri sistemini de değişen düzene uydurmak zorundaydı. Bu sebeple eski uygulamalarını yeni sisteme uyarladı. Yeni sisteme uyarlanan uygulamalardan birisi de "cebelü bedeliyyesi" idi.[43]

Ekonominin parasallaşması sürecinde, hizmet yükümlülüğünün nakde dönüştürülmesi ve hazineye aktarılması amacıyla cebelü bedeliyyesi önemli bir uygulamaydı. Hazinenin paraya olan ihtiyacı bu verginin yaygınlaşmasına sebep oldu.[44] Bu verginin toplanması önce mübaşirlere verildi ise de sonradan mukataa olarak iltizam usulü ile mültezimlere devredildi.[45]

Hazinenin gelir kalemleri arasına giren cebelü bedeliyyesi zamanla önemli bir gelir kaynağı halini aldı. Bu yolla elde edilen gelirler sadece asker tedariki için kullanılmayıp

[38]Abdülkadir Özcan "Osmanlı Devleti'nin Askeri Teşkilatı" *Hunlardan Günümüze Türk Askerî Kültürü,*ed. A. Sefa Özkaya, Kronik Kitap, İstanbul, Mayıs 2019, s. 367.
[39] Nicoara Beldiceanu, *XIV. yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, Teori yay., Ankara, 1985, s.78.
[40] Mehmet Zeki Pakalın, "Cebelü" *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1, s.265.
[41] Ahmet Tabakoğlu, *Türk Mali Tarihi,* Dergâh yay., İstanbul, 2016, s.435.
[42] Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, c. 4/1, s. 270.
[43] Hülya Taş, a.g.m., s.297-298.
[44] Feridun Emecen, "Cebelü", *TDVİA*, c.7, s.189.
[45] Hülya Taş a.g.m., s. 300.

ordunun diğer birlikleri ve hizmet alanları için de harcandı. Bu konuda örnek olarak Tersane-i Âmire masraflarının karşılanması ve Kapıkullarının maaşlarının tedarik edilmesi verilebilir.[46]

XVIII. yüzyılda muharip güçlerini kaybeden tımarlı sipahiler, askerlik hizmeti yerine bedel vermeyi daha çok tercih ediyorlardı. 1720'lerde aralıklarla süren savaşlar sırasında artan asker ihtiyacının hazineye yük olmadan karşılanması için malikane mukataalarından da tıpkı sipahi dirliklerinden olduğu gibi cebelü çıkarılması istendi.[47] Buna göre, malikanelerin tımar tasarruf edenlerinden sefere cebelü göndermezlerse mahsullerinin bir yıllık gelirleri bedel olarak alınacaktı.[48] 1787-1791/92 Osmanlı- Rus ve Avusturya savaşlarında olağanüstü savaş vergisi niteliğinde cebelü bedeliyyesi toplandı.[49] Artık bu vergi bir çeşit savaş finansmanı halini aldı.

Tımarlı sipahilerden cebelü vergisi dışında hasılat vergisi de alınmaya başladı. 1683-1699 II. Viyana kuşatmasıyla devlet hazinesinin sıkıntı içine girmesi vergi muafiyetini elinde bulunduran vakıf erbabı ve askeri kesimden de bazı vergilerin alınmasına sebep oldu. Dirliklerinde bulunmayan ve cepheye gitmeyen sipahi ve zaimlerden 1689'da hasılatlarının %68'i vergi olarak istendi. Devletin gittikçe artan nakit ihtiyacını ortadan kaldırmak amacıyla alınan bu vergi, zamanla sefere katılıp katılmamak gözetilmeden düzenli olarak tahsil edilmeye başlandı. Bedel-i tımar adı altında alınan bu vergi imdad-ı seferiye uygulaması içerisinde yer alıyordu.[50]

Tımar sistemi, XVII. yüzyıldan itibaren merkezin artan giderlerini tek başına finanse edemedi. Merkez ordusu önem kazanırken bir zamanlar Osmanlı ordusunun en kalabalık gücünü oluşturan tımarlı sipahiler XVII. yüzyıl sonlarından itibaren yavaş yavaş geri hizmetlerde istihdam edilmeye başlandı.[51] III. Selim (1789-1807) döneminde Nizam-ı Cedid ordusu için finans kaynağı olarak çoğu tımar İrad-ı Cedid hazinesine alındı. Bu dönemde tımar sisteminin ıslahı düşünülmüşse de söz konusu girişimler sonuçsuz kaldı. Tımar sistemi daha güçsüz ve yararsız bir hal aldı. Son olarak, 1821 Rum isyanında orduda hazır bulunmaları istenilen Rumeli tımarlı sipahilerinin görevlendirildikleri yerlere gitmedikleri görüldü. Bunun üzerine ocağın tasfiyesi yönünde çalışmalara başlandı. Bu bağlamda, kurulması düşünülen modern ordunun ihtiyacı olan süvari teşkilatının kurulması için,

[46] Hülya Taş a.g.m., s. 306-307.
[47] Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh yay., İstanbul, 1985, s. 191-192.
[48] Feridun Emecen "Bedel", *TDVİA*, c.5, s.301
[49] Ahmet Tabakoğlu, *Türk Mali Tarihi,* Dergâh yay., İstanbul, 2016, s.638.
[50] Ahmet Tabakoğlu, *a.g.e.*, s.523.
[51] Ahmet Tabakoğlu, *a.g.e.*, s.507.

sipahilerin İstanbul'daki kışlalarda talim yapması istendi. Bir kısım sipahiler 1827'de "Asâkir-i Mansure Süvarisi" haline sokuldu. Bazıları ise emekliliklerini isteyip, ellerindeki tımarların gelirleriyle cebelü bedeliyyesi ödemeleri şartıyla tımarlarını muhafaza etti. Bir kısım tımarlı sipahiler de savaşlarda yeterli olmamaları sebebiyle tımar gelirleriyle birlikte zaptiye teşkilatının kurulmasına katkı sağladı. Böylece tımarlı sipahiler yavaş yavaş tasfiye edilerek tımar sistemi de ortadan kalkmış oldu.[52]

1.1.2. Reayanın Ödediği Bedeller

XVII. yüzyıl savaşları geçmiş dönem savaşlarına göre daha maliyetliydi. Bu dönem maaşlı asker sayısının artması ve savaşların uzun sürmesi sebebiyle yükselen enflasyon, Osmanlı Devleti tarafından geleneksel yöntemlerle düşürülmek istendi. Madeni para tağşişe uğradı, iç borçlanmaya gidildi; askeri, mülki makam ve memuriyetlere yapılan atamalardan yüksek bedeller alındı. Lakin hazine için istenilen para akışı tam olarak sağlanamadı. Sonuçta Osmanlı yönetimi eskiden bedeni hizmet veya mal ile ödenen vergilerin yerine nakit para ödenmesini sağlayan yeni bir vergi uygulamasına geçti. Bu tür vergiler *avarız* adı altında toplanmaya başlandı.[53] Avarız vergisi fevkalade vergilerden olup, Osmanlı bütçesinin düzenli olmayan gelirlerindendi. Genellikle savaş zamanı nakdî ya da aynî olarak toplanırdı.[54] Askerin geçeceği yollar boyunca teşkil edilen menzillerde, ordunun önceden belirlenmiş olan ihtiyaçlarından; zahire, harp malzemesi, arpa-saman vs. tedarik etmek, gerekirse amele, araba ve hayvan bulmak, kürekçi, azap, cerehor namı altında orduya yardımcı sınıflar temin etmek avarız vergisi ile sağlanırdı. Böylece reaya devletin veya seferin masraflarına belli oranda iştirak ettirilmiş olurdu.[55] Sefer düzenlemelerinin getirdiği hizmetler sancak halklarına yüklenince, avarız vergisi ya da hizmetlerinin sağlanması için devlet, ya merkezden ya da o bölgedeki memurlardan birini sancakta görevlendirirdi. Nakit paraya duyulan şiddetli ihtiyaç nedeniyle bazen görevli memurların suiistimalleri bile görmezden gelinerek cezalandırmaya gidilmiyordu. Devlet bütün olumsuzluklara rağmen hazineye nakit akışını sürdürmek istiyordu. Bedel akçesi de işte böylece Osmanlı mali tarihindeki yerini almış oldu.[56]

Avarız vergisinin belirlenmesinde esas ölçü birimi "avarız hane" idi.[57] Bir de tahrir defterlerinde "hane-i gayr-ı ez-avarız" olarak geçen ve derbentçi, tuzcu, madenci, şahinci gibi

[52] Ömer Lütfü Barkan, "Tımar", *İA*, M.E.B yay., İstanbul, 1979, c.12/1, s.330-331.
[53] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.*, s.160.
[54] Halil Sahillioğlu,"Avarız*", TDVİA,* c.4, s.108.
[55] Ömer Lütfü Barkan, "Avarız", *İA*, M.E.B., İstanbul, 1979, c.2., s.14.
[56] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi,* Cem Yayınevi, İstanbul, 1974, c.2, s. 297.
[57] Mehmet Zeki Pakalın, "Hane", *a.g.e.*, c.1, s. 727.

belirli hizmetlerle yükümlü olanlar ile kadı, nâib, sipahi, müderris, imam, şeyh, seyyid gibi resmi görevli ya da din adamlarını ve bedensel engelleri olan kimseleri içine alan vergi muafiyeti kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu kişilerin hizmetleri avârız-ı divaniyye ve tekâlif-i örfiyeden sayıldığı için başka bir hizmetle mükellef tutulmazlardı.[58]

Avarız hane hesabıyla alınan askeri mükellefler ise kara ve bahriye ordusunda karşımıza çıkmaktadırlar. Bunlar; beldar, kürekçi, kalyoncu ve geri hizmette görevli orducu esnafından oluşmaktadır.

Beldar bir dağ geçidinin muhafazası ile ilgilenen kimse anlamına gelmektedir. Beldarlar orduda savaş sırasında geri hizmette top çekmek, gerekli yerleri kazmak, geri emniyeti sağlamak gibi işlerde kullanılırlardı. Derbentçilerle karıştırılsa da onlardan farklı olarak beldarlar, hizmetlerinin karşılığı olarak bir ücret alırlardı.[59] Beldarlar Müslüman ve gayrimüslimlerden avarız hane hesabına göre tedarik edilirlerdi. Bu görevlinin alımından önce mevkufat defterlerine göre gereken beldar sayısı hesaplanırdı. Seferin yapılacağı bölgelere yakın yerlerden alınmasına dikkat edilerek, merkezden gönderilen mübaşirler, köy kethüdalarıyla birlikte genç ve güçlü yapıda olanlardan beldar seçerdi. Bunların oturdukları mahaller ve isimleri bir deftere kaydedilerek sefer öncesi ve sonrası yoklamaları yapılırdı.[60]

Görevli olduğu halde sefere icabet etmeyenlerden bedel alınırdı. Bedel alınmasında, hizmet mahallinin uzaklığı, geç kalarak sefere yetişememe, devletin nakde olan ihtiyacı, beldar yazılıp sefere katılmama ve firarlar göz önünde bulunduruldu. Bedel miktarı o yıl aynî olarak tedarik edilen beldara verilecek ücrete göre şekillenirdi.[61] XVII. yüzyılda beldar bedeli kişi başına 6.000-18.000 akçe arasındaydı.[62] Beldar bedeli vergi olarak Amcazade Hüseyin Paşa (ö. 1702) tarafından kaldırıldı. Beldarlık XIX. yüzyılda Tanzimat sonrası askeri reformlar sürecine kadar devam etti.

Osmanlı yönetimi esnaflarına da avarız usulü askeri hizmet yüklemekteydi. Devlet muharip güçleriyle ordunun iaşe ve ikmal hizmetlerini görecek gruplarla birlikte seferlere katılırdı. Sefer sırasında askerin ihtiyaçlarına yönelik mal ve hizmet sunan esnaf gruplarına "orducu" adı verilirdi.[63] Kadı tarafından lonca teşkilatı içinden belirlenen bu orducular esnaf-

[58] Halil Sahillioğlu, a.g.m., s. 108.
[59] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, Eren yay., İstanbul, 1990, s.83.
[60] Şenol Çelik, "Beldar", *TDVİA*, c. EK-1., s.182.
[61] Şenol Çelik, a.g.m., s.182.
[62] Ahmet Tabakoğlu, a.g.e., s.374.
[63] Şenol Çelik, "Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducu Esnafı ve İstanbul Orducuları", *Eskiçağdan Modern Çağa Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev)*, ed. Feridun Emecen, Kitapevi Yayınları, Mayıs 2008, s.355.

ahi arka planı sayesinde levazım tedarik görevini yerine getirip, fetihlerde bulunurlardı.[64] Orducu esnafı; sefere çıkış, savaş ve seferden dönüşlerde askerin giyim, yiyecek, sağlık, silah, donanım ve tamirat ihtiyaçlarını ücret karşılığı narh üzerinden yerine getirirdi.[65] Orducular sefer sırasında kale duvarlarına toprak taşıma, tünel açma, kale tamiri gibi işlerde de istihdam edilirlerdi.[66]

Orduculuk hizmeti avarız türü bir vergilendirme olup aynî ve nakdî şekilde karşılanırdı. Genelde İstanbul, Bursa ve Edirne'den orducular aynî olarak toplanırdı. XVII. yüzyıldan itibaren devletin nakde olan ihtiyacı arttığı için bu verginin yarısı aynî yarısı nakdî (nısf bedel) toplanamaya başladı. Devlet, zamanla aynî olarak tedarik edilen orducular yerine nakdî bedel almayı uygun gördü. Devlet mükelleflerin ödeyeceği bu verginin ne kadar olacağını önceden belirlerdi. Orducu bedeli dükkanı ve geliri olan tüccar ve esnaftan yiğitbaşı marifetiyle toplanırdı.[67] XVI. yüzyıldan itibaren artan sefer masraflarının karşılanması için esnaftan alınan orducu bedeli XV. yüzyıla göre üç katına çıkmıştı.[68] XVII. yüzyılda İstanbul'un orducu bedeli 1.700.000 ile 1.800.000 akçe arasında değişmekteydi.[69] Toplanılan bedeller yeniçeri maaşları, tersane masrafları, inşa edilen kalyon mühimmatı ve donanma için zahire alımında kullanılırdı. III. Ahmet'in tahtan indirilmesine sebebiyet veren 1730 Patrona Halil isyanında orducu esnafının da rolü oldu. 1826'da teşkilatlanan yeni ordu ile orducular lağvedildi. Yerlerine sanayi alayları oluşturuldu.

Osmanlı Bahriyesinin asker tedariki sırasında da avarız vergisi alınmaktaydı. Bahriyenin nefer ihtiyacı çeşitli kaynaklardan sağlanmaktaydı. XVI. yüzyılda denizlerdeki varlığını iyice hissettiren Osmanlı donanmasının merkezi İstanbul'daki Tersane-i Âmire idi. Tersane ve donanmanın başında en büyük askeri ve mülki yönetici olarak Kapudan Paşa bulunurdu.[70] Osmanlı Bahriye'sinin personeli Donanma Ricali, Tersane Ricali ve Tersane Halkı olmak üzere üçe ayrılırdı.[71] Donanma ricalini; derya beyleri[72] ve gemilerdeki diğer kaptanlar ile gemi hizmetlileri, Tersane Ricalini; gemiler tersanedeyken onların inşa ve

[64] Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin iktisadi ve İçtimai Tarihi,* Cem yay., İstanbul, 1974, c.2, s.38.
[65] Şenol Çelik, "Orducu", *TDVİA,* c.33, s.371.
[66] Şenol Çelik, a.g.m., s.372.
[67] Şenol Çelik, "Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducu Esnafı ve İstanbul Orducuları", *Eskiçağdan Modern Çağa Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev)*, ed. Feridun Emecen, Kitapevi Yayınları, Mayıs 2008, s.372-373.
[68] Mustafa Akdağ, *a.g.e.*, c.2, s.427.
[69] Şenol Çelik, a.g.m., s.373.
[70] İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire,* Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara, 1992, s.31.
[71] İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre yay., İstanbul 2007, s.69.
[72] Derya beyi: Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında donanmanın başbuğuna verilen unvan. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.1, s. 430. Ayrıca detaylı bilgi için bakınız: İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları, s. 73.

tamirinde faaliyet gösteren hizmetliler, Tersane Halkını; gemi inşasıyla görevli sanatkâr sınıf (neccar, kalafatçı, pârû-tıraş, haddad, meremmetçi, tûcger, kumbaracı, üstüpücü, vardıyan, makaracı)[73] ve tüfekli askeri sınıf olan azaplar oluştururdu.[74]

Gemilerinin çektiri tipi (kadırga) olduğu dönemde geminin hareket ettirilme görevini kürekçi ve alatçılar[75] yerine getirirdi. Kürekçiler farklı şekillerde tedarik edilirdi. İtalyanca "forsa" denilen ve harpte ele geçen esirler kürekçi olarak gemilerde çalıştırıldı. Bunlar Osmanlı belgelerinde "*gebrân-ı mîrî*" adıyla geçmektedir. Yine harp esirleri dışındaki esirlerden de Tersane-i Âmire'de çalıştırılmak ve kürekçi yapılmak amacıyla esir satın alınırdı. Çeşitli suçlardan dolayı kürek cezasına çarptırılanlar da en az altı ay ve en çok müebbet olmak üzere cezalarını kürek çekerek doldururlardı. Devlet reayadan ve esnaftan ocaklık kürekçi adıyla, avarız vergisi karşılığında, avarız hane hesabına göre kürekçi alırdı. Reayadan 20 hanede bir kişi olarak alınan kürekçinin, "*hânehâ-i avarız-ı kürekçiyân*" yani kürekçiye tahsis olunan avarız hanesinden geri kalan 19 hane, o kürekçiye ait masrafı karşılamak için belli miktarda akçe vermek zorundaydı.[76] Bu akçeye "kürekçi bedeliyyesi[77]" denirdi.

Donanmanın ihtiyacı olan kürekçi sayısı maliye tarafından yazılan hükümlerle sancaklara gönderilir ve gerekli olan sayı bu şekilde toplanırdı.[78] Bu kürekçiler toplandıkları kazanın yapısına göre Müslüman veya gayrimüslim olurdu. Devlet hizmetlerinden yararlandığı bu kürekçilere XVI. yüzyılda maaş (mevâcib) olarak Müslümanlara 106 akçe, gayrimüslimlere 80 akçe ödüyordu.[79]

Kürekçiler aynî ya da bedel olarak tedarik edilebilirdi. Eğer kürekçi ya da piyade hizmete bizzat gitmeyip yerine adam gönderirse buna bedel tutma denirdi.[80] Kazalardan aynî olarak toplanamayan kürekçinin yerine "hod-girifte kürekçi" adıyla başka biri göreve alınırdı. Bunlar ocaklık kürekçiden farklı olarak kazalardan gönüllü yazılırdı. Hod-girifte kürekçinin maaşları alındıkları sancağın gelirlerinden ve Hazine-i Âmire'den ödenirken, bazen reayaya da yüklenmekteydi.[81]

---

[73] İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire,* TTK yayınları, Ankara 1992, s.66-81.
[74] İdris Bostan, *a.g.e.*, s. 49.
[75] Alatçı, Yelken halatlarını kullanmakla görevli kürekçilerle birlikte zikredilen gemi görevlisidir. Genellikle Gelibolu'dan avarız uslu alınırdı. Ancak bedel olarak da karşılanabilmektedir. İdris Bostan, *a.g.e.*, s. 225.
[76] İdris Bostan, *a.g.e.*, s.187-213.
[77] Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c.2, s.342.
[78] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Bahriye Teşkilatı*, TTK, Ankara, 1988, s.483.
[79] İdris Bostan, *Osmanlı Akdeniz'i*, Küre Yayınları, İstanbul, 2017, s. 197.
[80] Feridun Emecen, "Bedel", *TDVİA*, c.5, s.301
[81] İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire*, TTK yay., Ankara, 1992 s.204-205.

Reayadan aynî kürekçi alınmadığı zaman toplanan bedeller XVII. yüzyılın ortalarına kadar büyük bir gelir teşkil etmezken, bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren aynî kürekçi ihtiyacı azalıp bedel alımları artınca, kürekçi bedelleri hazinenin daimî senelik gelirleri arasına girdi. XVII. yüzyılda bazı yerler avarızları karşılığında kürekçi bedeli veriyorlardı. İstanbul daima bedel öderken, Bursa ve Edirne XVII. asrın sonlarına doğru bedel ödemeye başladı.[82]

XVI. ve XVII. yüzyılda reayadan aynî kürekçi alınmayıp onun yerine bedel toplanmasının bazı sebepleri vardı. Bu sebeplere örnek olarak bulaşıcı hastalıklarla reayanın kırılması, aynî kürekçi vermenin güç gelmesi, kürekçi istenen bazı bölgelerin halklarının deniz havasına alışkın olmaması, kürekçilerin bir kısmının aynî teslim edilip bir kısmının bakaya kalması, donanmanın seferde olduğu dönemde kürekçi ücretlerinin karşılanması, o sene için aynî kürekçiye ihtiyaç duyulmaması[83] gibi. Kürekçi bedellerinin tahsili Maliye'nin Mevkufat kalemince yapılıp, toplanan bedeller Tersane eminine teslim edilirdi. Bedeller Hazine-i Âmire'ye gelir kaydedilirdi. Bedel gelirleri hod-girifte kürekçilerin tutulmasında, donanma mühimmat masraflarına, gemi inşasına, derya beylerinin salyanelerinin verilmesine harcanmaktaydı.[84]

XVII. yüzyılın sonlarına doğru donanmada kürekli çektiri yani kadırga tipi gemilerinin inşası adeta durmuştu.[85] 1662' de ilk defa kadırga tipi gemilerden kalyona geçiş denendi. Bu kalyonlar donanmayla sefere çıkmış ancak başarısız olmuştu. Bu sebeple tekrar kadırgaların kullanımına geçildi. 1682 senesine gelince teknik olarak diğer kalyonlardan farklı yeni model kalyonlar yapıldı. Başarılı olan bu kalyonlar sayesinde Osmanlı donanmasında kalıcı bir şekilde kalyon kullanımına başlandı.[86] Böylece kürekçilere olan ihtiyaç azaldı. Kalyonun mürettebatı ise her sene donanma denize çıkmadan önce bazı kazalardan toplanarak oluşturuldu. Bunlara "kalyoncu neferleri" ya da "taşralı neferat" denilirdi. Kalyoncular daimî olmayan eyalet askerleriydi.[87] Hizmete alınınca maaş alır, hizmetleri bitince memleketlerine dönerlerdi.[88]

---

[82] İdris Bostan, *a.g.e.*, s.220-222.
[83] İdris Bostan, *a.g.e.*, s.221.
[84] İdris Bostan, *a.g.e.*, s.220-221.
[85] İdris Bostan, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, Kitapevi yay., İstanbul, 2006, s.197.
[86] Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları*, Küre yay., İstanbul, 2011, s.25-26.
[87] Kalyoncular savaşçı bir unsur olarak da ön plana çıkıyordu. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Bahriye Teşkilatı eserinde G.A. Ollivier' dan verdiği dipnotta XVIII. yüzyıl sonlarında donanmadaki leventlere kalyoncu denildiğinden bahsetmiştir. Ancak kalyoncuların leventler ile karıştırılmaması gerekir. Leventler maaşlı ve daimî askerlerken, deniz kenarındaki Türkler ve adalardaki Rumlardan alınırdı. Kalyoncular ise donanmanın ihtiyacına göre alınan muvakkat taşralı neferattır. İsmail Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.480.
[88] Ali Fuat Örenç, "Kalyoncu", *TDVİA*, c. EK-2, s.10-13.

Kalyoncular mümkün olduğunca imparatorluğun sahil kazalarından alınırdı.[89] Bu kazaların isimlerinin yazılı olduğu defter, Kaptan Paşa tarafından Babıali'ye arz edilirdi. Bunun üzerine kalyoncu tedarik edilecek her kaza kadısı ve valisi bilgilendirilirdi. Kalyoncu alınacak kazalara mübaşir görevli olarak yollanırdı. Alınacak kalyoncuların maaşlarının yarısı mübaşire teslim edilirdi.[90] Kalyoncuların masrafları yerine göre dört, yedi, sekiz, dokuz ve on eve bir kürekçi olacak şekilde "kalyoncu bedeliyyesi" adıyla alınan vergiden karşılanıyordu.[91] Bedel çoğunlukla kalyoncu toplanan bölgelerden alınırdı. Bir kalyoncunun göreve gelmemesi durumunda o kazadan bedelin iki katını ödemeleri istenirdi. Doğal afet ve nüfus azalması gibi olağanüstü durumlarda bedel affedilirdi. Kaptan paşaların kalyoncu bedelinden yıllık belli miktar pay almaları adetti. Gönüllü olarak da kalyoncu yazılmak mümkündü. XIX. yüzyılın hemen başlarında Tersane hazinesinin gelirini oluşturan kaynaklar arasında kalyoncu bedeliyyesi önemli bir yer tutuyordu.[92]

XIX. yüzyılın başında Yunan isyanı sebebiyle Osmanlı kalyonlarında gayrimüslimlerin istihdam edilmeleri yasaklanınca, donanma tamamen Türk ve Müslümanlardan teşkil edilmek istendi. Modern donanma kurulurken II. Mahmut tarafından 1827'de kalyoncu sınıfını kaldırarak yerlerine "tersane tüfekçi neferatı" oluşturuldu. Kalyoncu bedeliyyesi de Tanzimat'ın vergi reformuyla birlikte kaldırılmış oldu.[93]

1.2. Geleneksel Askeri Sistemden Modern Orduya Geçiş Sürecinde Asker Alımı

Devlet tarafından küçük yaşta alınarak tamamen profesyonel asker yapılmak üzere yetiştirilen Yeniçeriler, Kapıkulu Ocakları altında anılacak merkez kuvvetlerinin ilki olarak düzenli ve maaşlı şekilde teşkil edildi. Bu ocağın personeli 1361'de çıkarılan pençik kanunu gereği önceleri savaş esirlerinden temin ediliyordu. Esirler ilk yıllarda doğrudan asker yapılırken, bu uygulamanın zararlı olduğu görüldü. Bundan dolayı esirlerin önce Türk dilini, adet ve geleneklerini öğrenmeleri kararı alındı.[94] Türk- İslam geleneğine göre yetişen bu esirler, Kapıkulu kuvvetlerine nefer temin eden Acemi ocağına alınıp askeri eğitime tabi tutulurdu. 1402'de Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin fetih hareketlerinin durması pençik oğlanının teminini zorlaştırdı. Bu yüzden Çelebi Mehmet (1413-1421) döneminde İslam devletlerinde daha önce görülmeyen devşirme usulü kullanılmaya başlandı.

[89] Ali Fuat Örenç, a.g.m., s.10-13.
[90] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.485.
[91] Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, s.154.
[92] Ali Fuat Örenç, a.g.m.,10-13
[93] Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekalif-i Kavaid* (Osmanlı vergi sistemi), Maliye Bakanlığı yay., Ankara, Haziran 1999, s.100.
[94] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, c. 1, s.11.

II. Murat(1421-1451) döneminde ise kanunlaştırıldı. Devşirme kanununa göre, kapıkulu ocağının nefer ihtiyacı önceden belirlenerek Divan-ı Hümayuna arz edilir, burada verilen karar göre 8 ila 20 yaş arasındaki gençler devşirilirdi. Devşirme işi üç veya yedi senede bir olurdu. Bu işle turnacıbaşı, saksoncubaşı, zağarcıbaşı gibi Yeniçeri Ocağı'nın memurları görevliydi.

Devşirme kanununa göre devletin Hristiyan tebaasından, özellikle seçkin ailelerin çocukları alınırdı. Genelde Arnavut, Boşnak, Rum, Bulgar, Sırp ve Hırvat çocukları tercih edilirdi. Türk, Kürt, Acem, Rus, Yahudi, Gürcü ve Çingene çocukları devşirilmezdi. Bu devşirilen çocuklar memleketlerinden alınarak İstanbul'a getirilir ve Ağa Kapısı'nda yeniçeri ağası tarafından kontrol edilirdi. Ardından sünnet edilen çocuklara Müslüman-Türk isimler verilirdi. Bu devşirilen çocuklar içinde saray içinde istihdam edilebilirdi. Saray için alınacak olanları da saray ağası seçerdi. Bunlar Edirne, Galata veya İbrahim Paşa saraylarında eğitilirler ve kabiliyetli olanlar Topkapı Sarayına alınırlardı.[95] Orduda istihdam edilecek devşirmeler ise, Türk kültür ve dilini öğrenmeleri için belli bir müddet Müslüman ailelerinin yanına verilirdi. Bu müddetin sonunda Acemi, topçu ve cebeci ocaklarına alınırlardı. Acemi ocağında bilfiil çalışan devşirmeler artık acemi adıyla adlandırılırdı. Bu ocaklarda hizmetlerinin bitmesiyle acemiler, Yeniçeri ocağına "kapıya çıkma" adıyla intikal ederlerdi.[96] Kapıya çıkma yedi sekiz senede bir ya da ihtiyaca göre gerçekleşirdi. Harpler dolayısıyla yeniçeri ocağındaki açığı kapamak için sıklıkla acemilerden ocağa alım yapılırdı. Acemiler kapıya çıkarken ikişer akçe ile ulufe defterine kaydedilerek hizmete başlarlardı.[97]

Yeniçerilerin savaş dönemleri dışında barış zamanında da görevleri bulunmaktaydı. Divan-ı Hümayun muhafızlığı yapar, Tulumbacı ocağı kuruluncaya kadar da İstanbul'daki yangınları söndürürlerdi. Bir kısım yeniçeri ağaları da şehir içinde dolaşarak asayişi sağlardı. İstanbul'da karakol hizmetleriyle kale kapılarının açılıp kapanma işini yeniçeriler yapardı.[98] Merkez dışında taşra hizmeti olarak üçer yıllık süreyle nöbetleşe kalelerde muhafızlık yaparlardı. Yeniçeriler düzenli ve hafif piyade sınıfı olarak XVII. yüzyıla kadar başarılarını muharebelerde gösterdiler. Ancak XVI. yüzyıl sonundan itibaren yeniçeri ocağı çeşitli sebeplerden dolayı ciddi bir bozulma dönemine girdi.

[95] Abdülkadir Özcan, "Devşirme", TDVİA, s. 255
[96] Kemal Beydilli, "Yeniçeri", *TDVİA,* c. 43, s.450.
[97] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.,* s. 61- 63
[98] Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Askeri Teşkilatı", *Hunlardan Günümüze Türk Askerî Kültürü,* ed. A. Sefa Özkaya, Kronik Kitap, İstanbul, Mayıs, 2019, s.356.

Yeniçeriliğin bozulmasının en önemli sebeplerinden biri ocağa asker alımındaki usulsüzlüklerdi. Bilindiği gibi, Osmanlı toplumu, "erkan-ı erbaa" denilen dört temel öğe üzerine yapılanmıştı. Diğer bir değişle Osmanlı Toplumu; asker, ulema, esnaf-tüccar ve reayadan oluşan dört ana gruptan meydana geliyordu. Buna göre, savaşmak ve ülke güvenliğini sağlamak askerin işiydi. Diğer gruplar askerlikten uzak durmalıydı. Tabakalar arasındaki geçiş sayesinde asker sayısı artarsa toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlayan toplumsal ödevler yerine getirilemezdi.[99] XVI. yüzyıl ortalarından itibaren yeniçerilerin içerisinde şehir ve kasaba halkından gönüllü olarak yeniçeriliğe yazılan maaşsız bir grup da vardı. Bunlar Yeniçeri statüsünden faydalanmak amacıyla kaydolur, sadece harp zamanı Turnacı vasıtasıyla toplanırlardı. Zamanla artan asker ihtiyacının sadece devşirme sistemiyle karşılanamaması üzerine ocağa devşirme kaynağı dışında da asker temin edilmeye başlandı. Devşirme sistemi dışında ocağa asker temini zamanla iyice yaygınlaşarak; esamelerin (yeniçeri maaş defteri) satışa çıkmaya başlaması ve rüşvet ile kanun dışı ocağa girenler[100] bozulmanın ana kaynağını oluşturdular.[101] Bunun dışında, yeniçeriler sivilleştirerek askerlikten uzaklaşmaya başladılar. Kanuni'den sonraki padişahların seferlerin başında bulunmaması Yeniçeri Ocağının motivasyonunu olumsuz yönde etkiledi. Yeniçerilerin özellikle III. Murat'ın (1574-1595) saltanatı sırasında evlenmeye başlayarak -evlenme izni önceleri sınırlı olarak vardı-kışlalarından uzaklaşmaları askeri etkinliklerini düşürdü. I. Ahmet (1603-1617) döneminden itibaren, aile kuran yeniçeriler askerlik mesleklerinin yanında ek gelir getirici işlerle uğraşmaya başladılar. 1660'larda loncalarda önemli miktarda esnaf ve zanaatkâr yeniçeriler bulunuyordu. Lonca Teşkilatı erbabı tarafından, yeniçerilerin Lonca Teşkilatı içerisinde yer almaları hoş karşılanmıyordu; çünkü bazı yeniçeriler piyasa şartlarına ve kurallara uymuyordu. Ticaretlerini kaba kuvvete dayalı şekilde gerçekleştiriyorlardı. Ayrıca yeniçerin askeri imtiyazları sayesinde vergiden muaf olmaları, haksız rekabet ortamı oluşturuyordu. Fakat bazı esnaf sınıfları yeniçerilerin nüfuzundan yararlanmak istiyordu. XVII. yüzyıl yeniçeri ve esnaf sınıfının içiçe geçmesine vesile oldu. Yeniçeriler esnaflaştı, esnaflar yeniçerileşti. Hem imparatorluğun dört bir yanında hem de İstanbul'da esnaflık ve yeniçerilik adeta birbirinden ayrılamaz bir hale geldi.[102]

[99] Murat Tuğluca, "1683-1699 Savaşlarında Nefîr-i âmm Halkı", SUTAD, Güz 2016; 40, s. 90.
[100] Anadolu ve Rumeli'den toplanan yeniçeri askeri İstanbul'a getirilirken yolda aralarına "saplama" ya da "ecnebi "denilen yabancılar karışırdı. Bunların isimleri eşkâl defterlerinde yazmazdı. Rüşvet vs. yollarla ocağa katılırlardı. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.,* c.2, s.90.
[101] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.330-331.
[102] Mehmet Mert Sunar, "Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülga 'ya Doğru: Nizam-ı Cedid Reformları Karşısında Yeniçeriler", *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İsam Yay., İstanbul, 2010, s.502.

Devletin her dönem merkez ordusunun yanında başka askeri kaynakları da bulunurdu. Özellikle kapıkullarının sivilleşmesi ile gitgide düşen askeri etkinlikleri, başka askeri kaynakların da istihdamını zorunlu hale getirdi. 1683-1699 II. Viyana kuşatmasında Kapıkulu Ocakları ciddi bir yenilgi alınca, Karlofça Antlaşması sonrası İstanbul merkezli düzenli bir ordunun, uzak bölgelerdeki hudut kalelerini koruyamayacağı anlaşıldı. Bu sebeple yerel güç otoritelerinden yani ayanlardan ve valilerden yararlanılmak istendi. Bundan sonra vali ve ayanlar, yerel halktan ve gönüllü-paralı askerlerden kendilerine güçlü kapıhalkları yaratmaya başladılar.[103] Böylece Malikane sisteminin bir ürünü olarak ortaya çıkan ayanlar zamanla, iç güvenliğin sağlanmasında ve seferdeki ordunun her tür ihtiyacının karşılanmasında önemli görev ve etkinliklere sahip oldular.[104]

Diğer yandan, hazinenin artan nakit ihtiyacı, klasik tımar düzeninin bozulmasına neden olmuş, tımar topraklarının önemli bir kısmı mukataalara dönüştürülmüştü. Bu dönüşümle birlikte, doğal olarak tımarlı sipahinin yerini yeni ve farklı bir askeri oluşum, yani eyalet askerleri almıştı. Taşrada yaygınlık kazanan bu yeni askeri birliklerin kaynağını ise vergiden kurtulmak için asker yazılan reaya, ücret karşılığından istihdam edilen leventler ve ayanların kapı halkları oluşturdu.[105] Öyle ki, bu toplama askerler, kağıt üzerinde de olsa, artık ciddi bir askeri potansiyele karşılık geliyordu. Aslında devlet merkezinin pek de hoşlanmadığı bu paralı askerlik, uzun süren savaşlar sonucu topraksızlaşan ya da savaşların sebep olduğu ekonomik sıkıntılar yüzünden geçimini temin edemeyen köylülerin başvurdukları bir rızık vesilesi oldu.[106]

Eyaletlerdeki ayanların bu kapı halkları XVI. ve XVII. yüzyılda ülke içindeki isyanlar ile ülke dışındaki savaşlarda genelde merkezi devletin yanında yer alırken; XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren ise, aynı güçler, devletin nüfuzunu kırarak imparatorluğu gevşek feodal yapının hakim olduğu bir duruma sürükledi. 1768-74 Osmanlı-Rus Savaşında Osmanlı ordusunun askeri gücünü önemli ölçüde ayanların kapı halkları, daha doğrusu orduları teşkil etti. Bu durum ayanların iyice güçlendiğinin ve merkezin kontrolünden bağımsız milis güçlere evirildiğinin bir göstergesiydi.[107] Bu olumsuz gidişatın bir sonucu olarak, 1775'te levent adlı ücretli asker istihdamından resmen vazgeçildi. Burada devletin yapmak istediği asker sağlama

[103] Mesut Uyar, Edward Erickson,*a.g.e.,* s.193- 199.
[104] Fatih Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu (Osmanlı imparatorluğunda Sosyo- ekonomik ve Sosyo-politik Değişim Üzerine 1793-1826),* Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul, Mart 2016, s.22.
[105] Gültekin Yıldız*, Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu Ve Toplum (1826-1839)*, Kitapevi yay., İstanbul, 2009, s. 154.
[106] Fatih Yeşil, *a.g.e.,* s.28.
[107] Fatih Yeşil, *a.g.e.*, s.24.

işini ayanlardan alıp merkezi hükümetin elinde tutmak; maaşını, her türlü silah ve donanımını doğrudan merkezden alan, sultana sadık, talimli, modern bir asker figürü ortaya çıkarmaktı.[108]

Bu yeni asker figürü tasavvuru Nizam-ı Cedid düşüncesinin ortaya çıkmasını sağlarken, zaten merkez kuvvetlerinin disiplinsizliği gözle görülür derecede arttığı için askeri ıslahata başvurulması şarttı. Sultana sadık yeni bir askeri birlik kurma düşüncesi III. Selim döneminden önce de istenmişti. İlk defa II. Osman (1618-1622) tarafından Yeniçeri Ocağını kaldırmaya yönelik bir harekete girişilmişse de bu onun hayatına mal olmuştu. Bu acı tecrübeden sonra devlet adamları ve sultanlar bir daha böyle bir teşebbüste bulunamamıştı. Fakat XVIII. yüzyılla gelindiğinde, savaşlar karşısında Osmanlı ordusunun aldığı ağır yenilgiler, modern savaş tekniklerini ve talim usulünü benimsemeyen yeniçerilerin ıslahı düşüncesini tekrar gündeme getirdi. Çünkü yeniçeriler uzun süredir esnaflaşmaları nedeniyle doğru dürüst talim tapmıyorlardı. Amcazade Hüseyin Paşa (1702), Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1730) ve Halil Hamid Paşa (1785) gibi sadrazamlar bu düşünce ile bazı reformlar yapmak istemişlerse de tepkiler yüzünden başarılı olamadılar.[109]

XVIII. yüzyılın sonuna doğru modern ordunun kurulması için ilk defa köklü ve planlı adımlar III. Selim tarafından atıldı. Nizam-ı Cedid adı altında, var olan askeri ve mali sistemin ıslahından ziyade Avrupa'daki rakiplerinin sistemlerini örnek alarak uygulamaya konulan bir reform projesi oluşturuldu.[110] 1787'de başlayan Osmanlı- Avusturya ve Rus savaşlarındaki askeri zafiyetin gözler önüne serilmesiyle, mevcut orduyla güçlü düşmanlar karşısında başarılı olunamayacağını dile getiren III. Selim, ileri gelen devlet adamlarından devlet için ne gibi yeniliklerin yapılması gerektiğine dair layihalar sunmalarını istedi.[111] Bunun üzerine, III. Selim'e sunulan layihalar yeniçeri ocağı konusunda içerik olarak üç gruba ayrılıyordu. Birinci gruptaki layihalarda yeniçeri ocağı başta olmak üzere, diğer kapıkulu ocaklarının Kanuni devrindeki kanunlara göre ıslah edilmesini; ikinci gruptakiler tüm askerlerin Avrupa usulüne göre eğitilip, Avrupa tipi silahların kullanılmasını; üçüncü gruptakiler ise, Yeniçeri Ocağı kaldırılamayacağından ve tam olarak ıslah edilemeyeceğinden bu ocak dışında Avrupa ordularının esaslarına dayalı yeni bir ordu kurulmasını öneriyordu.[112]

---

[108] Gültekin Yıldız, *a.g.e.*, s. 154.
[109] Yüksel Çelik, "Nizam-ı Cedid 'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askeri Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839) *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İsam yay., İstanbul 2010, s. 567.
[110] Mehmet Mert Sunar, "Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülga 'ya Doğru: Nizam-ı Cedid Reformları Karşısında Yeniçeriler", *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s.497-498.
[111] Kemal Beydilli, "Nizam-ı Cedid", *TDVİA,* c. 33, İstanbul, 2007, s.175.
[112] Enver Ziya Karal*, III. Selim Hattı Hümayûnları -Nizam-ı Cedid- (1789, 1807),* TTK, Ankara, 1988, 2. Baskı s. 36-37.

Mevcut askeri sistemin hemen değiştirilmesi oldukça zordu. Devletin Yeniçeri Ocağını tamamen kaldırma girişiminde bulunamamasının asıl sebebi, Yeniçeri Ocaklarının kaldırılması sırasında güvenilecek başka bir askeri kuvvetin olmamasıydı. Bundan dolayı, III. Selim yeni bir ordu kurulurken, var olan askeri ocakların da düzenlenerek kullanımına devam edilmesini istedi.[113] Nizam-ı Cedid düşüncesinde tasavvur edilen askerlerin, sadece askerlik işi ile meşgul ve disiplinli olmaları isteniyordu. Oysa yeniçeriler kendi başına hareket eden ve askerlik dışında işlerle uğraşan bir hale gelmişlerdi. Bu sebeple dönemin Nizam-ı Cedid taraftarı ve seyyah olan Ubeydullah Kuşmânî *Zebîre-i Kuşmânî Fî Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhâmî* adlı eserinde yeniçerileri "dar mahallelerin sokaklarında avare gezen köpeklere" benzeterek yeniçerilerin artık askerlik mesleğinde kopmuş halde ve disiplinsiz olduklarını vurguluyordu.[114] XVIII. yüzyılın sonunda 400 bini aşkın neferattan oluşan yeniçerilerden, savaş zamanı 25 bin kişi bile bir araya gelemezken, 60 bini düzenli olarak ulufe almaktaydı. Esame satışları yüzünden her türlü avam takımı tabir edilen düzensiz ve askerlik mesleği ile alakası olmayan kişilerin ocağa girmesiyle yozlaşmış olan yeniçerilerin, disipline tekrar alıştırılması amacıyla Mayıs ve Kasım ayları arasında haftada iki kez, kış aylarında ise havanın durumuna göre belirli yerlerde silahlı talim görmeleri kararlaştırıldı.[115]

Nizam-ı Cedid ordusu 17 Eylül 1794 tarihli kanunname ilan edilerek resmen kurulmuş oldu. Ancak yeni ordu Nizam-ı Cedid ordusu olarak anılmadı. Önceden padişaha olan sadakatleriyle bilinen Bostancı Ocağı[116] reforma tabi tutuluyormuş gibi gösterildi.[117] Yeni ordunun askerleri Bostancı ocağına katılarak "Bostanî Tüfenkçisi" adıyla anıldılar.[118]

Nizam-ı Cedid için asker olarak kanunnamenin esaslarına göre 25 yaşını geçmemiş *pak ve asil ve tüvana* gençler alındı. Askerliğin muayyen bir süresinin olmaması firarları doğuracağı için barış dönemlerinde askere belirli müddetlerde memleketlerine gitmeleri için sıla izni veriliyordu. Bu sebeple asker yazılırken ve sıla izni için, askeri hiyerarşi içerisinde kefille birbirlerine bağlanıyorlardı. Onbaşılar neferlerine, yüzbaşılar onbaşılara, binbaşı beş yüzbaşılara olacak şeklinde kefil olunurdu.[119]

---

[113] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 4.baskı, TTK, Ankara, 1983, s.64-65.
[114] Ubeydullah Kuşmânî, *Nizam-ı Cedide Dair Bir Risale Zebîre-i Kuşmânî Fî Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhâmî*, haz. Ömer İşbilir, TTK, Ankara, 2006, s.34.
[115] Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı imparatorluğu Tarihi*, Yeditepe yay., c.7, ed. Erhan Afyoncu, İstanbul, 2011, s. 234.
[116] Abdülkadir Özcan, "Bostancı", *TDVİA,* c.6, İstanbul, 1992, s.309.
[117] Mehmet Mert Sunar, a.g.m., s 504.
[118] Yunus Koç- Fatih Yeşil, *Nizam-ı Cedid Kanunları (1791-1800)*, TTK yay., Ankara, 2012, s. 119.
[119] Yunus Koç- Fatih Yeşil, *a.g.e*., s.124.

Diğer ocaklara oranla neferlerin yevmiyeleri oldukça yüksekti. Mart 1805'te III. Selim tarafından bir hattı hümâyun yayımlanarak o güne kadar gönüllü asker alımlarının maliyeyi zora sokması sebebiyle genel bir zorunlu askerlik uygulaması ön görüldü.[120] Nizam-ı Cedid için asker alımına İstanbul'dan başlanarak tertipler istenilen sayıya ulaşınca Anadolu ve Rumeli eyaletlerinden de asker alınması düşünüldü. Yeniçeriler ise Anadolu'dan asker toplanmasının kendi ocaklarının geleceğine zeval vereceği düşüncesine kapıldılar.

Taşrada asker alımı için ayan ve yerli otoritelerle iş birliğine gidildi. Nizam-ı Cedid birliklerinin oluşmasında ayanların kapı halkları yeterli olmadığı için modern ordunun kuruluşunda ilk defa köylüler askere alındı.[121] Anadolu'da Nizam-ı Cedid ortalarının oluşturulmasında Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa oldukça iyi sonuçlar elde etti. 1806 ilkbaharında Kadı Abdurrahman Paşa'ya Anadolu'daki Nizam-ı Cedid alaylarını toplama ve İstanbul'a getirme görevi verildi.[122] İstanbul'a gelen Kadı Abdurrahman Paşa, Anadolu'dan sonra Rumeli'ye geçerek Nizam-ı Cedid ortalarını buranın halkından da tedarik etmek isteyince büyük bir ayaklanma başladı. Nizam-ı Cedid karşıtlarının kışkırtmasıyla önce 1806'da Edirne'de, sonra 1807'de Musa Paşa'nın teşvikiyle Karadeniz boğazında görevli olan yeniçeri yamakları isyan etti (Kabakçı Mustafa İsyanı).[123] "*Nizam-ı Cedid belasını kaldırmak*[124]" amacıyla çıkan isyan sonucu Nizam-ı Cedid ordusu dört gün içinde (25-29 Mayıs 1807) lağvedilerek III. Selim tahtından indirildi. Ardından yeğeni IV. Mustafa tahta geçti. Kabakçı İsyanı sırasında kaçabilen Nizam-ı Cedid reformcusu devlet adamları, III. Selim yanlısı olan Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın yanına sığındılar. Alemdar Mustafa Paşa 28 Temmuz 1808'de saraya darbe düzenleyerek III. Selim'i tekrar tahta çıkarmak istedi.[125] Lakin Alemdar yetişinceye kadar IV. Mustafa tarafından verilen emirle III. Selim öldürüldü. Sarayda yaşanan kargaşa esnasında Şehzade Mahmut, Alemdar Mustafa Paşa tarafından tahta çıkarılarak, IV. Mustafa 14 ay kalabildiği tahtan indirilmiş oldu.

II. Mahmut 'un tahta geçmesiyle Alemdar Mustafa Paşa sadrazam olarak göreve başladı. Devletin istikrarının ayanlar tarafından sağlanacağını düşünen Alemdar Mustafa Paşa, Anadolu ve Rumeli'de bulunan ayanları İstanbul'a davet etti. Davete icabet eden ayanlar Kağıthane'de toplanarak sadrazamın başkanlığında müzakerelere başladılar. 7 Ekim 1808' de

[120] Johann Wilhelm Zinkeisen, *a.g.e.*, s.242.
[121] Mesut Uyar – Edward Erickson, *a.g.e.*, s.226.
[122] Johann Wilhelm Zinkeisen, *a.g.e.*, s.244.
[123] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 4.baskı, TTK yay., Ankara, 1983, s.80.
[124] Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s.82.
[125] Kemal Beydilli, "III. Selim", *TDVİA*, c.36, s. 424.

II. Mahmut 'un da maddelerine uyacağına söz verdiği Sened-i İttifak imzalandı.[126] Alemdar öncesinde Kâğıthane'deki devlet ricali, ulema ve ocakların önünde bir açılış konuşması yaptı. Bu konuşmada her devletin talim ve terbiyeli ordulara sahip olduğunu, bu yüzden onlar başarılı olurken, Osmanlı Devleti'nin talimli ordusu olmadığı için sürekli yenildiğini dile getirmişti. III. Selim'in Nizamı Cedid ile bu sorunu ortadan kaldırmak istediğini söyleyerek, Nizam-ı Cedid ismi altında olmasa da talim ve terbiye görmüş bir ordunun devlet için gerekli olduğunu vurgulayarak orada bulunanların görüşlerini almıştı.[127] Herkes tarafından tasdik edilen bu konuşma sonrasında Sened-i İttifak'a askeri durum ile ilgili bir madde konuldu. Senedin ikinci maddesinde ayan ve hanedan birlikteliğinin devletin varlığıyla doğrudan alakalı olup toplanacak askerin[128] devlet askeri olarak yazılacağına ve kapıkulu ocakları buna karşı gelirse el birliği ile cezalandırılacaklarına vurgu yapılmaktaydı.[129]

Talimli asker ihtiyacının karşılanması için bundan sonra Nizam-ı Cedid örnek alınarak Sekban-ı Cedid ismiyle yeni bir ordu kuruldu. Nizam-ı Cedid döneminden kalan ve talim bilen zabitler Sekban-ı Cedid ordusunda istihdam edildi.[130] Sekban-ı Cedid, yeniçerilerin tepkisini çekmemek amacıyla Yeniçeri Ocağının önemli birimlerinden olan sekban bölüklerinden oluşturuldu. Böylece Osmanlı ordusu sekiz ocaktan ibaret oldu.[131] Sekban-ı Cedidin ilk erlerini Rumeli ayanlarının İstanbul'a gelirken yanlarında getirdikleri sekbanlar oluşturuyordu. Bunun yanında İstanbul ahalisinden de asker yazımı yapıldı. Devlet daha sonra Sekban-ı Cedid için asker alınması emrini tüm imparatorluğa gönderdi.[132]

Esnaflık yapan yeniçeriler sefer zamanı işlerini bırakmamak için orduya katılmıyordu. Alemdar Paşa tarafından buna çözüm olarak, yeniçeri olduğu halde, İstanbul ve etrafında bakkal, manav, kayıkçı ve hamallık da yapanların, sekban veya kalyoncu ocaklarından birine yazılmalıydı. Bu ocaklara yazılmayanların İstanbul'u terk etmeleri gerekiyordu. Eğer terk etmezlerse esnaf olarak satış yapamayacakları ve iskelelerde kayıkçılık işleriyle meşgul olmalarının yasaklanacağına dair bir de ferman çıkarıldı.[133] Bu ferman Alemdar aleyhtarlarının sabrını taşırdı ve yeniçeriler ayaklanarak Babıali'yi bastı (16 Kasım

---

[126] Ali Akyıldız, "Sened-i İttifak", *TDVİA,* c.36, *s.513.*
[127] *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi: 1806-1810 İsyanları (3. Selim 4. Mustafa 2. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa)* tercüme: Hrand Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972, s. 37.
[128] "*...Senedi ittifak imzalanmadan hemen önce, (20 -23 Eylül'de) yeniçeri ulufesinin yarısı kesildi. Yeniçeri esamelerinin satış ve alınmasını meneden hattı Hümayûn çıkarıldı. Fakat bu Türklerde infial uyandırdı. Üsküdar ve levent çiftlikleri açılarak "Seymen" adı altında asker yazımına başlandı." a.g.e.,* s.36.
[129] Ali Akyıldız, a.g.m., s.513.
[130] Şânî-zâde Mehmet Âta'ullah Efendi, *Şânî-zâde Tarihi*, c.1 haz: Ziya Yılmazer, Çamlıca yay., İstanbul, 2008, s.86.
[131] a.g.e., s.88.
[132] Abdülkadir Özcan, "Sekban-ı Cedid", *TDVİA*, c.36, s. 328.
[133] *Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi*, s.38.

1808).[134] Alemdar Mustafa Paşa da dahil olarak Nizam-ı Cedid düşüncesini hatırlatan ne varsa ortadan kaldırıldı. Tabi Sekban-ı Cedid ordusu da lağvedildi. Sekban-ı Cedid ordusunun kaderi Nizam-ı Cedid gibi aynı sonla bitti. İsyandan sonra yani 1808'den 1826' ya kadar yeni bir askeri ıslahat fikri rafa kaldırılmış oldu.

Ordunun disiplinindeki eksiklik sebebiyle 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşı devletin aleyhine sonuçlanmıştı. Bu savaş sırasında Rusların karşısına çoğunluğu ayanların özel askerlerinden oluşmuş bir ordu çıkabilmişti.[135] Devletin askeri gücündeki zayıflama iç güvenlikte de aksaklıklara sebep oluyordu. 1804'te Sırp isyanı Rusların teşvikiyle mahalli bir isyandan milliyetçi bir isyana dönüşmüş, 1821'de Mora'daki Rumlar ayaklanmış ve devlet isyanları bastıracak orduyu zorlukla toparlayabilmişti. Bölgeye gönderilen ordu, Balkanların her köşesinden gelen paralı ve gönüllü askerler ile ayanların askerlerinden tertip edilmişti. Bunu dışında Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan askeri yardım istenilmişti. Lakin paşanın istekleri sebebiyle II. Mahmut ile arasında bir gerilim başlamıştı. Bunun üzerine Sultanın merkez kuvvetleri ve Kavalalı'nın düzenli askerleri[136]karşı karşıya gelmiş, yapılan savaşlarda merkez kuvvetleri başarı gösterememişti. Kavalalı sorunu, araya giren yabancı devletlerce çözülmeye çalışılmıştı.[137] Bunlar göz önüne alınınca, 1826 yılında yeniden bir askeri ıslahat düşüncesi ortaya çıktı. 23 Mayıs 1826'ya kadar yirmi altı kere toplanan şeyhülislam, vüzera, ulema, saltanat ricali ve yeniçeri ağasının bulunduğu mecliste askerin bu başarısızlıkları göz önüne serildi. II. Mahmut, ulemayı da yanına çekerek savaş talimi yapmanın vacip olduğuna dair fetva aldı. Böylece "Eşkinci" adıyla 196 yeniçeri ortasından bölükler oluşturularak, hepsinden 150'şer neferden silahlı talim yapacak asker tertip edildi. Bunlar aslında ocağın parçası olmaya devam edecek, sadece farklı olarak Avrupa tarzı eğitim göreceklerdi. 90 akçe yevmiye ile 3 ayda bir maaş alacak olan eşkinciler, Et meydanında haftada iki gün talim yapacaklardı.[138] 12 Haziran 1826'da talime başlayan Eşkinci ocağına karşı 15 Haziran'da yeniçeriler son defa ayaklandı.[139] "Ne kadar bizim içimizden olsa da Nizam-ı Cedid gibi ocağımıza perişanlık getirecek" iddiasıyla Ağa Kapısı'nı bastılar. Yeniçeri

[134] Abdülkadir Özcan, a.g.m., s. 329.
[135] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.,* s. 233.
[136] Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır eyalet ordusunu 1811'den itibaren askeri reformlara tabi tutmuştu. Avrupa usulü talim yapan Mısır ordusu, Türk kökenli subaylar tarafından yönetiliyordu. Ordunun er ihtiyacı ise zorunlu askere alma uygulamasıyla asker olan Mısırlı köylülerinden karşılanıyordu. Mehmet Ali Paşa'nın ordusu Osmanlı ordusuna kıyasla oldukça başarılıydı. Kavalalı'nın bu başarısı merkezin de dikkatini çekiyordu. Mısır'ın askeri durumu ister istemez Osmanlı askeri reformlarını da etkileyerek, Mısır eyalet ordusu merkez tarafından 1850'li yıllara kadar geçilmesi gereken bir standart olarak algılandı. Mesut Uyar, Edward Erickson *a.g.e.,* s.235-236.
[137] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.,* s. 234.
[138] Şamil Mutlu, *Yeniçeri Ocağının kaldırılışı ve II. Mahmud 'un Edirne Seyahati Mehmet Daniş Bey ve Eserleri*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1994, s.46-47.
[139] Abdülkadir Özcan, "Eşkinci Ocağı", *TDVİA,* c.11, s. 471.

ağasını orada bulamayınca, Babıali'ye doğru yola koyuldular. Yolda yanlarına hamal, manav, kahveci ve bekar odalarındakileri de katarak isyanı büyüttüler. Ancak II. Mahmut' un Sancak-ı Şerif açtırması, ulemanın padişahın yanında yer alması ve yeniçeri zulmünden bıkmış halkın da katılmasıyla yeniçeri ocağı ve onunla bağı olan her şey tamamen tasfiye edilerek tarihin tozlu raflarına karıştı.

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla birlikte Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîyye isimli yeni düzenli bir ordu kuruldu. Bu ordu 12.000 bin kişiden mürettep ve 8 tertip olarak düşünüldü. 15 ile 30 yaş arasındakiler asker yazılabilecek ancak 40 yaşını geçmemiş olanlar istisnai durumlarda orduya alınabilecekti. Asâkir-i Mansûre Kanunnamesinde neferlerin alımında etnik ve dini kökenleriyle ilgili herhangi bir bilgi yokken, genel olarak askere yazılanlar Müslüman ve anadili Türkçe olan insanlardı.[140] Asâkir-i Mansûre ordusunda hizmet süresi en az 12 yıl olarak belirlenmiş olup, süreyi tamamlayanlar maaşsız olarak askerlik hizmetinden ayrılabilecekti. Asker alımı her zaman olduğu gibi önce İstanbul'da başladı. Zabit ve neferlere verilen maaşlar yüksek olunca katılım arttı ve tertipler hemen doldu. İstanbul'daki asker havuzu tükenince Anadolu'dan da alım yapılması istenildi.[141] Anadolu'da başlayan alımlarda istenilen başarı yakalanamadı. Merkezin asker talep etmesi, Anadolu halkını rahatsız etti. Çünkü onlar bu isteği "ömür boyu askerlik" olarak algıladılar. Merkez asker tedarikinde başarısız olunca, yeniden yerel güçlerden yardım istedi. Vergi muafiyeti vaat ederek ayanları asker alımı için görevlendirdi. Özellikle Batı Anadolu eyaletleri hızlıca yeni ordu için kadroları doldurdu. Lakin Doğu Anadolu, Suriye, yeniçerilerle güçlü bağlar kurmuş olan Bosna, Sırbistan ve Makedonya yeni orduya karşı tepkisini sürdürdü. Irak, Trablusgarp ve Arabistan yarımadasında da bu dönemde Mansure ordusunun varlığından söz edilememektedir.[142]

1828 Osmanlı-Rus Savaşı patlak verdiğinde, Osmanlı Devleti'nin yeni ordusu yani Asakir-i Mansure tam olarak bu savaşın altından kalkabilecek güç ve donanımda değildi. Eyaletler askerleri ise merkeze karşı tavır takınmış haldeydi. Çünkü özellikle yeniçeriliğin kaldırılmasıyla birlikte sosyo-ekonomik yapıda büyük bir boşluk oluşmuştu. Yeniçerilerle özdeşleşmiş, hem de devletin önemli asker kaynaklarından biri olan Bosna, padişahın yanında yer almayarak savaşa asker göndermeyi reddetmişti. Merkez bu ciddi asker kaybını tedarik edebilmek için sıklıkla yöneldiği bir uygulamayı yeniden başlattı. Seferberlik ilan ederek

[140] Güntekin Yıldız, *a.g.e.,* s.142.
[141] Ahmet Yaramış, *II. Mahmud Döneminde Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2002, s.39-40.
[142] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.,* s. 277

nefîr-i amm adı altında bulabildiği herkesi askere almaya çalıştı. Böylece Osmanlı ordusu gönüllü, paralı ve aşiret savaşçılarından oluşmak zorunda kaldı. Bunlar düzenli birliklerden ayırt edilmek için *başıbozuk* tabiri ile anıldı. Başıbozuklar düzenli Osmanlı ordusunun yanında 1878'e kadar vazgeçilmez bir parça olarak istihdam edilmeye devam ettiler.[143]

1828 senesindeki Osmanlı-Rus harbindeki başarısızlık, Mansure ordusunun asker alımında uygulanan adaletsizlikten kaynaklanmaktaydı. Sistemsiz bir şekilde uygulanan asker yazımı hasebiyle hizmet süresinin uzunluğu, emeklilik yaşı gelince veya fiziki yetersizliğe sahip olana kadar askeri görevlerini yerine getirme zorunluluğu; reayanın asker yazılmayı reddetmesinin sebepleriydi.[144] Askerlerin hizmetlerinin sonunu görme umutları 12 yıllık askerlik süresi içinde kayboluyordu. Tüm bunlar imparatorluğun sonuna kadar sürecek firar sorununu ortaya çıkarıyordu.

Aslında 7 Şubat 1837 tarihli bir takrire göre Mansure ordusunun 1826'da kuruluşundan 1837 tarihine kadar 161.036 kişi orduya tahrir edilmişti. Ancak ölümler, firarlar, emekli olanlar, harp zamanı kaybolanlar ve hapiste olanlarla göz önüne alınınca toplamda olması gerekken sayıdan 106.366 nefer eksik vardı. Bu ciddi asker kayıplarının önüne geçilmek amacıyla sürekli asker alımı yapılmaya devam ediliyordu. 12.000 kişi olarak tasarlanan Mansure ordusu, Anadolu ve Rumeli'den de askerlerin katılmasıyla sayısını arttırmıştı. 1827'de Asâkir-i Mansure'nin asker sayısı; piyade 25 bin ve süvarilerle birlikte 30 bini bulurken, II. Mahmut'un vefatının hemen öncesinde piyade sayısı 50 binin üzerinde ve süvarilerde eklenince 55 bini bulmaktaydı.[145]

Asker sayısının artışına rağmen, mevcut asker sayısı imparatorluk için yeterli değildi. Bundan dolayı ordunun asker ihtiyacı kalıcı bir biçimde çözüme kavuşturulmak isteniyordu. Uygulanan asker alma usulü plansız, rastgele ve silah zoruylaydı. Üretim yapabilecek güçteki gençlerin zorla askere alınması ekonomiye de zarar veriyordu. Sadece Müslüman nüfusun asker olması ve imparatorluğun her bölgesinin askeri hizmete katılmaması, dini-etnik ve coğrafi adaletsizliği doğurduğu için sosyal huzursuzluklara sebep oluyordu. Silahaltına alınanların uzun yıllar askerde kalmaları, tebaayı asker olmak istememeye yöneltiyordu. Bu sebeplerden dolayı toplumun asker olmaya daha sıcak bakmasını sağlayacak bir tedbir şarttı. Asker almada demografik olarak uygulanabilir, ekonomik dengeleri bozmayan ve toplumun

[143] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.,* s. 283.
[144] Mehmet Tanju Akad*, Bir Savaş Nasıl Kaybedilir? (Selçuklu, Osmanlı Tarihinde Askeri Hatalar),* Kitapevi yay., İstanbul, 2009, s.136.
[145] Ahmet Yaramış, a.g.t., s. 130-132.

rahatça kabul edebileceği nitelikte bir çözüm düşünüldü. İlk çözüm önerisi II. Mahmut döneminde 1834 yılında "Redif-i Asâkir-i Şahane" adı altında geldi. Prusya'nın Landwehr sisteminden esinlenerek tasarlanan ihtiyat (yedek) ve iç güvenliği sağlayacak milis ordusu oluşturuldu. Redif teşkilatı kağıt üzerinde demografik olarak uygulanabilir, ekonomik dengeleri bozmayan ve toplum tarafından kolay kabul edilir gibi görünüyordu.[146]

Redif askeri sürekli hizmette olmayıp, sefer zamanlarında gerekli olduğu takdirde muvazzaf askerlerle birlikte istihdam edilecekti. Sefer zamanı dışında ise, memleketlerinde topraklarını ekip biçecek veya diğer işleriyle meşgul olabileceklerdi. Böyle bir düzenleme ile halkın güvenliği daha iyi sağlanacak, ziraat ve ticaret zarar görmeyecek, savaş zamanı gelişi güzel asker toplanmayacak ve talimli askerler mevcut hale getirilebilecekti.[147] Bu kapsamda devlet, Redif teşkilatı vasıtasıyla büyük bir kitleyi silahaltında tutmadan, askerlik çağında olanları kendi ikamet bölgelerinde kısa aralıklılarla eğiterek bir yandan zamandan ve paradan önemli ölçüde tasarruf edecek, diğer yandan da savaş zamanı icap ettiğinde kullanmak üzere talimli yedek askeri güce sahip olacaktı. Redif teşkilatının kurulmasıyla asker alma için yeni bir usul de getirildi. Redif olarak askere alınacaklar 23-32 yaşlarındaki gençlerden kur'a ile saptanacaktı. Askerliğin gereklerini yerine getiremeyecek derecede özrü olanlar redif askeri olamayacaklardı.[148]

1834-35 yılları arasında sancaklarda redif taburları oluşturularak eğitim ve talimlere başlandı. Bu talimler bazen ziraatın yapılması gereken dönemlerine denk geliyordu. Bu zamanlarda redif askerler talim yapmamak için merkeze şikayetler gönderirlerdi. Bunun üzene redif askerler 1836'da alınan kararla sancak merkezlerinde yılda iki kere yapılan toplu talimlerin yerine, sıra ile üç aylık sürelere bölünmüş talimler yapacaklardı. Böylece hem şehir merkezleri askersiz kalmayacak hem de talime çağırılanlar daha iyi eğitilecekti.[149] Redif askerlere eğitim ve nöbet zamanlarında aylık ödenip, kıyafet, barınma, silah ve diğer donanımları devlet tarafından verilirken, 1839'da redif maaşları kaldırıldı.[150]

Osmanlı coğrafyasında ilk olarak Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da başlattığı köylü tebaanın zorunlu olarak askere alınması usulündeki başarı, Osmanlı Devleti'ni de etkilemişti. Osmanlı Devleti 'de bundan esinlenerek, toplumun genelini kapsayan topyekûn bir uygulama yerine redif sistemi gibi nüfusun küçük bir bölümünü yükümlülük altına sokan

[146] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.*, s. 316.
[147] Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s.45-46.
[148] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK yay., Ankara, 2013, s.61.
[149] *a.g.e*, s.62.
[150] Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s.130.

bir asker alma sistemini tercih etmişti. Bu asker alma projesinde de ayanlardan yardım istenmişti. Çünkü merkezden görevlendirilen memurlar asker alma sırasında, eyaletlerin nüfus yapısını ve askeri yükümlülüğün nasıl paylaştırılacağını bilemiyordu. Bu yüzden ayanlara ihtiyaç duyuyordu. Redif projesi ilk zamanlar Rumeli ile batı ve iç Anadolu'da başarılı oldu. Lakin ayanların redif üzerindeki nüfuzu merkezi idareyi rahatsız edince yetkileri kısıtlanmak istendi. Bundan sonra ayanlar projeyi sabote etmek istediler. Sistemin yürümesi için yerel iş birliği tesis edilemeyince asker alma konusunda başarısız olan merkez eski usullere başvurarak zorla asker toplamaya başladı. Zaten nüfus sayımının yapılmamış olması, hangi sancaktan ne kadar asker talep edileceğinin tam olarak bilinmemesine sebep olurken, bazı görevlilerinde rüşvetle iş görmeleri yüzünden, her şey altüst oldu. Kimi sancaklardan nüfus kapasitelerinin çok üstünde, kiminden ise çok altında asker toplandı. Şartlara uygun oldukları halde bazı insanlar ise, kayırılarak uygulama dışında tutuldu.[151]

XIX. yüzyılın başında Osmanlı devletinde görev alan Prusyalı asker Moltke anılarında, devletin zorla askere alma eylemelerini insan avcılığına benzetmiş ve "...Bu derdin gelecekte zaten az olan Müslüman nüfusun zaruri olarak azalmasına, milli servetin tükenmesine yol açacaktı." demiştir.[152] Yine Moltke, 1835 tarihinde Siirt şehrinde nüfus sayımında belirlenmiş olan 600 Müslüman ve 200 reaya ailesinin bulunduğu, bunlardan evvela 200 asker (yani %5'i asker) olarak alındığını bildirmiştir. 3 sene sonra 1838'de buradaki Müslüman aileler 400 haneye inmiş lakin devlet yine 200 kişi asker istenmişti. Bundan dolayı, erkek nüfusun tamamı görevliler gelmeden önce, askere gitmemek için dağlara kaçmış, sokaklarda yalnızca çocuklar ve ihtiyarlar kalmıştı.[153]

Yukarıda anlatıldığı üzere Osmanlı Devleti düzenli ordu birliklerini kursa bile, bu ordu için alacağı neferin nasıl tedarik edileceği hala önemli bir sorundu. Bu sorunun çözümüne dair öneriler Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonraki dönemde olabilecekti.

[151] Mesut Uyar, Edward Erickson,, a.g.e., s. 320.
[152] Helmuth Von Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*, çev. Hayrullah Örs, TTK yay., Ankara 1960, s. 221, 280.
[153] *a.g.e.*, s. 221.

İKİNCİ BÖLÜM
TANZİMAT DÖNEMİNDE BEDELLİ ASKERLİK

2.1.Tanzimat Fermanı ve Askerlik

XIX. yüzyıl da Osmanlı Devleti her alanda ıslahat hareketlerini devam ettiriyordu. Tüm bu ıslahat düşünceleri II. Mahmut'un vefatı üzerine oğlu Abdülmecit'e intikal etti.[154] Abdülmecit'in tahta çıkışından hemen sonra, 3 Kasım 1839'da Gülhane meydanında vükela, rical, ulema, Rum ve Ermeni patrikleri, hahambaşı, esnaf temsilcileri ve sefirler önünde Gülhane Hatt-ı Hümâyûn'u okundu. Bu hat, devletin kurulduğu günden itibaren Kur'an hükümlerine ve şeriata uyulduğu için ülkenin güçlü ve mamur olduğunu; halkın refah içinde yaşadığını ancak 150 yıldan beri bu kaidelere uyulmadığından devletin zaaf ve fakirlik içine düştüğünü dile getiriyordu. Gerekli tedbirler alınırsa devletin bu kötü durumun içinden kurtulacağı düşüncesi bu hat-ı hümayunla tebaaya anlatılmak istedi. Tanzimat Fermanı'nın asıl hedeflediği; modern hukuk kurallarına uygun olarak tebaanın can güvenliğinin sağlanması, mal, ırz ve namusunun korunması, vergilerin düzenlenmesi ve asker alımının ıslah edilmesiydi.[155]

Tanzimat Fermanı'nda askerlik ve vergi konuları iç içe sunulmaktadır. Daire-i adliye çarkının zincirlerinden biri vergi diğeri askerdir. Devlet gereksinimlerin karşılanması için halkının vergisine ihtiyaç duyar. Aldığı vergi sayesinde asker besler ve askerin diğer ihtiyaçlarını karşılar. Vergi sisteminin çökmesi demek askeri açıdan da gerilemeyi meydana getireceği için vergi sisteminin düzenlenmesi ve vergi toplamada maksimum seviyeye ulaşılması oldukça önemli bir konudur. Öyle ki Tanzimat Fermanı'nda; bir devlet "...muhafaza-i memalik için asker ve leşkere ve sair masarifleri için akçeye ihtiyaç duyup bu akçenin de devlet vergisiyle tebaa tarafından karşılanacağı" belirtildi.[156]

Tanzimat Fermanı'nda vatanın muhafazası için asker vermek ahalinin "fariza-i zimmeti" (boynunun borcu) şeklinde anlatılmış ve bu ifadeyle birlikte askerlik hizmeti tüm Müslüman tebaa için zorunlu bir vazife olarak beyan edilmiştir. Gayrimüslim tebaa için ise, askerlik konusunda net bir ifade olmamasına rağmen, fermanda üstü kapalı olarak askerlik hizmetine alınmaları ima edilmiştir.[157] Önceki dönemlerde yapılan asker alımlarındaki usulsüzlükler sebebiyle, bundan sonra her memleketin nüfusuna uygun olarak asker alımının

[154] Eduard Philippe Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye*, haz. Erol Kılınç, Ötüken yay., İstanbul, 2017, s. 51.
[155] Ali Akyıldız, "Tanzimat", *TDVİA*, c. 40, s.2.
[156] Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, İş bankası yay., İstanbul, Mayıs 2011, s.14.
[157] Ufuk Gülsoy, Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı Gayrimüslim Askerleri, Timaş yay. s. 41

yapılacağı ile ilgili bir madde de fermanda bulunmaktaydı. Eskiden kimi yerlerden çok kiminden ise noksan asker alınması nizamsızlığa neden olmaktaydı. Bu durum hem ziraatın hem de ticaretin sekteye uğramasına sebebiyet veriyordu. Askerlerin "ila nihayetü'l- ömr" istihdamları, yani askerlik süresinin belirsiz olması, askerlerin halet-i ruhiyesinde bezginlik hali yaratıyordu. Bunun yanında sadece Müslüman nüfusun asker olması, onların nüfusunun artmasını engellemekleydi.[158] Askerlik hizmetinin yalnızca Müslümanlara hasredilmiş olması, birçok alanda gayrimüslimlerin ön plana çıkmasını sağlıyordu. Bu durum Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki ekonomik farklılıkları da arttırıyordu. Tanzimat Fermanı'nda asker alımlarında belli bir usulün olması ve askerlik süresinin önceden belirlenmesi hususları da zikrediliyor, zorunlu askerlik hizmetinin 4 veya 5 sene süreyle sınırlandırılması gerektiği söyleniyordu.

Tanzimat Fermanı'na göre askerlik konusunda düzenlemeler yapılabilmesi için ancak 3 yıl sonra harekete geçildi. Asker celbiyle ilgili yapılması düşünülen düzenlemelerin belirlenmesi için Mâbeyn-i Hümâyun ve Hassa Müşiri Rıza Paşa görevlendirildi. Rıza Paşa bu konuda yetkili diğer mercilerin ve bazı valilerin de görüşlerini aldı. Daha sonra Bâb-ı Askeri'de tertip olunan Meclis-i Muvakkat görüşmelerinde alınan kararlar padişaha arz edildi.[159] Padişahın onay vermesiyle Tanzimat Fermanı'nda askerlik ile ilgili belirtilen hususlar için 8 Eylül 1843'te Tensikat-ı Celile-i Askeriyeye dair bir hattı hümayun yazıldı.[160] Bu hattı hümayûnla imparatorluk coğrafi durum ve genişliği göz önüne alınarak beş ordu bölgesine ayrıldı. İstanbul'da, Hassa Ordu-yı Hümâyun Dairesi ve Dersaadet Ordu-yı Hümâyun Daireleri oluşturuldu. Diğer üç ordu ise; Anadolu Ordu-yı Hümâyun Dairesi, Rumeli Ordu-yı Hümâyun Dairesi ve Arabistan Ordu-yı Hümâyun Dairesi idi. Her yılın Mart ayında ordular mevcudunun beşte birinin terhis edilmesi kararlaştırıldı. Terhis olanların yerlerine kur'a ile yenileri alınacaktı. Asâkir-i Mansure olarak anılan ordunun adı da değiştirilerek Asâkir-i Nizamiye ismi kullanılmaya başlandı.[161]

1843 tarihli Hatt-ı hümayunun girişinde, padişahın askeri düzenlemelerin yapılmasından kaynaklı duyduğu sevinç ve askeri alanda hizmet edenlere karşı teveccüh gösterileceği yazılmıştır. Yine hattı hümayunda, askerlik ve ordu konularının, devlet için mühim ve büyük işlerinden olduğu, askeri alandaki düzenlemelerin bu gerekçe ile yapıldığı

[158] Halil İnalcık, *A.g.e.,* s.14-15.
[159] Musa Çadırcı, *a.g.e.,* s. 66.
[160] Ed. Engelhardt, *Tanzimat,* Milliyet Yayınları, Temmuz 1976, s.53
[161] Musa Çadırcı "Osmanlı İmparatorluğunda Askere Almada Kur'a Usulüne Geçilmesi: 1846 Tarihli Askerlik Kanunu*" Askeri Tarih Bülteni*, Şubat 1985, Sayı: 18 Ankara Gnkur. Basımevi, Yayımlayan: Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Türk Askeri Tarih Komisyonu, s. 60.

vurgulandı.[162] Bu kanun ile Tanzimat Fermanı'nın en önemli maddesi olan askerlik süresinin belirsizliğine de bir çözüm getirilmiş oldu. Bundan böyle kara ordusunda nizamiye sınıfı için askerlik hizmeti 5 sene olarak belirlendi.[163] Nizamiye askerinin yanında "... müddet-i mu'ine-i mezkûre tekmilinde neferât-ı cedide ile bi'l-istibdâl memleketlerine i'ade ve i'zâm birle senede bir mâh kürsi-yi livâda icrâ-yı münâvebe itmek şartıyla yedi senede rediflikte kullanılması husûsuna…" ifadesiyle redif ordusunun devamlılığı sağlanmak istendi. Yani 5 yıldan sonra tezkere alan nizami ordu mensupları, 7 yıl yedekte redif olarak hizmete devam edecek ve eyalet merkezlerinde her yıl 1 aylık askeri eğitim almak için nöbetleşe toplanacaklardı. Bunun yanında 1843 yılındaki hattı hümayunda muvazzaf askerlerin sayısının azlığından ve yedekte olması gereken rediflerinde bu açığı kapamak için sürekli hizmette olduklarından bahsedilmektedir. Muvazzaf asker sayısının arttırılması için redif askerler de muvazzaf asker statüsüne getirilmiştir.[164]

1843 tarihli askeri kararların bir an önce uygulanması istenmişse de ülke genelinde yeni bir nüfus sayımı yapılmadığı için bu mümkün olmadı. Oysaki modern anlamda ilk Osmanlı nüfus sayımı 1843 yılından çok önce, 1828'de II. Mahmut tarafından yaptırılmıştı. Ancak 1828'de Osmanlı- Rus savaşının başlaması nüfus sayımının imparatorluk geneline yayılmasına engel olmuş sadece bazı kazalar sayılabilmişti. II. Mahmut dönemindeki bu sayımda, Anadolu ve Rumeli'deki nüfusun "usul -i sabıka" denilen eski usul ile yapılması istenmişti. Bu eski usul de muhtemelen nüfusu yaşlara göre ayırmadan, askerlik hizmetine ya da vergi ödemeye uygun olanların belirtilmesinden ibaretti.[165]

Eldeki nüfus verilerine göre, 1831 tarihli sayımda devletin erkek nüfusunun 3.722.738 olduğu belirtilmişse de bu sayının doğruluğu şüphelidir. Çünkü kayıtlara dayanan zorunlu askerlik sistemi henüz yerleşmediği için Müslümanların özenle kaydedilmediği anlaşılmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı 1843 kararlarını uygulayabilmek için, 1844 yılında bir askeri yetkilinin idaresinde, özelikle ordunun amaçlarını gözeten bir nüfus sayımı yapıldı.[166]Ancak bu nüfus sayımı, 1843'te terhis olan nizamiye erlerinin yerine yeni celbin yapılmamasından kaynaklı doğan sorunu çözmeyi amaçlamaktaydı. Buna göre bu nüfus sayımı 1844 yılında taşrada ve taşradan İstanbul'a çeşitli nedenlerle gelenlerden, askerlik çağında olanların alelacele belirlenmesiyle yapılmış oldu. Bu askerlik çağındaki kişilere1843

[162] Faruk Ayın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt başkanlığı Yayınları, Ankara 1994, s. 9.
[163] Düstur-ı Askerî, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, 1287, s.4.
[164] Faruk Ayın, *a.g.e.*, s.10.
[165] Kemal Karpat *Osmanlı Nüfusu (1830-1914),* Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.64.
[166] *a.g.e.*, s.70.

kararlarında geçen kur'a usulü ilk defa uygulandı. 1844'te ilk kur'a çekilirken bu usul ile ilgili elde herhangi bir kanun mevcut olmadığından dolayı asker alma sırasında birçok haksızlık meydana geldi.

2.2. 1846 Kur'a Kanunu

1844 yılında çekilen kur'adaki düzensizlik ve adaletsizlik sebebiyle bir kur'a kanunu hazırlanmak istendi. 1846'da Dâr-ı Şûra-yı Askeri'de ele alınan kur'a konusu, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'ye sunuldu ve padişahın onayı alınarak yürürlüğe girdi. 1846'daçıkarılarak kanun ordu merkezlerinin hepsine gönderildi. Bu kanun, giriş, 5 fasıl ve 63 bendden oluşmaktadır. Bu kanunda askerlik mükellefleri, mükelleflerin yaşları, kur'a daireleri ve kur'a meclislerinin oluşturulması, firar ve ceza meseleleri, askerlikten muaf tutulanlar, bedelli askerlik ve gönüllü asker olma ile ilgili şartlar bulunmaktadır.[167]

İlk fasılda, Müslümanların askerlik hizmeti bir görev ve yükümlülük olup her sene kur'aya katılmaları ve kendisine kur'a isabet edenlerin askere gitmesinin mecburi olduğu belirtilmişti. Askerlik yaşı 20-25 olarak kabul edilmiş olup askerlik vatan borcu olarak vurgulanmıştı. İsmine kur'a isabet edenlerin şer 'an ve örfen asker olma zorunluluğu vardı. Ancak istisnalar bir sonraki fasılda verilmekteydi. 20-25 yaşındaki herkes kur'aya katılmak mecburiyetindeydi. Padişahın izni olmadan bu yaşlar dışında kimse kur'aya katılamazdı. Her ordu kendisi için gereken neferi, ordu dairesine ayrılan bölgeden temin edecek ve her kazanın nüfusuna uygun olarak askerlik çağındakiler tespit edilecek, her kazanın ne kadar asker çıkaracağı nüfus defterlerine göre hesaplanacaktı. Kur'anın çekileceği dönemde alınacak asker sayısı devlet tarafından önceden belirlenecekti.

Kur'a çekileceği sırada ilim, ticaret veya başka bir sebeple farklı kazalarda bulunanların kur'aları, gıyaplarında kendi kazalarında çekilecekti. Her ordu bölgesi, kazaların yer ve durumlarına göre ayrılarak, kur'a işlerinden sorumlu birer "kur'a dairesi" oluşturacaktı. Kur'a Ruz-ı Hızır denilen Mart ayında çekilecekti. Kur'a işi için her kur'a dairesinde alay eminlerinden veya daha büyük subaylardan bir görevli atanıp, yanında askerlik çağında bulunan öğrencileri imtihan etmek için alay imamları, yetmiyorsa müderrislerden birer mümeyyiz; defter ve belgeleri tutmak için katip ve kur'aya katılacakları muayene etmek üzere bir tabip bulunacaktı. İsmine kur'a isabet edenlerin, bulundukları mahalden orduya intikal etmeleriyle ilgilenmek üzere yüzbaşı veya mülazım yahut çavuş görevlendirilecekti. Kur'a

[167] BOA, Kanunname-i Askeri, nr. 7, s.2-40.

işlemi bir kurul tarafından yapılacaktı. Her kazada o kazanın zabiti meclis başkanı olarak görev alacaktı. Ordu tarafından görevlendirilen kur'a subayı yürütmedeki adaleti sağlayacak; mümeyyiz, katip, kazanın hakimi, müftüsü ve kazanın diğer ileri gelenleri kur'a meclisini oluşturacaktı. Kur'a meclisine çağırılıp gelmeyenlerin gıyaplarında askere alımlarına karar verilecek, bunların sayısı kazadan istenilen asker sayısından düşülecek, kur'a kalan sayıya göre çekilecekti. İsmine kur'a isabet eden askerlere hazırlanmaları için 20 günlük izin verilirdi. Bu sürenin bitiminde kendilerinin kaza merkezlerine gelerek teslim olmaları isteniyordu. İyi niyet belirtisi olarak verilen bu süreyi geçirenler için durumlarına uygun cezalar verilirdi. Kur'aya katılmayıp firar edenler nerede yakalanırsa derhal askere alınacak, bunlara başka ceza verilmeyecekti. Ancak kur'adan sonra firar eden olursa ele geçirilince sevk edilip altmış değnek vurulacaktı. Yine kur'adan ya da askerlikten firar edenleri her kim evinde ya da başka bir yerde gizlerse yıllık ödediği vergi arttırılacak, hapis ya da sürgün cezası gibi cezalar bile verilebilecekti.

Kanunnamenin ikinci faslı "askerlik hizmetinden istisna ve muaf olanlarla" ilgilidir. İlmiye, Kalemiyye ve Mülkiye hizmetinde bulunan kapıcıbaşı, müderrislik, hacegan-ı divan-ı hümâyun rütbelerine kadar her rütbedekilerle, memleket müftüleri, hakim ve naipler; dergâh sahipleri, şeyhler askerlik hizmetinden müstesna tutulmuştur. Yine cami görevlileri (imam, hatip, müezzin, kayyum gibi) hizmetlerini bizzat yapıyorlarsa askerlikten muaf olacaklardı. Askerlik çağına geldiği halde "okuma bahanesiyle" askerlik hizmetinden muaf olmaya çalışan medrese öğrencileri ve bunlara ulema çocukları da dahil olmak üzere, imtihana tabii tutulacaktı. Eğer bu imtihandan başarılı olurlarsa o yıl için askerlikten muaf olacaklardı.70 yaşında olanların çalışamayacakları göz önüne alınarak, bunların askerlik yaşına gelmiş olan oğlundan başka bir oğlu yok ise, o tek oğul askere alınmayacaktır. Hasta, sakat ya da bir sebepten iş göremeyecek durumda olanlarda askere alınmayacaktır. Eğer dul bir kadının askerlik çağındaki oğlundan başka işini yürütecek kimsesi yoksa oğlu o yıl kur'aya katılmayacaktı. Askerlik yaşındaki gençlerden tek başına aile reisliği yapan, kendisinden başka ailesine bakacak bir yakını olmayanlar, yanında yetim ve küçük çocukları bulunanlar da o yıl için askerlikten muaftı. Yine askerlik hizmetini yerine getirirken vefat eden ve geride birden çok evlat bırakmış olanların, askerlik yapmamış bir oğlu kur'aya dahil edilmemekteydi. Akli ve bedeni rahatsızlıklar yüzünden askerliğe elverişsiz olanlar doktor raporu ile bir daha kur'aya çağırılmayacaklardı.

Üçüncü fasılda erlerin yaşlarına göre hangi askeri sınıfta yer alacakları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Kur'adan bir yıl için muaf tutulanlar sonraki yıl kur'aya katılmak zorundaydılar. 20 yaşından 26 yaşına kadar kur'aya katılmak mecburdu. 26 yaşına girip ismine kur'a isabet etmeyenler redif sınıfına yazılarak bu görevi 7 sene ifa etmeliydiler. Muinsizlikten[168] dolayı 26 yaşına kadar askerlikten muaf olanlarda redif sınıfına geçecekti. Medrese öğrencileri 20 yaşından 26 yaşına kadar her yıl kur'aya katılıp imtihan edilecek ve başarılı olanlar o yıl muaf tutulup bir sonraki sene tekrar kur'aya çağırılacaklardı. Fakat 6 yıl boyunca her sene başarılı olurlarsa bunlar kendilerini ilme adadıkları için nizamiyenin dışında yani muvazzaflıktan olduğu gibi rediflikten de muaf tutulacaklardı. Keza hasta ve bünyesi zayıf olanlar da muvazzaflıktan olduğu gibi rediflikten de muaftı.

Kanunnamenin dördüncü faslı "bedel-i şahsî" hakkındaki maddeleri ihtiva ettiği için burada yazılmayıp ayrı bir başlık altında aşağıda geniş olarak incelenecektir.

Kanunnamenin beşinci faslında kur'a işleminin ayrıntıları verilmektedir. Her yıl kur'a mevsiminden 3 ay önce her ordu meclisi elindeki nüfus defterlerine başvurarak askerlik yaşında olanları belirleyecek ve başka bir deftere yazacaktı. O bölgede ne kadar askerin terhis olacağının bildirilmesinden sonra orduda oluşacak asker açığı için ne kadar asker alınacağı saptanacaktı. Her bölgenin asker ihtiyacı sayısı kazalara bölünecek ve bu paylaşımı gösteren "taksim defteri" tutulacaktı. Her kaza bir kur'a dairesi olarak belirlenecek ve kur'a işlemi için görevli olanlar ayrı bir defterde belirtilecekti. Hangi kazalardan alınan erlerin hangi yöredeki alaylara verileceği de ayrı bir deftere "tahsis defterine" işlenecekti. Adayların yaşlarını gösterir "yaş defteri" kur'a memurlarına verilerek kur'a meclislerince korunacaktı. Diğer defterler ise (taksim, devâir ve tahsis defterleri) ordu müşirine gönderilecek ve oradan seraskerlik makamına yollanacaktı. Seraskerlikte incelenen defterler sırasıyla Dâr-ı Şûra ve Babıali'ye takdim edilecekti. Bundan sonra nefer alımı için her kazaya hitaben padişah emri yazılacaktı. Vali ve mutasarrıfların ellerine gelen padişah emri sonrasında, kaza zabitleri kazanın kasaba ve köylerinde 20-25 yaşlarında olan ne kadar erkek nüfus varsa hepsinin isimlerini nüfus defterlerinden çıkaracaktı. Asker adaylarını ne zaman çağırılırsa getirmek ve mevcut olmayanların yerine vekaleten kur'a meclisinde bulunmak üzere birisi görevlendirilecekti. Bu tarihten itibaren kur'a gününe kadar askerlik çağında olanlara, başka bir yere gitmek için "mürur tezkeresi" yani seyahat izni verilmeyecekti. Kur'a memurlarının kaza merkezine gelmesiyle nüfus defterleri çıkarılarak 20-25 yaşındakiler defterle

[168] Muinsizlik: Ailesine, evli ise karısına bakacak kimsesi olmayanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.,* c.2. s. 573.

karşılaştırılacaktı. Defterlerde eksik ya da fazla sayı çıkacak olursa bu durum mutlaka deftere işlenecekti. Bundan sonra yoklama yapılarak mevcut olanların isimlerinin üzerine mim(م) harfi konulacaktı. Özürsüz bir nedenle ya da herhangi bir özür ve gerekçe beyan etmeksizin kur'a meclisine gelmeyen adaylar kur'asız asker yazılacaktı. Bundan sonra bir daha kur'a çekimi yapılacaktı.

Kur'aya geçilmeden önce öğrenci olduklarını belirtenler imtihana tabi tutuluyor, başarılı olanların muafiyet nedenleri deftere yazılıyordu. Asker adaylarından muinsizlik durumu bulunanlar belirlenerek, durumları onları tanıyanlar vasıtasıyla tetkik ediliyordu. Kur'a çekimi sırasında bu iki öncülden sonra kanunnamenin ikinci fasıldaki muafiyet şartlarına uygun olanlar göz önüne alınacaktı. Tek gözlü, çolak ve topal olanlar yahut askerliğe el vermeyecek derecede vücutlarında çarpıklık ve bozukluk bulunanlar ile kronik hasta veya bünyesi çok zayıf olanlar tabip tarafından kontrol edildikten sonra, askerlikten muafiyet gerekçeleri deftere şerh şeklinde yazılacaktı. Askerlikten muaf tutulanlar bu şekilde ayrıldıktan sonra, kalanlar kur'aya katılacaktı. Bu durumu göstermek için "kur'aya katılabilir" anlamında isimlerinin üzerine kur'a kelimesinin ilk harfi olan kaf(ق)yazılacaktı. Birinin iki oğlu birden askerlik yaşındaysa, bunların ikisi de kur'aya katılacak, birine kur'a isabet ederse diğeri muaf sayılacaktı. İkisine birden kur'a isabet ederse babaları hangisinin kalmasını isterse o yıl o kişi askerlikten muaf tutulacaktı.

Kur'a çekme işlemi için önce, dört köşe kağıtlara kur'aya katılacakların isim ve künyeleri defterdeki kayıtlara göre yazılacak, sonra ise her birinin ismi ayrı ayrı zarflara konularak bir torbanın içine atılacaktı. Bu torbaya isim torbası adı verilecekti. Yine dört köşe kağıtlara kazadan alınacak asker sayısı kadar "asker oldum*"* ibaresi yazılacaktı. Alınacak asker sayısının dışında kalanlar için ise, boş kağıt hazırlanacaktı. Bu asker oldum yazılı kağıtlar ve boş kağıtlar aynı torbaya konulacaktı. Bu torbaya "kur'a torbası" adı verilirdi. Bu kur'a torbası meclis görevlisinden birine emanet edilecekti. Kur'a çekimi sırasında önce müftü isim torbasından bir kağıt çekerek çıkan ismi okuyacaktı. İsmi okunan adayda gelip kur'a torbasından bir zarf çekerek bakacak, asker oldum yazılı kağıt çıkarsa askerlik için ayrılacak, eğer boş kağıt çıkarsa o yıl askere alınmayacaktı. Yani boş kağıt çeken kişinin evine dönmesine izin verilecek ve defterdeki isminin yanına "boş çekti" anlamında "*hâlî"* sözcüğü yazılacaktı. Kur'a çekme işlemi ilk torbadaki isimlerin tamamı bitene kadar sürecekti. Herhangi bir nedenle kur'a meclisinde bulunmayanların yerine ise, vekilleri ya da köy muhtarları kur'a çekecekti. Müftüden başka kimse isim torbasına elini sokmayacaktı.

Kur'a çekecek kişiden veya vekilinden başkası da kur'a torbasına dokunmayacaktı. Kur'a işlemi bittikten sonra, askere gideceği kesinleşenlere, anne babalarını görmek ve işlerini yoluna koymak için 20 gün izin verilecekti. Bu süre sonunda ise, asker adaylarının kaza merkezlerine gelip yetkililere teslim olmaları şarttı. Gelmezlerse firar etmiş sayılacaklar ve haklarında gerekli kanuni işlem yapılacaktı. Bu kişiler nerede yakalanırlarsa hemen askere alınacaklar, gittikleri alaylarda da itibar göremeyeceklerdi. Kur'a merkezinde askerler toplandıktan sonra her birine teker teker devlete sadakatle hizmet edeceklerine dair yemin ettirilecekti. Yola çıkmadan hemen önce askerlere sevk edilecekleri yerin uzaklığına göre yolluk verilecekti. Bundan sonra kaza merkezinden ayrılacaklardı. Bir zabit, neferleri ve kur'a defterlerini alarak ordu mahalline götürüp büyük zabite teslim edecekti. Bundan sonra neferler gidecekleri alay ve taburlara göre sevk edilecekti. Sevkiyat esnasında yolda firar edenler deftere yazılacak ve bu defter ordu komutanına takdim edilecekti. Oradan da defter ordu dairelerinde bulunan, ordu meclisine havale edilecekti.

1846 kanunnamesinde gönüllü askerlik konusunda da hükümler vardı. Diğer bir deyişle gönüllü askerlik bazı şartlara bağlanmıştı. Bu şartlara göre gönüllü asker olmak isteyenlerin vücutlarında herhangi bir sakatlık bulunmamalıydı. Yaş haddi 18'den küçük ve 32'den büyük olmamalıydı. Tersane-i Âmire ve Kal'a-yı Hakaniyye bağlı sancak, kaza ve köyler halkından gönüllü asker alınmayacaktı. Hırsızlık, ırz ve namusa tecavüz gibi yüz kızartıcı bir suç işlemiş ve bu suçlardan dolayı hapis cezasına çarptırılmış kişilerden gönüllü asker olamayacaktı. Gönüllü asker olacaklar 5 yıllık zorunlu hizmet süresini kabul etmeliydi. Gönüllü asker olanlar redif hizmetini de ayrıca yerine getirecekti. Ancak redif iken gönüllü olmuşsa rediflikte geçen hizmet süreleri sayılacaktı.

2.2.1. Bedel-i şahsî Uygulaması

Mansûre ordusunda bazı durumlarda bedelli askerlik kabul edilmekteydi. Bedel vermek isteyen askerlerin en önemli mazereti ailelerine kendilerinden başka bakacak kimsenin kalmaması durumuydu. 1840 tarihli bir arşiv belgesinde, Asâkir-i Mansûre ordusunun Manastır Alayındaki Onbaşı Mehmet memleketindeki ailesine bakacak kimsesi olmadığı için üç buçuk senedir bulunduğu askerlik hizmetinden ayrılmak istiyordu. Devletçe verilen izinle Onbaşı Mehmet yerine bedel vermek şartıyla askerlikten ihraç edildi. Askerlerin verecekleri bedeller, zenci kölelerden seçilmekteydi. Bu kölelerin askerlik için elverişli olup olmadığı "reisü'l-etıbba" tarafından kontrol edilirdi. Zenci köle muayene olduktan sonra sağlıklı ve askerliğe elverişli ise köle asker olarak orduya kabul edilirdi. Eğer verilen köle

vefat ya da firar ederse, bedeli veren kişi yeniden bir bedel bulmalıydı.[169] Başka bir örnek ise, Burdur sakinlerinden Mustafa Redif mülazımı olarak yazılmış. Fakat babası vefat edince kardeşiyle ilgilenecek kimse kalmadığı için ve "hanesinin kapanacağını ve perişan olacaklarını" belirterek yerine iki adet zenci köle vererek askerlikten ihracını talep etmiş ve bu talebi kabul edilmiştir. [170]Burada dikkat edilmesi gereken husus, zenci kölelerin bedel olarak verilebilmesidir. Daha sonraki tarihlerde çıkarılan kanunnameler ile zenci kölelerin bedel olarak verilmesi kesinlikle yasaklanacaktır.

Osmanlı askerlik sisteminde bedel uygulaması ilk defa bedel-i şahsî adıyla 1846 kanunnamesinde yer aldı. Kanunnamenin dördüncü faslında 28. ve 31. maddeler arasında isimlerine kur'a isabet edenlerin bedel vererek askerlik hizmetinden muaf olmalarının şartları belirtilmektedir.[171] Muvazzaf askerlik süresinin karada 5 yıl olduğu bu dönemde kur'ada ismi çıkan herkes görevini bizzat yerine getirmek zorundaydı. Ancak askerlik çağına gelmiş olanlar içinde zanaat, ticaret veya başka önemli bir işle meşgul olanların işlerinin sekteye uğramaması için, bu kişilerin askerlik hizmetlerini "vekil" ile yerine getirmelerine imkan tanındı.

Kanunnameye göre, yerine bedel-i şahsî verecek kimsenin bedel olacak kişiyi kaç kuruşa razı etmiş ise bu meblağı verebilmesi için bağ, bahçe, tarla, hane ve çift gibi varlıklarını satması kesinlikle yasaktı. Yani bedel verecek kimsenin yukarıda sayılan taşınmazları elden çıkarmadan, önceden anlaşılmış olan parayı verecek maddi güçte olması şarttı. Bedel verilecek kişi 25 yaşını geçmiş, ancak 30 yaşını henüz geçmemiş kişilerden olmalıydı.[172] Bedel-i şahsî olarak verilen kişinin askerlik hizmetini yapabilecek sıhhat ve halde bulunması gerekiyordu. Bedel olan kişi daha önceden askerlik hizmetinde bulunmuş yani nizamiyeyi bitirip redif sınıfına geçmiş ise, bedel olarak kabul edilmeyecek; ancak, 26 yaşına kadar çeşitli nedenlerle askerliği ertelenmiş olup redif sınıfına geçmiş bulunanlar bedel olarak kabul edilecekti. Her orduya verilecek bedel o ordu dairesinin ahalisinden olup, Tersane-i Âmire ve Kal'a-yı Hakaniye'ye dahil sancak ve kazalar sakinlerinden olmayacaktır. Beyaz köleler bedel olabilirken Arap (siyah, zenci) köleler bedel olamıyordu. Bedelin daha

[169] BOA, Cevdet Askeriye (C.AS.) 970/ 42222 (Şevval gurre 1256/ 26 Kasım 1840)
[170] BOA, Hatt-ı Hümâyûn (HAT.) 553/27366 (15 Ramazan 1257 / 31 Ekim 1841)
[171] BOA, Kanunname-i Askerî nr. 7, s. 18-20.
[172] BOA, A}MKT. 185/55. (Rebîülâhir 1265/ 1849) Seraskerlikten 1846 nizamnamesine atıf yapılarak kendileri gelmeyip yerine bedel vermek istendiğinde ne surette ve ne kadar bedel alınması, bu bedellerden ne kadar istifade edileceğinin açık olmaması sebebiyle net açıklama istenmiştir. Bunun üzerine Dar-ı Şura-yı Askeriye havale edilen konuda bedel vermek isteyenlerin yaşlarının 25-32 yaşına kadar, askere elverişli, eğer köle ise zenci olmaması kanunnameye uygun olarak belirtilmiştir. Lakin kanunnamede 25-30 yaşları arasında olup 30 yaşı geçmemiş olması gerekirken yaş haddi iki sene daha artırılarak 32'ye çıkarılmıştır.

önce askerlik hizmetinden çürüğe çıkarılmış biri olmaması lazımdı. Keza, "namus-ı askeriyeye" yakışmayan bir harekette bulunmamış yani yüz kızartıcı herhangi bir suçtan dolayı cezai işlem uygulanmamış biri olması gerekmekteydi. Bedel olacak kişi memleketi ve meskeni meçhul, halk arasında kötü tanınan kimselerden olmamalıydı. Bedeller, askerlik hizmetinin ilk 3 ay içinde temin edilecek, eğer bu müddet geçer ise kur'a sahibi askerliği bizzat tamamlayacaktı. Diğer ifadeyle, bedel-i şahsî verme hakkını kaybedecekti.

Askerlikten firar vakaları genellikle bir sene dolmadan gerçekleşip, bu süre geçtikten sonra askerliğe alışılmasıyla birlikte azalmaktaydı. Bedel verilen kimsenin güvenilirliği çok önemliydi. Firar etmemesi ve kötü işler yapmaması için güçlü bir kefile bağlanması gerekiyordu. Bedel olan kimse bir sene tamamlanmadan firar eder ise, devlet tarafından aranacak, ancak bulunamaz ise, kur'a sahibi yani bedel veren kişi 3 ay içinde yerine yeni bir bedel vermeye mecbur olacaktı. Kur'a sahibi yeni bir bedel veremezse, askerlik hizmetini kendisi yerine getirecekti. Eğer verilmiş olan bedel 1 sene sonra askerlikten kaçar veya vefat ederse kur'a sahibinin yeni bir bedel vermesi gerekmeyecekti. Bedel sadece 5 senelik nizamiye hizmetini karşıladığından, bedel verenlerin kendileri redif sınıfına intikal edip 7 yıllık rediflik hizmetini bizzat ifa edeceklerdi. Verilen bedeller köle ya da başıboş adamlardan ise, bunlar hizmet bitiminde ayrıca redif sınıfına ayrılacaklardı. Rediflik döneminde bedel olanlar 5 yıllık nizamiye hizmetlerinin ardından geri kalan rediflik sürelerini de tamamlamak zorundaydı.

Kanunnamenin 50. maddesinde bedel vermek isteyenlerin, kur'a sonrası kendilerine tanınan 20 günlük izin süresi içinde istenilen nitelikte birini bedel olarak bulup, 20. gün kaza merkezindeki yetkililere teslim edebilecekleri belirtilmişti.[173] Bu süre içinde bedel bulamayanlar askere alınacaklar, ancak 3 ay içinde yerlerine birini bulurlarsa terhis edileceklerdi. 54. maddede ise, 20 gün sonunda yerlerine bedel getirenlerinde kabul edileceği ve bedel olanların adları, künyeleri, köy ve kazaları, kimin yerine bedel oldukları kayda geçirilecekti. Bu kişiler hiçbir zorlama veya tehdit olmadan kur'a sahibinin yerine bedel olduklarını ifade edecek ve bir tutanakla resmileştirilecekti. Bu resmi prosedürlerin ardından bedellerin orduya sevkine izin verilecekti.[174]

Asker alımlarının bir düzen içerisinde yapılmaya başlamasıyla birlikte Osmanlı coğrafyasındaki nüfus sayımlarını da arttırdı. Nüfus sayımı ve asker yoklama defterlerini

[173] BOA, Kanunname-i Askerî nr. 7, s.35.
[174] BOA, Kanunname-i Askerî nr. 7, s.37.

hazırlayan katipler, o kazada bulunan kişiler hakkında bilgi verirken, nerede ve ne yapmakta olduklarını da tarih belirterek yazarlardı.[175] Yine bedel-i şahsî olan kişilerin kimin yerine vekil olarak askere gittikleri de nüfus defterlerine eklenirdi.[176]

Kanunnamenin yayınlanmasının akabinde seraskerliğe yazılan 25 Kasım 1847 tarihli bir arzuhalden bedel usulünün tebaa tarafından kısa zamanda benimsendiği anlaşılmakta. Bir taş ocağında hizmet eden Abdullah isimli şahsın gönderdiği bu arzuhalde, 1845 senesinde kendisine kur'a isabet edince, aynı köyden Osman oğlu Hacı'yı kendi yerine bedel-i şahsî olarak verdiğini ve bedelinin askerliğini topçu olarak yerine getirmekte olduğunu yazıyor. Arzuhâlin devamında ise 1847 senesinde kardeşine de kur'a çıktığını ve Rumeli Ordusu'nda göreve alındığını söyleyerek, geride kalan ailelerine bakacak kimsesi olmadığı için, yetkililerden asker kardeşinin salıverilmesini istiyordu.[177]Bu olay, kanunnamenin, bir evden aynı zamanda iki oğlun birden askere alınmamasına ilişkin maddesi ile bakacak kimsesi olmayan kişilerin bir oğullarının askeri hizmetten muaf tutulmasına dair muinsizlik maddesine güzel bir örnek teşkil ediyor. Bu bağlamda, askerlikte şahsi bedel uygulamasının muinsizlik durumlarının çözümünü de kolaylaştırıcı bir rol oynadığı düşünülebilir. Ayrıca kur'ası çıkan kişi yine evin yükünü taşıdığını dile getirip yerine kardeşini de bedel-i şahsî olarak sunabilmekteydi.[178] Böylece akrabaların bedel-i şahsîlik yapması devletçe uygun görülmüştür.

Devlet bedel-i şahsî için ödenecek herhangi bir meblağ belirlememişti. Kanunnamede bedel olacak kişi kaç kuruşa razı edilirse, bedel veren kişi bunu ödemek zorundaydı. Bu miktar, doğal olarak, bedel veren ile bedel olan arasındaki pazarlığa göre belirleniyordu. Miktarlar bölge ve zamana göre değişiklik gösterebiliyordu. Trabzon'da 1844 yılı kur'asında bedel olan kişi 2.500 kuruşa[179] (5 kese akçe etmekte[180]), yine Trabzon'a bağlı Of kazasında bedel olacak kişiyle 3.500 kuruşa[181], 1852 yılında ise İzmit'te 6.000 kuruş[182] bedel parasına anlaşılmıştır. Bu pazarlıklara devlet müdahalede bulunmasa bile, paranın tahsil edilemediği zamanlarda başvurulan kapı yine devlet oluyordu.

---

[175] Mehmet Güneş "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, c.8 sayı 15, Kış 2014, s.233.

[176] Nüfus defterlerinde bedel-i şahsî örneği için bkz: Mücahit Yıldız, "3322 numaralı 1288 Kayseri Nüfus Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, danışman: Gökhan Bolat, (Yüksek lisans Tezi) Haziran 2019, Kayseri s. 132,155.

[177] BOA, Sadâret Mektubî Evrakı A} MKT. 102 /48, Lef 2. (16 Zilhicce 1263/ 25 Kasım 1847)

[178] BOA, DH. MKT. 1314/8.(29 Zilhicce 1287/ 21 Mart 1870)

[179] BOA, A} MKT. 205/66. (21 Recep 1265/ 13 Haziran 1849)

[180] BOA, A} MKT. 205/ 66, Lef 2. (21 Recep 1265/ 13 Haziran 1849)

[181] BOA, A} MKT. 188/ 79, Lef 2. (13 Cemâziyelevvel 1265/ 7 Nisan 1849)

[182] BOA, Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Kataloğu (A} MKT. DV.) 11/72, lef 1.(10 Rebîülevvel 4 Şubat 1849)

Asker celbi devlet için oldukça önemli olduğundan, kur'a çekimi sırasında memleketinde olmayıp gıyabında kur'a çekilenlerin bir an önce bulunup ya bizzat kendilerinin askere gelmesi ya da bedel vermeleri istenmekteydi. 1852'de Seraskerlikten gönderilen pusulalarda kur'ası gıyaben çekilen kişiler yakın takipte tutulmuş ve orduya kendilerinin ya da bedellerinin alınması için çaba sarf edilmiştir.[183] Eğer kişi firari iken yakalanıp askere alınırsa ailesi tarafından yerine bedel verilmesi de yine seraskerlik tarafından uygun görülmüştür.[184]

Kuzey Afrika bölgelerinden asker almak oldukça zordu. Mısır'da bulunanlara kur'a kanunu hükümleri, defaatle gönderilen pusulalarda tekrarlanarak verilecek bedellerin sinnen, cismen ve hâlen yani yaş, sağlık ve ahlaki bakımdan uygun kimselerden olması, gulam gönderilecekse zenci olmaması üzerinde durulmaktaydı.[185] Özellikle Afrika coğrafyasındaki zenci kölelerin de askeriyede istihdam edilmesi için uğraşılar verilmiştir. Yemen valisi tarafından Babıali'ye gönderilen yazılar bu durumu kanıtlamaktadır. Fakat Sudan ahalisinden asker tertip etmek uygun bulunmadığı için Zenciler askeriyeye kabul edilmemiş ve Mısır'dan her sene alması gereken askerin mutlaka Mısır'ın yerli ahalisinden tertip edilmesi istenmiştir. Mısır'dan yeterli asker alınırsa zenci kölelerin askeriyede istihdamlarına bile gerek kalmayacağı devletçe düşünülmekteydi. Yine Hicaz ve Yemen'in asker vermek istememesi sebebiyle, bu bölgelerden alınması gereken askerin de Mısır ahalisinden alınması istenmekteydi.[186]

2.3 Kırım Savaşı Ve Bedelli Askerlik

1853 yılına gelindiğinde Rusya ve Osmanlı Devleti kutsal mekanlar meselesi sebebiyle savaşa sürüklenmişti. Savaş sürecinde Seraskerlikten alınan kararla Redif askerlerden işleri sekteye uğrayacaklara bedel verebilme hakkı tanınmıştı.[187] 1855 yılına ait bir belgede, Kırım Savaşı'nın devam ettiği dönemde, adına kur'a isabet eden bir kişinin yerine 3.000 kuruş bedel parası üzerinden anlaştığı birini vekil olarak gönderdiğini görüyoruz. Bu belgeden asker ihtiyacının had safhada olduğu savaş ortamında da bedel-i şahsî uygulamasının yürürlükte olduğu anlaşılmaktadır. Kırım savaşı ile ilgili bedellilik

[183] BOA, Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi, (A} MKT. MHM.)41/31.(17 Safer1268 /11Aralık 1851), BOA, A} MKT. MHM 41/60. (23 Safer 1268 /17 Aralık 1851)
[184] BOA, A} MKT. MHM. 41/63 (23 Safer 1268 /17 Aralık 1851)
[185] BOA, A} MKT. MHM. 41/31.(17 Safer1268 /11Aralık 1851), BOA, A} MKT. MHM 41/60. (23 Safer 1268 /17 Aralık 1851)
[186] BOA, İrâde Dahiliye (İ.DH.) 240/14528 (6 Cemazielevvel 1267 / 10 Mart 1851)
[187] BOA, A}MKT. NZD. 149/34 (2 Ramazan 1271 / 19 Mayıs 1855) Trabzon sancağına bağlı Goniya kazâsına tabi Ebu Islah karyesi ahalisinden asakir-i redife-i şahaneden yerine bedel verme istekleri Seraskerlikçe kabul edilmiştir.

mevzusunda elimizde pek veri yoktur. Ancak bu belge bize uygulamanın devam ettiğinin göstermektedir.[188]

Nitekim Kırım Savaşı'nda oldukça sınırlı tutulduğu anlaşılan bedel uygulamasına dair bir başka örnek de Silistre'de şehit düşen bir erle ilgili. Savaş sırasında bedel-i şahsî olarak askerde bulunan bu erin Silistre'de şehit düşmesi üzerine, annesi tarafından gönderilen arzuhalde, oğlunun alay sandığında kalan bedelli parasının ödenmesi isteniyor. Bu başvuru üzerine yapılan tahkikat neticesinde, şehit olduğu anlaşılan erin alay sandığında kalan bedel parasının tamamı (4.500 kuruş) annesine ödeniyor.[189]

Savaştan sonra bedel-i şahsî uygulamasında değişiklikler yapıldı. Buna göre isimlerine kura isabet edenlerin yerlerine kardeşlerinin gönderilmemesi kararlaştırıldı.[190] Savaştan sonra bedel uygulaması devam etmiştir. Rumeli ordusunun kur'a ahalisinin bedel vermeleri seraskerlik tarafından uygun görülmüştür.[191]

2.4. Gayrimüslimlerin Askerlik Sorunu ve Bedel Uygulaması

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim reaya, prensip olarak, askerlik hizmetinin dışında tutulmuştu. Ancak bu genel prensibe rağmen bazen devlet, gayrimüslimlerden askeri alanlarda da istifade etmiştir. Klasik dönemde asker ihtiyacının arttığı zamanlarda komşu Hristiyan devletlerden sağlanan savaşçı askerlerden, devşirme sistemi ile Hristiyan ahaliden alınan kişilerden asker ve bürokrat olarak yararlanıldı. Özellikle Rumeli coğrafyasında askeri işlerde dahil birçok alanda yararlanılan Hristiyan topluluklardan olan voynuklar ve mortoloslar bulunuyorlardı. Gayrimüslim Osmanlı tebaası genelde donanmaya ait gemilerde ve Tersane-i Âmire'de istihdam ediliyordu. Avarız vergisi karşılığında Tersane-i Âmire'de kürekçi ve kalyoncu olarak çalışıyorlardı. Kürekçi ve kalyoncular ayni ya da bedel şekilde alınıyordu. Ayrıca kürekçilik, gemicilik, kalyonculuk gibi kol kuvveti isteyen görevler dışında, tersanede mühendis, mimar, direkçibaşı, burgucu, teknik işlerde de çalışıyorlardı.[192]

Tanzimat Fermanı'nda gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi asker olacaklarına dair açık bir ifade olmamakla birlikte, "muhafaza-i vatan için asker vermek ahalinin fariza-i zimmetidir" cümlesi, üstü kapalı da olsa Müslümanlar dışındaki Osmanlı tebaasının da

[188] BOA, Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devair (A} MKT. NZD.) A} MKT. NZD. 161/38 (12 zilhicce 1271/ 25 Ağustos 1855)
[189] BOA, A} MKT. NZD. 189/ 7 (25 Zilkade 1272 /28 Temmuz 1856)
[190] BOA, Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (A}MKT. UM.) 277/ 49 (11 Şaban 1273/ 6 Nisan 1857)
[191] BOA, A} MKT. MHM. 111/10 (11 Ramazan 1273 / 5 Mayıs 1857)

[192] Ufuk Gülsoy, *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, Timaş yay., İstanbul,2010, s. 20-28

askerlik mükellefiyetinin içerisinde düşünüldüğünü ima etmekteydi. Tanzimat'la uygulanılmak istenilen tebaa arasındaki eşitlik prensibi askerlik konusunda pratiğe yansıtılamamıştı. Gayrimüslimlerin zorunlu askerlik kapsamı içine dahil edilememesi, Osmanlı nüfusunun çok önemli bir kesimini asker havuzunun dışında bırakmıştı. Askerliğin tamamen Müslümanların omuzlarına yüklenmiş olması, onların ekonomik ve sosyal anlamda her geçen yıl biraz daha zayıflamalarına neden oluyordu. İmparatorluğun geniş topraklarında yapılması gereken askeri hizmetlerin yalnızca Müslümanlara hasredilmesi, asker ihtiyacının istenilen seviyede karşılanamamasına ve bu durumun da devletin askeri etkinliğini düşürmesine sebep oluyordu.[193]

XIX. yüzyılda devlet, bu olumsuz gidişata çareler aramaya başladı. Neticede devlet, en azından, donanma ve tersanenin acil ve nitelikli asker ihtiyacının bir kısmını gayrimüslim tebaasından temin etmeye karar verdi. Tanzimat Fermanı öncesinde gayrimüslimler Osmanlı bahriyesinde az sayıda da olsa asker olarak istihdam edildiler.[194] 1835 yılı bu açıdan bir milat oldu. Muvazzaf asker olarak bazı Hristiyanlar donanma veya tersaneye alındı. Bunlar muvazzaf askerlik süreleri boyunca cizye ödemeyecekleri gibi, diğer Müslüman askerlerin haklarından da aynen yararlanacaklardı. Lakin 1821-1829 yılları Rum isyanı sebebiyle gayrimüslimlere duyulan güvensizlik, donanma için asker tedarikine de yansıdı. Bu sebeple 1836'da gayrimüslim asker istenmese bile, 1837'de hem Müslüman hem de gayrimüslimlerden donanmaya asker alındı.[195] Askerlik, Tanzimat Fermanı ve 1843 tarihinde alınan yeni kararlar doğrultusunda, yine Müslümanların yerine getirmesi gereken bir vazife olarak anlaşıldı.[196] Çünkü 1843 düzenlemelerinde de gayrimüslimlerin asker olacaklarına dair bir ifade yoktu. Tanzimat'ın getirdiği Osmanlıcılık ruhuna uygun olarak donanma için ilk gayrimüslim asker alımı 1845 senesinde gerçekleşti. 1846'da donanma için gayrimüslim askerler istenmemiş fakat aynı yıl kur'a kanunu neşredilmişti. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra donanma için alınacak gayrimüslimler de kur'a çekilerek alınacaktı. Kur'a usulü yalnız Müslümanları değil teorik olarak Hristiyanları da kapsamaktaydı.

1846 Kur'a Kanunda yer alan bedel-i şahsî usulü donanmaya alınan Hristiyanlar içinde bir hak olarak tanındı. Hristiyanlar isterlerse kendi yerlerine milletlerinden, yani cemaatlerinden birisini bedel olarak donanmaya verebileceklerdi. Bir Rum başka bir Rum'u, Bir Katolik başka bir Katolik vekil olarak askere gönderebilirdi. Bir Hristiyan'ın kendi yerine

[193] M.A. Ubıcını, *Osmanlıda Modernleşme Sancısı*, çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 325.
[194] Ufuk Gülsoy, a.g.e., s. 41-42.
[195] Ufuk Gülsoy, *a.g.e.*, s. 35-36.
[196] Engelhardt,, *a.g.e.*, s. 81.

vekil olarak bir Müslümanı ya da o dönemde askere çağırılmayan Yahudi cemaatinden birini bedel olarak vermesi yasaktı.[197] Kur'a sistemi öncesinde gayrimüslim askerler tertip usulüne göre toplanırdı. Patriklerin sorumluluğu altında, cemaat temsilcileri vasıtasıyla toplanan gençler devlet görevlilerine teslim edilerek Tersane-i Âmire'ye götürülürdü. Tertip usulünde asker seçimi sırasında sık sık suiistimaller olur, kocabaşıların, eşrafın ya da nüfuzlu Hristiyan ailelerin çocukları kayırılırdı. Kur'a sistemi ile bunun önüne geçilmek isteniliyordu.[198]

1848-1851'e kadar Hristiyanlardan asker alımı yapılmasa da 1851'den sonra, Tersane-i Âmire'de esnaf taburlarında muvazzaf amele olmaları istendi.[199] Gayrimüslimlerin muvazzaf asker olarak donanma bünyesinde istihdamları Hristiyanlar arasında genel bir memnuniyetsizliğe neden oldu. Bu yüzden 1851'de pek çok yerde ayaklanma çıktı. Bu durum karşısında bahriye meclisinde yapılan toplantılar ile Hristiyanlar için askerliği özendirilecek bazı teklifler hazırlandı. Buna göre askerliğini tamamlayan bir Hristiyan'ın cizye muafiyeti ömür boyu değil, rediflik süresinin sonuna kadar tanınacaktı. Yine askerliklerini vekil yoluyla yani bedel-i şahsî usulünü kullanarak yapmak isteyenler içinde bir kolaylık getirilmişti. Bir Hristiyan asker adayı Katolik, Rum veya Ermeni cemaatinden herhangi birisine mensup dindaşını kendi yerine bedel olarak askere gönderebilecekti. Bunun yanında görüşmelerde Tanzimat sonrası ilk defa para vererek askerlikten muaf olma düşüncesi yani bedel-i nakdî yöntemi tartışıldı. Hristiyanlardan belli miktarda para alınarak tersane için dışarıdan ücretle amele tutulması önerisi de aynı toplantılarda ele alınan diğer önemli bir konuydu. Ancak paralı bedel uygulamasına izin verildiği takdirde Müslüman olsun Hristiyan olsun tüm tebaa bu imkandan yararlanmak isteyebilirdi. Sadece belli bir azınlığın para ile bedel verme uygulamasından yararlanması ise, toplumsal sıkıntılara neden olabilirdi. Neticede, 23 Şubat 1853 tarihli bir irade ile, bedel-i şahsî kapsamının genişletilmesi önerisi kabul edilirken bedel-i nakdî konusu ileri bir tarihe ertelendi.[200] 1850'lerin ortasına gelirken gayrimüslimlerin askerliği konusunda farklı adımlarda atıldı. Bu sırada ülke ciddi bir savaş ile karşı karşıya kalmıştı.

1853 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında kutsal yerler meselesi yüzünden Kırım savaşı başlamıştı. Ülkenin asker açığı arttığı için rediflerde askere çağırıldı. Resmen asker olmasalar da Hristiyan cemaatlerde Osmanlı hükümetine savaş süresince her türlü desteği vereceklerini bildirdiler. Babıali önceleri Hristiyanlardan asker istemezken 1855 yılına

[197] *a.g.e.*, s.47.
[198] *a.g.e*, s.55.
[199] *a.g.e*, s.56.
[200] *a.g.e*., s.59

gelindiğinde Erzurum'a yönelik Rus tehdidi üzerine Trabzon'a bağlı kaza ve köylerdeki Müslüman ve Hristiyanları zoraki asker olarak toplamaya başladı.[201]

Savaş devam ederken, Osmanlı Devleti'nin müttefikleri İngiltere ve Fransa, gayrimüslim tebaa için bazı konularda Babıali'ye bazı konularda siyasi baskı uyguluyordu. Bu baskılar sonucu, 28 Mart 1855'te Batılıların Hristiyanlar için alenen hakaret olarak gördüğü, fakat Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır gayrimüslim tebaasından aldığı dini bir vergi olan cizye kaldırıldı. Avrupalı müttefikler cizyenin kaldırılmasıyla diplomatik bir zafer kazanırken, Osmanlı Devleti ise cizyenin lağvedildiğini bir süre halka duyurmadı. Fakat Babıali uygun ortamı hazırlayabilmek adına, savaş sebebiyle acil asker ihtiyacının olduğunu ve gayrimüslimlerinde bundan sonra Müslümanlar gibi askerlik yapacaklarını bildirdi. Alınan bu karara göre orduya belli sayıda gayrimüslim asker alınacak, bunlardan başarılı ve kabiliyetli olanlar isterlerse orduda kalabileceklerdi. İhtiyaç fazlası olan gayrimüslimler ise fiilen askere çağırılmayacak ve bunun yerine her yıl muafiyet vergisi olarak "iâne-i askerî" ödeyeceklerdi.[202]

Cizye konusu savaşın bitiminin ardından yapılan barış müzakereleri sürecinde de gündeme geldi. Avrupalı devletlerce cizyenin kaldırılması Osmanlı gayrimüslim tebaasını Müslüman tebaaya eşitleyecek bir reform olarak görüldü. Viyana'da yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti'nin batılı müttefikleri Rusya'nın Osmanlı Hristiyan tebaası üzerindeki etkisine karşı Babıali'nin mutlaka Hristiyanların hakları ile ilgili yeni düzenlemeler yapmasını talep etti. Yapılacak ıslahatların da Avrupalı devletlerin ortak teminatı altında olması için barış anlaşmasında bir madde eklenmesi istendi. Babıali ise bu konun iç mesele olduğunu bildirerek hakimiyet haklarına zarar vereceği gerekçesiyle teklifi reddetti. Fransa'nın araya girmesiyle, Osmanlı hükümeti gayrimüslimlerden alınan cizyeyi kaldıracağını ve bundan böyle onların da askerlik yapıp, idari görevlere alınabileceklerini açıkladı. Fakat karara en büyük tepki gayrimüslimlerden geldi. Askerlik yapmak istemeyen gayrimüslimler ayaklanarak özellikle Rumeli'de dağlara çıkıp, çevre ülkelere iltica ettiler. Bunun üzerine hükümet karar değiştirerek; sınır boylarında yaşayanları askerlikten muaf tuttu. 15.000 olarak belirlenen gayrimüslim asker sayısı 7.000'e indirildiyse de bundan da ayaklanmalar sebebiyle vazgeçildi.[203]

---

[201] *a.g.e.*, s.60
[202] *a.g.e.*, S.61
[203] Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı" TDVİA, c. 19,s. 186

16 Ocak 1856'da ikinci kez toplanan Viyana Konferansı'nda, Osmanlı padişahının gayrimüslim tebaasına yönelik vereceği yeni hakların barış anlaşması öncesi ilan edilmesi kararlaştırıldı. İstanbul'da İngiliz, Fransız ve Avusturya elçileri ile sadrazam ve hariciye nazırının katıldığı toplantılar sonunda kapsamlı bir "ıslahat programı" hazırlandı. Islahat programının maddelerinin padişahın kendi arzusuyla gayrimüslim tebaaya verdiği haklar olarak telakki edilmesi için, metnin bir ferman şekline sokularak yayınlanmasına karar verildi. Ferman, 18 Şubat 1856'da resmi bir törenle ilan edildi.

Islahat Fermanı, Avrupalı devletlerin isteği üzerine, 30 Mart 1856'da imzalanan Paris Anlaşması'nın 9. maddesinde yer aldı. Görünüşte, padişahın kendi iradesiyle ilan ettiği süsü verilen bu ferman yabancı devletlerin İstanbul'daki büyükelçilerine de tebliğ edilmiş ve Avrupa'da olumlu karşılanmıştı. Anlaşmadaki 9. madde yabancı devletlere padişahın tebaası ile olan ilişkilerine müştereken ya da ayrı ayrı müdahale etme hakkını hiçbir şekilde vermeyecekti. Fakat bu durum kağıt üzerinde bu şekilde gözükse de uygulamada böyle olmayacaktı. Fermana göre hukuk eşitliği ancak görev eşitliğiyle sağlanabileceğinden artık gayrimüslimlerde askerlik yapacaklardı.[204]

Tanzimat ve ıslahat fermanlarındaki Müslüman ve gayrimüslim tebaa arasındaki eşitlik vurgusunun aksine, askerlik konusunda bu eşitlik anlayışından söz edilemez. Islahat fermanındaki askerlik maddesi sebebiyle asker olmak istemeyen Hristiyanlar ciddi ayaklanmalar çıkarmıştı. Babıali bu sebeple askerlik yapmak için gayrimüslimleri ikna edemeyeceğini anlayarak bedelli askerlik usulünü kabul etmek zorunda kaldı. Islahat Fermanına göre gayrimüslimler askerlik yükümlülüğünü fiilen yerine getirebilecekleri gibi *bedel veya nakden akçe* vermek suretiyle de eda edebileceklerdi. 1846 kura kanununa göre devlet zaten Tersane-i Âmire askeri olacak gayrimüslimler için bedel-i şahsî usulüne izin vermişti. Islahat fermanındaki *nakden akçe*den kasıt ise 14 Mayıs 1855 tarihinde alınan kararla askerlikten muafiyet vergisi kapsamında alınacak iâne-i askeri vergisiydi. 1856'da Müslümanların askerlikten muafiyet için verdiği nakdi akçe en az 50 en çok 80 liraydı. Müslümanlara tanınmış olan paralı askerlik imkanı ile iki grup eşitlemiş oluyordu. Gayrimüslimler 5 yıllık askerlikten muaf olmak için bedel ödemeyi tercih edeceklerdi.[205]

1857 Haziranında Meclis-i Tanzimat'ta tekrar ele alınan askerlik konusunda, gayrimüslimlerden ne kadar asker alınacağı ve bedelli askerliğin ne şekilde uygulanacağı

[204] Ufuk Gülsoy, a.g.m., s. 189.
[205] Ufuk Gülsoy, *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, Timaş Yayınları, İstanbul,2010, s 66-68

üzerinde odaklanıldı. Yapılan nüfus tahririnden sonra Müslümanlardan erkek nüfusu 6 milyon, gayrimüslim erkek nüfusu 3 milyon olarak hesaplandı. Bu nüfus durumuna göre 1857 senesinde gayrimüslimlerden topluca alınacak asker sayısı olarak 16.666rakamı belirlenmişti. Ancak bunların birden istihdamları söz konusu olamayacağı için asker adaylarından her sene 3.500'ü orduya alınacaktı.[206] Bu verilere göre iâne-i askeri vergisi de hesaplanacaktı. Müslümanların ödediği bedel akçesinin en alt sınırı olan 50 lira, iâne-i askeri vergisi içinde uygun görüldü. İane-i askeriye vergisi yalnız askerlikle mükellef olan gruptan değil, gayrimüslim asker nüfusunun genelinden alınacaktı. Silah altında olanlar ise askerlik süresince bu vergiyi ödemeyeceklerdi.1856 Haziran'ında çıkarılan bir irade ile iâne-i askeri diğer ismiyle *bedel-i askeri* vergisi resmen yürürlüğe girmişti. Bedel-i askeri vergisi ilk yıllarda "iâne-i askeri" veya "iâne-i askeriyye" şeklinde isimlendiriliyor. Bazı belgelerde bedel-i askeri şeklinde kullanılıyordu.[207]

1856 senesinden sonra Dar-ı Şura-yı Askeriye tarafından gayrimüslimlerinde Müslüman ahali gibi kuraya katılması isteniyordu. Fakat kara ordusu için bir müddet daha bu sorun devam ederken Tersanede ihtiyaç duyuldukça gayrimüslim istihdamına devam edildi. Bu hizmet sırasında bedel-i şahsî usulü de eskiden olduğu gibi, aynen devam etti. Bedel bulmada ve bedel paralarının ödenmesinde Hristiyan cemaatlerin çorbacıbaşıları aracı olmaktaydı. Bedel parası bedel olan kişinin ailesine çorbacıbaşı tarafından ödenirdi.[208] Tersane dışında zaman zaman farklı hizmetlerde de gayrimüslimlerden yararlanılmaya gidilmekteydi. Eyüp'te bulunan Rişтehane-i Âmire denilen iplikhanede gayrimüslimler nefer adı altında çalıştırılmaktaydı.4 Ağustos 1853'te Ağni isimli bir gayrimüslim hanım devlete başvurarak Rişтehane-i Âmire'de olan oğlunun hasta olduğunu belirterek ihracını istemekteydi. Devlet bu durumda gayrimüslim birinin yerine bedel vermesiyle ihraç edilebileceğini belirterek bir kolaylık sağladı.[209]

Islahat Fermanı sonrasında gayrimüslimlerin Müslümanlarla hukuken aynı statüye kavuşmaları hakim millet statüsündeki Müslüman halka dokunmuştu. Gayrimüslimler arasında da bundan çok hoşnut olmayanlar vardı. Raiyyet statüsünden çıkarak hakim milletle aynı seviyeye gelmeleri sevinçle karşılanmış olmakla birlikte, özellikle bazı cemaat liderleri tepkiliydi. Toplumdaki konumları itibariyle Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler olarak sıralanan

[206] Mehmet Yıldız, "*1856 Islahat Fermanının Tatbiki ve Tepkiler*", Doktora Tezi, İstanbul, 2003, Danışman: Kemal Beydilli, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı, Yakınçağ Tarihi bilim dalı, s. 172.
[207] Mehmet Yıldız, a.g.t., s. 172-174.
[208] BOA, A} MKT. UM. 435/31 (23 Rebiyülahir 1277/8 Kasım 1860) ; A} MKT. UM 464/36 (23 Ramazan 1277 /5 Nisan 1861)
[209] BOA, A} MKT. NZD. 84/94. (28 Şevval 1269 /4 Ağustos 1853)

gayrimüslim cemaatlerin Islahat Fermanı ile eşitlenmesi diğerlerine göre ayrıcalıklı konumları fazla olan Rumların hoşuna gitmedi.[210] Hristiyan ruhaniler ve cemaat liderlerin eski dini konum ve ayrıcalıklarını kaybetme endişesi yüzünden fermana olumlu baktıkları söylenemezdi. Yine de ferman ile ortaya çıkan bu yeni duruma itiraz edemeyeceklerdi. Gayrimüslim halkın askerlik konusu dışında ferman hükümlerine genel yaklaşımı olumluydu. Fakat gayrimüslimlerin askerlik yapmamaları, Tanzimat Fermanı'nda geçen tebaanın eşitliği ilkesinin, haklarda olduğu kadar, sorumluluklarda da geçerli olacağı prensibiyle çelişmekteydi.[211]

2.5.Bedelcilik

Bedel-i şahsî usulünün tesis edilmesindeki amaç, askerlik yaşına gelmiş, sanat, ticaret veya başka bir karlı kazançla meşgul bulunan kimselerin uzun müddet askerlik hizmeti sırasında işlerinin sekteye uğramasını engellemekti. Bedel bulma konusunda bizzat başarılı olamayanlar için ise mevcut durum yepyeni bir mesleği doğurdu: bedelcilik. Bedelcilik adı altında kur'a erbabı için bedel bulma işini yapanlar ortaya çıktı. Bedelciler bu işi ticarete dönüştürdü. Öyle ki bedel vermek isteyenler öncelikle, bedel bulma işine aracılık eden bedelciye yüklüce bir ödeme yapmak zorundaydı.[212] Bedelcilik işi kar getiren bir iş olduğundan çok rağbet görüyordu. Farklı mesleklere mensup birçok kişi bu işi yapıyordu. Merkezden uzak bölgelerde yörenin ileri gelenleri, ayanlar, bedel parası için başvurulan sarraflar bu işten önemli miktarda kazanç sağlıyordu.

Bedelcilik mesleği Kur'a kanunu yayınlandıktan hemen sonra ortaya çıkmış ve kısa zamanda yaygınlık kazanmıştı. Elimizdeki en erken tarihli bilgiye göre, kanun neşrinden üç sene sonra, 7 Nisan 1849 tarihli bir belgede Of kazası ayanlarından Hacı Bektaş oğlu Mustafa'nın, Ömer adlı kişinin yeğeni Ahmet için bedel bulma bahanesiyle 3.500 kuruş alarak bedelcilik yaptığı görülüyordu. Fakat bu işi yapanların her zaman başarılı oldukları söylenemezdi. Mesela, Of kazası ayanı Mustafa'nın, Ahmet isimli asker adayının yerine bedel olacak birini bulamadığı için, Ahmet askere alınmış ve bunun üzerine Ahmet'in ailesi yetkili makamlara müracaat ederek Bedelci Mustafa'ya vermiş oldukları paralarının geri alınmasını istemişlerdi. Bunun üzerine, söz konusu paranın Bedelci Mustafa tarafından Ahmet'in ailesine

[210] Mehmet Yıldız, a.g.t., s.163.
[211] Ebubekir Sofuoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*, Gökkubbe yay., İstanbul, 2004, s.85.
[212] İlhami Yurdakul, "Osmanlı Ordularının Askeri İhtiyacının Karşılanmasında Yeni Bir Yöntem Kur'a Sistemi 1839 – 1914". *Eskiçağdan Modern Çağ'a Ordular, Oluşum, Teşkilat, İşlev.* Ed. Feridun Emecen Kitabevi yay., İstanbul: s.438.

geri ödenmesine karar verilmişti.[213] Devlet bedel suiistimalleri konusunda her türlü usulsüzlüğe karşı tebaasını korumaya ve mağduriyetleri gidermeye çalışıyordu.

Zaman geçtikçe bedelciler yanlarına iş ortakları bularak daha organize hareket etmeye başladılar. Özellikle devletin bedel işlerinde görevli olan memurlarını yanlarına çekebilmek için, rüşvet silahını kullanmaktan bile çekinmiyorlardı. Bazı yerlerde ise kur'a meclisi görevlileri, yani muhtar, yüzbaşı, sandık emini ve müftü[214] gibi yetkililer birlikte hareket ederek, kur'a sahibi olan kişilere bedel olacak kimseleri kendileri buluyorlardı. Bedel araması sırasında, bedel vermek isteyen kişilerden belli miktarda aracılık parası alarak bedelci simsarlığı yapıyordu.[215] Örneğin;1860 senesinde Bedelci kâtibi Hacı Ahmet Efendi, bedelci simsarıyla anlaşarak, rüşvet karşılığında, sakat olan bir bedeli kayıtlarda sağlam olarak göstermişti.[216]

Bedel bulma piyasasında sadece nakit para değil, ayrıca satılıp belli miktar gelir elde edilebilecek eşyalar ve yük hayvanları da kullanılmaktaydı. Kanunnamede ev, tarla, çift gibi taşınmazların satılması devlet tarafından yasaklandığından, bedel vermek isteyenler ellerinde bulunan değerli eşyaları satarak bedel için para tedarik etmekteydiler. Bu durum bize bedel-i şahsî ödemesi için gereken paranın bazı eşyaların satılarak bile elde edilebilmektedir. Malların satış işlemlerini kimi zaman bedel bulma işinde görevli bedelciler yapmaktaydı. Kur'aları çıkan kişiler, asker olarak görevlerine başladıktan sonra 3 ay içinde yerlerine bedel bulabiliyorlardı. Bu bedel bulma işini önceden anlaştıkları bedelciler yapıyordu. Bedel olacak kişiye verilecek bedel parasının temin edilmesi içinde bu bedelcilere güveniliyordu. Kur'ası çıkıp asker olan kişi, yerine vekili gelene kadar bazı değerli eşyalarını bedelcilere emanet ediyordu. Bedelciler bu eşyaları satarak elde ettikleri parayla bedel-i şahsî olacak kişiye bedel parasını verebiliyordu.[217]

Özellikle kur'a çekiminde ve asker almada sorun yaşanılan taşra sancak ve kazalarında bedelcilerin bilinçsiz ahaliye yanaşması ve bedel bulma bahanesiyle mallarına el koyması ciddi mağduriyetler doğuruyordu. Örneğin, 1861 tarihinde Savcılı aşiretinden Bekir'e bedel tutmak için anlaşılan köy muhtarı Bekir'in 500 kuruş kıymetinde atını ve 300 kuruş

[213] BOA, A} MKT. 188/ 79, Lef 2.(13 Cemâziyelevvel 1265 / 7 Nisan 1849)
[214] BOA, A} MKT. UMM. 451/30. (15 Recep 1277 / 27 Ocak 1861)
[215] BOA, Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (A} MKT. UM.) 449/12. (4 Recep 1277 /16 Ocak 1861)
[216] BOA, Sadâret Mektubî Kalemi Meclisi Vala Evrakı (A} MKT. MVL.) 118/49.(5 Muharrem 1277/ 24 Temmuz 1860)
[217] BOA, A} MKT. DV.50/ 88, Lef.1 (2 Rebîülâhir 1268/ 25 Ocak 1852) Kütahya muhassılına yazılan belgede Hassa ordusuna kur'ası çıkan Aziz, bedel tedarik etmesi ve vermesi için Hafızoğlu Mustafa ve Ali adlı iki kişiye belli miktarda eşya bırakmış lakin kendisi Dersaadet'e bölüğüne teslim olunca, bu kişiler Aziz'in yerine bedel bulmamışlar, hatta emanet ettiği eşyaları bile geri vermemişlerdir. Askerde olduğu sebebiyle eşyaların Aziz'in kefiline teslim edilmesi için şukka yazılmıştır.

kıymetinde bir kilimini alıp buna rağmen bedel tedarik etmemiş, üstelik bu meblağı yüzbaşı ve sandık emini ile paylaşmıştı. Sandık emini Abdullah Efendi de Bekir'in validesinden ayrıca 16 lira 90 kuruş almıştı. Durumun yetkililere intikal etmesi üzerine, muhtar ve sandık emininin kanunsuz olarak para, eşya ve rüşvet aldıkları, ayrıca kur'ası çıkan kişiyi askeri hizmetten sakladıkları için cezalandırılmaları istendi.[218] 1860'lı yıllarda taşrada yaşanılan bu tarz bedellilik sorunları önce seraskerlik ve Meclis-i Vâlâ'da görüşülüyor, eğer muhatapların yargılanmasına karar verilir ise muhakemeleri eyalet ve livalarda bulunan mahkemelerde (Meclis-i Kebir'de) yapılıyordu.[219]

Bedelli askerlik için para tedarik etme sorunu tebaayı borç almak için sarrafların kucağına itmekteydi. İsmine kur'a isabet edenler sarraflardan faizle borç almak pahasına askerlik hizmetinden kurtulmak istiyorlardı. Sarraflar bu parayı verirken muhataplarını senede bağlıyorlardı.[220] Zamanla bedel-i şahsî temininde sarraflar, bedelciler gibi aktif rol oynamaya başladılar. Bu söylenenlere uygun olarak, 1861 yılına ait bir belgede ismine kur'a isabet eden Bursalı Süleyman'ın yerine bedel temini için, babası, Sarraf Bodos'la 8.000 kuruşkarşılığında anlaşmıştı. Sarraf Bodos da bu paranın 6.000 kuruşunu Süleyman'ın yerine bedel olmak üzere anlaştığı Üsküdar'dan Mehmet Fakih'e vermiş, bu aracılık sayesinde net 2.000 kuruş kar elde etmişti. Bununla da yetinmeyen Sarraf Bodos, Bursalı Süleyman'ın babasına "bedeli 12.000kuruşa tutturdum" diyerek onu biner kuruşluk senetlerle ayrıca borçlandırmıştı. Bu gibi olaylar İstanbul'a intikal ettikçe Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'de görüşülüyor ve gereğinin yapılması için yetkililer nezdinde bir an önce harekete geçilmesi isteniliyordu.[221]

Bedel-i şahsî verirken kanunnamede de belirtilen bazı önemli hususlara dikkat edilmesi gerekirdi. İsmine kur'a isabet eden kişi bedel verirken, vereceği bedelle aynı ordu-yı hümâyun dairesinden olmak şartını unutmamalıydı. Bu sebeple bedel olacak kişi ikamet ettiği yerden ilmühaber almalıydı. Örneğin; Dersaadet Ordu-yı Hümâyunu için kur'a çeken bir kişi yine Dersaadet ordusunun asker alacağı bölgeler içerisinden bedel-i şahsî bulup vermek zorundaydı. Lakin dönemde biri yerine bedel olmak geçim kaynağı olarak görüldüğü için, bedelci simsarları farklı bölgelerden de bedel-i şahsî olmak isteyenleri arayıp bulabiliyorlardı. 1860 senesinde Rumeli Ordu-yı Hümâyun dairesine ait olan Varna'dan gelen İbrahim'in Dersaadet ordusuna ait Kocaeli'nden Hasan'ın yerine bedel olabilmesi için gereken ilmühaber anlaşılan bedelci sayesinde elde edilerek, gerçekte kanuna aykırı olan durum bir şekilde

[218] BOA, A} MKT. UM. 449/12.(4 Recep 1277 / 16 Ocak 1861)
[219] BOA, A} MKT. UMM. 451/30 (15 Recep 1277 / 27 Ocak 1861)
[220] BOA, A} MKT. NZD.332/14 (6 Cemâziyelevvel 1277/ 20 Kasım 1860)
[221] BOA, A} MKT. UM. 522/97 (6 Cemâziyelâhir 1278/ 9 Aralık 1861)

kitabına uydurulmuştu. Bunun için, bir mahallede imam vekili olan Halim Efendi iki adet mecidiye altını alarak Varnalı İbrahim'i Asitaneli (İstanbullu) olarak gösteren bir ilmühaber vermişti. Böylece, usulsüzlük ve suiistimal daha işin başında başlamış oluyordu.[222]

Bedel-i şahsî konusunda yapılan usulsüzlükler bununla bitmiyordu. Yine kanuna göre, bedel verilen kimsenin sadakati, firar ve kötü işler yapmaması için güçlü bir kefile bağlanması gerekirdi. Aynı örnek üzerinden konuşacak olursak, Varnalı İbrahim için gereken kefillerinde güvenilir kimselerden olması gerekliydi. Bedelcinin kefil olması için seçtiği Halil ve Mustafa adlı kişiler, esnaftan olmadıkları halde Merkepçi Kethüdası Hasan Ağa tarafından esnaftanmış gibi gösterilmiş, bunun için, Gûşe ustası Hüseyin'e sahte mühür hazırlatılarak kefaletname düzenlenmişti. Ancak, yapılan sahtekarlık daha ortaya çıkınca durum yargıya intikal etti. Zanlıların, 1858 Ceza Kanunu'nun 69. ve 209.Maddelerine göre cezalandırılmalarına karar verildi. Halim Efendi'nin aldığı iki mecidiye altının bir misli yani bir kat fazlası alındıktan sonra kendisi ve bunu veren bedelci üçer sene Dimetoka'da kalebent edileceklerdi. Bu cezalıların gönderilme işlemleriyle ise zaptiye müşiri ilgilenecekti. Merkepçiler Kethüdası Hasan Ağa ise 209. Madde ye göre sahte mühür kazdırmaktan dolayı 6 ay hapsolunacaktı. Hasan Ağaya verilen cezanın hukuki gerekçesi belgede şu şekilde açıklanıyordu:

Ayrıca ceza kanununun 150. maddesine göre *Devlet-i 'Aliyye nâmına olarak basılmağa mahsûs olan ve gerek bir me'mûriyet ve gerek devlet, ruhsatı olan bir şirket ve yahut bir ticaret evine mahsûs bulunan her nevi' mühür ve tamga ve nişanlarımıza taklîd ve yâhûd o makūlesi hatta tamga ve nişânları istimâl eyleyen kimsenin üç sene habs ile mücâzât olunması muharrer olmasıyla sahte kethüda mührü yaptırarak yolsuzluğa girişmiştir.* [223]

Bedelcilerin sahte ilmühaber düzenleyerek bedel yazdırmaları sonunda eğer yakalanırlarsa sorguya çekilmeleri ve uygun ceza verilmesi devletçe kararlaştırılmıştır. Bedelcilik ile ilgili bu gibi sorunların çözülmesinde izlenen idari yol; zaptiyeden oluşturulacak bir meclis tarafından durumun yazılarak, oradan zaptiye müşirine ve oradan da Meclisi Vâlâ'ya gönderilerek son olarak çıkan mazbatanın seraskerliğe bildirilmesi şeklindeydi.[224]

[222] BOA, A} MKT. MVL. 118/49 (5 Muharrem 1277 /24 Temmuz 1860)
[223] Aynı belge. Ayrıca Ceza Kanunnamesinin maddeleri için bkz: Ahmet Gökçen, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları Ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1987. s. 181-224.
[224] BOA, A} MKT. NZD. 66/ 98 (15 Safer 1269 / 27 Kasım 1852)

Bedelcilerin, bedel-i şahsî temini sırasında yaptıkları usulsüzlüklerinin artması devleti bu konuda yeni kararlar almaya sevk etti. 1 Eylül 1865 tarihinde bedel-i şahsî ile ilgili yeni bir karar yürürlüğe girdi.[225] Buna göre kur'ada adı çıkan birinin bizzat bedel-i şahsî tedarik etme mecburiyeti kaldırıldı. Bundan sonra şahsi bedel yerine daha önceki senelerde de kullanılan fakat 1846 kanunnamesinde bahsedilmeyen nakdi bedel usulü kullanılacaktı.

2.6. Bedel Akçesi

Bedel akçesi uygulaması kişinin askerlik hizmetine karşılık para ödemesiydi. Nakdi olarak alınan bu bedel akçesi sonradan "bedel-i nakdî" olarak anılacak ve süreç içerisinde çeşitli düzenlemelere tabi olacaktır.[226] Aslında bedel akçesi uygulaması 1865 tarihinden çok daha önce uygulanmıştı. Arşiv belgelerine göre, daha 1852 yılında iki kişi tarafından Asâkir-i nizamiyeye bedel akçesi verilmişti.[227] 1860'lara gelindiğinde özellikle asker almada sorun yaşanan coğrafyalarda da bedel akçesi alınmıştı. Buna verilecek en iyi örnek ise 1861'de Şam'daki olaylar sırasındaki uygulamaydı.

Islahat Fermanı'nın uygulamaya konulmasıyla birlikte Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında katliama varacak derecede olaylar vuku bulmuştu. Müslümanlar üzerinde fermanın meydana getirdiği hoşnutsuzluk hasebiyle Maraş'ta başlayan olaylar Halep, Nablus, Cidde, Cebel-i Lübnan ve Şam'da da devam etti. Lübnan'da 1845'te patlak veren Dürzi ve Maruniler arasındaki gerginlikte İngilizler Dürzileri, Fransızlar Marunileri örgütleyerek silahlandırmıştı. Bir türlü çözülemeyen şiddet olayları 1860 yılında iyice arttı. Dürziler Marunilerin üzerine saldırınca yabancı müdahalesini engellemek için Fuat Paşa fevkalade memuriyetle Berrü'ş-şam tarafına gönderildi. Ancak bu olaylar Şam'a da sıçrayınca Fuat Paşa elindeki askerin bir kısmını Cebel'e gönderip kalanıyla Şam'a gitti. Bu dönemde burada kur'a usulü uygulanamamakta olup cebren asker toplanmaktaydı. 24 Nisan 1861 tarihli belgede Şam olayları sırasında tutularak oradan İstanbul'a gönderilmiş olan askerlerin, askerlik yapmaya güçleri yetmediği için askerliklerinin nihayete erdirilmesi ya da başka münasip bir hizmette istihdam edilmelerine dair Fuat Paşa tarafından seraskerliğe yazı sunuldu. Bu asker grubu içinde hem Şamlı hem de başka memleketlerden askerler bulunduğu için salıverilmeleri devlet tarafından kabul edilmeyerek bu askerlere uygun farklı bir iş de bulunamadı. Tam olayların yaşandığı sırada bu kişilerin Şam'a gönderilmesi münasip görülmediği için devlet tarafından

[225] İlhami Yurdakul a.g.m., s.439.
[226] Bedel akçesi ve bedel-i nakdî aynı anlama gelip 1870 kanunda bedel-i nakdî resmiyet kazanacaktır. Bu yüzden Osmanlı arşiv belgelerinde bedel akçesi olarak geçen bu terim 1866'dan itibaren bedel-i nakdî halini almıştır.
[227] BOA, A} MKT. MHM.44/86, (22 Cemâziyelevvel 1268 /14 Mart 1852), BOA, A} MKT. MVL.126/84. (24 Nisan 1861 / 13 Şevval 1277)

Edirne ya da Bursa gibi yakın yerlerde istihdam edilmeleri isteniyordu. Şam'a dönmeden devlet tarafından gösterilen bölgelerde ikamet etmeleri için kendilerine ruhsat da verilecekti. Eğer bunlar içinden bedel akçesi[228]vererek askerlikten çıkmak isteyenler olursa yine Şam'a dönmemek kaydı ile bedel istekleri kabul edilecekti.[229]

Bütün bu kargaşanın sonunda 9 Haziran 1861'de Lübnan nizamnamesi imzalandı ve olayların durulmasından sonra Fuat Paşa seraskerliğe yazdığı yazılarda artık bölgede çekinilecek herhangi bir durumun kalmadığını belirtti. Bu sırada bedellilik maddesinin tekrar düzenlenmesini isteyerek başvuruda bulundu. Seraskerlikten verilen karara göre buradan bedel alınmak için bile devletten izin istenmesi gerektiği bildirildi.[230] Nihayetinde 1863 senesinde ilk defa bu usul ile asker toplandı.[231] Görüldüğü üzere kur'a çekilmemiş olsa bile bedel akçesi vererek askerlikten ihraç olma bu bölge ahalisi için oldukça iltifat edilen ve kullanılmak istenilen bir uygulama oldu. Öyle ki daha 1852'de kur'a usulü bölgede uygulanmasa da Şam'ın ileri gelenlerinin ve tüccarlarının oğullarından askerlik hizmetini yapmak istemeyenler akçe vererek askerlik hizmetinden kurtulmak istemiş ve devlete başvurmuşlardı. Bu durum da seraskerlik tarafından kabul görmüştü.[232]

Bazen bedel akçesi kur'a çekilmeyen ya da asker toplanamayan bölgeler ahalisinden topluca alınmaktaydı. Bu durum usul-ı sabık olarak 1865 kararları öncesinde özellikle Arap coğrafyasında uygulanmaktaydı. Kudüs'te ismine kur'a isabet edenlerden isteyenler bedel-i nakdî olarak 100 adet mecidiye lirası ödemekteydi. Fakat bedel-i nakdî ödenmesi ahali tarafından suiistimal edilen bir durumdu. Bedel-i nakdînin kur'ası çıkan kişi tarafından yani tek bir şahıs tarafından verilmesi gereken bu vergi, umumi bir hal almıştı. Yani bedel-i nakdî kur'ası çıkanlardan ya da askerlik yaşında olanlardan alınmıyor, tamamen o yöre halkı arasında paylaştırılarak tahsil ediliyordu. Hatta muin durumlarından dolayı askerlikten muaf olan kişilerden bile üzerlerine düşen hisse ahali tarafından zorla alınıyordu. Bu para tedarik edilemediğinde köyün arazisi rehin gösterilerek faizle yabancı tüccarlardan borç alınıyordu. Devlet bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve bu gidişle bölgeden asla asker toplanamayacağını düşünerek umumen yani bölge ahalisinin tamamında bedel-i nakdî verilmesini yasaklamıştır. Bedel-i nakdîyi sadece bireysel olarak kendi kesesinden ödeyebilecek derecede maddi imkanı olanların vermesini istemiştir. Devlet tarafından,

[228] Kanunnamedeki bedel-i şahsî usulünden ziyade devletin gerektiğinde nakden de bedel almaya devam ettiğini görmekteyiz.
[229] BOA, A} MKT. MVL. 126/84 (13 Şevval 1277/ 24 Nisan 1861)
[230] BOA, A} MKT. MHM 231/32 (8 Safer 1278/ 15 Ağustos 1861)
[231] İlhami Yurdakul "Osmanlı Ordularının Askeri İhtiyacının Karşılanmasında Yeni Bir Yöntem Kur'a Sistemi 1839 – 1914". *Eskiçağdan Modern Çağ'a Ordular, Oluşum, Teşkilat, İşlev.* ed. Feridun Emecen Kitabevi Yayınları, İstanbul: s.437.
[232] BOA, A} MKT. MHM. 197/27 (22 Rebiyülevvel 1275/ 30 Ekim 1858)

bölgedeki konsoloslar ahalinin borç para almaması için uyarılmıştır. Ahalide böylece kur'ası gelenin bizzat askerlik yapacağından başka yol kalmadığını anlamıştır.[233]

1865 tarihli kararla, bundan sonra alınacak olan bedel akçesinin miktarının her yıl tespit edilerek belirlenmesi ve o yıl kur'a çekilmeden önce gönderilen fermanlara alınacak bedel miktarının eklenmesine karar verildi. 1866'senesinde kur'a çekimi için ordu dairelerine gönderilen fermanlarda kur'aya dahil olmayanlardan alınacak bedel-i nakdînin nasıl alınacağı da emr-i âlilere yazılacaktır.[234]

Devlet farklı coğrafyalar da günün şartlarına uygun olarak asker alma konusunda dengeleyici bazı uygulamalara gitmiştir. 1866 senesinde ordu dairelerinde isimlerine kur'a isabet eden ve nizamiye hizmetini bedel vererek yerine getirecekler bedel-i nakdîyi 1865 senesinde belirlenen miktarlar üzerinden verecekti. Fakat Dâr-ı Şûrâ-yı Askeriyeden kaleme alınan bir mazbata[235] ile Beşinci Orduda bedel-i nakdînin 8.000 kuruşa indirilmesi istendi. Bu talep üzerine bedel-i nakdî miktarı Beşinci Ordu-yı Hümâyun'u için fazla bulunarak 80 adet yüzlük altın veya 8.000 kuruş *sikke-i haliseye* düşürülmesine karar verildi.[236]

Osmanlı Arap coğrafyasından asker alımı her dönem oldukça zordu. 1863- 1869 yılları arasında kur'a çekimi bu bölgede tam manasıyla yapılamamaktaydı. Özellikle Mısır'dan asker tedarik etmede zorlanıldığı görülmektedir. Bu sebeple bizzat askerlik yapmak istemeyenlerin bedel-i şahsî ya da bedel-i nakdî göndermesi seraskerlik tarafından sürekli olarak Hıdivliğe bildirilmekteydi.[237] 1866'da Mısır, Sudan ve İskenderiye'de bulunan kur'a neferlerinin ya gelmeleri ya da bedel-i nakdî vermeleri istendi. 80 adet yüzlük mecidiye altını bedel-i nakdî olarak belirlendi.[238] Diğer ordu dairelerinden olup askerlik hizmetinden kurtulmak isteyenler Mısır'ın merkeze uzaklığını hesaba katarak buraya iltica etmişlerdi. 1867'de Üçüncü Ordu (Rumeli Ordusu) dairesi ahalisinden olan ve ismine kur'a isabet eden 31 kişinin Mısır'da bulunduğu tespit edilerek, künyeleri Mısır eyaletine gönderilmiş ve bizzat askeriyeye intikal etmeleri beklenmiştir. Eğer bu kur'a ahalisinden bedel vermek isteyen olursa 8.000 kuruş sikke-i haliseden bedel akçesi kabul edilecekti.[239]

---

[233] BOA, A} MKT. MHM. 320/8 (10 Cemâziye'lâhir 1281/ 10 Kasım 1864)
[234] BOA, A} MKT. MHM 350/91 (14 Mart 1866 / 26 Şevval 1282)
[235] BOA, A} MKT. MHM.351/75 (22 Mart 1866 / 5 Zilkade 1282)
[236] İlhami Yurdakul, *a.g.m.*, s.439.
[237] BOA, A} MKT. MHM.431/52, 27 Ramazan 1285/ 11 Ocak 1869, BOA, A} MKT. MHM.431/74, (29 Ramazan 1285/ 13 Ocak 1869), A} MKT. MHM.436/26. 11 Zilkade 1285/ 24 Şubat 1869, A} MKT. MHM 435/81 (6 Zilkade 1285/ 19 Şubat 1869)
[238] BOA, A} MKT. MHM 359/89 (21 Safer 1283/ 4 Temmuz 1866)
[239] BOA, A}MKT. MHM 381/97 (10 Muharrem 1284/ 14 Mayıs 1867), BOA, A} MKT. MHM. 350/88 (26 Şevval 1282/ 14 Mart 1866)

Bedel-i şahsî uygulamasının yürürlükte olduğu dönemde, bedel-i şahsî olan kişiye ödenecek ücretin belirlenmesinde, bedel, bedelci ve kur'a erbabı arasındaki pazarlık rol oynarken, bedel-i nakdî için verilecek para ise tamamen devlet tarafından tespit edilmekteydi. Bedel-i nakdî miktarı şahsen bedel göndermeden daha az masraflı olduğundan halk tarafından bedel-i şahsîye oranla daha cazip ve pratik görünüyordu. Devlet açısından ise, hazine için düzenli bir kaynak oluşturmasına rağmen bedel-i nakdî ordu için gerekli asker sayısının azalmasına yol açacağından, ileride bazı sıkıntılar olabilirdi. Bundan dolayı olsa gerek 1870'te çıkarılan kanunname ile bedel-i şahsî usulü tekrar yürürlüğe konuldu.[240]Bununla birlikte bedel-i nakdî kaldırılmayıp, şahsi bedel bulamayanlar için uygulanmaya devam etti.

2.7. Bedelli Askerlikte Müsavat Sorunu

Müslüman ve gayrimüslimlerin bedelli askerlik için ödedikleri paralar birbirinden farklıydı. Bu durum müsavat tartışmalarına neden olmaktaydı. Ödenen bedel paralarındaki eşitsizlikten doğan hoşnutsuzluk, dönemin muhalefeti Yeni Osmanlıların yayın organı olan Hürriyet gazetesinde işlenmiştir. 26 Eylül 1868 tarihli gazetede gayrimüslim ve Müslüman ailelerin bedel ödemeleri şu ifadelerle karşılaştırılmıştır; *Müslüman birinin askerlik yaşında iki oğlu varsa bunların askeriyeden tahliyesi için bedel-i nakdî ve altın olarak altışar bin, sekiz ve onar bin kuruş vermek mecburiyetindedir. Eğer vermezse evladının huzur ve yardımından mahrum kalacaktır. Ama Hristiyan ahalisinden iki oğlu olan senelik kırkar ve ellişer kuruş bedel-i askeri vererek ikisinin de yardımına nail olur. Yine askerliğin meşakkati ve telefatıyla uğraşmak zorunda kalmaz evinde oturur. Bu eşitlik midir?*[241]

Yeni Osmanlılar bu müsavat sorununu farklı dinamikleri dikkate almadan, basit bir matematik hesabıyla da 29 Mart 1869 tarihli yazılarında anlatmışlardır. *Devletin 25 kişi itibar ile 6 ordusu var ki yekûnu 150 bin kişi eder. Haydi 50 bin, 75 bin kişisini namevcut farz edelim. Bir bedel en az 10 bin kuruşa tutula biliyor. Demek oluyor ki silahaltında olan 75 bin İslamın her biri birer bedel tutmak istese umumi 750 milyon kuruş yani 1milyon 300 bin kese vermek iktiza eder. Bu da malumdur ki asker veren Eyalat-ı Osmaniye'de İslam birbiri üzerine cem olursa akvam-ı gayrimüslimeden ziyade değildir. Haydi biraz daha fazla olsun, iki katını da geçemez ya! Hal böyleyken gayrimüslimlerin verdiği iane-i askeriye 130, 140 bin*

[240] İlhami Yurdakul, a.g.m., s. 440
[241] Hürriyet 1285 sayı 15, s. 5, (26 Eylül 1868)

keseyi geçmez. Yani İslamın bedel vermek için ödedikleri, mecbur oldukları meblağın onda biri raddesindedir. Niçin?[242]

Hürriyet gazetesinin 10 Temmuz 1869 tarihli yazısında Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla uygulandığı iddia edilen eşitlik politikasının eleştirisi yapılıyordu. "Askerlik İslam nüfusuna ikna ediliyor. Güya akvam-ı Osmaniye arasında müsavat olacak. Hala milel-i saireden bir nefer asker alınmaz. Yalnız hizmetinin yüzde biri derecesinde bile olmayan bir bedel ile iktifa olunur. [243]" sözleriyle gayrimüslimlerin askere alınmaması ve ödenen bedel-i askerînin azlığı, muhalefetçe eşitlik anlayışının olmadığının bir tezahürü olarak gösterilmektedir.

Bunca hoşnutsuzluklar sonucunda devlet yeni asker alma kanunnamelerinde Müslümanların ödediği bedel miktarını düşürmeye başladı. Bedel-i nakdî 1870 senesinde 15.000 kuruşken 1886 yılında 5.000 kuruşa kadar inmişti. Bir Müslüman 5.000 kuruş vererek beş yıl askerlikten muaf olabiliyorken, gayrimüslim bir vatandaş altmış sene muafiyet karşılığında 2.222 kuruş bedel-i askerî ödüyordu. Gayrimüslimler ödedikleri bedel-i askerî vergisiyle askerlikten ömür boyu kurtulurken, Müslümanlar yalnızca muvazzaflık hizmetinde muaftılar. Fakat redif ya da müstahfız sınıfına geçtiklerinde silahaltına çağırılırlarsa yine 5.000 kuruş bedel-i nakdî vererek muaf olabiliyorlardı. Yani Müslümanlar her askeri sınıf için ayrı ayrı ödeme yaparak, posta masrafı dahil toplam 15.100 kuruş verirdi.[244] Görüldüğü üzere gayrimüslimlerin fiilen askere alınmaya başladığı tarihe kadar askerlik şartlarındaki eşitsizlik devam etmektedir.

2.8. 1870 Asker Alma Kanunu

1846'dan 1869'da Hüseyin Avni Paşa'nın seraskerliğe getirildiği tarihe kadar askerlik ve asker alma konularında kapsamlı bir düzenleme yapılmadı. 1846 Kanunu'ndan sonra ortaya çıkan birtakım aksaklıkları giderebilmek için, 18 Ağustos 1869'da"Kuvve-i Umumiye-i Askeriye Nizamnamesi" adı altında yeni bir nizamname yayımlandı.[245] Bu nizamnamede Osmanlı kara ordusu nizamiye, redif ve müstahfız sınıfı olmak üzere üçe ayrıldı. Her sınıfın asker sayısı ve askerlik süreleri belirtildi. Buna göre, nizamiye sınıfı 4 senelik silahlı hizmet ve 2 senelik ihtiyat dönemi olmak üzere ikiye ayrıldı. Nizamiyenin süvari ve topçu sınıfları

[242] Hürriyet sayı 40, s.1 (29 Mart 1869)
[243] Hürriyet sayı 56, s.7 (10 Temmuz 1869)
[244] Ufuk Gülsoy, *a.g.e.*, s. 100
[245] Düstur-ı Askeri, s.7-54.

ise ihtiyat dönemlerinin 1 senesini silahaltında geçireceklerdi. Redif sınıfı da 6 sene olup, ilk üç sene mukaddem, son 3 sene tali diye ayrılacaktı. Müstahfız sınıfında ise 8 sene hizmet edilecekti. 1870 kanunnamesine göre, nizamiyenin ihtiyatlık dönemini silahaltında geçirmek isteyenler ve bedel karşılığında askerlik yapanların altışar sene istihdam edileceklerdir. 1846 kanunnamesinde olduğu gibi nizamiye süresi bitenler tezkerelerini aldıktan sonra, redif sınıfına geçeceklerdi. Memleketlerine dönen ihtiyatlar bir buçuk ay içinde bağlı olduğu redif taburuna haber vermek zorundaydı. İhtiyat sınıfına intikal edenler memleketlerinde bulunmalıydı. İhtiyaç halinde en fazla 15 gün memleketinden ayrılma izinleri vardı. Bunun dışında evlenme ve diğer işlerini takip etmelerinin önünde herhangi bir engel yoktu. Asker sayısının artmasını gerektiren savaş vs. gibi durumlarda, o sene ihtiyat sınıfına ayrılacaklara izin verilmeyecekti. Hatta gerekirse memleketlerinde olan ihtiyat sınıfına mensup erler de silahaltına alınabilecekti. Mahalli bir sorun söz konusu olduğunda ise, ihtiyat sınıfının sadece piyadeleri silahaltına alınacaktı. İhtiyat süresi olan 6 seneyi bitirenler, redif subayından, redif tezkerelerini alacaklardı. Muvazzaflıkta silahaltında fazladan duranların geçirdikleri süre, rediflik hizmetinden düşürülecekti.

Rediflik ilk üç senesi *mukaddem* ve son üç senesi *tali* isimleri ile sınıflandırıldı. Redifken gazi olanlar eğitime tabi tutulmayıp geri kalanları her yılda bir ay olmak üzere talim yapmak zorunda olacaktı. Rediflik süresini bitirenler müstahfız sınıfına nakil olunacaktı.[246]

1869 tarihli nizamname dikkate alınarak, 8 Mart 1870'te "Tensikat-ı Cedide-i Askeriyeye Tevfikan Tanzim Olunan Kur'a Kanunname-i Hümayûnu" adı ile Osmanlı Devleti'nin ikinci kur'a kanunu yürürlüğe girdi. Bu kanun yedi fasıl ve bir hatimeden oluşmaktadır.

Kanuna göre, Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Müslümanlar şahsen askerlik hizmetiyle mükellefti. Kanunda da nizamnamedeki gibi Osmanlı kara ordusunu üç kısma ayrıldı. Buna göre nizamiye hizmeti 6 sene idi. Bunun ilk 4 senesi sürekli silahaltı yani muvazzaflık dönemi, son 2 senesi ise ihtiyatlık dönemiydi. Rediflik hizmeti de 6 sene olup 3 sene mukaddem ve 3 sene tali olarak iki sınıftı. 1870 kanunu ayrıca "müstahfız" olarak isimlendirilen yeni bir askeri kavram ve sistem getirmişti. Müstahfız sınıfı ise redif hizmetini bitirenlerden oluşmak üzere 8 yıl müddetli olacaktı.

[246] Faruk Ayın, *a.g.e.*, s.24.

Kanuna göre, asker temini "kur'a usulü" ve "gönüllülük" esası ile yapılacaktı. Askerlik mükellefiyeti 20- 25 yaşları arasındaydı. Kur'a, 1846 kanunnamesinde olduğu gibi Ruz-ı Hızır'da çekilecekti. Muaflar dışında herkes kur'aya katılmaya mecburdu. Her redif dairesi aynı zamanda kur'a dairesi olarak iş görecek ve kur'alar redif dairelerinde çekilecekti. Kur'a çekiminde görevli olmak üzere redif taburlarının binbaşı, kolağası, tabur katipleri ve yüzbaşı mülazımlarının da dahil oldukları bir *heyet-i mahsusa* tertip edilecekti. Bu memurlar kur'a çekilmesi için gittikleri kazalarda, o kazanın mülkiye memurları ve ulemasıyla birlikte *kur'a meclisini* oluşturacaktı. Kur'a icra olunacak kazalarda redif taburlarının başında yetkili bir memur yoksa bu tabur merkezinden olmayan memur yerine ordu tarafından uygun görülen başka bir memur atanacak ve kur'a onun marifetiyle çekilecekti. Mülkiye memuru kur'a dairesinin başkanı olacak, redif miralayı ise işlemlerin kanuna uygun olarak yapılıp yapılmadığını gözlemleyecekti.

1870 Kanunu'nun ikinci faslı kur'adan muaf olacaklar hakkındaydı. Muafiyetler konusunda 1870 kanunnamesi 1846 kanunnamesine göre daha ayrıntılıydı. Buna göre; mevâlî-i kiram, şer'i hakimler ve devamlı ilim ile uğraşan ders-i âmm hoca efendiler askerlik yaşında olsalar bile askerlik hizmetinden muaf tutulacaklardı. Bütün mülki memurlar ve katipler ise ya bizzat ifa etmek ya da bedel vermek suretiyle askerlik hizmetiyle mükellefti. Padişahın hizmetinde çalışanlar, Musika-i Hümâyûn ve hademe-i şahane (saray hizmetçileri) askerlik hizmetinden muaftı. Fakat bu istisna hali aktif görevde bulundukları müddetçe olup, hizmetten çıktıktan sonra askerlik yapmaya mecburdurlar. Cami ve mescitlerdeki imamlar (hizmetlerini vekil ile idare etmeyip bizzat yapanlar) ve tekkesi olan tarikat şeyhleri askerlik çağında olsalar da kur'adan müstesnadır. Bunun dışında medrese öğrencileri askerlik yaşları geldiğinde kanunnamede belirtilen yaş aralıklarına göre belirlenmiş olan derslerden imtihan olacak, eğer başarılı bulunurlarsa o seneki kur'adan muaf sayılacaklardı. Mekteb-i Fünun-ı Tıbbiye-yı Mülkiye'de tahsil gören doktorlar ve hala öğrenci olanlar askerlikten müstesnadırlar. Bunun dışında askerliğe yaramayacak derecede sakat olanlar, sağ gözü görmeyenler, çolak, topal, dilsiz ve kambur olanlar ve iyileşmesi imkansız bir hastalığa yakalanmış olanlar daima askerlikten muaf tutulacaklardı. Geçici olarak askerlikten muaf olanlar da vardı. Bunlar, yetmiş yaşından büyük veya iş yapamayacak durumda olanlar ile dul ve yaşlı kadınların bir oğlu askerde ise evlerindeki diğer oğullarından bir tanesi muaftı. Birden fazla oğlu askerdeyken ölenlerin geri kalan tek oğlu, müstakil hane sahibi olup askere gittiğinde geri kalanlara bakacak kimsesi olmayanlar ve ailenin ikiden daha fazla oğluna kur'a isabet ederse içlerinden bir tanesi askere gitmeyecekti. Bu sayılanlar mevcut durum değişince

yine askerlik görevlerini yerine getirmek zorundaydı. Kur'aya katılmayanlar özürleri bile olsa muaf olmayacaklardı. Kur'a sonrası verilen 20 günlük izin sonrasında kur'a merkezine gelmeyenler firari sayılacaklardı. Bulaşıcı hastalığı olmayan ve askerlik yapabilecek sıhhatte olanlar asker olarak alınacaktı.

1870 Kanunnamesine, geçmişte yaşanan bazı tecrübeler göz alınarak, 1846 düzenlenmesinde olmayan yeni bazı maddeler eklenmişti. Üçüncü fasılda yer alan bu maddelere göre, askerlik yaşında olduğu halde askerlikten kurtulmak düşüncesiyle parmaklarını kesen, dişlerini çıkaran veya diğer azalarından birini yaralayanların artık kesinlikle müsamaha gösterilmeyip, bunların mevcut durumlarına göre askerlik yapmaları sağlanacaktı. Bu kişiler sakatlık durumlarına uygun görevlerde istihdam edileceklerdi. 1870 kanunu, askerlikten firar edenler ile firarileri saklayıp onlara yardım edenler hakkında da üç aydan fazla olmak üzere hapis, sürgün ve sonradan belirlenecek miktarda Osmanlı lirası nakdi ceza hasıl olacaktı.

Kanunnamenin dördüncü ve beşinci fasılları asker kur'alarının yapılışı ile kur'a sonrası işlemlere ait hükümleri içeriyordu. 1870 ve 1846 kanunları hükümleri bu açıdan birbirinin aynıydı.[247]

1870 kanunnamesi de gönüllü asker olmak isteyenler için ordunun kapılarını açık tutmuştu. Kanunnamenin altıncı faslında gönüllü askerlik konusunu düzenliyordu. Buna göre, 18 yaşından küçük ve 40 yaşından büyük olmayan, Tersane-i Âmire'ye bağlı yerlerde yaşamayan, toplumda kötü tanınmayan, yüz kızartıcı suç işlemeyen kimseler, 6 senelik nizamiye hizmetini kabul etmek şartlarıyla, gönüllü asker olabileceklerdi. Gönüllü askerler, diğerlerinden farklı olarak, kendi ordu bölgelerindeki alay ve taburlarda istihdam edilebiliyorlardı. Askerlik hizmetinden istisna edilmiş bölgeler ahalisinden gönüllü olanlara, istedikleri ordu bölgesi veya deniz kuvvetlerinde askerlik yapma imkanı tanınıyordu. Bir kazanın askerlik yaşındaki kişilerinden olmayan ancak o kazada kur'a çekilirken gönüllü yazılanlar o kazadan istenilen kur'a neferlerinden sayılırlar.

Yedinci fasılda ise bedel vereceklerle ilgili hükümler bulunmaktadır. İsimlerine kur'a isabet edenler ya bizzat ya da bedel vererek hizmet ederlerdi. Bedel verecek olanların -1846 kanunnamesinde olduğu gibi- bağ, bahçe, tarla, hane ve çift gibi eşya ve emlak satmamak şartıyla kendi yerlerine bedel-i şahsî tedarik ederek kendileri redif tezkeresi alırdı. Bedel

[247] Kanunun ilgili maddelerine ayrıntılı ulaşabilmek için bkz: Düstur-ı Askeri, s.32-36.

verme işleminde yine çeşitli standartlar konulmuştu. Bu şartlardan ilki kişinin ismine kur'a isabet etmiş olması ve askerlik yapmaya elverişli olması yani zaten askerlik yapamayacak sağlık ve hal durumunda olmaması gerekiyordu. Verilecek bedelin daha önce gönüllü ya da bedel suretiyle askerlik hizmeti yaparken çürüğe çıkarılmış kimselerden olmaması lazımdı. Bedel-i şahsî prensip olarak, yine ordu daireleri içerisinde bulunan kazalardan temin edilecekti. Ancak bu kanunnamede 1846 kanunundan farklı olarak ordu dairesi dışında bulunan mahallerden yalnız askerlik yaşını geçerek redife nakledilmiş olanlar bedel olarak kabul edilecekti. Bedellerin yaşının 32'den fazla olmaması istenmekteydi. Askerlikten müstesna mahallerin ahalisinden verilecek bedeller genellikle kara ve deniz ordusuna kabul olunurdu. Fakat her bir ordu bölgesi aynı zamanda asker alma dairesi de olduğundan kendi mahallerinde askerlik yaşına gelmiş olanlardan verilen bedel mensup olduğu o bölge ordusuna kabul olunmalıydı. Verilen bedeller Dar-ı Şura-yı Askeri ve yahut "ordu-yı hümâyunlar merkez ve Mevâkıf-ı Meclis-i Askeriyesi" tarafından muayene edileceklerdi.

Bu kanunname ile bir yenilik olarak, bedel-i şahsîlere ödenen paranın nasıl verileceğine dair bir düzenleme getirilmişti. Bilindiği gibi, 1846 kanununda böyle bir düzenleme olmadığı için bazı yerlerde istenmeyen durumlar yaşanmıştı. Buna göre, bedel olacakların bedel akçeleri kendi ellerine verilmeyip, "kefalet-i nakdiye makamında olarak" iltihak edecekleri alay ve tabura gönderilecek, alay ve tabur sandıklarında saklanacaktı. Ellerine ise bedelin alındığına dair paranın cins ve miktarının yazılı olduğu bir mazbata verilecekti. Seneden seneye, bedel-i şahsî olan kişiler istedikçe ellerindeki senet ile toplam bedel miktarının birer taksiti verilecekti. Böylece, her sene birer taksiti verilerek 6 senede paranın tamamı bedel olan kişinin eline geçmiş olacaktı. Bu bedel paraları müddeti geçtiği halde sahiplerine verilmez ya da sahibinin askerlik müddetinin bitiminde tamamen ödenmez ise, tabur zabıtanı bundan sorumlu tutularak haklarında tazmin cezası uygulanacaktı. Bedel-i şahsî olanlar ile verenler birbirleriyle akraba iseler, ücretsiz bedellilik söz konusu olabiliyordu. Bu ücretsiz bedellerin firar etmeyeceğine, eğer firar eder ise, nizamiye hizmetini kur'a sahibinin bizzat yapacağına ya da kur'a sahibinin şartlara uygun olarak tekrar bedel vereceğine dair bir senet imzalatılırdı. Bu senetler, bedelli askerin hizmetinin bitimine değin mensup olacağı tabur sandıklarında saklanırdı. Böylece bedelli askerin kefili bedel veren kişi olur ve bedelin firar durumunda ordunun asker ihtiyacını karşılayacağına dair senetle söz verirdi. Bedel olan kişilerden müstesna mahaller ahalisinden olanlara nizamiye süresi bittikten sonra ihraç tezkeresi teslim edilirdi. Askerlikten müstesna olmayan mahaller ahalisinden redif hizmetini bitirmeyip bir başkası yerine bedel olanlar ise bedellilikleri sonrasında kalan rediflik

hizmetlerini de yerine getirebilmeleri için, bedel oldukları tarih ve bedel hizmetini yerine getirdikleri yerin ismi, alay veya tabur zabıtanı tarafından redif tezkirelerine işaretlenirdi. 1870 kanunu ile getirilen bir başka yenilik de, 1846 kanunnamesinde nizamiye sınıfına verilen bedel hakkının, bu kanunnamede ilk defa redif sınıfına da tanınması oldu. Daha önce askerliğin ilk 3 ayı içinde bedel verebiliyordu Ayrıca, yine bu kanunla, askerlik hizmetinde bulunan kişi nizamiye hizmetinin hangi senesinde ister ise şartlara uygun olarak yerine bedel verebilir. Fakat bu verilen bedeller ne zaman verilmiş olursa olsun mutlaka nizamiye hizmetine ilk seneden başlayarak 6 senelik süreyi tam olarak ifa etmeliydi. Bedel sahibinin ise bedel vermezden önceki nizamiyede yerine getirdiği hizmet süresi, redif hizmetinin müddetinden düşürülecekti.[248]

1870 kanunnamesiyle, 1865 yılında uygulanmaya başlanan bedel akçesinin yani bedel-i nakdî usulünün resmen yerini aldı. Böylece bedel-i şahsî bulamayanlar, zorunlu askerlikten muaf olabilmek için, yerine "meskukat-ı haliseden" 15.000 kuruşyani 150 Osmanlı lirası bedel-i nakdî vereceklerdi. Buna göre 1865 yılındaki bedel-i nakdî miktarı 1870 kanunnamesiyle arttırılmış oldu.

1870 kanunu bedelciler konusunda yaşanan problemleri ortadan kaldıramadı. 1872 yılına gelindiğinde, bedelciler ile ilgili sorunlar hala devam etmekteydi. Bedel-i şahsî usulünde bedelcilerin yaptıkları usulsüzlüklerden dolayı çeşitli sıkıntılar olmuştu. Askerliğe alternatif olarak şahsi bedelin yanında bedel-i nakdî usulü de uygulamaya konulunca, halk bedel-i şahsî usulüne itibar etmemeye başladı. Bedel-i nakdîye yönelim artmış lakin 150 lirayı ödemek halka çok ağır gelip, meblağın ödenmesinde sıkıntıya düşülmüştü. Bunun üzerine gelen şikayetler dikkate alınarak Dar-ı Şura-yı Askeri'nin teklifi üzerine, bedel-i nakdî miktarı istisnasız 100 adet Osmanlı lirasına indirildi.[249] Buna rağmen, bazı özel bölgelerde, bedel miktarında indirime gidilmekteydi. Mesela 2 Şubat 1873'te Bosna vilayetinin özel durumu[250] hasebiyle askerlik hizmetinde bulunanların nizamiye sınıfı 3 senelik hizmet için 100 altın yani 100 lira bedel-i nakdî alınmaktaydı. Diğer mahallerde nizamiye hizmeti 6 sene olduğu için bunun yarısında hizmet gören Bosna ahalisine 100 lira bedel fazla gelmekteydi. Bundan dolayı tarihinde seraskerliğin teklifi üzerine meclis-i vükela kararıyla, Bosna vilayetinde bedel-i nakdînin 50 altına/ 50liraya indirilmesi için padişaha başvurmuş 30 Aralık 1872 tarihli

[248] Mustafa Gül "1870 Asker Alma Kanunu" *Askeri Tarih Bülteni,* 23 Şubat 1998, sayı 44, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, s.38-61.
[249] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE) Osmanlı-Rus Harbi 1877-1878 (ORH) Koleksiyonu, Klasör (K) 2, Dosya (D) 10, Fihrist (F) 182, ATASE. ORH. K. 2, D. 10, F.183.
[250] Bosna'da kur'a çekimi Ahmet Cevdet Paşa'nın sayesinde yapılabilmişti. Asker almada yaşanan sıkıntılar sebebiyle nizamiyedeki 6 senelik hizmet burada 3 seneye indirilmişti.

irade-i seniyye ile Bosna vilayetinde bedeli nakdi 50 lira olarak belirlenmiştir.[251] 2 Ocak 1873 tarihli tezkire ile bölgede yeni uygulama başlamıştı.[252]

Bosna'ya bağlı Yenipazar sancağı ise 1879 yılında uluslararası bir statüye getirilmişti.[253]Bundan sonra asker alımlarda bu bölge için farklılıklara gidildi. 1885 senesinde bölgeye gönderilen bir şifreli telgrafta kur'aların dört senede bir olacağı ve bedel-i nakdînin 25 lira üzerinden alınacağı ahaliye bildirildi.[254] Şüphesiz bu uygulama Bosna gibi askerlik bakımından farklı statüye tabii yerler için geçerliydi. Bu özel uygulamadan hareketle, kanunnamede belirlenen bedel-i nakdî miktarının gerektiğinde, bazı şartlar ve mahallere mahsus olarak esnetilebildiğini söyleyebiliriz. Nitekim uygulama safhasında bedel-i nakdî miktarının kimi zaman coğrafi, kimi zaman siyasi veya birey- devlet ilişkileri göz önüne alınarak değiştiriliyordu.

Kur'ası çıkanların bedel-i nakdîleri alay merkezlerinde alınmaktaydı. Lakin alay merkezlerinin her yere yakın olmaması sebebiyle bedel vermek isteyenler için buralara ulaşılması zor olduğundan, değişikliğe gidilerek, bedel-i nakdîlerin kazalardaki redif taburlarına teslim edilmesi uygun görüldü. Bedel-i nakdînin teslimatından sonra, makbuz ve ilmühaber yerine, meclis idaresi tarafından hazırlanan mazbata verilecekti. Bedel-i nakdî dekazalarda toplanıp, daha sonrasında alay merkezine ulaştırılacaktı.[255]

Bedel-i şahsî uygulamasına 1870 kanunu sonrası rağbet azalmıştı. Ancak bu uygulama devam etmekteydi. Bedel-i şahsî verirken de kanunnameye uygun olarak, vekil olmak isteyenler, kur'a sahibiyle birlikte asker alma dairelerine müracaat ederlerdi. Sonrasında mutlaka tıbbi muayene olurlardı. Bedel-i şahsî olarak verilecek vekillerin bazıları daha önceden suç işlemiş yani sabıkalı kişiler de olabilirdi. Bu durum kanunnamede, nezaretlerde ve yerel yönetimlerde tasdik edilmiş bir uygulama olmakla beraber, bu suçlulardan oluşan vekillerin sayılarının kontrol altında olması gerekirdi. Bunların sayılarını kontrol edebilmek amacıyla *defter-i mahsus* tutulup, bu defterdeki isimlerden başka, başvuruda bulunan suçlulardan bedel kabul edilmezdi. Bedel-i şahsî olacak kişilerin hiçbir baskı olmaksızın, kendi rızaları ile bedel olmaları ve bedelli ücretlerinikendilerinin belirlemeleri devlet tarafından dikkat edilen iki önemli hususstu. Ücret miktarının

[251] BOA, İrâde Meclis-i Mahsûs (İ.MMS.) 45/1871. (29 Şevval 1289 /30 Aralık 1872)
[252] ATASE, ORH, K. 2, D.10, F.204.(21 Kânunuevvel 1288 /2 Ocak 1873)
[253]Muhammed Aruçi, "Yenipazar", *TDVİA*, c.43, s. 470.
[254] BOA, Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) 125/142 (3 Haziran 1301/13 Haziran 1885) 21 Temmuz 1886 tarihli mazbataya göre Yenipazar ahalisinin kur'a mükellefiyetleri 4 sene olarak belirlenmiştir. Yine buna mukabil kur'ada isimleri çıkanlardan bedel-i nakdî vermek isteyenlerden ise 25 lira alınması uygun görüldü.
[255] BOA, Şûrâ-yı Devlet (ŞD.) 2406/40 Lef 1. (5 Rebîülâhir 1291/ 21 Mayıs 1874)

belirlenmesine asker alma meclisinde görevli hiçbir zabit veya memurun karışmaması gerekiyordu. Devlet görevli memurlarını bedel pazarlıklarından uzak tutarak rüşvet ihtimalini engellemeyi amaçlıyordu.[256]

1870 kanunnamesi sonrası yapılan bazı düzenlemelerle, bedel-i şahsî olarak askerlik yapanlara önemli haklar tanındı. Daha önce askerlikte bedel olan kişilerden bu tarihe kadar nizamiyede emeklilik derecesinde sakatlananların emeklilikleri icra edilmemiş ve şehit olanların ailelerine maaş bağlanmamıştı. Ancak bunların askerlik hizmetinde bulunmaları, kur'ası çıkmış veya gönüllü asker olmuş olanlar gibi aynı seviyedeydi. Bu bedelli askerler de askerlik hizmetinin tüm zorluklarına tahammül etmekteydiler. Bu sebeple mükâfatları hususunda da diğer kur'a ve gönüllü askerlerle bir tutulmalıydılar. 1871 senesinden sonrabu bedel-i şahsîlerin emeklilikleri, şehit olanların yetimlerine ve ailelerine maaş bağlanması durumları seraskerlik makamınca padişaha sunuldu. Padişah tarafından onaylanan bu karar ile Maliye Nezaretine bilgilendirici bir yazı gönderildi ve bedel-i şahsîlerin haklarının iyileştirilmesi için gerekli işlemler yapıldı.[257]

2.9. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaş'ında Bedelli Askerlik

Osmanlı Devleti'nin Kırım Savaşı sonrasında sahip olduğu prestij ve dostça ilişkiler Avrupalı eski müttefiklerince unutulmuştu. Rusya'nın Slav halklarını silahlandırmasıyla ortaya çıkan Hersek ve Bulgar isyanında, Osmanlı ordusunun bu ayaklanmalara karşı aldığı tedbirler Avrupa kamuoyunda infiale sebep olmuştu. Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan Ortodoks Hristiyan halkların üzerindeki hakimiyetini arttırmak ve yeni siyasi avantajlar sağlamak için, Osmanlı Devleti üzerinde diplomatik baskılarını arttırmaya başlamıştı. 1876'daki Karadağ ve Sırp isyanlarını başarıyla bastıran Osmanlı ordusu, Ruslara taviz verme taraftarı değildi.[258]

Sırp- Karadağ savaşı sonrasında İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin iştirakiyle İstanbul'da 23 Aralık 1876'da bir konferans düzenlendi. Rus elçisi tarafından önceden belirlenerek sunulan teklifler konferansta ortak karar haline getirildi ve bu kararlar uygulanmak üzere Osmanlı hükümetine bildirildi. Kararda, Sırp ve Karadağ'a toprak verilmesinin yanı sıra Bulgarlar için ciddi derecede ayrıcalıklı haklar istendi. Osmanlı hükümeti, toprak bütünlüğüne ve istiklaline aykırı olduğu gerekçesiyle bu kararları reddetti.

[256] ATASE, ORH. K.2, D.10, F. 182, ATASE, ORH, K. 2, D.10, F.183.
[257] ATASE, ORH, K. 2, D.10, F.91. (21 Cemâziyelevvel 1288/7 Ağustos 1871)
[258] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.*,s.371-372

Bu red kararı, Rusya'nın siyaseten işini kolaylaştırdı. Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmek için önüne çıkan bu fırsatı kendi lehine değerlendirdi.[259] Zaten Rusya, 1856 yılından beri Osmanlı Devleti ile olası bir savaşın siyasi ve hukuki zemininin oluşmasını bekliyordu. 1856 Paris Anlaşması'nın özellikle Karadeniz'e ilişkin hükümleri Rusları çok rahatsız etmişti. Ruslar Karadeniz'de 1856 öncesi statünün iadesini istiyordu ki 1876 yılındaki gelişmeler Ruslara bu isteklerini gerçekleştirme imkanı verdi. Muhtemel bir savaş planları çoktan yapılmıştı. Daha 1871 yılında Rus genelkurmayı, Osmanlı İmparatorluğu ile yeni bir savaşa hazırdı.[260]

Prusya'nın, Avusturya ve Fransa'yı yenmesiyle 1870'lerin başında Avrupa'daki güç dengesi bozulmuş, Osmanlı'nın Kırım Savaşı'nda müttefiki olan İngiltere ve Fransa artık Rusya taraftarı bir siyaset izlemeye başlamışlardı. 1876 İstanbul Konferansı sonrası Rusya, muhtemel bir savaşta Avusturya'nın tarafsız kalacağı garantisini aldı. Konferansa katılan diğer devletler ise Osmanlı'nın malum kararları reddetmesinden sonra 31 Mart 1877'de Londra'da tekrar toplanarak İstanbul Konferansı'ndan pek farkı olmayan bir protokol imzaladılar. Londra protokolünün Osmanlı Devleti'ne bildirilmesi ve tekrar ret cevabının alınması sonunda Rusya 24 Nisan 1877'de Avrupa hukukunu müdafaa iddiasıyla Osmanlı Devleti'ne savaş açtı.[261]

Askeri sınıflar açısından bakıldığında savaş döneminde düzenli piyade birlikleri oldukça başarılıydı. Bunun haricinde Rumeli'de sık sık seferber edilen redifler, savaş tecrübesine sahip oldukları halde, Anadolu ve Suriye redif birlikleri seferberlikte başarılı olamıyordu. Hüseyin Avni Paşa (ö. 1876) döneminde kurulan müstahfiz birliklerinin askeri gücüne güvenilmiyor, müstahkem mevkilerin muhafızlığında görevlendiriliyorlardı.[262] Bütün askeri kaynaklar ve unsurların, gönüllüler de dahil olmak üzere, seferber edildiği 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında bedelli askerlik uygulaması mevcudiyetini korudu. Ancak, sadece redif ve müstahfız sınıflarından bedel kabul edilmesine izin verildi. 12 Mayıs 1877'de alınan kararla, müstahfız sınıfından bedel-i nakdî kabul edilmeyip, bedel-i şahsî ise kabul edilecekti.[263] İki ay sonra redif sınıfı için bir karar çıkarıldı.23 Temmuz 1877 tarihli bu karar gereğiredif sınıfından bedel-i nakdî kabul edilecek, müstahfızdan ise, bedel-i şahsî alımı

[259] Mahir Aydın, "93 Harbi", *TDİV*, c. 9, s. 498.
[260] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.*, s. 374
[261] Mahir Aydın, a.g.m., s. 498.
[262] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e.*,s.404.
[263] ATASE, ORH, K. 2, D.78, ATASE. ORH. K.30, D.87 (28 Rebîülâhir 1294/ 12 Mayıs 1877)

devam edecekti.[264] Ancak her müstahfız bedel verebilir diye bir kural yoktu. Askeri birliklere gönderilen yazılarda kimlerin ne şekilde bedel verebilecekleri açıklanıyordu. Yani, müstahfız sınıfının bedel-i şahsî verebilmesi için bazı şartlar vardı. Mesela 14 Aralık 1877 tarihinde Sofya kumandanı Mehmet Paşa'ya gönderilen yazıda sadece muayeneleri 4 senedir yapılan müstahfızadan bedel-i şahsî vermek isteyenlerin bedellerinin kabul edilmesi, bedel-i nakdî vermek isterlerse ise kabul edilmemesi isteniyordu.[265] 8 Ağustos 1877'de alınan bir başka kararda da müstahfız sınıfından bedel vermek isteyenlerin bedelciler ile iş birliği yapmasının yasaklandığı belirtiliyordu.[266]

1 Aralık 1877 tarihli kararla redif sınıfına bedel-i nakdînin yanında bedel-i şahsî de verme imkanı tanındı. Redif sınıfından isteyenler "bedel-i hayvan" da verebilecekti. Daha önce redif hizmetine karşılık bedel-i hayvan vermemiş olanlar, eğer savaş döneminde askere alınırlarsa ve ilk defa bedel-i hayvan vermek isterlerse, bu istekleri kabul edilmeyecekti.[267] Ancak bedel-i hayvan konusunda bazen sorunlar oluyordu. Mesela 1 Aralık 1877 tarihinde Lofça'daki Redif tabur komutanlığından, bedel-i hayvan verenlerin hangi senenin askeri olarak sayılacakları hakkında merkezden açıklayıcı bir emir gelmediği bildirilmişti.[268]

Savaş dönemi artan asker ihtiyacının karşılanması için asker havuzu oldukça geniş tutulmaya çalışıldı. Bu amaçla, ortaya çıkan sorunları çözebilmek düşüncesiyle, kanunnamelerdeki hükümlerden ayrı olarak, pratik çözümlerde geliştiriliyordu. Kanunname gereği aynı dönemde, kur'ada bir ailenin iki erkek çocuğundan sadece birinin asker alınmasına özellikle dikkat edilirdi. Fakat 1877- 1878 Osmanlı -Rus Savaşı'nın ortaya çıkardığı asker açığını karşılamak için 14 Kasım 1877'de alınan bir kararla, aynı evdeki iki erkek çocuktan birisine kur'a isabet edip, asker olmak yerine bedel-i nakdî verirse, kardeşi savaş döneminde askerlikten muaf olmayacak, kur'aya dahil edilecektir.[269]Bedel-i nakdî verenlerin kardeşlerinin de kur'aya katılması kararından üç gün sonra, 17 Kasım 1877 tarihli yeni bir kararla, bedel-i şahsî vermiş olanları da kardeşlerinin savaş döneminde kur'aya katılması kararlaştırıldı.[270]

1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı sırasında asker ihtiyacının karşılanması için ihtiyat sınıfları da askere çağırıldı. Muayeneli-muayenesiz ne kadar redif ve müstahfız sınıfına tabi

[264] ATASE, ORH, K.106, D. 8. (11 Temmuz 1293/ 23 Temmuz 1877)
[265] ATASE, ORH, K. 1, D.3, F. 27 (2 Kanun-ı evvel 1293/ 14 Aralık 1877)
[266] ATASE, ORH, K.51, D.44.(28 Recep 1294/ 8 Ağustos 1877)
[267] ATASE, ORH, K. 50, D.112.(25 Zilkade 1294 /1 Aralık 1877)
[268] ATASE, ORH, K. 86, D.87. (20 Teşrin-i evvel 1293/ 1 Aralık 1877)
[269] ATASE, ORH, K. 30, D.88. (8 Zilkade 1294/ 14 Kasım 1877)
[270] ATASE, ORH, K. 30, D.41. (11 zilkade 1294/), ATASE, ORH, K. 30, D.86. (11 Zilkade 1294/ 17 Kasım 1877)

asker varsa hepsinin orduya gönderilmesi istendi. Sadece askerlik yapmaya elverişsiz olanlar ile muin durumundan dolayı evleri kapanacak olanlar orduya alınmayacaktı.[271] 24 Temmuz 1877tarihli kararla, askere alınacak olan redif ve müstahfız sınıfı erlere, bu durum devlet tarafından gönderilen kişiye özel telgraflarla bildirildi. Bu telgraflarda, askerlerin orduya katılmalarının dini bir vecibe olduğu ifade ediliyordu.[272]

Maksimum asker gücünden yararlanmak isteyen devlet, asayişin sağlanması içinde bazı bölgelerde farklı uygulamalar ortaya koydu.24 Temmuz 1877'de Çorum Redif miralaylığına gönderilen bir telgrafta, mahalli güvenlikten sorumlu olan olduğu halde askere alınması gerekenlerden muayenelerinde sağlıklı ve ehli servet mazbatasına sahip olanların zaptiye olarak istihdamına devam edilmesi istendi. Eğer muayenede askerliğe elverişsiz fakat zaptiyeliğe elverişli olanlar varsa bunlar da zaptiye hizmetinde devam edeceklerdi.[273] Burada yapılmak istenen, servet mazbatası olan birinin bedel-i nakdî vererek güvenlik hizmetinden ayrılmasının önüne geçmekti.

1877- 1878 Osmanlı Rus savaşı esnasında Bulgar ve Ermeniler, Rus ordularıyla iş birliği yapmış ve çeteler oluşturarak saldırılarda bulunmuşlardı.[274] Bulgarların Ruslar ile iş birliğine girmeleri sebebiyle gayrimüslimlerden bedel-i şahsî alınsa da Bulgar milletinden bedel kabul edilmemesine karar verildi.[275] Tüm bu kötü duruma karşı gayrimüslimler içinden gönüllü savaşa katılanlarda vardı. Örneğin Ermeni milletinden gönüllü asker kabul edildi. Müstahfız askerlerden bedel-i şahsî verenlerin yerine bu gönüllülerden uygun olanların kabul edilmesi 22 Mayıs 1877'de Kayseri'nin yetkili makamlarına bildirildi.[276] Bu uygulamanın hayata geçirilmesindeki amaç İslam ahalisinin asker alma havuzunun oldukça geniş tutulmasını sağlamaktı. Bedel-i şahsî verenler yerine önce bu gayrimüslim gönüllülerin istihdam edilmesi, böylece müstahfız sınıfından orduya katılacakların sayısının fazlalaştırılmaya çalışılması hedeflenmişti.

Osmanlı para piyasasındaki değişiklik sebebiyle bedel-i nakdînin ödenmesinde paranın cinsi mutlaka kanunnamelerde belirtilmekteydi. 24 Aralık 1876 tarihli bir belgede İnebolu kaymakamlığı tarafından bedel-i nakdînin Osmanlı lirası veya mecidiye olarak alınması kararının yanında, bunun yerine kaime olarak alınmasının uygun olup olmadığı

[271] ATASE, ORH, K. 50, D.109. (12 Temmuz 1293 / 24 Temmuz 1877)
[272] ATASE, ORH, K. 50, D.109AA.(12 Temmuz 1293/ 24 Temmuz 1877)
[273] ATASE, ORH, K. 50, D.109AB. (12 Temmuz 1293/24 Temmuz 1877)
[274] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e*, s.403.
[275] ATASE, ORH, K. 50, D.122. (23 Temmuz 1293/ 4 Ağustos 1877)
[276] ATASE, ORH, K. 4, D.46. (10 Mayıs 1293/ 22 Mayıs 1877)

sorulmaktaydı.[277] 1877-78 Osmanlı Rus harbinde, kaime 178 buçuk kuruş olarak belirlenmiş olup kişilerden bedel buna göre alınacaktı.[278] Savaş sırasında redif sınıfı için bedel-i nakdînin mutlaka lira ve mecidiye şeklinde alınmasına izin verilmiş, kaimenin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.[279]23 Temmuz 1877 tarihli Kütahya'ya gönderilen telgrafta Bedel-i nakdî için lirayı Osmani ve mecidiyeden başka para kabul edilmeyeceği bildirilmekteydi.[280]

Savaş sırasından, asker sayısındaki dengesinin korunmasına dikkat edilmiştir. Örneğin, redif sınıfında bedel-i şahsî verenlerin müstahfız sınıfına geçebilmeleri için, verdikleri bedellerin redif hizmet süresini tamamlamaları gerekmekteydi. Lakin bedel verenler süre tamamlanmadan devlete başvurarak müstahfız sınıfından sayılmak istemekteydiler. Devlet bu duruma şiddetle karşı çıkmış ve başvuruları kabul etmemişti.[281]

1877-78 Rus Harbi, devletin, insan kaynağını tam anlamıyla seferber edemediği bir savaş olarak karşımıza çıkmakta. O ana dek yapılan askeri reformların, geleneksel muafiyet-mükellefiyet ayrımını ortadan kaldıramadığı belli oldu. Devlet hala asker alma havuzunu genişletememişti. Standart bir Osmanlı tebaası için askerlik, imparatorluktaki herkesin yerine getirmesi gereken bir yükümlülük olarak görülmemekteydi. Modern anlamda milliyetçilik ve modern vatanseverlik duygusu henüz toplumda yerleşmemişti. Osmanlı sivil ve askeri ricali de topyekûn seferberlik ve silahlı millet kavramlarını tam olarak özümseyememişti. Gerekli askeri, entelektüel ve duygusal hazırlıklar yapılmamıştı.[282] Osmanlı Devleti Rus Harbi sırasında ortaya çıkan sorunları dikkate alarak ordu için yeni bir reform paketi hazırladı.

2.10. 1886 Asker Alma Kanunu

1886 Kanunu, 1870 Kanunu'nun çözüm bulamadığı konuları çözüme kavuşturmak amacıyla hazırlandı. 1870 kanunu gayrimüslim halkı yine fiili askerlik hizmetinin dışında tutuyordu. 1877-1878 Osmanlı- Rus savaşı sırasında asker açığı sebebiyle gayrimüslimlerin askerlik meselesi yeniden gündeme gelmiş, fakat güven problemi nedeniyle konu ertelenmişti.

1870 kanunun maddelerinden bazıları yeni sorunlar ortaya çıkarmıştı.1870 kanununa göre, 5 yıl kur'ada ismi çıkmayanlar yani 26 yaşına gelenler, "yaş haddi tecavüzü" denilerek nizamiyeden muaf olarak redif sınıfına geçirilirlerdi. Bu durum, eğitim görmeksizin redif sınıfına geçen kişilerin seferberlik sırasında nizamiye askeri ile koordineli hareket etmelerini

[277] ATASE, ORH, K. 30, D. 80.(7 Zilkade 1294/ 13 Kasım1877)
[278] ATASE, ORH, K. 50, D. 144. (28 Temmuz 1293/ 9 Ağustos 1877)
[279] ATASE, ORH, K 106, D. 8.(10 Temmuz 1293/ 22 Temmuz 1877)
[280] ATASE, ORH, K.51, D. 34. (12 Temmuz 1293/ 24 Temmuz 1877)
[281] ATASE, ORH, K..50, D.134 (26 Temmuz 1293/ 7 Ağustos 1877)
[282] Mesut Uyar, Edward Erickson, *a.g.e*, s. 402.

doğal olarak engelliyordu. Ayrıca, yine Müslümanlar arasında askerlik yapmayan bazı Çerkez kabileleri ile doğudaki aşiretler asker havuzu içinde sayıca önemli yere sahip olsalar bile kullanılamıyorlardı. 1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi'nin "Osmanlıların bütünü kanun önünde din ve mezhep işlerinin dışında memleketin hak ve vazifelerinde eşittir" maddesiyle askerlik konusunda bütün Osmanlı tebaasının ortak katılımı sağlanmak istenmekle birlikte, bu konuda somut bir adım atılamadı. Bu sorunların çözülmesi amacıyla 24 Ekim 1886tarihinde "Asâkir-i Şahanenin Tertibat-ı Müteyemmene-i Cedideye Tevfikan Suret-i Ahzını Mübeyyin Kanunname-i Hümâyun" adı ile yeni bir asker alma kanunu yürürlüğe sokuldu. Böylece 1870 tarihli asker alma kanunu feshedilmiş oldu.[283]

1886 Kanunu günün şartlarına uygun olarak hazırlanan ve çok çeşitli askeri konulara açıklama getiren sekiz fasıldan oluşmuş bir kanundur. Bu kanunnamede eskiden olduğu gibi İstanbul ve Bilad-ı Selase[284] halkı askerlik mükellefiyetinin dışında tutuldu. Lakin eskiden muaf olan göçmen ve Çerkez kabileleri artık askerlik mükellefiyeti kapsamına alındı. 20 yaşına giren her "Müslüman erkek" askerlik hizmetiyle mükellef olacaktı. Askerlik yine nizamiye, redif ve müstahfız olmak üzere üç sınıftı. Askerlik hizmeti 40 yaşına kadar sürecekti. Askeri hizmet süreleri; nizamiye de 6, redif sınıfında 6 ve müstahfız sınıfında8 yıl olmak üzere, toplamda 20 yıl olacaktı. Bahriyede ise gemilerde armacılık, topçuluk, ateşçilik ve güverte gibi görevlerde bulunanlar için nizamiye süresi 8, redif süresi 4 yıl olmak üzere, toplamda 12 yıldı. Bunlar müstahfızlık sınıfından muaftı.

Henüz askerlik çağında olmasalar da ticaret, zanaat veya başka bir sebeple kendi memleketinden başka yere giden ve kur'a mevsiminde orada bulunanlar, bulundukları yerdeki askerlik şubelerine başvurup, *tezkere-i Osmani*lerini göstererek, ne işle meşgul olduklarını ve ikametgahlarını bildirip, kaydolacaklardı. Askerlik yaşına girdiklerinde ise, bunların kayıtlarını yapan askerlik şubesi, künye ve ikametgahlarını bağlı oldukları dairelere kur'a mevsiminden önce gönderecekti. Bu kişiler hakkında gıyaben kur'a çekilecekti.

Her redif taburu bölgesinde askerlik sınıfına girmiş olanlar iki kısma ayrılacaktı. Birinci kısım hiçbir istisnadan yararlanamayan Kaflı (ق) kısım olup; ikinci kısımda hastalık, sakatlık gibi maluliyet ve muinsizlikleri sebebiyle daimi ve geçici olarak ayrılacaktı. Birinci kısımda olanlarda *tertib-i evvel* ve *tertib-i sani* kur'ası çekenler olarak ikiye bölünecek, tertib-

[283] Düstur 1. Tertip, c.5, s.656.
[284] "İstanbul" denildiğinde sur içinde kalan bölüm asıl İstanbul şehri olarak adlandırılmaktadır. Bilad-ı Selase ise Galat, Eyüp ve Üsküdar kadılıklarını kapsamaktadır. Lakin bazı yayınlarda Bilad-ı Selase terimi Mekke, Medine ve Kudüs şehirleri olarak algılanmıştır. Bkz: Balkan Harbi (1912-1913) c. I, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Basımevi, Ankara 1970, s.82

i evvel kur'ası çekenler 6 yıllık süreyi silahaltında geçirecekti. Tertib-i sani kur'ası çekenler ise 6 ile 9 ay arasında fiilen silahaltında bulunduktan sonra terhis edileceklerdi. Numara yani kur'açekmeye gelmeyen ya da firar edenlere *efrad-ı meczune* adı veriliyordu. Bunlar yakalandıkları takdirde hemen silahaltına alınacaklardı.

İkinci fasıl asker alma daireleri ile ilgilidir. Osmanlı ordusu asker alma işlemi için altı ordu bölgesine, her ordu dairesi dört fırka, iki tugay, her tugay iki alay ve her alay dört tabur, her tabur dört bölük bölgesine ayrılmıştı. Asker alma işinin kolay ve adilane yapılması için her livada bir asker alma dairesi ve ordu merkezinde de birer yoklama heyeti olacaktı. Her redif tabur dairesi asker alma şubesi olarak iş görecekti. Her ordu bölgesinde lazım olan nizamiye er ihtiyacı o ordu bölgesindeki askerlik çağındaki tertiplerden alınacak ve fazlalık olursa bunlar 7. Kolordu, Yemen ve Hicaz'daki eksik er ihtiyacını tamamlamak için gönderilecek; Girit Adası, Trablusgarp'taki daimi askeri kuvvetler için de 1., 2. ve 5. kolordu dairelerinden geçici olarak er alınabilecekti. Trablusgarp'taki ahaliden yeterince er temin edilemezse öbür bölgelerden de burası takviye edilecekti. Her ordu bölgesi Kala-yı Hakaniyye için gerekli olan topçu erlerini kendi bölgesinden temin edecekti. Akdeniz ve Karadeniz boğazlarıyla Ege adalarındaki kaleler ve Tophane-i Âmire ihtiyat alayı için özellikle 1. ve 2. ordu dairelerinden er alınacaktı. Boğazlarda görevlendirilecek erler ise güçlü kuvvetli olacak, sanayi alanlarının er ihtiyacı ise altı ordu bölgesinden karşılanacaktı. Bahriyede asker alımı için erler genellikle kıyı bölgelerinden temin edilecek, eğer bahriye için fazla er toplanırsa ihtiyaç fazlası neferat kara kuvvetlerinde görevlendirilecekti.

Kanunun üçüncü faslında askerlikten muafiyet konusu yer alıyordu. Askerlik hizmetinden muafiyet için Osmanlı Padişahının "ferman-ı âli"sini almak şarttı. Padişahın izni olmaksızın hiç kimse askerlikten muaf olamazdı. Bu bağlamda, Harem-i Şerif'in beratlı görevlileri, Hazret-i Muhammed ve diğer tüm peygamberlerin türbedarları askerlikten muaftır. İstanbul ve Bilad-ı Selase ahalisinin askerlik muafiyeti 1886 kanunu ile devam edecekti. 25 haneden oluşan ve defterde kayıtlı bulunan, Saray için koyun yetiştiren Saye Ocağı mensupları; yüksek rütbeli kadılar, şer-i hakimler, ders-i âmmlar, imtihan sonucu İstanbul içinde görev yapmaya hak kazanan ilmiye mensupları, tekkesi mamur olan tarikat şeyhleri bizzat asli görevini yapan imam ve hatipler, Mekteb-i Nüvvab'ta tahsilini bitirip diploma alanlar, padişahın hizmetinde bulunan ve sarayın diğer kısımlarında görevli olup isimleri hazine-i hassada yazılı olanlar da 14 yıl olan nizamiye ve redif süresi boyunca, görevleri devam etmek kaydıyla askerlikten muaf olacaktı. Yalnız, Sarayda geçici görevli

olanlar muafiyet kapsamı dışında tutulacaktı. Mızıka-i Hümâyun'da görevli olanlar görevleri devam ettikçe askere alınmayacaklardı. Öte yandan, bütün yüksekokul öğrencileri, tıbbiye, baytar mektebi, mülkiyede tahsilde bulunan taşralı öğrenciler askerlik yaşı gelince kur'a çekmek zorundaydı. Bunlardan tertib-i evvel numarası çekenler izinli sayılacak, tahsillerini bitirip devlet işlerinde görev alanlar ise askerlik hizmetinden muaf tutulacaktır. Yalnızca tıbbiye de tahsil görmüş doktor, eczacı ve cerrahlar ile taşradakiler gerekirse sıhhiye hizmeti için görevlendirilebileceklerdi. Askerlikten müstesna tutulan mahallerde doğanlar askerlik mükellefiyetindeki bölgelere gelirler ise, muafiyetleri devam edecek ancak mükellef mahallerde doğan çocukları herhangi bir istisnadan yararlanamayacaktı. Yabancı devlet tebaasından olup askerlik mükellefiyeti olan mahallerde oturanların çocukları da yabancı tabiiyeti taşıdıkça muaftı. Ancak İranlı olup askerlik mükellefiyeti kapsamındaki bir mahalde oturanların çocukları mükelleftir.[285] Yatılı okullarda okuyanların yaşları gelmiş ise kur'aları çekilecek, o yılki belirlenen derslerden imtihan edilecekler, başarılı olurlarsa askerlikleri tecil edilecekti. Bu öğrencilerden 6 yıl üst üste imtihanlarda başarılı olanlar nizamiye hizmetine girmeden redif sınıfına aktarılacaklardı. 20 yaşından sonra medreseye girenler için istisna söz konusu değildi. Bu durumdaki medrese öğrencileri 6 yıl üst üste imtihana çağırılacak ve bunlardan tahsillerine ara vermeden devam etmeleri şartı aranacaktı. 6 yıl imtihanlarında başarılı olanlar doğrudan redif taburuna geçiş yapacaktı. Bulundukları redif taburu silahaltına alınsa bile, bunlar orduya çağırılmayacaktı. Medreseyi terk edenler ise, imtihana alınmayıp doğruca askere sevk edileceklerdi.

Sakat ve malul olanlar da askere alınmıyordu. İki gözü kör, kolsuz, çolak, ayaklarından biri olmayanlar, topal, dilsiz, uzun süre tedavisi mümkün olmayan bulaşıcı veya kronik hastalığı olanlar kur'a vakti bir kere çağırılıp kontrol edilecekti. Kontrol neticesinde mazeretleri tespit edilip, ellerine hemen askerlikten ihraç belgesi verilecekti. Açık bir hastalığı görülmeyip, askerlik yapamayacak derecede bünyesi zayıf görülenler ise, liva merkezlerindeki hekimler tarafından muayene edilecekti. En az iki doktorun olumsuz raporunu alanların kur'ası bir sonraki seneye ertelenecekti. Bu kişiler bir yıl içinde iyileşirlerse, müteakip sene askere alınacaklardı. Ancak 6 sene boyunca kontrollerde askere

[285] 19 Aralık 1875 tarihinde İran ile Osmanlı Devleti arasında tebaa meselesi ile ilgili bir mukavele imzalanmıştı. Buna göre Osmanlı topraklarında ikamet eden İran tebaası, ecnebi sınıfında bulunacağından askerlik mükellefiyeti kapsamında değildi. Fakat İranlılarla evlenen Osmanlı kadınlarından doğan çocuklar bu mukavelenin 3. Maddesi gereğince askerlikle mükellefti. 1886 Kanunnamenin 52. Maddesi gereğince tabiiyet değiştirmenin padişah izni ile olacağı ve özellikle İran tabiiyeti iddiasında bulunduklarını beyan edenlerin de askerlik hizmetini yerine getireceklerdi. Bu durum İran ile Osmanlı arasında gerilime sebep olmuş ve Kasım 1887 Meclis-i Vükelada alınan kararla 1886 askerlik kanunu öncesi doğan çocukların askerlik hizmetiyle mükellef oldukları münasip bulunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Vedat Yurt "Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyıl İkinci Yarısında Evliliğe Tahdit Tedbirleri: İranlılarla Evlilik Yasağı" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, s. 40-43

elverişli olmadığı kesinlik kazananlar nizami askerlikten istisna edilip redif sınıfına aktarılacaktı. 70 yaşını geçenler veya o yaşa gelmeden sakat kalanlar askerlikten muaftı. Muin sorunundan dolayı ailesine bakacak kimsesi olmayan askerlik yaşındaki gençler o sene için tecil edilirdi. Yine evli olduğu halde kendisinden başka eşine bakacak kimsesi olmayanlar ve babaları olmayıp annesiyle yaşayanlar mükellefiyetin dışındaydı. Bir ailenin askerlik yaşındaki iki erkek evladı tertib-i evvel numarası çekmişse, bu iki çocuktan birinin askere gönderilmesi gerekliydi. Askere gidecek olan çocuk, babası tarafından seçilerek askere sevk edilir, kardeşi ise o sene askerlikten muaf olarak ailesinin yanında kalırdı.

Osmanlı Devleti tabiiyetinde olduğu halde yabancı bir ülkesinde bulunanlar askerlik mükellefiyetini yerine getirecekti. Devletin koyduğu kurallar dışında başka bir ülkenin tabiiyetine geçip, bunu pasaportla ibraz etmeye kalkanlar Osmanlı vatandaşı sayılacak ve bunlar askerlik muafiyetine sahip olamayacaklardı. Babalarının yerlerine imamet ve hitabet görevine sahip olmak isteyenler mahalli hükümetten beratlarını almamışlarsa, ilk kur'a senesi için izinli yani *efrad-ı mezune* sayılacaklardı. Efrad-ı mezune olanlar, bir sonraki seneberatlarını almadıkları takdirde, derhal silahaltına çağırılacaklardı. İmamet ve hatipliklerini para karşılığında başkalarına devredenler ise, durumlarına uygun olarak nizamiye, redif ya da müstahfız sınıflarından birine kaydedilecekti. Kanuna göre askerlik hizmeti şerefli ve kutsal bir vazife sayıldığı için, yüz kızartıcı bir suç işleyip ceza almış olanlar bu hizmetin dışında tutuluyordu. 5 seneye yakın pranga cezasına çarptırılanlar kanunen devletin hiçbir kademesinde istihdam edilemeyecekleri gibi, mukaddes askerlik şerefine de nail olamayacaklardı. Hatta silah taşımaktan da mahrum bırakılacaklardı. Taşrada bulunan askerlik yaşındaki büyük küçük mülkiye memurları ile dairelerin katiplerinin ise tamamı askerlik ile mükellefti.

Kanunun dördüncü faslı ceza hükümlerini içermektedir. Askerlik yaşında olduğu halde kur'a zamanı saklanarak ya da bir yerlere kaçarak kur'aya gelmeyenler özürleri veya çeşitli hastalıkları da olsa, bunlara itibar edilmeyerek zorla nizamiye hizmetine alınacaklardı. Böylece kur'a çekmeye gelmeyen ertesi sene kur'a çekilirken her hukuki muafiyetten mahrum kalıp, isimleri diğer kur'a çekenlerden önce askerlik için kaydedilecekti. Bu durumdaki kişilere verilen numaralara "zecri numara" deniyordu. Lakin bunların içinde askerlik vazifesini yerine getiremeyecek kadar hasta olanlar varsa, salıverilecekti. Zecri numara sahipleri askerlik hizmeti süresi olarak kabul edilen 20 sene içinde yani nizamiye, redif ve müstahfızlık dönemlerinin tamamında, ne zaman fiilen askerliğe başlarlar ise, o tarihten

itibaren asker sayılacaklardı. Bunun dışında yaşları dikkate alınmayacaktı. 20 yaşında olup ancak elinde Tezkire-i Osmaniye'si olmayanlar, isimlerini nüfus defterlerine kaydettirmemiş olacaklarından, zecri numara ashabından sayılacaklar ve 6 sene silahaltında geçireceklerdi. Askerlik yaşında olanlar askerlik hizmetinden kurtulmak için parmaklarına dişlerine veya herhangi bir azalarına zarar verirlerse zecri numara ashabından sayılacak, nizamiye hizmetine alınarak sakatlıklarına bakılmadan durumlarına münasip hizmetlerde istihdam olunacaklardı.

Askerlik yaşına gelerek tertib-i evvel veya sani numarası çekenler firar ederlerse, onları hanesinde ya da başka bir mahalde saklayanlar üç ay kadar hapis, sürgün ve belirlenecek Osmanlı lirası kadar nakdi ceza alırlardı. Bu işe kalkışanlar devletin memuru ise memuriyetten azledilerek bu sayılan cezalardan biri ile cezalandırılırlardı. Buna cüret edenler askerse, hangi sınıfta bulunursa bulunsun, o seneyi silahaltında geçirir, bu silahaltındaki hizmette geçirecekleri süre askerlik hizmeti süresinden düşürülmezdi. Askerlik yaşında olan bir delikanlı Tezkire-i Osmani 'sini başka birine verip kendi ismini onun ismi olarak söyleyip, o kişiye numara çektirirse, ya da kendisine tertib-i evvel numarası isabet ettikten sonra başkasına bu numarayı verirse veya numara çekilmesinden önce muayene esnasında kendisini askerlik hizmetinden kurtarmak için sahte olarak ismini hasta- sakat bir adama verip kendi yerine muayene ettirirse, o delikanlı zecri numara sahibi olarak sayılırdı. Talebe olup da kur'a öncesi sınava girmeye cesaret edemeyip yerine başka birini gönderenler hakkında da bu muamele yapılırdı. Kendisine yardımda bulunanlarda askeri ceza kanunname-i hümâyunun 117. maddesi gereğince cezalandırılırdı.

Askerlik yaşındaki bir delikanlı askerlik kur'ası çekmeden evvel evlenerek muinsizlik statüsünden faydalanır, kur'a çekiminden sonra zevcesini boşarsa, zecren nizamiye hizmetine alınırdı. Böyle şaibeli evlilik yapanların tespitinden redif zabitanı sorumludur. Askerlikten kurtulmak için yedi sekiz yaşında kız çocukları veya yaşlı kadınlar ile nikah kıyanların muinsizlik durumlarına itibar edilmeyecekti. Zecri numara sahibi olup, tedavisi olmayan hastalığı olanlar ise, tabiplerin vereceği sağlık raporlarına göre askerlik görevinden tezkere verilerek uzaklaştırılırdı.[286]

[286] Kanunnamede geçen duruma göre önceki yıllara da kur'a muhataplarının muinsizlik statüsünden yararlanmak amacıyla geçersiz sayılmaya müsait, yalan evlilikler yapmalarının önüne geçebilmek için böyle bir madde konulmuştur. Bu gibi yalan evlilikler hasebiyle gerçekten evlenecek yaşta olan kur'a erbabı mağdur duruma düşmektedir. 1277'de karşımıza çıkan bir belgede, bir tüccarın ismine kur'a çıkarsa bedel vermek ya da kendisi alınmak üzere evlenmesine ruhsat verilmesini istemektedir. Evlilik yaptığı için bedel verme hakkını kaybetmek istememektedir. BOA, A} MKT. NZD 329/ 87. (19 Rebîülâhir 1277/ 4 Kasım 1860)

Kanunun beşinci faslı, kur'a numarası ve muayene ile ilgili olup, bu konuda eski kanunnamelere göre ciddi bir değişiklik yoktu. Tek fark, firar edip kur'aya gelmeyenlere zecri numara verileceği hakkındaydı. İlk iki sene ispat-ı vücut ederek kur'aya katılan lakin askerlik için elverişsiz oldukları doktorlar tarafından raporla kesinlik kazananlar efrad-ı mezune olarak kabul edileceklerdi. Bunlar altıncı yılsonunda da iyileşmedikleri takdirde redif sınıfına ayrılacaklardı. Kur'a sonrası asker olacakları kesinleşenlere 20 günlük izin verilecek, izin verilmeden önce de devlete kemâl-i sadakatle hizmet edeceklerine dair bir de yemin ettirilecekti. Kur'a çekimi sırasında hasta olanların numaraları yakınları tarafından çekilecekti. Eğer bu hasta kişilerin kur'alarında tertib-i evvel numarası çıkarsa, bir sene sonra askere alınacaklardı. Zaptiye, jandarma ve polis mesleğinde iken kendisine kur'a da tertib-i evvel numarası çıkanlarda hemen askere alınacaktı. Zaptiye, jandarma ve polis mesleklerindekilerin görevdeyken geçen hizmet süreleri askerlikten sayılmayacaktı.

1886 Kanunun altıncı faslı gönüllü askerlik ile ilgili hükümler içermektedir. Gönüllü olacakların bulaşıcı hastalığı olmamalıydı; askerlik yapabilecek hal ve sıhhatte olmalıydı. Bu kişilerin 18 yaşından küçük olmaması ve askerlik yükümlülüğü altında bulunmaması gerekirdi. Kendisinin hırsızlık, ırza tecavüz gibi yüz kızartıcı suçlardan dolayı cezalandırılmamış olması ve halk arasında kötü tanınır kişilerden olmamalıydı. Daha önceki kanunnamelerden farklı olarak 1886 kanunnamesinde, gönüllü asker olmak isteyen kişinin ebeveynlerinin rızası alınacaktı. Osmanlı Devleti'nin hangi memleketinden olursa olsun bunlar hangi askerlik sınıfında hangi alay ve bölüğü isterlerse oraya kaydolacaklardı. Gönüllü askerler, askerlik hizmetinde bulundukları müddetçe din ve devlete sadakat ile hizmet edeceklerine dair mensup oldukları alay veya tabur meclisinde, burada görevli imamlar marifetiyle yemin ederlerdi. Bundan sonra asker elbiseleri kendilerine verilirdi. Gönüllü asker, eğer redif ve müstahfız sınıfında olduğu halde silahaltında bulunmayı arzu ederse, hangi sınıfta bulunmuş ise o sınıfa kaydolur ve bunların redif veya müstahfızada ne kadar müddetleri kalmışsa, silahaltında da o kadar tutulurdu. Müstesna mahaller ahalisinden de gönüllü olmak isteyenler karada ya da bahriyede istedikleri alay veya tabura kaydedilebilirlerdi. Bunlar içinde yaş sınırı 18'den küçük ve 36'dan büyük olmamaktı. Mensup oldukları sınıfın askerlik hizmetini bitirenler istedikleri kadar silah altında kalmaya devam edebilirlerdi.

Kanunnamenin yedinci fasıl bedelli askerlik ile ilgili hükümler içeriyor. 1870 Kanunnamesinde bedel-i şahsî ve bedel-i nakdî uygulamalarının ikisi de varlıklarını

sürdürürken, 1886 Kanununda nizamiye hizmetinde bedel-i şahsî usulü kaldırılarak, tamamen bedel-i nakdî usulü uygulamaya konuldu. Nakdi bedel olarak 50 Osmanlı altını belirlendi. Bedel-i nakdî vermek isteyenler, yeni bir uygulama olarak, bulundukları mahallerdeki en yakın askeri kıtada 5 ay eğitim göreceklerdi. 14 Şubat 1889 tarihli irade-i seniyye'ye göre bedel-i nakdî verenler eğitimlerinin bitmesine birer hafta kala, tabur kumandanları nezaretinde ateşli silah talimlerini yapmalıydılar. Ateşli silah taliminin tüm alaylarda yapılmasına dikkat edilir ve öncesinde seraskerlikten izin istenirdi. Örneğin 1893 tarihli bir telgrafla İzmir kumandanlığı Serasker Rıza Paşa'ya başvurarak talim için izin talep etmiştir.[287]

1886 tarihli kanunnameye göre tertib-i evvel numarası çekenlerden bedel-i nakdî verecekler asker alma dairelerine bunu bildirmek zorundaydılar. Zecri numara sahibi olup bedel-i nakdî vermek isteyenlerden bedel kabul edilmeyecekti. Bedel-i şahsî, nizamiye hizmetinden kaldırılmış olsa da redif sınıfında bazı şartlara uygun olarak alınmaya devam etti.[288]

Ahz-ı asker kanununa göre isimlerine tertibi evvel ve sani numarası isabet edip silahaltına alınan memurların yalnız nizamiye hizmetine karşılık bedel-i nakdî vereceklerin kendilerine en yakın askeri birlikte 5 ay istihdam etmeleri gerekmekteydi. Bedel vermeyip bizzat askerlik yapacaklardan tertib-i evvel numarası alanlar 6 sene ve tertib-i sani numarası çekenler ise 6 aydan 9 aya kadar istihdam olmaktaydılar. Buna göre 31 Ekim 1889 tarihinde Maliye Nezaretine yazılan yazıda memur olanlardan silahaltına alınacak olanların memuriyetlerinden ihraç edilmeyecekleri, bunların yerine vekil tayin edileceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu memurların maaşlarının ailelerine verilmesi devletçe uygun görülmüştür.[289] 1889 yılında memurlardan askerliklerini bedel-i nakdî vererek yapmak isteyen tertib-i sani numarası çekmiş ve redif sınıfında silahaltına alınmış olanların, askerlik süreleri zarfında vazifelerine vekil tayin edilecekti. Askerdeki memurların maaşlarının yarısı ailelerine verilecekti.[290] 1898 yılına gelindiğinde ismine kur'a isabet eden memurlardan bedel-i nakdî verenlerin askerlik müddetleri boyunca yerlerine bakacak vekillerin maaş alıp almayacağı sorunu ortaya çıkmaktaydı. Çünkü memurun maaşının yarısının ailesine mi yoksa yerine bakacak kişiye mi verilmesinin uygun olacağı tartışılmaya devam ediyordu.[291]

[287] BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.MTV.) 71/ 91. (16 Zilkade 1310/ 1 Haziran 1893)
[288] Düstur, 1. Tertip, C. 5, s.694-695.
[289] BOA, DH. MKT. 1671/ 51 (31 Ekim 1889/6 Rebîülevvel 1307)
[290] BOA, DH. MKT 1675/77 (22 Teşrin-i evvel 1305 /3 Kasım 1889)
[291] BOA, ŞD. 144/54 (28 Zilkade 1315/19 Nisan 1898)

2.10.1 Bakaya sorununa çözüm

Devletin en önemli askeri sorunlarından biri bakayalardı. Bakaya sayının artması sebebiyle, 22 Nisan 1889 tarihinde kur'a bakayaları hakkında bir kararname çıkarıldı. Kararnamenin neşrinden itibaren 1 sene zarfında bulunduğu mahallin askerlik şubesine müracaat ederek ispat-ı vücut edenler bakaya olarak bu kararnamenin verdiği haklardan yararlanabilecekti. Belirtilen müddet içinde ispat-ı vücut edenlerin bakaya olmalarına sebep olacak özür ve herhangi hastalıkları varsa, asker alma kanunun bunlar hakkında getirdiği muafiyetler icra edilip, bedel-i nakdî vermek isteyenlerin bedelleri kabul edilecekti. Bakaya arasında nizamiye hizmetinde olması gerekenler silahaltına alındıkları tarihten itibaren hizmet süreleri hesaplanacak, ancak 6 Osmanlı lirası bedel verenlerin silahaltındaki hizmetleri affedilecekti. Bedel vermeyenlerin ise, kalan hizmet sürelerinde silahaltında bulunacakları müddet göz önüne alınarak redif debboylarında 5 ay talim yapmak şartıyla ihtiyat sınıfına kaydolacaklardı. Redif sınıfında bulunması gerekenlerden 5 ay redif debboylarında talim yapmak şartıyla nizamiye müddetlerinin ihtiyat kısmının ilk senesinde 10 Osmanlı lirası bedel verenlerin hem o seneleri hem de rediflikte bulunmaları gereken seneler tamamlanmış sayılacaktı. Müstahfız sınıfında olması gerekenler ise, 14 Osmanlı lirası bedel verdiklerinde hizmet tezkeresi alarak askerlikten çıkmış olacaktı. Yaşları 50 olanlar askerlikten affedilecek ve ellerine hizmet tezkeresi verilecekti. Redif ve müstahfız sınıfında bulunup da mensup oldukları taburlar bundan önce silahaltına alındığı zaman davete icabet etmeyenler ise, zorunlu hizmetten yani hizmet-i zecriye'den azadeydiler. Ancak, kanunun yayınlandığı sene içinde askerlik şubelerine gelmeyen bakayalar için asker alma kanundaki zorlayıcı hükümler geçerli olacaktı.[292]

2.11. Redif Sınıfında Bedel-i şahsî Ve Bedel -i Hayvan Uygulaması

1846 kanunnamesinde bedel-i şahsî usulü sadece nizamiye sınıfı için geçerliydi. Redif askerlerin silahaltına alındıkları vakit nizamiyede olduğu gibi bedel-i şahsî vermeleri usulü ise 1864'te Dar-ı Şûraca kaleme alınan bir mazbata ile uygun görüldü. Bu mazbata bir nizamname ile kaymakamlıklara gönderildi. Bundan sonra her sene padişah tarafından irade-i seniyye ile gereğinin yapılması emredilmekteydi.[293]

[292] Kur'a Bakayası Hakkında Bazı Müsâ'adat-ı Mahsusa-yı Mutezammın Bâ İrâde-i Seniyye-i Hazretî Padişâhî Kararnamedir, Matbaa-ı Ceride-i Askeriye, İstanbul, Sene 1305 s. 1-4. Bkz: Ek 2. de Kararname verilmiştir.
[293] BOA, A} MKT. MHM. 305/70. (8 Safer 1281/ 12 Temmuz 1864)

22 Eylül 1870 tarihinde asker alma kanununa zeyl olarak yeni bazı maddeler eklendi. Bu kanun ile ilk defa rediflik hizmetine karşı bedel olarak hayvan verilmesi hakkı tanındı. Fakat bedel-i şahsî vermek için devlet tarafından kontenjan belirtilmemişken bedel-i hayvan için devlet belirleyeceği sayıdaki kişilerin hayvan bedellerini kabul edecekti.[294] 1881 tarihinde redif kanunnamesinde belirtilen maddeler geliştirilerek son halini almıştı.

27 Ocak 1881 tarihli bedel-i şahsî kanunu redif kanunnamesinin 26. maddesine göre, redif askerinin senede bir kere olacak talimlerinde, zanaat ve ticaretle uğraşanlar bedel verebilirlerdi. Bu bedel verme isteği için kişilerin mevcut maddi durumları devletçe tahkik edilecekti. Eğer bedel vermeye uygunlarsa, bulundukları eyalet veya sancak meclislerinden mazbata alarak durumlarını tasdik ettireceklerdi. Redif askerler her senenin talimi için yerlerine yeniden bedel-i şahsî vermeliydi. Bedel verecek kişiler bedelini kaç kuruşa razı ederler ise, bu meblağı bağ, bahçe, tarla, çiftlik satmadan verebilecek güçte olmalıydılar. Verilecek bedeller nizamiye hizmetini bitirip redif sınıfına geçenlerden olmalıydı. Ayrıca rediflik müddetini tamamlayarak müstahfız tezkeresi alanlar veya askerlik yaşına gelince yerine bedel vererek *muayene-i redifesini* tamamlayıp müstahfız tezkeresi almış kişiler de bedel olarak verilebilir. Eğer bedel verilmek istenen kişi henüz redif hizmetini tamamlamamışsa muayene ve muin durumu göz önüne alınarak tahkik edilip bedel olarak kabul edilirlerdi. Kanunnamede önemli bir değişiklik olarak kur'adan müstesna olan bölgeler halkından bedel alınabilecekti. Yine gayrimüslim tebaadan asker olacakların da yerlerine gayrimüslimlerden bedel kabul edilecekti.

Bedellilik hizmeti iki tarafında rızası ile olacak ve bedel verilecek meblağ için önceden anlaşılacaktı. Redif taburlarının ne kadar zaman silahaltında duracakları önceden belirli olmadığından bedel akçesi aydan aya belirtilen meblağlarda ödenecekti. Yahut bir kez belirlenerek tek defada tahsil edilebilirdi. Kabul olunacak bedellerin bedenen sakat olmaması gerekirdi. Bedeller için yaş sınırı olarak 40 yaşını geçmemek şarttı. Bedel olacak kişi askerlik hizmetine aykırı olarak herhangi bir töhmet ile askerlikten kovulmuş veya vatanı meskeni meçhul kimselerden olmamalıydı. Verilen bedelin kefili bedeli veren kişiydi. Bedelin firar etmesi halinde bedel veren adam askerlik hizmetini bizzat yerine getirmek ya da başka bedel vermek zorundaydı.[295]

---

[294] Düstur-ı Askeri, s.309-310.

[295] Devletçe Görülen Lüzum Üzerine Orduyu Hümayunlara Mensup Sınıf-ı Mukaddem Ve Tali Asâkir-i Redife-i Şahaneden Herhangi Bir Taburun Silah Altına Alınması Lazım Geldiği Halde Suret-İ Cem Ve Celp Ve Muayenesiyle Tabur Teşkili Ve Sevkine Ve Bedel -i Şahsi Ve Hayvanı Kabulüne Ve Teferruat-ı Sairesine Dair Kararname. Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu, nr. 355/ 9 (26 Safer 1298 /10 Kanun-İ Sani 1296)

Redif sınıfından olan birinin mensup olduğu tabur silahaltına davet edildiğinde bedel-i hayvan vermek isterse kişilerin bu istekleri kabul edilecekti. Bedel-i hayvan verenler önceden belirlenecek şartlara uygun olarak rediflik süresince iki baş genç ve dinç hayvan beslemek ve bu hayvanları devlet ne zaman isterse orduya teslim etmek zorundaydı. Rediflik süresinde devletçe lüzumlu bulunmazsa beslenen bedel hayvanını orduya kabul etmeyebilirdi. Hayvan besleyen redif askeri, redifliğini bitirerek müstahfız sınıfına intikal ederse durumunu tabur dairesine bildirmeliydi. Bedel hayvanı verip müstahfız sınıfına geçmiş olan kişi, elindeki hayvanları işlerinde kullanabilecekti.

Bedel hayvanı vermek isteyen kişi redif tezkeresi aldığı anda tabur merkezine gidip kendisinin hayvan besleyeceğini bildirerek, bu müracaatını defter-i mahsusa kaydettirmek zorundaydı. Redif tezkeresini alanlardan hemen adını deftere yazdırmayıp zaman geçtikten sonra hayvan vermek isteyen olursa, bu kişilerinde istekleri kabul edilecekti. Fakat taburu silahaltına çağırılıncaya kadar kendisini defteri mahsusa kaydettirmezse, taburu silaha davet edildikten sonra vereceği hayvan kabul edilmeyecekti. Bu durumda ya kişi bizzat silahaltına alınacak yahut bedel-i şahsî vererek hizmetten muaf olabilecekti.

Bedel hayvanları, bedel veren kişinin taburun silahaltına çağırılırsa ve devlet gerek görülürse kullanılacaktı. Yani bedel-i hayvanlar, devletin hayvan ihtiyacını karşılamak için redif sınıflarınca beslenirdi. Eğer devlet bu hayvanların kullanılmasını isterse, bedel verenler hayvanları teslim etmeliydi. Alınacak bedel hayvanlarının sahiplerinin rediflik süresi içinde iade olunup olunmaması devletin vereceği kararla belirlenecekti. İade edilecek hayvan her şahsın kendi hayvanı olmalıydı. Hayvanı alınan kişi, kendisine rastgele iade olunan hayvanı rediflik müddeti içinde beslemeye mecburdu. Fakat devletçe alınan hayvanın yerine tekrar hayvan tedarikinden sahibi muaf tutulacaktı. Eğer rediflik müddeti sona ermeden vefat eden asker olursa, hayvanları varisine iade edilecek ve askeriye bu duruma müdahale etmeyecekti.

Kendisine bedel olarak hayvan beslemek yalnız rediflik müddetinde silahaltına alınmayı muaf duruma getirse de bedel-i hayvan verenlerin her sene tabur merkezlerinde talim yapması zorunluydu. Her redif taburu merkezinde, bünyesinde bulunacak zabıtan nezaretiyle ve tabur katibi marifetiyle bir defter tutulacaktı. Bu defterde hayvan beslemek isteyenlerin künyeleri, isimleri ve besleyecekleri hayvanlar yazılırdı. Hayvanların baytar tarafından kontrolü yapıldıktan sonra süvari ya da topçu hayvanına mahsus damga ile damgalanırdı. Sonra ton ve boyları yine aynı deftere yazılırdı. Damgalanmış hayvanlar şayet sahibinin elinde telef olmuş olursa sahibi hemen o hayvanın yerine yenisini tedarik ederek

yine muayene ettirip damgalatmak ve deftere kaydettirmek zorundaydı. Taburun büyük zabiti de belirli aralıklarla bu bedel hayvanlarını yoklama yaparak hayvanların telef veya sakat olup olmadıklarını kontrol ederdi. Rediflerin verecekleri bu hayvanların 4 veya 5 yaşından büyük ya da küçük olmaması gerekmekteydi. Ayrıca tırnağından göğüslerine kadar boylarının 1 metre 40 santimetreden aşağı, göğüsleri de içeri kaçık ve yaprak tırnaklı olmamalıydı. Bu hayvanların birer zincirli yuları ve ayaklarındaki nallarının mutlaka olması gerekirdi. Hayvanı elinde telef ya da sakat olan redif askerlerin 2 ay içinde yeni hayvan tedarik etmeleri şarttı. 2 ay sonunda tabur silahaltına alınırsa ve sakat olan hayvan yerine tedarik edilmemişse kişi ya bedel-i şahsî verecek ya da bizzat silahaltına alınacaktı.

Devlet bedel-i hayvan tedariki sırasındaki her türlü usulsüzlüğün önüne geçmeye çalışmıştır. Redif sınıfı silahaltına çağırıldığında ya da hayvan istendiğinde defterlerde kayıtlı olmayan bir adam kayıtlı hayvandan birini kendi hayvanı gibi göstererek sahtekarlık yaparsa cezası 6 ay redif debboylarında hizmet etmekti. Değiştirilen hayvanlar da yine sahiplerine geri verilirdi. Rediflerin verdileri hayvanlar çürük ya da sakat olursa değiştirilmeliydi. Tabur meclisi marifetiyle verilen hayvanların muayenelerinde göğüslerine (ص) sad damgası vurulacaktı. Sad damgası olan hayvanların satılması doğru olmayacağından eğer satan olursa yerine yeni hayvan tedarik edecekti. Ayrıca bu satma işlemlerini gerçekleştirenlere Askeri Ceza kanunnamesinin 152. maddesi ile işlem yapılacak ve yine aynı kanunnamenin 159. Maddesindeki cezai hüküm uygulanacaktı. Redif hayvanları mutlaka baytar zabiti tarafından tabur merkezinde muayene edilecekti. Muayeneden sonra kabul edilen hayvanların göğüslerinin sağ tarafına, bedel veren adamın tabur, bölük ve numaraları; sol tarafına da yine bedel veren kişinin kur'a numarası vurulacaktı. Sahiplerinin künyesi, hayvanın ton ve eşkâli ile numarası defterlere yazılacaktı. Sonrasında tüm bu bilgiler alay ve bölük merkezlerine bildirilerek alay defterlerinde kaydettirilecekti. Hayvan tedarik edenlere bölük zabitinden mühürlü pusula verilecekti. Bu defterler 4 ayda bir ordu merkezlerinde kontrol edilecekti. Devlet tarafından görülen lüzum ile sahiplerinden alınan hayvanlar biraz vakit kullanıldıktan sonra yine iade olunacaktı. Eğer hayvan asıl sahibine düşmezse yeniden damgalanıp defterde düzeltilmesi ve yeni sahibinin bu hayvanı bakması şarttı.

1870 asker alma kanunu sonrası redif sınıfından silahaltına çağırıldığı halde mazeretleri sebebiyle buna gücü yetmeyenler bedel-i nakdî verirdi. Bu bedel-i nakdî miktarı 50 lira olarak belirlenmişti. Bedel-i nakdî ile ya 50 lira değerinde topçu hayvanı ya da yine 50 lira değerinde süvari hayvanı tedarik edilirdi. Ancak 1886'da redif sınıfı için bedel-i nakdî

verilmesi usulü ortadan kalktığından, redif taburundan silahaltına alınacakların yalnızca bedel-i şahsî vermesi uygun görüldü.[296] Bedel-i şahsî tedarikinin zor olması ise, silahaltına alınacak rediflerin bedel hayvanı vermeye yönelmesini arttırdı.[297]

18 Temmuz 1900 tarihinde redif sınıfında bedel-i şahsînin kaldırılıp 50 Osmanlı lirası bedel-i nakdî usulüne geçildiği vilayetlere redif kanunnamesince düzenlenmek üzere bildirildi.[298] XX. yüzyılın başlarında artık bedel-i şahsî eskisi kadar ilgi çekmiyor ve bedel-i nakdî uygulamasına daha sıcak bakılıyordu. 12 Ağustos 1903 tarihli askeri bir rapora göre, bedel-i şahsî ve gönüllülük esaslarıyla taburlara kaydedilenler arasında askeri düzeni bozanlar vardı. Bunlar, genelde ya askerlikten firar etmeye yatkın ya da serseri tabir edilen askerliğin ahlakını bozan kişilerdi. Bu sebeple bedel-i şahsî kabul edilmemesi gerektiği raporda belirtilmiştir. Raporda ayrıca bedel-i nakdî gelirlerinin askeri teçhizat ve kıyafetlere harcandığı, kalan miktarında nizamiye hazinesine gönderildiği üzerinde duruluyordu. Bedel-i nakdî alınmazsa bu askeri ihtiyaçlar Maliye Nezareti tarafından, hazineden karşılanacaktı. Bedel-i şahsî askerliğin düzen ve asayiş olan iki önemli unsuruna zarar verirken, bedel-i nakdî ise askeriyeye fayda sağlıyordu. Oysa sadece o senenin redif sınıfı için, 2 Nisan 1900 tarihinde irade-i seniyye ile bedel-i nakdîyi kaldırılınca, önceden bedel vermek ve askerliklerini bitirmek isteyenler askerlik yapmamak için kaçıyorlardı.[299] Anlaşılacağı üzere, bedel-i nakdî her bakımdan, bedel-i şahsîye oranla tercih edilen bir uygulamaydı.

1905 yılında Suriye vilayetinden seraskerliğe çekilen telgraflardan da anlaşıldığı üzere, bölgede ticaretle uğraşan redif sınıfına mensup askerler, kendi yerlerine bedel-i şahsî değil, bedel-i nakdî vermeyi istiyorlardı. Çünkü bu bölgede bedel-i şahsî olacak birini bulmak oldukça zordu. Bedel verilse bile bu bedeller mutlaka firar etmekteydi. Bedellerinin firar etmesiyle, bedel veren kişiler de müşkül duruma düşüyorlardı. Bu sebeple bedel-i şahsî yerine bedel-i nakdî vererek askerlik hizmetinden muaf olmak daha elzemdi. Bu göz önüne alınınca redif dairesine numara sırasıyla gelerek bedel-i nakdî vermek isteyenlerin bedellerinin kabul edileceği açıklanmıştı.[300] Daha önceden bazı bölgeler ahalisi ticaret ve ziraatın sekteye uğrayacağı gerekçesiyle redif sınıfı askerlerinin bedel-i şahsî vermesini talep ederken, artık bedel-i şahsînin dahi ticaret ve ziraatı sekteye uğratacağını iddia ediyorlardı.[301] Hatta Halep vilayetinde silahaltına alınmakta olan altı tabur için bedel-i şahsî almak kanuna uygun olsa da

[296] BOA, DH. MKT.1362/83. Lef 1 (18 Ağustos 1302/ 30 Ağustos 1886)
[297] BOA, DH. MKT.1362/83. Lef 2 (18 Ağustos 1302/ 30 Ağustos 1886)
[298] BOA, DH. MKT. 2375/64 (21 Rebîülâhir 1318/ 18 Temmuz 1900)
[299] BOA, Yıldız Perakende, Askeri Maruzâtı (Y.PRK. ASK.) 200/1 (30 Temmuz 1319/ 12 Ağustos 1903)
[300] BOA, Y.PRK. ASK. 225/ 129 (24 Zilkade 1322/ 30 Ocak 1905)
[301] BOA, Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık (TFR. I.AS) 39/3840 (14 Eylül 1322/ 27 Eylül 1906)

bunun yerine bedel-i nakdî alınmasına seraskerlik tarafından izin verilmiştir.[302] 1908 yılına gelindiğinde ise, redif taburlarının üçer haftalık talimlerinde bedel-i nakdî veya şahsi vermelerine gerek görülmemekteydi.[303]

Bedel-i şahsî usulüne ilginin azalmasıyla 20 Mart 1911 tarihli bir kanun yayınlanarak redif sınıfından bedel-i şahsî usulü kaldırıldı. Talim ve manevradan her ne sebeple olursa olsun silahaltına çağırılan redif efradından, her biri ya bedenen hizmet edecek ya da her hizmetine mukabil 30 Osmanlı lirası bedel-i nakdî verecekti. Eğer bu kişi rediflik süresince hükümetçe görevlendirilmeden hizmetten terhis olur ise, bedel-i nakdîsinin yarısı iade edilecekti. Bedel-i nakdî verecek nefer, bağlı olduğu kazası dahilindeyse, tabur merkezine ispat-ı vücut edeceği güne kadar; eğer başka bir mahalde ise, silahaltına alınma daveti kendisine tebliğ edildiği günden itibaren bir hafta içinde bedel-i nakdîsini bulunduğu memleketin mal sandığına verecekti. Çeşitli sebeplerden ellerine tebligat ulaşmayanlar ise, mahalli gazetelerde ilan edilen tarihten itibaren yükümlü tutulacak ve bedel-i nakdîleri buna göre alınacaktı.[304]Yabancı bir memleketteyse, yine bir hafta içinde sefaret ve şehbenderhaneye bedel-i nakdîsini teslim edecekti. Bu 1 haftalık müddet geçilirse, bedel-i nakdî kabul edilmeyecekti.[305]

2.12. Asker Alma Kanunnameleri ile Çözülemeyen Sorunlara Öneri: Bedelli Askerlik

Devletin hazırladığı asker alma kanunnameleri bazı sorunlara çözüm bulamamaktaydı. 1886 kanunnamesinden sonra gayrimüslimler de eskiden olduğu gibi hala askerlik yükümlülüğü kapsamına alınamamıştı. İstanbul halkıda askerlikten müstesnaydı. 1886 sonrasında çözüm bekleyen sorunlar ise şöyledir; Osmanlı devletinde büyük bir halk kitlesi olan Doğudaki konargöçer aşiretlerden yeteri kadar yararlanılamıyordu. Bu durum Tanzimat ile getirilmek istenilen müsavat anlayışı uygulamada eksik bırakıyordu.[306] Bunun yanında Topraklar kaybedildikçe asker havuzu da küçülmekteydi. Kaybedilen topraklardan sonra orada kalan Osmanlı vatandaşların askerlik durumları da devletin sorunuydu. Yine elden çıkan bu bölgelerden Anadolu'ya doğru göçler artmıştı. Müslüman muhacirlerin göçleri asker

[302] BOA, Babıali Evrak Odası (BEO.) 2963/222156 Lef 2 (2 Kanun-ı Evvel Sene 1322 / 15 Aralık 1906)
[303] BOA, DH. MKT.2650/76 (25 Teşrin-i Evvel Sene 1324 / 7 Temmuz 1908)
[304] BOA, Dahiliye Nezâreti İdare (DH. İD.) 21/34 Lef 2 (4 Cemazielahir 1329/ 2 Haziran 1911)
[305] Düstur 2. Tertib c.3 s. 249-250. Ek: BOA, Hariciye Nezâreti Sofya Sefareti (HR. SFR.(04)) 853/94 Lef. 2. (20 Mart 1911)
[306] Faruk Ayın, *a.g.e.*, s. 45.

alma havuzunu genişletse bile onlardan asker olarak yararlanmak oldukça zordu. Tabiiyet değişiklikleri artmıştı.

2.12.1. Aşiretlerin Bedelli Askerleri

Öteden beri doğru dürüst asker olarak istihdam edilememiş olan aşiretler, kur'a kanunlarının yürürlüğe girmesinden sonra da eski alışkanlıklarından vazgeçmeyerek askerlik konusundaki muhalefetlerini sürdürdüler. Aşiret mensupları kur'alara katılmamak için ellerinden geleni yapıyorlar; ya kur'a sırasında dağlara veya ormanlara kaçıyor ya da sağda solda gizleniyorlardı. Aşiret beyleri ve aşiretin ileri gelenleri de bunlara engel olmak şöyle dursun, kaçmalarına yardım ediyorlardı. Kur'alar çekilse bile Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyasında aşiretlerin çoğunun göçebe olmasından kaynaklı olarak sahih nüfus sayımının yapılamaması sebebiyle sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Buna çözüm olarak devlet aşiretleri iskan ettirmek istedi. Onları yakın çevrelerindeki köy ve kasabalara dahil etti. Her tedbire rağmen kur'a çekiminde mukavemete devam eden aşiretlerin üzerine kimi zaman devlet tarafından askeri kuvvet dahi gönderilmekteydi.[307] Silahlı çatışmaların dışında devletin aldığı bir diğer önlem, güven ve sadakati kazanmak için aşiret reislerine rütbe ve hilatlar vererek kendine bağlamaktı.[308] Asker alımındaki tüm bu zorluklar karşısında çözüm olarak bedel usulünün uygulanması daha pratik ve devlet açısından daha karlıydı.

Kur'ası çekilebilen bölgelerde önceleri aşiret ahalisi kanunnamelere uygun olarak bedel-i şahsî usulüne yöneldi. Aşiret üyelerinden kur'ası çekilenler bedelcilerin yardımlarıyla bedel olacak kişileritemin edebilmekteydi. Herhangi bir bedel-i şahsî sorununun yargıya intikalinde olduğu gibi taşradaki bu aşiret üyelerinin de bedel ile ilgili sorunları eyalet meclislerince çözülürdü.[309] Kur'ası çekilen bölgelerden asker olarak toplanan aşiret üyeleri oldukça azdı. Gerek doğudaki aşiretlerin gerek Osmanlı Arap coğrafyasındakilerin kur'a sorunları yazılan askeri raporlar ile ortaya serilmekteydi.

Bakaya sayılarının ve bedel isteklerinin artması üzerine devlet 1873 yılında, 1870 kur'a Kanunnamesine ilave edilmek üzere yeni bir kanun maddesi hazırladı. Buna göre kur'ası çıkanların silahaltına alınma vakitleri geldiğinde memleketlerinin dışında olanlar, kur'a arkadaşlarının celp edildiği günden başlamak üzere,9 ay içinde bulundukları yerlerde işlerini bitirip mensup, oldukları ordulara intikal ederlerse bunlardan bedel-i nakdî veya şahsi

[307] Fatma Akın "Tanzimat Dönemi'nde Anadolu'da Konar Göçer Aşiretler (1839-1876)" Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi) Ankara, 2020, s. 111-112.
[308] a.g.t. s. 115.
[309] BOA, A} MKT. UM 451/ 30. (15 Recep 1277/ 27 Ocak 1861)

vermek isteyenlerin bedelleri kabul edilecek; böylece kendileri redif sınıfına nakledilecekti. Dokuzuncu aydan sonra orduya intikal edenler ile yakalanarak orduya alınanların muafiyet durumuna bakılmayıp, bunların bedeli nakdi ve bedel-i şahsî talepleri de kabul edilmeyecekti. Bu kişiler hizmet sürelerinin bitimine kadar bizzat görevlerini ifa edeceklerdi. Kur'ası çekilen ve o tarihte memleketi dahilinde olanlara ise, Kur'a tarihlerinden silah altına davet ve sevk edilinceye kadar ki süre içinde bedel-i nakdî veya bedel-i şahsî verme hakkı vardı. Eğer bu müddet içinde bedel vermezler ise, orduya alınacaklar, ancak celpten sonra bedel verebileceklerdi.[310]

1881 senesinde çeşitli ordu dairelerinden gönderilen raporlar askerlik mevzusunun devleti ne kadar zora koştuğunun bir göstergesiydi. Beşinci Ordudan gönderilen bir raporda, ordu dairesinde bulunan Cebel-i Nusayri, Cebel-i Kelbiye ile Ba'albekin Cebel-i Lübnan hududuna yakın bölgelerinden asker tedarik edilemediği, çünkü bölgedeki çeşitli aşiretlerden oluşan kur'a fertlerinin önceki senelerin kur'alarından bakaya kalmaya çalıştığı anlatılmaktadır. Devlet tarafından bakayaların ailelerine gerekli nasihat edilse bile, bunlar uzun yıllardır asker olarak hizmete girmemişlerdi. 1870 Kur'a Kanunun 36. ve 63. Maddeleri ile 1873 senesinde eklenilen ve yukarıda bahsettiğimiz kanun hükmü göz önüne alınınca, aslında bu bakayaların yakalanıp nizamiye hizmetlerini sonuna kadar yapmaları ve bedel vermek isterlerse kabul edilmemesi gerekirdi. Ancak 16 Ekim 1881'de Cebel-i Nusayri, Cebel-i Kelbiye, Ba'albek ve Cebel-i Lübnan için istisnai ve geçici bir durum olarak, bedel-i nakdî ya da bedel-i şahsîden hangisini vermek isterlerse bunun kabul edilmesinin daha hayırlı olduğu yönünde bir görüş sunulmaktadır.[311]

Beşinci Ordunun yanı sıra diğer ordu dairelerinden de mahallerindeki ahaliye karşı şikayet ve öneriler Harbiye Nezareti'ne bildirilmekteydi. Dördüncü Ordu müşirliğinden gelen telgrafta Diyarbakır ve civarında askerlik meziyetini henüz layıkıyla idrak edememiş Kürtlerin bakaya olarak sayılarının yoğunluğundan bahsedilmekteydi. Bunların şimdiye kadar bedelen ya da bizzat askerlik hizmetlerini yerine getirmemelerinin "*huşûnet-i mizâc ve dehşet-i tabi'iye"*lerinin sebebiyle olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu bölge ahalisinin bedellerinin kabul edilmemesi nizamen uygun olsa bile zorla askere alınma durumu kendilerine bildirilmemiş olduğundan, iyice anlatılmayan bu asker alma usulünün uygulaması kanunen doğru olmayacaktır. Uygulanmaya kalksa bile bu durum baş belası halini alıp devleti uğraştıracağı için bunların bedel-i nakdîlerinin kabulü teklif edilmektedir.

[310] BOA, Y.MTV. 9 /115 Lef. 2 (19 Muharrem 1299 / 12 Aralık 1881)
[311] BOA, Y.MTV.7/54 Lef 1 (22 Zilkade 1298/ 16 Ekim 1881)

Asker alma kanunnameleri yapılsa bile devlet içinde hala usulsüz asker alımlar devam etmekteydi. Bir de aşiretlerin göçebelikleri ile bu durum birleşince yanlış uygulamalar kaçınılmaz olmaktaydı. Örneğin, Diyarbakır vilayetinden çekilen bir telgrafa göre Malatya sancağı dahilinde bulunan Akçadağ kazası ahalisinin göçebelikleri sebebiyle nizamnameyi tam olarak anlayıp idrak edememiş ve kur'a memurlarının acelesinden dolayı askerlik yaşındakilerin çoğu kur'asız asker yazılmıştı. Bunlar şahsen asker olursa beldelerinde ziraatle uğraşacak kimse kalmayacağından aileleri perişan olacaktı. Bu sebeple şahsen asker olmaları yerine bedel-i nakdî vermeleri Seraskerlikten rica edilmektedir.

Devletin en önemli askeri sorunlarından biri firar diğeri bakaya kalmaydı. Altıncı ordu müşiriyeti tarafından gönderilen arzuhalde Bağdat'ta asker alma dairelerinde şimdiye kadar çekilen kur'alarda 24 bin neferin bakaya kaldığı alay ve taburlardan ise 5 bin neferin firarda olduğu bildirilmiştir. Bu askerlerin hepsinin ele geçirilmesi imkansızdı. Irakiye'nin şehir kasaba ve köylerinde her ne kadar kur'a uygulanabilse de aşiretlerin hepsinin tahrir edilememesi sorundu.

XX. yüzyılın başına geldiğimizde, Doğu Anadolu bölgesindeki aşiretler ile aynı sorunlar devam etmekteydi. 1900 yılında Palu kazası Bazistan aşireti ve Dersim ahalisi için kur'a efradından bazıları, askerliklerine karşılık olarak bağlı oldukları Dördüncü Ordu müşirliğine bedel-i nakdî vermek istiyorlardı. Özellikle Dersim ahalisinin askerlik hizmetini muntazaman yapmadığı bilinmekteydi. Çoğunlukla bakayaya kalan bu bölge halkının kur'a zamanlardın da dağlara kaçtıkları için yakalanmaları imkansızdı. Genç erkeklerin dağlara kaçması, ziraatin tam olarak yapılmasını engelleyerek verimi düşürürken, asker alınamaması da orduya zarar vermekteydi. Bu zararların önüne geçebilmek için özellikle Kürt aşiretlerin ve Dersim ahalisinin, bir sene içinde bedel-i nakdî vermeleri Seraskerlikçe uygun görülmüştür.[312]

1913 senesinde aşiretlerin herhangi bir yerde kayıtlı olmamaları sorununa çözüm olarak devlet, aşiretlerin ikamet ettiklerin bölgenin yakınındaki kazalara kayıtlarını yaptırmıştı. Bu aşiret mensupları talimsiz oldukları (gayr-i muallem) için bedel-i nakdî vermek isteyenlerinin bedellerini kabul edilmişti.[313]

Osmanlı arşiv belgelerinden anladığımız, aşiretlerin askerlik sorununun sebebi, özgürlüklerinden vazgeçmek ve devlet kontrolüne girmek istememeleridir. XIX. yüzyılın

[312] BOA, Y.MTV. 204/60 (12 Rebîülevvel sene 1318/ 9 Temmuz 1900)
[313] BOA, Dahiliye Nezâreti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Tahrirât Kalemi (DH. SN.THR.) 67/9 (14 Rebîülevvel 1331/21 Şubat 1913)

getirdiği askerlik sorumluluğunu benimseyememişlerdi. Bu sebeplerle devlet için sürekli sorun teşkil etmişlerdir. Osmanlı Devleti ise bu aşiretlerin nüfus potansiyelinden hem askeri hem ekonomik alanda yararlanmak istiyordu. Bunun dışında devlet kur'a çekilemeyen bölgeler için özel uygulamalarda oluşturmuştur. Asker alamadığı yerlerden bedel-i nakdî alarak, askerliğe entegre edemediği aşiretlerin mali açıdan yararlanmak istemiştir.

Redif sınıfından bedel-i nakdî vermek isteyenlerden bir kereye mahsus bedel alınmasına izin verilmiş ve bedel-i nakdî miktarı 30 lira olarak belirlenmişti.[314] Zor sancağındaki göçebelerden 1888 senesi doğumlu tertib-i evvel sınıfının bir sene önceki mart ayında celb edilmeleri gerekirken davete icabet etmeyenler için aslında zorla askere alınmaları gerekirken bunların bedel-i nakdî vermeleri kabul edildi. [315]

Hamidiye Süvari Alayları kurulmuş ve askeri açıdan aşiretlerden yararlanma sağlanabilmiştir.

2.12.2.Muhacirlerin Bedelli Askerleri

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda en önemli sorunlarından birini ülke toprakları dışından gelen muhacir nüfus teşkil etti. İşgal, siyasi baskı, sivil şiddet ya da başka nedenlerle Balkanlar ve Kafkasya'dan Anadolu'ya göçen Müslüman muhacirler devletin nüfus yapısını belirgin ölçüde şekillendirdi.[316] Devlet bazında düşünüldüğünde, muhacirlerin sosyo-kültürel ve ekonomik sorunlarının yanında, ayrıca askerlik sorunları da ön plandaydı. Osmanlı Devleti'ne yönelik ilk büyük göç olayı Kırım Savaşı sonrası yaşandı. Kırım muhacirleri 25 yıl gibi uzun bir süre askerlikten muaf tutuldular. Göçlerin artarak devam etmesi özellikle sınır şehirlerinde muhacir akınlarına sebep oldu. 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı öncesinde Balkanlarda Belgrad ve yakınlarındaki kalelere muhacirler yerleşmeye başladı. Buraya yerleşmiş olan muhacirler Şûrâ-yı Devlet tarafından kaleme alınan mazbata gereğince hicret tarihinden başlayarak 10 sene vergi ve aşardan, 25 sene kur'adan muaf tutuldular.[317]

Göçlerin başladığı dönemden kısa süre önce Osmanlı Devleti kölelik kurumunu önemli ölçüde ortadan kaldırdı. Buna göre Osmanlı coğrafyasında Afrikalı ve diğer ırklardan kölelerin ticareti yasaklandı. Lakin köle alım satımının engellenmeye çalışıldığı bu dönemde Çerkezler Anadolu'ya göçerken yanlarında kölelerini de getirdiler. Çerkezlerin köle sahipliğini devam ettirmesi Osmanlı Devleti'ni köle sorunuyla yeniden karşı karşıya

[314] BOA. BEO. 3918/293788 Lef 2(28 Haziran 1327/ 1 Temmuz 1911)
[315] BOA. DH. İD. 21/37 (13 Temmuz 1911/ 16 Recep 1329)
[316] Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, İş bankası yay., İstanbul, 2015 s. 190.
[317] ATASE K. 2, D. 10, F. 276 (25 Cemâziyelâhir 1290/ 6 Ağustos 1873)

bıraktı.[318] Bu soruna çözüm amacıyla devlet bazı uygulamalar başlattı. Özellikle bu kölelerin askeri gücünden yararlanmak isteyen devlet, kanunnamelere uygun olarak Çerkez kölelerin bedel-i şahsî olarak verilmesini teşvik etti. Buna göre isimlerine kur'a isabet edenlerden bedel-i şahsî vermek isteyenler, Çerkez muhacirlerden parasını vererek köle azat edebiliyor ve bunları askere gönderiyorlardı. Bedel-i şahsî olarak satın alınan bu kölelerin sahiplerine, kur'a sahibi tarafından verilecek paranın ise, ödenme de herhangi bir sorun olmaması için, alay ya da tabur sandıklarında korunması uygun görüldü.[319]

Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklar arttıkça göç edenlerin sayısı da artmaktaydı. 25 olarak verilen askerlik muafiyeti hakkı, 1886'da Yunanistan'a terk edilen mahallerden göçen muhacirler için 10 seneye indirildi. Bundan sonra diğer mahaller ahalisine haksızlık edilmemesi için Rusya, Romanya, Sırbistan, Karadağ, Bosna ve Hersek, Bulgaristan ile Şarkî Rumeli muhacirlerine de 10 sene kur'adan muaf olma hakkı tanındı. 12 Şubat 1888 tarihli kararla ise, bu tarihten sonra göçecek muhacirlere kur'a muafiyeti 6 sene olarak belirlendi. İstanbul'a göçen muhacirler ise İstanbul halkının sahip olduğu askerlik muafiyetinden yararlanamayacaktı. Lakin İstanbul'a yerleşip, burada iş sahibi olanların İstanbul'da doğan çocukları askerlikten muaf olacaktı. Devlet bundan sonra muhacirleri belirlediği yerlere yerleştirmek için 2 sene miri vergilerden ve 6 sene askerlikten muaf tuttu.[320]

1914 yılına gelindiğinde artık muhacirlerin Osmanlı vatandaşı sayılabilmeleri için askerlik yapmaları gerekmekteydi. I. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemde asker alma havuzunu geniş tutmak için muhacirlerin asker olmaları devletçe mutlaka istenmekteydi. 1916'da "Redd-i Bedel" kanunu çıkarılarak bedel-i nakdî verenler bile silahaltına çağırıldı. Bu yüzden bedel-i nakdîsini ödemiş olmasına rağmen birçok muhacir orduya alındı. Bundan rahatsız olan çok sayıda muhacir, ilgili kurumlara başvurarak, soruna bir çözüm bulunmasını istediler. Mesela, dört sene önce Bulgaristan ve Romanya'dan Osmanlı Topraklarına göçmek zorunda kalan ve ticaretle uğraştıklarını belirten bir grup Müslüman, askerlik hizmeti mukabilinde bedel-i nakdî ödemiş oldukları halde, asker ihtiyacı sebebiyle tekrar silahaltına çağırılmışlardı. Devletçe, bu muhacirlerin Osmanlı vatandaşı sayıldıkları için askerlik yapmaları gerektiği kararı verildi. Askere alınan bu muhacirler ise, sadece bedel-i nakdîlerinin iadesi talebinde bulunabildiler.[321]

---

[318] Ömer Karataş, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'ne İskân Olunan Çerkez Toplumunda Sosyal Sınıflaşma Ve Kölelik" *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 2013 Cilt: 11 Sayı: 1 s. 408.
[319] BOA, HR. SFR.(04) 479/17.(29 Aralık 1906)
[320] Düstur 1. Tertip c.5 s.1013-1015. 1886 alınan bu karar 1913'e kadar geçerli sayılmıştır. Bkz: Düstur 2. Tertip c.5 s.381.
[321] BOA, Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye Ekleri (DH. İ.UM. EK.) 105/9 (1 Rebîülevvel 1335/ 26 Aralık 1916)

Muhacirlerden bir kısmı askerlikten kurtulabilmek için, devlet tarafından nüfus defterlerine kaydedilmekten kaçmaktaydılar. 6 Nisan 1917 tarihli Harbiye Nezareti'nden Üçüncü Ordu Kumandanlığına yazılan bir yazıya göre, muhacirlerin bugüne kadar pek çok hakka sahiptiler, fakat asker olmamak için bir yere yerleşmiyorlardı. Bu yüzden kur'aları çekilemeyen muhacirler, aslında devletin kendilerine verdiği hakları suistimal ediyorlardı. İskan etmemiş olan muhacirlerden asker olarak faydalanılamadığı için bunların tecillerinin uzatılmamasına karar verildi. Bu muhacirler ordunun ihtiyacına göre silahaltına çağırılacaktı. Sadece I. Dünya Savaşı döneminde düşman tarafından ele geçirilen mahallerin ahalisinden göçenlerden bedel vermiş olanların tecilleri uzatıldı.[322]

Osmanlı devleti topraklarına yerleşip alışmaları için muhacirlere devlet tarafından kolaylıklar sağlanmıştı. Özellikle vergi ve askerlik konusunda kendilerine muafiyetler verildi. Uzun zaman kur'adan muaf olan muhacirler, savaşlar nedeniyle artan asker ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla asker alınmak istendi. Bu sebeple kur'a senelerindeki muafiyet seneleri gittikçe düşürüldü. Muhacirlerin asker olmaları hususunda ortaya çıkan sorunların çözümünde ise, bedelli askerlik adeta kurtarıcı bir rol oynadı.

2.12.3.Tabiiyet Sorunlarında Bedelli Askerlik

Osmanlı Devleti'nin XVIII. ve XIX. Yüzyılda savaşlarda aldığı mağlubiyetler toprak ve nüfus kaybına neden olmuştu. Özellikle Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi sonrası, buralardaki ahalinin tabiiyetleri ile ilgili sorunlar ortaya çıktı. Kaybedilen bu yerlerden, Osmanlı Devleti'nin topraklarına doğru Müslüman nüfus göç ettiği gibi, kaybedilmiş olan topraklarda doğmuş ve buraları memleketi kabul etmiş olanlar göç etmek istemiyorlardı.

XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı gayrimüslim tebaasından isteyenler, *patenta*[323] ya da pasaport alarak, Rusya, Yunanistan gibi ve XIX. yüzyılda ise, Amerika gibi devletlerin tabiiyetine geçebiliyorlardı. Bu durum, XIX. yüzyılda yabancı devletlerin kendi vatandaşını koruma bahanesiyle Osmanlı iç işlerine müdahale etmelerine zemin hazırlıyordu. Osmanlı gayrimüslim tebaasının pasaport ile yabancı devletlerin vatandaşı oldukları iddialarını ortadan kaldırabilmek ve yabancı devletlerin müdahalelerini önleyebilmek için 28 Ocak 1869'da Osmanlı Tabiiyet Kanunu neşredildi. Bu kanuna göre, ebeveyni veya babası Osmanlı tabiiyetinde olan kişiler Osmanlı tebaasındandı. Eğer Osmanlı tebaasındayken başka bir

[322] BOA, BEO. 4463/334672. (14 Cemâziyelâhir 1335/ 6 Nisan 1917)
[323] Patenta: tabiiyet vesikası, uyrukluk belgesi.

devletin vatandaşı olmak isteyen olursa, tabiiyet değiştirdikleri tarihten itibaren *ecnebi* kabul edilecekti. Fakat hükümetten izinsiz tabiiyet değiştirenlerin durumu geçersiz sayılacaktı. Bu kişiler Osmanlı tebaasından sayılmaya devam edeceklerdi. Yurtdışına gidip, orada tabiiyet değiştiren veya o ülkenin ordusunda askerlik yapanları, Osmanlı Devleti isterse tabiiyetinden çıkarabilecekti.[324]

Tabiiyet sorunları Osmanlı Devleti için hem vergi almada hem de askerlik konularında ciddi sorunlar teşkil etmiştir. Özellikle gayrimüslimlerin devlet içindeki statülerinin belirlenmesinde, tabiiyetlerinin hangi ülkede olduğunun kesin olarak bilinmesi gerekiyordu. Bu bağlamda, 1869'da İstanbul'da oturan gayrimüslimlerin tam olarak hangi ülkenin vatandaşı olduklarının belirlenmesi önemliydi. Yunanistan Devleti'nin vatandaşı olduğu halde İstanbul'da yaşayan gayrimüslimlerin, askerlik sorunlarını çözebilmeleri için ya Osmanlı tabiiyetine geçerek 700 drahmi[325] bedel-i askerilerini ödemeleri ya da içlerinden tabiiyetlerini değiştirmek istemeyenler var ise, bunların Yunanistan'a intikal etmeleri gerekiyordu.[326]

Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklarda yaşamaya devam eden Müslümanlar ise yabancı bir devletin tabiiyetine geçmiş sayılıyordu. Buradaki Müslümanlar artık tabii oldukları ülkenin ordusunda asker olarak görev almakla yükümlüydüler. 1884 yılında, Kafkasya'da Rusya'nın tabiiyetinde yaşamaya devam eden Müslümanlar, askerlikten muafiyetleri için Rus imparatoruna arzuhaller göndermişlerdi. Bunun üzerine Kafkasya Valisi Prens Dondikov'un, Petersburg'daki hükümet ile yaptığı görüşmeler sonunda alınan kararda, Kafkasya'daki Müslümanlar, aynı Osmanlı Devleti'ndeki Hristiyanlardan alınan bedel-i askeri gibi bir vergi vereceklerdi.[327]

Yurtdışında yaşayan Osmanlı vatandaşları, askerlik yaşı geldiğinde ülkeye geri dönmeyerek bakaya kalıyorlardı. Bu sebeple 1902 yılında Seraskerlikten Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazılarda, Osmanlı Devleti tabiiyetinde olup yurtdışında bulunanların ya bedel-i nakdî ödeyerek ya da ülkeye gelerek bizzat askerlik yapmaları istenmiştir. Amerika'da ikamet eden Osmanlı tebaası için, bu tarihte yürürlükte olan 1886 asker alma kanunu kapsamında, 50 Osmanlı lirası bedel-i nakdî istenmiştir.[328] Bakayada kalanlar gibi o senenin kur'ası çıkanları da şehbenderliklere başvurarak bedel-i nakdî vermek için müracaat ederdi. Bu kişiler 50

[324] İbrahim Sertoğlu, "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", OTAM Sayı: 29, Yıl: 2011 S. 205 s. 193-214
[325] Drahmi: Yunan parası
[326] BOA, Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası (HR. TH.) 7/ 41 Lef. 1. (6 Rebîülevvel 1286/ 16 Haziran 1869)
[327] BOA, Yıldız Perakende, Elçilik-Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y.PRK. EŞA.) 4/ 14. (4 Mart 1300/ 16 Mart 1884)
[328] BOA, HR. TH. 271/65. (15 Rebiülahir 1320/ 21 Temmuz 1902)

Osmanlı lirası bedel-i nakdîyi bizzat nizamiye hazinesine gönderirlerdi. Bedel-i nakdînin alınmasıyla bedel veren kişilerin künyeleri Hariciye Nezareti'ne bildirildi.[329]

Vatandaşların tabiiyetlerinin belirsizliği, Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi diğer devletlerde de karışıklıklar yaratıyordu. 1905 senesinde, Osmanlı tebaasından olduğu halde, Bulgaristan Prensliğince, Bulgaristan ve Şark-i Rumeli'ye ticaret gibi sebeplerle gelenler, yerleşmelerinin üzerinden 3 sene geçmeden askere alınmışlardı. Bu haksızlığa tepki olarak Osmanlı Devleti kendi vatandaşını korumak adına bir yaptırım uygulama kararı aldı. Buna göre, Bulgaristan Prensliği usulsüz asker alımlarını engellemezse, bu prensliğin vatandaşlarından Osmanlı Devleti topraklarına gelenlerden, belirli bir zaman geçmeden bedel-i askeri alınacağı Bulgaristan komiserliğine bildirilmiştir.[330]

Osmanlı Devleti için bir diğer sorun ise, kendi vatandaşı olan gayrimüslimlerin, farklı bir ülkenin vatandaşı olduklarını iddia etmesiydi. 1906 senesinde Sakız Adası'nda, Yunan tebaasından olduklarını iddia eden vatandaşlardan zorla bedel-i askeri talep edildiğine dair şikayetler merkeze bildirilmişti. Lakin bu kişiler Osmanlı zimmi vatandaşlarından olup ve bu sebeple bedel-i askeri vermek mükellefiyetindeydiler. Bu gibi durumlarda kişilerin yabancı tabiiyetine geçtikleri hukuken kanıtlanmadıkça dikkate alınmayacaktı.[331]

Hariciye Nezareti yurtdışındaki bakayanın toplanmasında ve bunlar tarafında gönderilen bedel-i nakdîlerin temin edilmesinde görevliydi. Hariciye Nezareti, Şehbenderler ile iş birliği içerisinde çalışırdı. Yurtdışında olan askerlik mükelleflerinden bedel-i nakdî ile askerliklerini yapmak isteyenler, paralarını Osmanlı Şehbenderliğine verir ve kendilerine de bedel-i nakdîyi ödediklerine dair Hariciye Nezaretinden makbuz gönderilirdi[332]. Yurtdışından verilecek bedel-i nakdî, döviz kuru üzerinden hesaplanarak alınırdı. Örneğin 1914 senesinde Maliye Nezareti tarafından Trieste Şehbenderliğine bildirildiğine göre, 1 korona[333]4 Osmanlı kuruşuna eşit olarak kabul edilecekti. Böylece ödenecek bedel-i nakdî miktarı 102 kuruş 24 para olacaktı.[334] Yine Peşte 'de ikamet eden Victor David Haim Efendi 18 Kasım 1914 tarihinde şehbenderliğe müracaat ederek 1 Osmanlı lirası 25 koron olarak, bedel-i nakdîsi olan 43 lirayı ödemiştir. Ancak Peşte'deki bankaların hiçbiri İstanbul'daki bankalar ile işlem

[329] BOA, HR. SFR. (04) 371/85 (13 Rebiülevvel 1327/4 Nisan 1909)
[330] BOA, Sadâret Eyalet-i Mümtâze Bulgaristan (A}MTZ. (04)) 127/ 52 (27 Safer 1323/ 2 Mayıs 1905)
[331] BOA, HR. TH.333/41 (6 Rebîülâhir 1324/ 30 Mayıs 1906)
[332] BOA, Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR. HMŞ. İŞO.) 235/15 (25 Zilkade 1331/ 26 Ekim 1913) Terk edilen mahallerin ahalisinden olup, askerlikle mükellef olduğu sırada bakaya olarak Romanya'da bulunan birinin bedel-i nakdîsini Köstence'de bulunan vermiş ve bunun makbuzu hariciye nezaretinden istenmişti.
[333] Korona: Avusturya para birimi
[334] BOA, Hariciye Nezâreti İdare (HR. İD.) 1107/ 18 Lef 1. (17 Eylül 1330/ 30 Eylül 1914)

yapmıyordu. Bu yüzden Victor Efendi'nin bedel-i nakdîsi Maliye Nezaretine gönderilememiş ve şehbenderhane kasasında saklanmıştır.[335]

[335] BOA, HR. İR. 1107 / 23 Lef 1. (20 Teşrin-i sani 1330/ 18 Kasım 1914)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

II. Meşrutiyet' ten Sonra Bedelli Askerlik

3.1. II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Yapılan Askeri Düzenlemeler

23 Temmuz 1908'de Sultan II. Abdülhamid, Meclis-i Mebusan'ı tekrar açarak Kanun-ı Esasi'yi yürürlüğe koymuştu. Bu tarihten sonra her alanda olduğu gibi askeri alanda da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetince ordunun iyileştirilmesi amacıyla yeni kanun, tüzük ve nizamnameler oluşturuldu.

XX. yüzyılın başında asker almada sıkıntılar devam etmekteydi. Muafiyetlerin çokluğu asker havuzunda ciddi daralmaya sebep olmuştu. İlk olarak geniş muafiyetler grubunun asker alma havuzuna dahil olması ve askerliğin tüm vatandaşlarla bütünleşmesi için 7 Ağustos 1909 tarihli bir kanun çıkarıldı. Bu kanunla gayrimüslimlerden alınan bedel-i askeri kaldırıldı. Askerlik yaşı gelmiş gayrimüslimler ve "Dersaadet ile Bilad-ı Selase" nüfusunda kayıtlı olan gençler bu tarihten itibaren askere alınacaklardı. Gayrimüslimlerin muayene ve kur'alarının çekiminin yapıldığı mecliste, o mahaldeki ruhaniler aza sıfatıyla bulunacaklardı. Kanunda geçici muafiyetler sadece eğitim gören öğrencilere ve ruhani liderlere verilmişti. Her mezhebin her kademeden ruhanisi ve imtihanla muaf tutulacak olan ruhban ve haham mekteplerinin öğrencileri; resmen Maarif Nezareti'nce tasdik edilmiş olan yüksekokulların (Mekteb-i Âliye) öğrencileri; köylerde ve kasabalarda bulunan ilkokulların muallim-i evvel, sani ve salisleri "efrad-ı müeccele" olarak ayrılacaktı.[336]

Devletin bakaya sorunu da 3 Temmuz 1910 tarihli kanunla çözülmek istendi. Kur'a bakayasından yaşıtları silahaltında olanlar, kanunun ilan tarihinden itibaren bir sene müddetle müracaat ederek orduya alınabileceklerdi. Bu kişiler silah arkadaşlarının kalan askerlik süreleri kadar orduda istihdam edileceklerdi. Yani arkadaşlarının terhis günü bu bakayalarda terhis edilecekti. Bakayaların içlerinde hasta ve muinsiz olanlar ile bedel-i nakdî vermek isteyenler kanunun verdiği haklardan yararlanabileceklerdi. Bedel-i nakdî verenler talim hizmetinden de muaf tutulacaklardı.[337]

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ordu teşkilatı ile ilgili ilk nizamname ise 9 Temmuz 1910'da "Devlet-i Aliye-i Osmaniye Ordusunun Teşkilat-ı Esasiye Nizamnamesi" adı ile çıkarıldı. Bu nizamnameye göre ordu komutanlıkları kaldırılarak yerlerine müfettişlikler oluşturuldu. Bu ordu müfettişliklerinin görevi eğitim ve seferberlik hazırlıklarıyla

[336] Düstur, 2. Tertip, c.1, s.420-421.
[337] Düstur, 2. Tertip c.2. s.428

ilgilenmekti. Ordu nizamiye, redif ve müstahfız birliklerinden oluşacaktı.[338] Bu nizamnamede ilk defa kolordu sisteminden bahsedilmişti ve sonrasında 8 Ocak 1911 tarihli kanun ile Osmanlı ordusunda kolordu teşkilatı kabul edilecekti.[339]1910 tarihli kanunda redif tümenleri redif kolordularını oluşturacaktı. Nizamiye birlikleri bağlı oldukları ordu müfettişliklerinden yani asker alma dairelerinden asker temin edeceklerdi. Müslüman ve gayrimüslim tüm Osmanlı tebaası askerlik ile mükellefti. Bedelli askerlik usulü ise devam edecekti.[340]

3.2 Trablusgarp Savaşı Ve Bedelli Askerlik

İtalya, 1878 Berlin Anlaşması'nda Osmanlı Devleti topraklarından kendine pay alamamış, fakat ekonomik ve askeri gücü yetersiz olmasına rağmen, coğrafi olarak kendine yakın olan Trablus vilayeti ve Bingazi Sancağına emperyalist düşüncelerle göz dikmişti.[341] İtalya 28 Eylül 1911'de Osmanlı hükümetine bir nota verdi ve bir sonraki gün harp ilan etti.[342] İtalyan donanması zaten Trablusgarp'ı 25-26 Eylül'den itibaren ablukaya almıştı. Bu yüzden Osmanlı Devleti tarafından bölgeye savunmaya yönelik asker gönderilemiyordu. Osmanlı donanması zayıf ve yetersizdi; bu deniz yoluyla yardım gönderilmesini etkiliyordu. Ayrıca İngiltere ve Fransa'nın siyası engellemeleri Mısır ve Tunus üzerinden de asker gönderilmesini mümkün kılmıyordu. Bazı gönüllü subaylar Mısır ve Tunus üzerinden gizlice Trablusgarp'a geçmişler ve yerel güçleri düzenleyerek İtalyan kuvvetlerinin ilerleyişini kıyı bölgelerinde durdurmuşlardı. [343]

Asker gönderme sorunu yaşansa da savaşın ilanıyla Osmanlı Devleti hemen redif sınıfını silahaltına çağırmıştı. Seferberlikten önce bedel-i nakdî vermiş olan rediflerin bedelleri defterdarlık tarafından kendilerine iade edilecekti.[344] Redif sınıfın bedel-i nakdî verememesinden dolayı aileleri rahatsızlık duyuyordu. Selanik'ten ihtiyat sınıfı askerlerinin velilerinin gönderdikleri telgraflarda, daha önceden ihtiyat sınıfı erlerinin 30 lira bedel-i nakdî verebileceği gazetelerde ilan edildiği halde, şimdi bedel-i nakdînin kabul edilmemesinden dolayı ticaretlerinin sekteye uğrayacağı iddiasıyla şikayette bulunmuşlardı.[345] Alınan kararlar doğrultusunda, Harbiye Nezareti'nden, Selanik Redif Kumandanlığına gönderilen yazı ile

[338] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c. 3, kısım 6 (1908-1920), Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1996, s. 95.
[339] Düstur, 2. Tertip, c.3, s. 30.
[340] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, c. 3, kısım 6 (1908-1920), Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1996, s. 96.
[341] Kemal Beydilli "Trablusgarp Savaşı", *TDVİA*. s. 606.
[342] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, Osmanlı - İtalyan Harbi (1911-1912) , Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1981, s. 120
[343] Kemal Beydilli, a.g.m., s. 607
[344] BOA, DH. İD. 29/86 (21 Eylül 1327 / 4 Ekim 1911)
[345] BOA, DH. İD. 29/87 Lef 2 (24 Eylül 1327/ 7 Ekim 1911)

seferberlik ve harp durumundan dolayı ihtiyat sınıfının bedel-i nakdî vermesine izin verilmemişti.[346]

İhtiyat erlerinin harpte bedel verememesi durumu karışıklıklara sebep olduğundan bu sorunun çözümü için yeni bir kanun hazırlığına gidildi. Aslında savaştan hemen önce çıkarılan redif kanununa göre, harp, talim ve manevradan başka sebeplerde silahaltına çağırılan redif sınıfı ya bedenen askerlik yapacak ya da her defa çağırılmasına mahsus 30 lira bedel-i nakdî verecekti. Eğer bu erler tabur dairesinden hiç çıkmazsa ya da hükümet tarafından vazifelendirilmeden terhis olursa, bedel-i nakdîsinin yarısı geri iade edilecekti.[347] Bu maddeye göre aslında harp zamanı bedel-i nakdî vermek uygun görülmeliydi. Fakat bu kanun maddesinin uygulanması halinde taburlardaki asker sayısı eksileceğinden ordunun savaş gücü de zayıflayacaktı. Ordunun savaş gücünü düşürmemek adına harp süresince bedel-i nakdî kabul edilmemeliydi.[348] Böylece silahaltına davet edilen redif sınıfının bedel-i nakdî isteklerinin harp, manevra ve talim sırasında kabul edilmeyeceğine dair 23 Ekim 1911'de bir kanun çıkarıldı.[349]

Harp dolayısıyla memurlar ve katipler gibi devlet görevlileri de silah altına çağırılmıştı. Bu hizmet grubunun içinden bedel-i nakdî verenlerin maaş durumu Maliye Nezareti'ni ihtilafa düşürmüştü. Çünkü memur ve katiplerden askerlik hizmetlerine karşılık bedel-i nakdî verenler, nizamiye hizmeti için 3 ay talim yapmak üzere muvazzaf hizmete alınır ve talim süresi boyunca memuriyetinden izinli sayılırdı. Ancak redif sınıfı için bedel-i nakdî verenlerle ilgili nizamnamede bir madde bulunmamaktaydı. Ortaya çıkan bu karışıklığı düzeltmek için, nizamiye sınıfına uygulanan muamelenin redif sınıfı için de aynen devam etmesi uygun görülmüştür. Yani redif ve ihtiyat sınıfından bedel-i nakdî veren memur ve katiplerin sefer devam ettikçe aynı talim sürelerinde olduğu gibi izinli sayılıp, maaşlarının tam yatmasına Şûrâ-yı Devletçe karar verilmiştir.[350] Ayrıca, Erkan-ı Harbiye-i Umumi Dairesince alınan kararla silahaltına alınan memurların önceden verdikleri bedel-i nakdîler kendilerine geri ödenmeyecekti.[351] Bazen de silahaltına çağıran memurlardan bazıları askerlikten muaf olma ümidiyle taburlarına intikal etmeyerek bedel-i nakdî vermek istiyorlardı. Fakat

[346] BOA, DH. İD. 29/87 Lef 3 (18 Şevval 1329 / 11 Ekim 1911)
[347] BOA, ŞD. 655/16 (25 Şevval 1329/ 18 Ekim 1911)
[348] BOA, Meclis-i Vükela (MV.)157/94 (29 Şevval 1329/ 22 Ekim 1911)
[349] BOA, BEO. 3952/ 296351 (10 Teşrinievvel 1327/ 23 Ekim 1911)
[350] BOA, Dahiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye Hapishâneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS.) 144/54 (17 Kânûnısâni 1327/ 30 Ocak 1912)
[351] BOA, DH. İD. 15/33 (17 Safer 1330/ 6 Şubat 1912)

kanunlara göre bunların bedel-i nakdîleri kabul edilmeyecekti. Bu sebeple silahaltına çağırılanların hemen birliklerine gitmeleri gerekiyordu.[352]

Savaşın devam ettiği süre içinde bedel-i nakdî ile ilgili yeni kanunlar çıkarıldı. 1 Mayıs 1912 tarihine gelindiğinde silahaltına davet edilen redif ve ihtiyat sınıflarının bedel vermek isteyenlerinden bedel-i nakdîleri kabul edilecekti.[353]12 Mayıs 1912 tarihli kararla ise önceden bedel-i nakdî vermiş fakat silahaltına alınmış olanların bedel-i nakdîler iade edilecekti. Bedel-i nakdîlerini almak isteyenler redif fırkaları kumandanlıklarına müracaat edebileceklerdi.[354] Yine 17 Haziran 1912 tarihli karara göre 1883 doğumlulardan itibaren askerlik yaşında olan erlerin askere alınacağı, redif ve ihtiyat sınıfının bedel-i nakdîlerinin kabul edileceği tüm kumandanlıklara bildirilmiştir.[355]

Savaş döneminde bakayaların asker alınması da sorundu. Kiskim kazasından alınmak istenen bakaya askerlerden, Rusya'da çalışan ve içlerinde gayrimüslimlerinde olduğu yüzlerce asker, verilen izin süresine rağmen orduya intikal etmemişti. Bakayaların aileleri de evlatlarının askerlikleri için bedel-i nakdî verme isteğinde bulunmuşlardı. Bu bakayaların uzun bir süre daha askeriyeye celp edilemeyeceği açık olduğundan bedel-i nakdîlerinin alınması Harbiye Nezaretince uygun bulunmuştur.[356]

Savaş öncesi dönemde yabancı devletlerde ikamet edenlerin bedel-i nakdî paralarını içeren çeklerin saklanma görevi İstanbul Defterdarlığı'nca yapılmaktaydı. Bu savaş döneminde bedel paralarının muhafaza edilmesi ilgili bazı değişiklikler yapıldı. Artık yabancı devletlerde ikamet edip bedel-i nakdî verenlerin, bedel paralarına ait çeklerin bir kısmı Harbiye ve Maliye, bir kısmı da Hariciye Nezaretince tanzim edilmeye başlanıyordu. Fakat 14 Temmuz 1911 tarihinden itibaren yine eskisi gibi askeriyeye ait çeklerin İstanbul Defterdarlığına gönderilmesi bütün muhasebe müdürlüklerine bildirilmiştir.[357]

Bu arada Balkan Savaşı'nın patlak vermesi Osmanlı Devleti'ni İtayla ile anlaşmak mecburiyetinde bıraktı. 15 Ekim 1912'de İsviçre'nin Ouchy kentinde imzalanan anlaşma ile Trablus ve Derne İtalyanlara terk edildi. Ayrıca İtalya, Onikiada ve Rodos'u Balkan Savaş boyunca koruyacaktı. Bu anlaşmadan sonra Balkan Savaşı için seferberlik planı uygulanmaya başlandı.

[352] BOA, DH. İD. 147/18 (1 Mayıs 1328/ 14 Mayıs 1912)
[353] BOA, DH. İD. 21/66 Lef 2 (13 Cemâziyelevvel 1330/ 1 Mayıs 1912)
[354] BOA, Dahiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye-Hapishâneler (DH. MB. HPS. M) 6/20 (16 Şaban 1330/ 31 Temmuz 1912)
[355] BOA, DH. İD.21/ 66 Lef 7 (13 Cemâziyelevvel 1330/ 1 Mayıs 1912)
[356] BOA, Dahiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı (DH. SYS.) 112/1 (13 Teşrinievvel 1328/ 26 Eylül 1912)
[357] BOA, HR. SFR. (04) 625/13 (14 Temmuz 1911)

3.3. Balkan Savaşları ve Bedelli Askerlik

Balkan Harbine katılan tüm devletler 1912-13 yılları öncesinde, asıl hedeflerini yıllarca yaşatmış, dış tahriklerle geliştirmiş ve 1908 sonrası iç siyasi durumu bozuk ve harp gücü yeterli olmayan Osmanlı Devleti'nin mirasını paylaşmak için toplanmışlardı. Karadağ'ın Balkanlarda daha fazla büyüme arzusu, Yunanlıların, Karpatlar, Karadeniz, Adriyatik ve Yunan denizi arasındaki toprakları, Ege adalarını, Akdeniz kıyılarını, Anadolu ve İstanbul'u içine alan Büyük Yunan İmparatorluğu'nu kurma idealleri ile özellikle savaşın başında kendi ırkının içinde bulunduğu Makedonya bölgesini ele geçirme hevesi bulunuyordu. Sırplar ise, XIV. Yüzyıldaki Tuna'dan Korint Kanalına, Akdeniz'den Adriyatik kıyılarına kadar uzanan eski Sırbistan'ı tekrar ihya etmek hedefindeydi. Bulgarlar, Osmanlı topraklarının içinde bulunan Trakya'yı gözüne kestirmişti. Yunanlılar, Sırplar ve Bulgarlar Makedonya'yı da kendi aralarında paylaşamıyorlardı.[358]

Balkan devletleri, Trablusgarp Harbini ve iç karışıklıkları hesaba katarak Osmanlı Devleti'nin sınırlarına saldırıda bulunuyorlardı. Bu sebeple Osmanlı hükümeti 18 Ağustos 1912'de Rumeli'de sıkıyönetim ilan etti. 24 Eylül 1912 tarihinde Osmanlı ordusu Rumeli bölgesindeki nizamiye birliklerinin yanında redif birliklerini de silahaltına almaya başladı. 30 Eylül 1912'de Balkan devletleri, Osmanlı redif askerlerinin silahaltına çağırılmasını bahane ederek seferberlik ilan ettiler. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti de 1 Ekim 1912 tarihli bir irade-i seniyye ile seferberlik ilan etti. 1'inci, 2'nci ve 3'üncü ordu müfettişlikleri dahilinde bulunan nizamiye, redif ve müstahfız sınıfı erlerini orduya çağırdı. İhtiyat ve redif askerlerin %25'i ise gayrimüslim askerlerden oluşacaktı.[359]

Balkan Savaşı'nın seferberliği 1886 Ahz-ı Asker Kanunu'na göre yapıldı. Bu kanunname oldukça geniş muafiyetler içeriyordu. 1909 yılındaki kanunla askeri muafiyetler daraltılmışsa da henüz yeni asker alma kanunnamesi yayımlanmadığı için muafiyetler tamamen ortadan kaldırılamamıştı.[360] 1897 Osmanlı-Yunan savaşı sonrasından meşrutiyetin ilanına kadar geçen süre içinde ordunun ıslahı güzel bir şekilde yapılmamıştı. Meşrutiyetten sonra ordunun ıslahına çalışılmış, fakat daha yeni tertip edilen usule alışılamadan savaş patlamıştı. Bu sebeple Osmanlı askeri gücü zayıflamıştı. Bu zayıflamaya birçok etken sebep olmakla birlikte bir diğer önemli etken bedel-i nakdînin varlığıydı. Bedel-i nakdî, Balkan

[358] *Balkan Harbi (1912-1913*) c. I, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Basımevi, Ankara 1970, s.56-57.
[359] Serkan Er, "Balkan Harbinde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı", *Tarih Dergisi*, Sayı 59 (2014/1) İstanbul 2014, s. 152-154.
[360] Serkan Er, a.g.m. s. 157.

Harbi'nde teşekkül eden ordunun yarısından çoğunun eğitimsiz olmasına sebep olurken Osmanlı harp gücüne olumsuz bir faktördü.[361]

Osmanlı Devleti seferberlik ilanıyla hızlıca asker toplamaya başladı. Rumeli vilayetlerinden 20 yaşından 40 yaşına kadar Müslüman ahaliden, 20 yaşından 30 yaşına kadar da gayrimüslim ahaliden muayeneli ve muayenesiz; Trabzon, Erzurum, Kastamonu, Ankara, Bursa, Konya, Sivas, İzmir, Adana, Halep, Beyrut, Suriye, Cezayir-i Bahr-ı Sefid vilayetleri, Canik, Bolu, İzmit gibi müstakil mutasarrıflıklar dahilindeki Müslümanlardan 20 ila 38 yaş ve gayrimüslimlerden 20 ila 30 yaşına kadar olanlardan muayeneli erler silah altına alınacaktı. Yabancı memleketlerde bulunanlardan askerlik yaşında olanların 5 Ekim 1912 tarihli tezkire ile silahaltına çağırıldıkları Harbiye Nezareti'nden şehbenderliklere bildirilmişti.[362]

Balkan savaşlarının başlamasıyla askerlere bedel-i nakdî verebilme hakkı tanındı. Bedel-i nakdînin verilmesi için belirlenen süre taburların hareket zamanına kadardı. Her ne kadar bedel-i nakdî, askeri masraflar için oldukça yararlı bir gelir kaynağı olsa da bedel verme süresi bitiğinde bedel-i nakdîler kabul edilmeyecekti.[363] Devletin hızlıca asker toplaması gerektiğinden, askerlerin muayene mühletlerinin uzatılması yasaklanmıştı. Bedel-i nakdî verenlerin silahaltına alınmasını bir süre geciktiği için, bu askerlerin muayene süreleri mutlaka belirtilen zamanlar içerisinde yapılacaktı.[364]

Harp vergisi; uzun yıllar süren savaşlar, mali yapının bozulması gibi sebeplerle Osmanlı Devleti olağandışı mali kaynaklar aramaya çalışıyordu. 18 Ağustos 1912 tarihli kanun ile savaş masraflarına yardımcı olmak için *harp vergisi* adıyla yeni bir vergi konuldu Olağanüstü bir vergi olarak Harp vergisi, bina ve temettü vergilerine %25 zam, maaş ve yardımlardan %3, tuz fiyatlarına 10 para, rakı imalinden 1 kat fazla vergi, harcırahlardan %5, %10 miktarında tevkifat ve bedel-i nakdîye 10 lira zam olarak, bu adı geçen gelir ve harcamalar üzerinden tahsil edilmiştir. Harp vergisi hakkında hazırlanan kanunnamenin 4. Maddesine göre, asker alma kanununa uygun olarak nizamiye erlerinden bedel-i nakdî vereceklerin, ödeyecekleri miktar 50 liradan 60 liraya, redif ve ihtiyat erlerinin bedel-i nakdîsi ise 30 liradan 40 liraya çıkarılmıştı.[365]

Askerlik yaşı gelmiş olduğu halde yurt dışında ikamet edenlerin askeri birliklerine intikali oldukça zor olduğundan tüm şehbenderliklere 10 Ekim 1912 tarihinde bir bildiri gönderildi. Bedel-i nakdî vermek isteyen tüm askeri sınıf üyelerinin bedelleri kabul edilecekti.

---

[361] Faruk Ayın, *a.g.e.,* s. 84.
[362] BOA, Hariciye Nezâreti Londra Sefareti (HR. SFR. (3)) 672/ 54 Lef 4 (26 Şevval 1330/ 8 Ekim 1912)
[363] BOA, BEO. 4097/ 307247 (30 Eylül 1328/ 13 Ekim 1912)
[364] BOA, BEO. 4099/307404 (4 Zilkade 1330/ 16 Ekim 1912)
[365] Düstur, 2. Tertip, c. 4, s. 612

Buna göre harp vergisiyle beraber nizamiye sınıfı 60 lira, ihtiyat, redif ve müstahfız sınıfları 40 lira bedel-i nakdî ödemek zorundaydı.[366] Yine bedel-i nakdîye 10 lira harp vergisi eklenmesiyle alınacak yeni bedel-i nakdî miktarlarının, yabancı devletlerde olduğu gibi aynen Mısır'daki mükelleflere de uygulanmasına izin verilmişti.[367]

Yurt dışında ikamet eden tüm askeri sınıf üyelerinin hepsinden kayıtsız şartsız bedel-i nakdî vermelerine daha İtalya-Osmanlı savaşı sırasında, 1 Ocak 1912 tarihli Harbiye Nezareti'nden gönderilen kararla izin verilmişti.[368] Anlaşılacağı üzere bu uygulama Balkan Savaşı sırasında da devam ediyordu. Özellikle yurt dışına firar eden askerlerin olduğu bu dönemde bedel-i nakdî alınması elzem bir durumdu. Trabzon valiliğinden gönderilen şifreli telgraflarda nizamiye ve ihtiyat sınıfından olduğu halde silah davetine icabet etmeyenlerin çoğunluğunun Rusya'ya firar ettikleri ve bunların büyük çoğunluğunun gayrimüslimlerden oluştuğu bildirilmişti. Bu askerlerin silahaltına alınması oldukça zor olduğundan, yabancı devletlere firar edenlerden bedel-i nakdî alınması devlet için en karlı uygulama olarak görülüyordu.[369]

Balkan Savaşında asker ihtiyacı sebebiyle kanunlara uygun olarak Ermeni, Rum, Musevi ve Bulgar Osmanlı askerleri de orduda yer almışlardı. Bazı Rum ve Museviler ise bedel-i nakdî ödeyerek cephe gerisinde kale hafriyat işlerinde çalıştırıldılar. Fakat tek kurşun bile atmadan silah bırakan, düşman tarafına geçen Rum, Ermeni ve Bulgar Osmanlı askerleri de vardı. Hatta firar edenlerde bulunmaktaydı. Devlet önceleri gayrimüslim askerlere de silah vermiş fakat bu olaylardan sonra silahlarını toplayarak geri hizmete aktarmıştır.[370]

Savaşın ilerleyen döneminde paraya duyulan ihtiyaç gittikçe artmıştı. Bu nedenle bedel-i nakdî verme hakkı genişletildi. (H. 1303-1308) 1887 ile 1892 senesine kadar doğumlu olanların bedel-i nakdî vermesi uygun görülerek, 9 Mart 1913'te geçici bir kanun hazırlandı.[371] 29 Aralık 1913 tarihli kanunla ise, bedel-i nakdînin aslına %10 zam yapılarak vilayet hissesi alınmasına karar verildi.[372]

Balkan savaşlarının mağlubiyetle sonuçlanması, Osmanlı genelkurmayını tekrar harekete geçirdi. Alınan yeni kararlarla askerlik süresi azaltıldı. Askerlikten istisna durumlar kaldırıldı. Nakdi bedel verilse bile 6 ay temel askeri eğitim şartı getirildi. Muinsizlikten dolayı askeri muafiyetler kaldırıldı ve aileler maaşa bağlandı. Redif tümenleri kaldırılınca asker alma

[366] BOA, HR. SFR.(3) 672/ 54 Lef 2 (7 Zilhicce 1330/ 19 Ekim 1912)
[367] BOA, Sadâret Eyalet-i Mümtâze Mısır (A} MTZ. (05)) 25/34 (2 Zilkade 1330/ 14 Ekim 1912)
[368] BOA, HR. SFR. (3) 672/ 61(30 Zilhicce 1330 / 10 Aralık 1912)
[369] BOA. İrâde Meclis-i Mahsûs (İ.MMS.) 162/8 (4 Muharrem 1331 /14 Aralık 1912)
[370] Ufuk Gülsoy, *a.g.e.*, s. 172-173.
[371] BOA, MV. 229/ 137. (30 Rebîülevvel 1331/ 9 Mart 1913)
[372] BOA, Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ.) 169/2 (16 Kanun-I Evvel 1329/ 28 Aralık 1913)

işlerini yürütmek üzere her kolordu bölgesine bir asker alma heyeti başkanlığı, tümenlerde asker alma kalemi ve bazı ilçelerde asker alma şubeleri açıldı.[373]

3.4. 1914 Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Muvakkati

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın teşebbüsüyle Türkiye'ye getirilen General limon Von Sanders başkanlığındaki Alman heyeti Osmanlı Devleti'nin asker alma kanunnamelerini incelemiş, edinilen tecrübeler ve çözülemeyen sorunları göz önüne alarak yeni bir asker alma kanunnamesi hazırlandı. Bu Alman heyetinin tavsiyesi ile 12 Mayıs 1914 tarihinde "Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Muvakkati" adıyla geçici bir kanunname neşredildi. Geçici olduğu halde I. Dünya Harbi öncesinde Meclis-i Umumi'nin görüşüne sunulmadan Sultan Mehmet Reşat'ın iradesiyle yürürlüğe konuldu.[374]

1914 Kanunnamesi 153 maddedir.[375] İlk dokuz maddesinde askerlik mükelleflerinden bahsedilir. Osmanlı ailesi dışında, Osmanlı tabiiyeti taşıyan her erkek askerlikle mükellef tutulmuştur. Askerlik mükellefiyeti için askerlik yaşındaki kişinin nüfus kaydında bulunan tarih dikkate alınmıştır. Eğer nüfus kaydı yoksa Meclis-i İdarece yapılan tahkikattan sonra anlaşılacak yaş esas alınarak her ferdin 18 yaşını tamamladığı senenin Mart ayından itibaren mükellefiyeti başlatılacaktı.[376]

Mükellefiyet-i Askeriye Kanunun 3. maddesinde, mükelleflerin 20 yaşını bitirdikten sonra tabi olacağı askeri muamele *hizmet-i mefruza-i askeriye* olarak adlandırılmıştır. Hizmet süresi, piyade ve nakliye sınıfı için muvazzaflık süresi 20 sene ve 5 sene de müstahfızlık olmak üzere toplam 25 senedir. Diğer kara kuvvetleri, muzıka (bando) ve jandarma için muvazzaf sınıfı 20 senedir. Bahriye için 12 sene muvazzaf, 5 senesi ise, karada müstahfız olarak sayılmak üzere toplam 17 senedir. 21 yaşına varmadan evvel silahaltına alınanların, silahaltında geçirecekleri süreye göre hizmet-i mefruza-i askeriyelerinin sonunda Harbiye Nezareti'nce uygun bulunan miktarda asker terhis edilecekti.

Mükellef olan kişi bilfiil askerlik hizmetine başladığında buna silahaltı müddeti ya da *hizmet-i fiiliye-i askeriye* müddeti denirdi. Bu müddet mükellefin mensup olduğu kıtasına katıldığı tarihten itibaren başlardı. Silahaltı müddeti, piyade ve nakliye sınıfı için 2, diğer kara sınıfları, muzıka ve jandarma için 3 ve bahriye için 5 senedir. Muvazzaflık hizmetinde bu süreden fazla kalanlar ise ihtiyat sınıfından sayılacaktı. Fevkalade durumlarda silahaltı

[373] Faruk Ayın**,** *a.g.e.,* s. 50
[374] Osman Köksal, "Mükellefiyet-İ Askeriye Kanun-u Muvakkatı 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti'nde Asker almada Son Durum)", Ankara Üniversitesi, Ankara, 1987, s. 21.
[375] Düstur, 2. Tertip, c.6, s. 662-704
[376]-19 ve 20 yaşlarında bulunan mükellefler ancak harp halinde silaha alınabilir (1333 tarihli düzenleme)

müddeti Harbiye Nazırının teklifi, Meclis-i Vükelanın kabul etmesi ve padişah onayıyla uzatılabilirdi.[377]

Mart ayında 20 yaşını dolduranlar, her sene Teşrin-i evvel ayında kıtalarında bulunmak üzere Harbiye Nezareti'nce ihtiyaç oranında kısmen ya da tamamen silahaltına çağırılacaklardı. Silahaltı hizmetini tamamlayanlar, hizmet-i maksurelerini yani kısa dönem askerliğini tamamlayanlar ve bedel ödeyenler ihtiyat sınıfına ayrılacaktı.

Osmanlı memleketleri, kolordu ahz-ı asker dairelerine, kolordu ahz-ı asker daireleri ise, fırka ahz-ı asker dairelerine, bunlarda ahz-ı asker şubelerine ayrılmıştır. Asker alımı, ihtiyat ve müstahfız sınıfları ile ilgili muameleler bu daire ve şubelerde yapılmaktadır. 1914 Kanunnamesi, ilk ve son yoklama olmak üzere çift yoklama usulü getirmiştir. 18 yaşını bitirmiş olanlar ilk yoklamaya, 20 yaşını bitirmiş olanlar son yoklamaya tabidir. Yoklama işleminin nasıl yapılacağı ayrıntılarıyla kanunnamede verilmiştir. 1914 öncesindeki asker alma kanunnamelerinden farklı olarak, bu kanunda yoklama sistemi değişmiştir. Her sene Mart ayının başında her mahallin idare meclisi, askerlik şubesi reisinin de katılmasıyla 19 yaşına girenlerin isimlerini nüfus defterlerinden çıkarıp, her köy ve mahalle için ayrı cetveller hazırlayacaklardı. Sonrasında bu cetveller herkesin görebileceği bir yere asılacaktı. İdare meclisinde, her köy ve mahalle ait askerlik muayene cetvellerinde, yoklamaları geçmiş yıllara devreden yani bakaya kalan mükelleflerin isimleri de yoklama cetveline eklenecekti. İsimleri yoklama defterinde olsun olmasın 18 yaşını geçen her fert, köy veya mahalle muhtarı refakatiyle idare meclisine müracaat ederek o senenin Ekim ayının sonuna kadar ismini yoklama cetveline kaydettirmek zorundaydı. Ayrıca yoklamalarda muinsizlik durumu sözlü ya da yazılı olarak bildirilmeliydi. 1914 Kanununda yer alan geçerli sebepler ile yoklamaya katılmayanların, kayıt işlemleri ebeveyni ya da muhtarı tarafından yapılacaktı. İdare meclisi, yoklama defterine kaydolan kişilere defteri imzalatacak ve ücretsiz bir *mükellefiyet-i askeriye cüzdanı* verecektir. Bu cüzdan mükellef tarafından saklanarak son yoklamada ilgili meclise gösterilmelidir.

Bundan sonra her sene Mayıs ayının ilk günü, askerlik meclisi tarafından birinci yoklama defterine göre o senenin Mart ayında 21 yaşına girenler ve bir önceki yıldan bakaya kalanların son yoklamaları yapılacaktır. Tüm Osmanlı memleketlerinde aynı anda bu işlemin başlaması için Harbiye Nezareti asker alma fermanlarını Mart ayı başında kolordulara

[377] Bu maddeler 1916'daki değişiklik ile tadil edilmiş olup; mükellefin yirmi yaşını doldurduğu seneyi takip eden Mart ayından itibaren askeri muameleye tabidir ve hizmet-i mefruze-i askeriye tabir olunur. Bu hizmet muvazzaf ve müstahfız olmak üzere iki kısımdır. Muvazzaflık piyade ve nakliye sınıfları için kırk yaşını doldurduğu seneyi takip eden senenin Teşrin-i evveline ve diğer kara sınıfları, mızıka, jandarma ve sanayi sınıfları için 38 yaşını tamamladıkları seneyi takip eden teşrin-i evvele kadar, müstahfızlık ise 45 yaşını tamamladıkları senenin teşrin-i evveline kadar devam eder.

gönderecekti. Asker alma meclisinde bulunacak idari görevliler ve tabipler, yoklamadan önce tayin edilecekti. Haziran ayında son yoklama ve numara çekme işlemi tüm Osmanlı coğrafyasında tamamlanmış olmalıydı. 1914 öncesindeki Asker alma kanunnamelerinde olduğu gibi bu kanunnamede de askerlik meclislerinin görevlileri hemen hemen aynıdır. Yine mahallin en büyük mülkiye memuru askerlik şubesi reisidir. Müftü ve diğer dinlerin ruhanileri, mal memurları, belediye ve idari meclis azaları, subay ve iki tabip de meclisin üyeleridir.

İkinci yoklamada yoklama defterlerindeki isimler açıktan okunarak kimin gelip gelmediği birer birer kontrol edilecektir. Her birinden ilk yoklamada verilen askerlik cüzdanı istenerek yoklama cetvelindeki bilgi ile karşılaştırılacaktır. Bundan sonra mükellefler *Kabiliyet-i Bedeniye Nizamnamesi*'ne göre bedeni kabiliyetleri, sakatlıklarının dereceleri, hangi askeri sınıfa uygun olduklarının belirlenmesi için tabipler tarafından muayene edileceklerdi. Hekimler, kişilerin ne hastalıkları olduğunu, askerlik için uygun olup olmadığını cetvellere bizzat yazarak imzalayacaklardı. Muinsizlik durumu meclise bildirilse bile kişi muayene edilerek durumu cetvele işlenirdi. Son yoklamaya gelmeyenler, ele geçtiklerinde durumları künyelerine ve *adem-i icabet* (yoklama kaçağı) defterine isimleri kaydedilecekti. Yoklama bitince mükellefler durumlarına göre dört kısma ayrılacaklardı. Buna göre;

1. Silahlı olarak askeri hizmete kabiliyeti olanlar
2. Silahsız olarak askerlik hizmeti yapacaklar
3. Askerlikleri bir sonraki seneye ertelenenler
4. Bedenen askeri hizmeti yerine getiremeyecek olanlar.

Askerlik hizmetini silahlı olarak yapacakların isimlerinin yanına kalın kalemle (س), (ع), ve silahsız olarak yapacakların yanına (ع) işareti konur. Kura meclisince, isimlerinin karşısına (س) ve (ع) harfleri yazılan askerlerin sayısına göre dört köşe kağıtlar kesilerek, bu kağıtlara numara verilmeye başlanır. Bu işlem bitince kağıtlar herkesin gözü önünde bükülerek bir torbaya konur. Bir dua edilerek, ahz-ı asker meclisi nazırı tarafından torba iyice sallanarak kağıtlar karıştırılır. Muayene cetvelindeki köy sırasına göre her nefer parmakları açık ve kolu sıyırılmış halde sağ eliyle bu torbadan kağıt çeker. Çekilen numara mükellefin defterdeki isminin hizasına yazılır. Silahlı askerlik yapacakların kur'alarıdan sonra silahsız hizmete alınacaklar için kura çekilecektir. İltimasların önlenmesi için askerlere meclis önünde numara çektirme işi yapılır. Numara çekilişinde bulunmayanların numaraları ebeveyni veya köy- mahalle muhtarı tarafından çekilir.

Askerlik hizmetini silahlı veya silahsız geçirecek olanlar, hizmetlerini ya tam zamanlı ya kısa dönem (hizmet-i maksure) ya bedeli nakdi vererek ya da izinli olarak geçirirlerdi.

Bu kanunnamede hizmet-i maksure adıyla kısa dönem askerlik uygulanmaya başlanmıştır. Kısa dönem askerlik yapacaklar, Yemen, Asir ve Hicaz kuvvetleriyle deniz ve jandarma sınıfına verilmeyecektir. Kısa dönem askerlik 1 yıl olarak tespit edilmiştir. Kısa dönem hizmet hakkı belirli bir kesime tanınmıştır. Bunlar, ellerinde Dar'ül-mualim şahadetnamesi veya Maarif Nezareti tarafından verilmiş ehliyetname taşıyan daimi muallimler, Darülfünun, Medreseti'l-kuzat (hukuk medresesi), Medreseti'l-vaizin (vaiz mektebi), kadastro mektebi, maliye mektebi, maarif nezaretince tasdik edilmiş özel okulların muallimleri, Mekteb-i sultani ve 7 senelik idadisiyle eşit derecede bulunan okulların mezunları ve yabancı memleketlerin Darülfünun ve idadilerinden mezun olanlar, Mekteb-i harbiye ve bahriye öğrencisiyken ihraç olunanlar, ilmiye, ruhban ve haham mekteplerinden çıkanlar bu hakkın sahibi oluyorlardı. Hizmet-i maksure ile askerlik yapanlar 1 yıl hizmetlerindeki silah altı müddetleri bitince, seferberlik ve manevra olmadığı takdirde tekrar çağırılmayacak ve ihtiyat sınıfına sevk edilmek üzere terhis edileceklerdir. Eğer içlerinden subay olarak orduda isteyen olursa "İhtiyat Zabiti Kanunnamesi" hükümlerine uygun olarak bu göreve dahil edilebilirdi. Askeri ya da sivil tıp fakültesi öğrencileri 20 yaşına girdiklerinde silahaltına çağırılıp 6 ay eğitimden sonra okullarına iade edilecek, sivil talebeler ise tahsilleri bitince 6 ay askeri hastanelerde istihdam edileceklerdi. Eczacı ve dişçiler hakkında da aynı muamele edilecekti. Numara çektirildikten sonra ihtiyaç fazlası kısım silahaltına alınmak üzere *efrad-ı mezune* adıyla geçici olarak izinli sayılır. Piyade sınıfından olanlar ise, gerekli görülürlerse silahaltına alına da bilirler.

Bazı durumları sebebiyle yoklama ve askerlik işlemleri gelecek seneye bırakılanlarda kanunnamede belirtilmiştir. Bunlar; vücutları yeterince gelişmemiş olduğu tıbben kabul olunanlar, zamanla geçebilecek bir hastalığa yakalanmış olanlar, hapis; geçici sürgün ve kalebentlik ile 5 seneye kadar kürek cezasıyla mahkum olup cezai müddetini tamamlayanlar ve yatılı askeri mektep öğrencileridir. Bunlar belirli aralıklarla yoklama ve askerlik işlemlerini yaptırmaya mecburdur. Malûliyetleri devam edenler, 35 yaşına geldiği halde mahkumiyeti bitmemiş olanlar tahliyelerini takip eden seneden itibaren askeri bir vergiye[378] tabi tutulurlar.

Mükellefiyet-i Askeriye Kanuna göre askerlik hizmetini bedenen ifa edemeyecek özürlerden birine sahip olduğu meclis muayenesiyle tasdik edilmiş olanlar, müebbet sürgün,

[378] Düstur 2. Tertip c. 6, s. 682-683.

kalebent ve 5 seneden fazla kürek cezasıyla mahkum edilmiş olanlar askerlikten ihraç edilmiştir.

1914 Kanunnamesinin 49. Ve 50. Maddelerinde, ilk defa muinsizlik sebebiyle askerlikten muaf olmak kaldırılmıştır. Buna göre, nafakaları ve beslenmeleri asker olacak kişiye ait olan ailelere hükümet tarafından kişi başına aylık 30 kuruştan az olmamak üzere maaş bağlanmıştır. Bu maaş yükümlünün askerlik şubesine geldiği günden terhis emrinin verildiği ayın sonuna kadar bağlanacak ve maaşın bağlanması için gereken evraklar her türlü haraç ve vergiden muaf tutulacaktır.

Gönüllü askerlik 1914 tarihinde de devam etmekteydi. Daha önceki kanunnamelerde gönüllü askerlik yaşı 18 ile 36 yaş arasında tutulmuştu. Mükellefiyet-i askeriye kanunda ise, yaş sınırı19 yaşını bitirip 20 yaşına girmiş olmaktı. Ayrıca gönüllü asker olabilmek için bazı şartlar da konulmuştu. Bu şartlar eski asker alma kanunnamelere göre değişiklik göstermektedir. Yeni şartlara göre, gönüllü asker olacak kişiler, memleketlerin emlak ve arazi sahibi olan ileri gelenlerinden veya resmi devlet memuru ya da bu memurların çocuklarından olmalıydı. Bunun yanında diğer asker alma kanunnamelerinde olduğu gibi bedenen askerlik yapmaya elverişli olmak gerekirdi. Ayrıca gönüllü asker olacak kişinin ikamet ettiği yerde kötü tanınmaması ve haysiyet kırıcı bir suç işlememiş olduğu mahalli idarece tasdik edilmeliydi.

Yeni bir uygulama olarak, yaya birliklerine alınacak gönüllüler 25 lira verecekti. Süvari birliklerine kaydolmak isteyenler de ya 25 lira ya da o değerde istenilen bir hayvanı yanında getirebilecekti. Askerler bu durumunu bildiren kefalet evrakını, mahalli idareye gösterecekti. Bir sene gönüllü yazılabilmek için kişinin, 5 senelik idadi (lise) diploması almış olması gerekirdi. Tasdikname alarak, Sultanî Mekteplerinin idadi seviyesindeki sınıflarından, ya da Maarif nezareti gözetimindeki yerli- yabancı mekteplerin aynı derecedeki sınıflarından ayrılmış olanlarda gönüllü kabul edilirdi.

Bir sene gönüllü yazılanlar 25 lirayı toptan veya iki taksitle mal sandıklarına teslim edeceklerdi. Bu sayede istedikleri nizamiye birliklerinde bir sene hizmet ederler. Gerekli liyakati gösterenler ihtiyat küçük zabiti olarak terhis olunur. Bunun yanında daha büyük liyakat sahibi olanlar "İhtiyat Zabiti Nizamnamesine" uygun olarak eğitim dönemlerinde çağırılıp istihdam edilerek ihtiyat zabiti olabilirler.

Bedel-i nakdînin miktarı 1914 kanununda da 50 adet yüzlük Osmanlı altınıdır. Osmanlı memleketleri dahilinde mal sandıklarına yatırılacak olan bedel-i nakdî, Mısır'da

komiserlik, Trablusgarp'ta Naibü's-sultan, yabancı devletlerde sefaret ve şehbender hanelere yatırılabilecekti. Bedel-i nakdî ödeyen kişilere, ödedikleri sandıklardan makbuz verilecekti.

Silahaltına sevke kura arkadaşlarıyla aynı anda katılmayanlar ya da bu sevk sırasında firar edenler eğer 1 ay sonra yakalanırsa 106. maddeye tabi olurlardı. Bu askerlerden bedel-i nakdî kabul edilmezdi.

Bedel-i nakdî vereceklerin bedellerin kabulüne mani bir durumun olmaması gerekmektedir. Bedel vermeye mani bir durum olmadığını gösteren vesika ahz-ı asker şubesince kendilerine verilecektir. Bedel-i nakdî verdiklerine dair makbuz alan kişiler en yakın piyade kıtasında 6 ay istidam edilecek ve eğer bu süre zarfında seferberlik olmazsa6. ayın sonunda ihtiyat sınıfına alınacaklardır. Seferberlik ilanı edilirse, o tarihiden itibaren barış dönemine kadar bedel-i nakdî kabul edilmeyecektir. Piyade, nakliye, istihkâm ve jandarma sınıflarına mensup kişilerden bedel-i nakdî verenler, askeri hizmete girdikleri zamandan itibaren 6 ay sonra terhis edileceklerdi. Diğer kara kuvvetlerinde mensup olup askeri hizmetleri bir seneye erişmeyenler en yakın piyade kıtasına nakledilerek 6 ay talim göreceklerdir. Bahriye sınıfından olanlar 3 sene hizmetten önce bedel vermişler ise ayrıca 6 ay piyade kıtasında talim ettirildikten sonra yaşlarına göre efrad-ı mezune veya ihtiyata nakledileceklerdir. *Hizmet-i müteferrika,* tebdil-i hava gibi izinler, firar ve tutuklulukta geçen süreler talim süresine denk sayılmayacaktır.

1914 Kanununa göre ihtiyat ve müstahfız sınıfından bedel-i nakdî kabul olunmazdı. Bedel-i nakdî verenler memur ise, talime başladıkları süreden itibaren izinli sayılacaktı. Silahaltındakilerin dışında gerek yurt içinde gerekse yabancı memleketlerde bulunup bedel-i nakdî vermek isteyenlerin talimleri teşrin-i evvel ayında başlayacaktı. Fakat bu kişilere isterlerse bir sene askerliği tecil ettirme hakları da vardır. Bedel ödeyip 2 sene mazeretsiz talime gelmeyenlerin bedelleri geri verilmez ve bu kişiler iki sene fiili hizmete alınırlardı.
Aşağıda yazan durumlarda bedel-i nakdî geri iade edilebilmekteydi. Buna göre;

1. Silahaltında veya tebdil-i havada iken vefat eden kişilerin
2. Talimlerini icra ederek hizmet süresi dolduğu halde, bazı sebepler dolayısıyla terhis edilmeyenlerin (bunların silahaltı müddeti tamamlatılır)
3. Bedel verip talimleri ertesi seneye ertelenenler, bedel-i nakdî verdiği tarihten sonra 6 ay geçmeden vefat etmiş olanların ve askerlikten ihraçlarını gerekli kılan maluliyetlerin ortaya çıkması sonucu

4. Bedel-i nakdînin verilmesinden sonra altı ay geçmeksizin seferberlik ilanından dolayı silahaltına alınanların (bu gibilerin de silahaltı hizmeti tamamlanmalıdır) bedelleri geri iade edileceği şeklinde açıklanmaktadır.

Yukarıdaki sebeplerden birinden dolayı bedel-i nakdînin iadesi gerektiğinde, mükellefin veya varislerin talebi sonrası, durum tetkik ettirilir ve doğru ise Maliye Nezaretine bildirilirdi. Eğer bedel veren kişi kolordu mürettebatındansa 1ay, diğeri için ise, 3 ay zarfında araştırma işlemleri son bulurdu. Maliye Nezaretine tebliğ tarihinden itibaren1 ay içinde işlemler kesinlikle tamamlanırdı.

Bedel-i nakdî verenlerden kolordu mıntıkasında talim görenlerin memleketlerine gidişleri sırasında masrafları kendilerine aitti. Kolordu mıntıkası haricinde talim görenlerin dönüşleri ise askeriyeye tarafından karşılanacaktı. Talimleri müddetince bedel-i nakdî verenlere maaş, tayin ve elbise verilecekti. Silahaltındayken firar edenlerden bedel-i nakdî kabul edilmeyecekti. Firar eden kişi eğer bedel-i nakdî vermişse iade edilecekte.
Askerlik hizmetini silahsız yapanlardan ya da silahsız yapmak üzere ayrılanlardan bedel vermek isteyenlerin hizmet eğitimleri silahsız yaptırılacaktı.

3.5. Dünya Savaşı'nda Bedelli Askerlik

Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasıyla 2 Ağustos 1914'te ilan edilen seferberlikten sonra 3 Ağustos'ta hemen uygulamaya geçildi. Seferberlik emrine göre 20-45 yaş arası eli silah tutan erkekler 3 gün içerisinde askerlik şubelerine giderek teslim olacaklardı.[379] 3 Ağustos 1914 tarihinde çıkarılan kanunla İstanbul ahalisi, gayrimüslimler ve 45 yaşına kadar olanlar fiilen askerlik ile mükellefti. Yine aynı tarihli kanunla bu seferberliğe mahsus olarak silahaltına çağırılan gayrimüslim ihtiyat sınıfından bedel-i nakdî vermek isteyenlerden harp vergisi ve vilayet hissesi ayrıca alınmak üzere eskisi gibi 30 Osmanlı altını bedel-i nakdî kabul edilecekti.[380] 6 Ağustos 1914 tarihli kanunla ihtiyat sınıfında olduğu gibi gayrimüslimlerin müstahfız sınıfından da şartlara uygun olarak bedel-i nakdî kabulüne izin verildi.[381]

8 Ağustos 1914 tarihli kanunla Müslümanlara da bedel-i nakdî verebilme hakkı tanındı. Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu Muvakkatinin 42. ve 147. maddeleri gereğince birer sene müddetle silahaltına alınacaklar dışındaki, ihtiyat ve müstahfız sınıfının talimsizler kısmından bedel-i nakdî vermek isteyen Müslümanlar için, 43 lira ödemeleri kaydıyla bedel-i

[379] Mehmet Beşikçi, *a.g.e.*, s. 78 .
[380] Düstur 2. Tertip c. 6, s. 912-913.
[381] Düstur 2. Tertip, c.6, s. 927.

nakdî kabul edilecekti. Ayrıca harp vergisi ve vilayet hissesi alınmayacaktı. Bu kanuna kadar silahaltına alınanlardan askerlik süreleri 3 aydan az bulunanlar talimsiz olarak sayılacaktı[382].

Askerlerin bedel-i nakdî verilebilmesi için belirlenen süre 13 Ağustos 1914 tarihinde çıkarılan kanunla birer hafta daha uzatıldı.[383] Ödemeler için alınan bu ilk uzatma kararından sonra ikinci uzatma kararı çok geçmeden ilan edildi. 21 Ağustos 1914 tarihli kanun ile talim görmüş olsun olmasın gayrimüslimler, aşar mültezimlerinin ihtiyat ve müstahfız sınıflarında bulunanlar, ihtiyat ve müstahfız sınıfındaki Müslümanların talimsiz olanlarından, yine 13Ağustos 1914 tarihli kanunla henüz bedel-i nakdî verememiş olanlardan, yeni kanunun ilanından itibaren 10 gün müddetle bedel-i nakdî kabul edilecekti.[384]

3.5.1. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Bedel-i Nakdî Kanunları

1914 Mükellefiyet-i Askeriye kanununa göre, bedel-i nakdî uygulaması yalnızca barış dönemlerinde geçerli olacak ve savaş dönemlerinde bedel kabul edilmeyecekti. Ancak, 1915 yılına gelindiğinde seferberlik döneminde bedel alınmaya devam edildiği gibi, 1914 kanununun bu konuda getirdiği kısıtlamalar bile gevşetildi. Seferberliğin ilanından sonra 6 Mart 1915'te çıkarılan yeni kanunla bedel-i nakdî alınmaya devam etti.

1915 tarihli kanunnameye göre, talimli olsun ya da olmasın gayrimüslim ihtiyat ve müstahfız sınıfındakilerden, talimsiz ihtiyat ve müstahfız sınıfındaki Müslümanlardan bedel-i nakdî kabul edilmeye devam edecekti. Önceki kanunnamelerde olduğu gibi aşar vermiş olan talimli Müslüman askerler, sağlık durumları muayenelerde ispatlanarak silahsız hizmete ayrılmış olan talimli-talimsiz erler ve 3 Ağustos 1914 tarihli seferberlik müddetince silahaltına davet edilmemiş olanlardan isteyenler bedel-i nakdî verebilecekti. Aşar iltizam etmiş olanların da bedel-i nakdîsi kabul edilecekti. 1915 senesine gelindiğinde de 3 aydan az talim görmüş olan erler talimsiz sayılacaktı. İhtiyat zabiti namzetliğine ayrılmış olanlardan bedel-i nakdî kabul edilmeyecekti.

Bedel-i nakdî miktarı değişerek 43 liradan, 40 Osmanlı lirasına indirildi. Bu paranın tamamı hazineye aitti. Bu durum oldukça önemlidir. Çünkü önceden bedel-i nakdî gelirleri askeri giderlere harcanmak için ordu hazinesinde toplanıyordu. Bu kanunla birlikte yapılan bir diğer yenilik de bedel-i nakdî içinden ayrılan diğer gelirlerle ilgilidir. Buna göre, vilayet hissesi 4 lira olarak belirlenmiş ve artık bedel-i nakdîden ayrılmıştır. Harp vergisi ise alınmayacaktır.

[382] Düstur 2. Tertip, c.6, s. 931.
[383] Düstur 2. Tertip, c.6, s. 968.
[384] Düstur 2. Tertip, c.6, s. 1014-1013.

Bu kanun hemen uygulamaya konulmuştur. Uygulanmaya başladıktan sonra kıtalarına kaydedilenler, talimsiz ve silahsız erlerden bile olsa bedelleri kabul edilmeyecekti. Yalnızca amele ve hizmet taburları ile hamal erlerden henüz kıtalarına kaydedilmemiş olanların bedelleri kabul edilecekti.[385]

1916 yılına gelindiğinde, savaş döneminde hiçbir zaman tamamen kaldırılamayan bedel-i nakdî, değişikliğe uğramaya devam etti.[386] Silahaltına alınacak gayrimüslim ihtiyat sınıfından bedel-i nakdî vermek isteyenlerden, harp vergisi ve vilayet hissesi ayrıca alınmak üzere eskisi gibi 30 Osmanlı lirası kabul edilecekti. Bu kanun Osmanlı memleketlerinde neşrinden bir hafta sonra, yabancı memleketlerde ve eyalet-i mümtazede ise ilan tarihinden itibaren 2 hafta müddetle geçerli olacaktı. Belirtilen müddeti geçenlerin bedel-i nakdîleri kabul edilmeyecekti. Gayrimüslimlerden silahaltına çağırılan müstahfız sınıfına da ihtiyat sınıfındaki bedel verme şartları aynen uygulanacaktı.[387]

7 Şubat 1916 tarihli kanuna göre de ihtiyat zabiti namzetliğine ayrılanlardan bedel-i nakdî kabul edilmeyecekti. Talimsiz Müslümanların ihtiyat ve müstahfız sınıfından bedel-i nakdî vermek isteyenlerden ise 43 lira bedel-i nakdî kabul olunacaktı. Ayrıca harp vergisi ve vilayet hissesi alınmayacaktı. Askeri hizmet süreleri 3 aydan aşağıda olanlar talimsiz sayılacaktı.[388] Ayrıca bu kanunla, 8 Ağustos 1914 tarihinde çıkarılan gayrimüslim ve Müslüman ihtiyat ve müstahfız sınıflarının bedel-i nakdî verme süreleri birer hafta daha uzatılmıştır. Belirtilen sürenin sonunda bedel-i nakdî kesinlikle kabul edilmeyecekti. İhtiyat ve müstahfız sınıfından olduğu halde, 3 Ağustos 1914 tarihine kadar tek başına aşar iltizam etmiş olanların ve müşterek aşar vermiş olanlardan en yaşlısının, talim görmüş olsa dahi belirtilen zaman zarfında verdikleri bedel-i nakdîler kabul edilecekti. [389]

7 Şubat 1916 tarihli kanunla, talimli ve talimsiz erlerden vücutları askerliğe elverişsiz olanlar doktor raporu ile hizmetlerini silahsız yapmak için ayrıldı. Bunların bedel-i nakdîleri bu kanunun neşrinden itibaren bir ay müddetle kabul edilecekti. Bu kanunun ilan tarihinden itibaren kıtalarına kaydedilmiş olanlar, talimsiz er dahi olsa bedelleri kabul edilmeyecekti. Yalnız amele taburlarından henüz kıtasına kaydedilmemiş olanlardan bedel verebileceklerdi.

Bu kanuna uygun olarak bedel kabul şartlarına sahip olan erlerden, yabancı devletlerde ikamet edip askere davet edileceklerin bedel-i nakdîleri için süre tanınmıştı. Bu erler, Osmanlı topraklarına geldikleri tarihten itibaren 1 ay sonrasına kadar bedel-i nakdî ödeyebileceklerdi.

[385] Düstur 2. Tertip, c.7, s.434-435, BOA, HR. SFR.(04) 418/57 (19 Rebîülâhir 1333/ 6 Mart 1915)
[386] Düstur 2. Tertip, c.8, s. 375.
[387] Düstür 2. Tertip c. 8, s. 377, BOA, A}MTZ (05) 11B/ 353 lef 48 (3 Rebîülâhir 1334/ 7 Şubat 1916)
[388] BOA, A} MTZ (05) 11B/ 353 Lef 49 (14 Kânûnısâni 1331/ 27 Mart 1915)
[389] Düstur, 2 Tertip, c.8, s. 378.

Fakat ülkedeki erlerden bu kanun neşrinden itibaren 15 gün sonra silah altına çağırılacakların bedel-i nakdîleri kabul edilmeyecekti.[390]

Bedel-i nakdînin ödenme şekli konusunda da 20 Mart 1916 tarihli bir kanun çıkarıldı. Bu tarihten önce çıkarılan kanunlar gereğince bedel-i nakdî ödemiş olanların ve 6 Mart 1915 tarihli kanun yürürlüğe girmesine kadar ödeyecek olanların ilk taksitlerinden itibaren belirlenen ödeme süreleri 18 aydır. Ancak 6 Mart 1915 tarihli kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte verilecek olan bedel-i nakdîlerin ilk taksitlerinden itibaren 1 sene içinde ödenmesi gerekmektedir. Bu kanunun ikinci maddesinin ikinci fıkrasına göre, amele, hizmet taburunda ve hamallık görevinde bulunan askerlerin bedel-i nakdî verenlerinin kalan borçlarını ödemeleri için verilen süre, terhis tarihlerinden itibaren başlayacaktır.

Bedel-i nakdînin ilk taksitinin ödenmesi için verilen 18 aylık müddetini geçirmiş olanlar, 20 Mart 1916 tarihli kanunun başlangıç tarihinden itibaren 1 ay zarfında bedellerini ödemek zorundadırlar. İlk taksiti ödemeyen kişilerden 6 Mart 1915 tarihli bedel kanunundaki şartlara uygun olarak, vilayet hissesi de alınmak üzere yeniden 30 Osmanlı lirası bedel-i nakdî alınacaktı. Eğer bedel vermezlerse kişiler bedenen askeri hizmet ile mükellef tutulacaklardı. 20 Mart 1916'da çıkarılan kanunun yürürlüğe girme tarihinden sonra, 6 Mart 1915 tarihli kanun gereğince bedel-i nakdî verenlerden bir senelik borç ödeme süresini geçirenler, belirtilen bedel miktarını vermezlerse bedenen askerlikle mükelleftirler. Bu Kanunun yürürlüğe girmesine kadar geçen sürede bedel-i nakdî ödeyecekler için verilen 18 aylık müddeti geçirenlerin durumu affedilecekti.

Bu kanunun neşredilmesi tarihinden sonra ilk defa bedel-i nakdî verecekler, 6 Mart 1915 tarihli bedel-i nakdî kanununa göre 44 Osmanlı lirası vermekle mükelleftirler ve bir senelik ödeme süreleri bulunmaktadır. Bedel-i nakdînin temin edileceği borç ödeme süresinin bitmesinden önce seferberlik son bulursa, verilen bedel-i nakdîler iade edilmeyecekti. Fakat ikinci taksit bedelleri için kanunen belirli olan 60 günün bitmesinden önce seferberlik son bulursa, bedellerin ikinci taksitleri alınmayacaktı. Seferberliğin bitmesi ve ordunun hümayunun geri dönmesi irade-i seniyye ile belirlenecektir. Bu kanun Osmanlı memleketleri ve yabancı memleketler ile eyalet-i mümtazede resmi vuku tarihinden itibaren geçerlidir. Belirlenecek bölgelerde hudut ahalisi hakkında bu kanunu tatbik edip etmemek görevi Harbiye Nazırına aittir.[391]

[390] Düstur, 2 Tertip, c. 8, s. 380-381.
[391] BOA, A}MTZ (05) 11B/ 353 Lef 44 (7 Mart 1332/ 20 Mart 1916)

15 Şubat 1916 tarihli belgede, 6 Mart 1915 tarihli kanuna zeyl olarak şartları uygun olan Ermenilerden bedel-i nakdî vermek isteyenlerin bedelleri kabul edileceği belirtilmiştir.[392]

Harbiye Nezaretince alınan 22 Aralık 1915 tarihli kararla, askerlik mükellefiyetinde bedel-i nakdî verenlerin iki taksit bedel-i nakdîleri alınmadıkça kayıtları ödendi şeklinde düzeltilmeyecekti. Yabancı devletlerde bulunanların da bedelleri belirlenen zaman içerisinde alınacaktı.[393] Yurt dışında bulunan Osmanlı tebaasından bedel-i nakdî taksitlerini verecekler, ödemelerini şehbenderhanelere yapacaklardı. [394]

Osmanlı Devleti içerisinde askerden kaçmak adına çeşitli bahaneler ileri sürenler de vardı. Bazı kişiler İran vatandaşı olduklarını iddia ederek bu mükellefiyetten kurtulmak istiyorlardı. 9 Ocak 1916'da Erzurum'daki Serkarperdazın İstanbul'daki sefarete gönderdiği telgrafa göre, Erzurum dolaylarında İran vatandaşı oldukları iddiasında bulunanlardan asker alınanların, yapılan tetkikler sonrasında İranlı oldukları kesinleşmiş ve bunlar terhis edilmiştir. İçlerinden bedel-i nakdî verenlerin ise paraları iade edilmiştir[395]. Bu gibi yanlışlıkların önüne geçmek için büyük uğraşılar verilmiştir.

21 Mart 1916 tarihinde yayınlanan kanunla askerlik mükellefiyeti 50 yaşına çıkarılmıştır. 50 yaşını dolduranlar askerlikten muaftır. Bu kanunla birlikte talimli ya da talimsiz müstahfız sınıfından 2 lira ayrıca vilayet hissesi alınmak üzere 20 Osmanlı lirası bedel-i nakdî kabul edilecekti. 26 Mart 1916 tarihli kanunla 19-20 yaşında olduğu halde askere çağırılmamış olanlar ve askerlik hizmeti dışında ancak eli silah tutabilenler, sahil ve hudut güvenliği için gerektiğinde Harbiye Nezaretince istihdam edilebileceklerdi. Yine bu celp edilmek istenilenlerden talimli ve talimsizlerden bu erler, 2 Osmanlı lirası vilayet hissesi ayrıca alınmak şartıyla 20 Osmanlı lirası bedel-i nakdî verebileceklerdi.[396]

3.5.2. Reddi Bedel Kanunu

20 Ekim 1916 tarihli kanunla ihtiyat ve müstahfız sınıfından bedel-i nakdî verenlerin ihtiyaç halinde silahaltına çağırılması geçici kanun olarak uygulamaya konulmuştu. Zaten 4 Mayıs 1914, 7 Şubat 1916 ve 20 Mart 1916 tarihli kanunlara göre Harbiye Nezaretince lüzum görülürse, ihtiyat ve müstahfız sınıflarından olup bedel-i nakdî verenler silahaltına alınabilecekti. Bedel vermiş olanlardan silahaltına alınacakların, bedel paraları iade edilecekti. İade işleminde ilk ya da ikinci taksitlerinden hangisini ödediğine dikkat edilecekti. Bedellerini

[392] BOA, HR. HMŞ. İŞO. 237/40 (15 Şubat 1916)
[393] BOA, HR. HMŞ. İŞO. 237/28 (9 Teşrinisâni 1331/ 22 Aralık 1915)
[394] BOA, HR. SFR (04) 903/ 81 (13 Mayıs 1916), BOA, HR. İD.1130/89 (24 Teşrinievvel 1917)
[395] BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İkinci Şube (DH. EUM. 2Şb.) 16/ 33. (26 Kânûnıevvel 1331/ 8 Ocak 1916)
[396] Dahiliye Nezareti, *1332 Senesi Mart Ayına Mahsus Tebligat-ı Umumiye Mecmuası*, Numara 2, İstanbul 1332, s.26-27

verdikleri tarihten kişilerin askere alındıkları güne kadar geçen müddetin arası hesaplanacaktı. Bu geçen süreye karşılık gelen meblağ devlet hazinesine kalacak, geriye kalan ise, bedel sahiplerine iade edilecekti. Toplumun geneline yararlı olan kurumlar ve fabrikalarda işlerin aksamaması için, burada çalıştığı halde bedel-i nakdî verenler gerekirse Harbiye Nezaretince tecil edilebileceklerdi. Tecil hakkından yararlanan bu kişilerin bedelleri iade edilmeyecek, fakat tekrar bedel de alınmayacaktı.[397]

Reddi bedel kanununa göre asker olması gereken memurlardan bazıları işlerin aksamaması için görevlerine devam edecekti. Görevlerine devam edecek bu memurların mutlaka mensup oldukları askerlik şubesine giderek muayenelerini yaptırmaları gerekirdi. Muayenelerine gitmeyen memurlar ise, silahlı hizmete ayrılmış olan mükellef askerler gibi muamele göreceklerdi.[398] Silahaltına alınmayacak memurlar vilayetlere bildirilmişti. Buna göre, hapishane ve tevkifhane müdürleri ile vilayet, liva, kaza merkezlerindeki yazı işleri ve nüfus kalemlerinde görevli katiplerden birer tanesi silahsız ihtiyat veya müstahfız olmak şartıyla askerliğe yazılacak, fakat memuriyet görevlerine devam edeceklerdi.[399] Reddi bedel kanunu gereğince Osmanlı gayrimüslim tebaasından alınan askerlerden bedel-i nakdî verenler de mutlaka askere alınıp bedel-i nakdîleri iade edilecekti.[400]

Harbiye Nezaretinden Bahriye Nezaretine yazılan yazıda, Reddi bedel kanununa göre bedel-i nakdî verenlerin fabrika ve çeşitli müesseselerde yevmiye ile istihdam edilenlerinin miktarının bilinmesi gerekiyordu. Bu sebeple bunların bir deftere yazılması istenmiştir. Örneğin Bahriyenin Erzak anbarı, sebze anbarı, terzihane ambarında tam yevmiye ile çalışanların pusulaları teslim edilmiştir.[401]

Bedel verip askere alınanlar için, bedelin ne kadarının iade olunup ne kadarının devlet elinde kalacağı konusu kafa karıştırmaktaydı. 1916 tarihli kanunda ilk defa bedel-i nakdî vereceklerin ödeme müddeti bir buçuk sene ikinci defa bedel verenlerin ise bir sene ve miktarı da 40 lira idi. Mesela, kanundan 6 ay evvel bedel-i nakdî veren kişiler askere alınırsa 40 liranın yarısı olan 20 lira, ikinci defa bedel vermiş olanlar askere alınırsa 30 liranın yarısı olan 15 lira iade edilecekti. Durumun daha iyi anlaşılabilmesi için Maliye Nezareti *bedelât-ı naktiyyenin tarz-ı iadesi* hakkında bir talimatname hazırlatarak mal memurlarına göndermişti.[402]

---

[397] Düstur, 2. Tertip, c.8, s. 1334.
[398] BOA, Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdiriyeti (ML. EEM.) 1217/ 5 (26 Kânûnıevvel 1332/ 8 Ocak 1917)
[399] BOA, Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye (DH. İ.UM.) 4/4 (1 Mayıs 1334/ 1 Mart 1918)
[400] BOA, HR. SFR (04) 784/71 (11 Rebîülâhir 1336/ 24 Mart 1918)
[401] DTA. (BN) Bahriye Nezareti 291/ 9126
[402] *Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi*, Devre III, Cilt 2, içtima senesi 3, Kırkbirinci İnikad, 10 Mart 1333 (1917) s. 184

3.6. Gayrimüslimlerin Bedelli Askerleri

Gayrimüslimler savaş zamanı asker olmaktansa bedel vermeye yöneliyorlardı. Gayrimüslimlerin bedel vererek askerlik hizmeti dışında kalmaları devleti de rahatsız etmiyordu. 1914 asker alma kanunu ile bedel-i nakdî usulü kaldırmıştı. Bedel-i nakdî uygulamasının kaldırılması, zorunlu askerlik sisteminin benimsenmesi ve Müslüman-gayrimüslim arasındaki eşitliğin sağlanması için atılmış bir Osmanlıcılık adımı olarak gösterilmeye çalışılmıştı. Fakat artık bedelli askerlik devlet içinde zengin-fakir ayrımını ortaya çıkaran bir konuydu.[403]

Savaştan hemen önce bedelli askerlik oldukça tenkit edilen bir hal almıştı. Kaymakam Behiç tarafından yazılan 1914 Mükellefiyet-i Askeriye Kanununu açıklayıcı bir raporda bedel-i nakdînin zararları üzerinde durulmaktadır. Behiç Bey'e göre; bedel-i nakdî dünyanın hiçbir hükümetinde olmayan usulde bir hastalıktır. Askerlik vatanı müdafaa etme, vatan uğrunda hayatı feda etme gibi en büyük sıfatların hepsine sahipken, değil zenginler, fakirler bile borç harç bedel-i nakdî veriyordu. Ordu, memleketin en fakir ve aciz tabakasından ibaret kalıyordu. Memleketi idare edenler "ordu nedir?" bilmiyor, orduya toplumun zengin ve bilgili kesimi girmiyordu. Bedel-i nakdî verenler, talim namına 3 ay sözde askerlik ettiriliyordu. Fakat hakikatte bu talim hiç askerlikle alakalı değildi. Gariptir ki bedel-i nakdî talimini tamamlayanlar pekâlâ asker olduklarını iddia ediyorlardı. Oysa son seferberlikte, "3 ay talim görenler talimli asker sayılacaktır" kararı üzerine bütün bedel-i nakdî verenler "bize talim öğretmediler, biz talimli değiliz" diye kıyametler koparmışlardı.

1914 asker alma kanunu bedel-i nakdî usulünü büsbütün kaldıramamıştı. Fakat oldukça sınırlamıştı ve ileri de bedel-i nakdînin lağvedileceği düşünülmekteydi. Bilhassa talim müddetinin 6 aya çıkarılması büyük bir adım olarak görülmekteydi. Kanunda seferberlikte bedel-i nakdî kabulü de kaldırılmıştı. İhtiyat ve müstahfızdan ise bedel-i nakdî artık alınmayacaktı. Bundan sonra Kaymakam Behiç'in ifadeleri kinayeli bir şekilde sistem bozukluğunu ele almaktadır. "...Şimdi hazırda zenginler bile hiç olmazsa 6 ay tam askerlik edecek sefer de ise hiç kimse askerlikten kurtulamayacak. Yemen'de ve muhtelif savaşlarda, çarpışmalarda ailesinden büyük kısmı şehit olan biçare köylü Mehmetçik'in yanında en kibar en zengin bir adam dahi aynı vechle vatanını müdafaa edecek. Ne şeref. [404]"

I. Dünya Savaşı sırasında 1914 kanunuyla hedeflenen usul uygulanamamış, bedel-i nakdî varlığını sürdürmeye devam etmişti. Seferberlikle birlikte silahaltına çağırılan

[403] Mehmet Beşikçi, *a.g.e.*, s. 152-153.
[404] Kaymakam Behiç, *Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkattının İzahı*, Kütüphane-i İslam ve Askeri, İstanbul 1331, s.13-14.

gayrimüslimlerden ihtiyat ve müstahfız sınıfında olanlardan 3 Ağustos 1914 tarihli kanunla harp vergisi ve vilayet hissesi de içinde olmak üzere 30 Osmanlı altını bedel-i nakdî ödeyerek askerlikten muaf olabilecekti.[405] Bedel muafiyeti ihtiyat ve müstahfız sınıfları gibi yedekler için uygun görülmüş, aktif askerlik yaşındakiler bu muafiyetten mahrum bırakılmıştı. Müslüman ve gayrimüslimler arasında bir ayrım vardı. Müslümanlar için sadece talim görmemiş yedeklere bedel-i nakdî verme hakkı tanınmıştı. Tüm gayrimüslimler ise ister talimli ister talimsiz olsun bedelden faydalanmaktaydı. Bu ayrımcılık oldukça göze batmaktaydı. 31 Ağustos 1914 tarihli Halep İngiliz konsolosunun raporunda "Hristiyanlara asker olarak ihtiyaç duyulmadığını ve ödeyebilenlerden nakit bedel çekmekten başka bir şey düşünülmediği" belirtilmekteydi.[406]

Osmanlı hükümeti bu rahatsızlıklar karşısında bedel-i nakdîyi kaldırarak zengin ve fakir herkesin eşit olarak askerlik hizmetini yerine getirmesini sağlanacağını düşündü. Lakin bedel-i nakdî tam olarak kaldırılamadı. Devletin finansal ihtiyaçları sebebiyle vazgeçilemedi. Devletin yapabildiği tek şey bedel-i nakdînin uygulama alanını daraltmak oldu. Buna göre bedel ödese bile kişi bağlı olduğu yerel birimde piyade tümenine giderek 6 ay temel askerlik eğitimi almak zorundadır.

Gayrimüslim askerlerin bedel verme durumu da Müslüman ahalininkinden farklı değildi. Bazı gayrimüslim askerlerin anılarında bedel verme durumu anlatılırken zengin- fakir ayrımına dikkat çekilmektedir. Bir Ermeni subayı olan Kalusd Sürmenyan'ın anılarında bedel-i nakdîye şu ifadeler ile değinilmiştir;"...Mecburi askerlik hizmetinden kurtulmak için, nakit 44 Osmanlı altını vermek gerekiyordu. Ermenilerin çoğu borçlanarak, varını yoğunu satarak bu kefaleti vermişlerdi …" Fakat bedel-i nakdî her askeri sınıf için tek tek ödenirse kişiler savaş zamanı askere gitmekten kurtulabileceklerdi. Harp zamanı bütün askeri sınıflar orduya çağırıldığı için, her sınıfın bedel-i nakdîsini ödeyebilecek çok az gayrimüslim bulunuyordu. Bu sebeple her gayrimüslim mutlaka askere gitmek zorunda kalıyordu.[407]

Savaş sırasında orduya alınan gayrimüslim askerler orduda sıkıntılarda çıkarıyorlardı. Özellikle Ermeni ve Rumlardan asker olanlara güvenilmeyerek muharip birliklerden alınıp geri hizmete yani amele taburlarına aktarılıyorlardı**.** Savaşın başlamasından önce bedel-i nakdînin tahsil edilemediği durumlarda *mükellefiyet-i bedeniyye* usulünün uygulanacağına dair bir kanun yayınlanmıştı. Bu kanun hükmünde amele taburlarında bedel-i nakdî veremeyenler bedenen hizmet edeceklerdi.

[405] Düstur, 2. Tertip, c.6, s. 913.
[406] Mehmet Beşikçi, a.g.e., s. 154.
[407] Kalusd Sürmenyan*, Harbiyeli Bir Osmanlı Ermenisi Mülazım-ı Sani Sürmenyan'ın Savaş Ve Tehcir Anıları*, haz: Merve Erol, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, İstanbul, s. 56.

Gayrimüslimlerin amele taburlarında bulunmaları aslında yerel hükümetlerce hoş görülmemekteydi. Savaşın başlamasından hemen sonra Trabzon valisi tarafında gönderilen şikayet yazısında, 2 Eylül 1914'te bölge esnafından ve kürek cezası almamış olanlardan bir amele taburu teşkil etmeye çalışıldığından söz edilmektedir. Bu taburdakilerin kısmen ya da tamamen terhis edilmesi halinde yerlerine Hristiyanların alınacağından bahsedilmektedir. Fakat Hristiyanların amele taburunda yer alması zararlı görülmektedir. Çünkü hükümetçe 15 gün önce gayrimüslimlerin bedel-i nakdîlerinin kabul edileceği ile ilgili bir kanun çıkarılmış ve aynı zamanda taburların acilen toplanarak yola koyulması istenmişti. Amele taburlarının ise, mevcudiyetlerinin bin iki yüz neferden aşağı olmaması için bedel-i nakdî vereceklerin yerlerine hemen yeni askerler sevk edilecekti. Fakat papazların teşvikine kapılarak önceden bedel-i nakdî vermediği halde şimdi pişman olan gayrimüslimler içinde şimdi bedel vermek isteyenler bulunmaktaydı.[408]

Ermenilerin ordudan firar ederek çetelere katılabilecekleri göz önünde bulundurularak devletin bunlardan kayıtsız şartsız bedel-i nakdî kabul etmesi hakkında görüşler Dahiliye Nezaretine bildiriliyordu.[409] 1915 tehcir olayından sonra Osmanlı Genelkurmayı, Ermeni Osmanlı askerlerine bedel-i nakdî vererek ordudan terhis olma hakkını tanımıştı. 1915 sonrası Ermenilere karşı duyulan güvensizlik sebebiyle bedel vererek İstanbul'a gelen Ermeni askerler sıkıca araştırılmış, yine Talat Paşa'nın emriyle hava değişimi ya da bedel-i nakdî vermek suretiyle terhis olan Ermeni erler şimendifer, sahil ve menzil hattından uzak olarak Konya vilayeti dahilindeki Koçhisar ve Tuz gölü civarına yerleştirilmesi kararı alınmıştır.[410] 1916 yılında da bedel-i nakdî veren amele taburu gayrimüslim askerlerinin askerlikle ilişkileri kesilince memleketlerine dönebilmeleri için devlet izni gerekliydi.[411]

3.7. Hariç-i Mezhep Bir Topluluk: Yezidiler ve Bedelli Askerlik

Asker alma konusunda devletin sorun yaşadığı bir grup Yezidilerdi. 1846 kanundan sonra 1849 yılına kadar Yezidilerden asker alınmamıştı. 1849 yılına gelindiğinde, Yezidilere Müslüman muamelesi yapılarak silahaltına alınmaları için teşebbüste bulunuldu. Bu tarihte Yezidilerden 55 kişi askere alınsa da bunlar askerliklerini tamamlayamamıştı. Bu tarihten sonra dini inançları gerekçesiyle askerlik yapmak istemeyen Yezidiler yaşadıkları toprakları

[408] BOA, DH. İ.UM. EK 72/36 (1 Eylül 1330/ 14 Eylül 1914)
[409] BOA, DH. ŞFR. 463/53 (17 Şubat 1330/2 Mart 1915)
[410] Cengiz Mutlu, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Amele Taburları (1914-1918*)",* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 21.
[411] BOA, DH. EUM. 2 şb. 17/11 Lef 2 (6 Kânûnısâni 1331/ 19, Ocak 1916)

terk etmeye başladılar.[412] 12 Eylül 1849'da devlete bir dilekçe yazan Yezidiler kendilerini "haric-i mezheb" olarak tanımlayarak, Müslüman muamelesi yapılmamasını, asker olmak istemediklerini beyan ettiler. 7 Ekim 1849'da hükümet, Yezidilerin askerlikten muafiyet taleplerini reddetti. 1850 yılında Stratford Canning'in araya girmesi ile devlet ve yezidiler arasındaki asker alma meselesine bir çözüm getirildi. Buna göre, Yezidilerden kurada isimleri çıkanlar fiilen asker olmak yerine Müslümanlar gibi bedel-i nakdî ödeyerek askerlikten muaf olabileceklerdi. 1866 yılına gelindiğinde Yezidilerin bedel ödeme sorunu tam olarak çözülememişti. Bu tarihte hala askerlik hizmetinden kurtulmak için bazı Yezidiler Rusya'ya kaçıyorlardı. Bunlar bedel-i nakdî vermek şartıyla Osmanlı Devleti'ne geri döneceklerini bildiriyorlardı.[413]

Osmanlı Devlet'i ilerleyen yıllarda da Yezidileri askere almak için teşebbüslerde bulunmaya devam etti. 1872 tarihine gelindiğinde Musul'da Yezidilerin cemaat liderleri bedel-i nakdî ödeyerek askerlikten muaf olma usulü yerine gayrimüslimler gibi bedel-i askeri verme talebinde bulundular. Babıali 1875'te Yezidilerin askerlikten muafiyet taleplerini kabul etse de bedel-i askeri vermelerini kesinlikle kabul etmedi. Çünkü Yezidileri gayrimüslim statüsüne sokmak istenmiyordu. Bunun yerine Yezidilerden askerliklerine mukabil bedel-i şahsî alındı. 1886 asker alma kanununda bedel-i şahsî usulü kaldırılınca Yezidilerden de kanuna uygun olarak bedel-i nakdî vermeleri istendi. Fakat bu işleyişte bir farklılık vardı. Müslümanlar bedel-i nakdîlerini kişi başı öderken, Yezidiler cemaat olarak bedel-i nakdî ödüyorlardı. 1886 tarihli kanunnamedeki bedel-i nakdî verenlerin 5 ay talime alınması usulü Müslümanlar gibi Yezidilere de uygulandı. Fakat talim yapma zorunluluğu Musul gibi bazı yerlerde tepkilere de sebep oluyordu. Babıali kura kanunun Musul'da da eksiksiz uygulanması için Yezidilere Müslüman muamelesi yaparak asker almaya başladı. Yezidiler askere alıştırılmak için nizamiye ordusuna katıldıklarında gözlemleniyor, çoğunluğu ise zaten redif sınıfına alınıyordu. Redif yazılan Yezidilerin de sene de bir kez en yakın askeri birlikte talim yapması bekleniyordu 1893 yılına gelindiğinde talim görme mecburiyeti 5 aydan 3 aya indirilse de Yezidiler ve devlet arasında talim mevzusu sorun olmaya devam etti.[414]

1906 yılına gelindiğinde Yezidilerin nüfus tezkerelerine "Müslim" ibaresi yazılmaya başlandı. Böylece Yezidiler "siyaseten Müslümanlaştırılmıştı". 1909 yılındaki kanunla bedel-i

[412] Ufuk Gülsoy," Sıradışı Bir Dini Topluluk: Osmanlı Yezidileri (XIX. Ve XX. Yüzyıllar)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 7 Güz, TİSAV İstanbul 2002, s.138-139.
[413] BOA, A}MKT. MHM. 351/6 (27 Şevval 1282/15 Mart 1866)
[414] Ufuk Gülsoy, a.g.m., s. 141-154.

askeri kaldırılmış, bedel-i nakdî uygulaması ise devam ediyordu. Bu sayede fiilen askerlik yapmasa da kuraya dahil edilen Yezidiler bedel-i nakdî ödemeye devam edebiliyorlardı[415].

I. Dünya savaşı başladığında Seyhan Yezidilerinin reisleri devlete müracaat ederek, Yezidilerin 1.500 lira bedel mukabilinde askerlikten muaf tutulmalarını istemekteydiler. Vali Nazif tarafından gönderilen şifreli telgrafta, daha önce askerlik davetine icabet etmeyenlerin bir ay zarfında müracaat etmeleri halinde bedel-i nakdîlerinin kabul olunacağı hakkındaki maddeyi göz önünde bulundurarak, Yezidilerin de bedel vermesinin uygun olacağı görüşündeydi.[416] 1915 senesinde Musul vilayetindeki Yezidiler, bedel-i nakdî yerine askerlikten muaf olabilmek için yeni bir vergi talep ettiler. Musul vilayetindeki Yezidilerin 1.500 lira iane-i harbiye alınarak tamamının seferberlikten tecil edilmeleri, Osmanlı Devleti içindeki diğer topluluklara kötü bir örnek teşkil edeceği düşünülmekteydi. Harbiye Nezareti bu durumun önüne geçebilmek için, Yezidilerden ihtiyat ve müstahfız sınıfındakilerin bedel-i nakdîlerini kabul etme kararı aldı.[417]

3.8. Osmanlı Meclisinde Bedelli Askerlik Tartışmaları

3.8.1. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'nın Görüşleri

1911 senesinde Ahz-ı asker kanun layihasının müzakere sürecinde Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'da mecliste bulunmuştu. Mahmut Şevket Paşa'ya göre, Osmanlı Devleti'nin meşrutiyeti kabul etmesi demek, meşrutiyetin getirdiklerini de kabul etmesi demekti. Meşrutiyetle birlikte memleketin her yerine eşitlik ve adalet yayılırken, eşitlik anlayışı her konuda aranmalıydı. Bu eşitlik arayışına, Osmanlı tebaasının hepsinin askerlikle mükellef tutulması da dahildi. Paşa konuşmasında, ne zengin, ne fakir, ne alim, ne cahil ayırt etmemek gerektiğini dile getirmekteydi. Mahmut Şevket Paşa'nın bu söylemi bağlamında, 50 lira verenin askerlik hizmetinden kurtulması eşitlik anlayışına aykırıydı.

Mahmut Şevket Paşa konuşmasının ilerleyen bölümünde Avrupalı devletler ile Osmanlı Devletini eşitlik anlayışı konusunda karşılaştırmaktaydı. "Avrupa meşrutiyeti kabul etmiş; ayniyle bizim de o esasları kabul etmemiz lazım gelir, fakat biz de bir hal var. Bugün 60 seneden beri bedel-i nakdîyi kabul etmişiz, millet askerlik hizmetine daha yeni alışmaktadır. Bilhassa gayrimüslimler askeri hizmete daha yeni başlıyor. Bu sebeplerle bedel-i nakdî geçici olarak kabul edilmiştir..." Mahmut Şevket Paşa'nın sözlerinden anlaşılacağı üzere, aslında bedel-i nakdî eşitlik anlayışının karşısında bir uygulamayken, özellikle gayrimüslimlerin askerlik hizmetine alışabilmesi için bir müddet daha varlığını sürdürmeliydi.

[415] Ufuk Gülsoy, a.g.m., s. 155.
[416] BOA, DH. SFR. 453/63 (30 Teşrinisâni 1330/ 13 Aralık 1914)
[417] BOA, DH. ŞFR. - 49/261 (21 Kânûnısâni 1330 /3 Şubat 1915)

Mahmut Şevket Paşa, bedel-i nakdînin askeri ayağı dışında, hazineye katkısına da değinmiştir. Hazine için ciddi bir gelir olduğundan bahsederken, bu gelirin kaldırılmasıyla Maliye nezaretinin "kıyameti koparacağını" dile getirmiştir. İşte bu yüzden bedel-i nakdî yani fakir ve zengin arasındaki eşitsizliğin kabul edilmesi mecburidir. Bir diğer nokta ise *âlim ve cahil* arasındaki farktır. Osmanlı Devleti'nin okullaşması, yani ilim ve marifet imparatorluğun tüm topraklarına çok yayılmamıştı. Bu yüzden eğitimin teşvik edilmesi ve tahsilde bulunanlara askerlik konusunda imtiyaz verilmesi gerekmekteydi. Fakat bu durumun da paşa tarafından geçici olduğu söylenmiştir.[418]

Bedel-i nakdî, XX. yüzyılda yeni bir misyon edinmiştir. Yüzyılın getirdiği eşitlik anlayışının yerleşmesi sürecinde köprü görevini sürdürecekti. İlerleyen yıllarda kesinlikle kaldırılması düşünülse de, bedel-i nakdîden bir türlü vazgeçilememekteydi.

3.8.2. Ahmet Rıza Bey'in Görüşleri

Meclis-i Ayanda, ordunun ihtiyacı halinde bedel-i nakdî veren ihtiyat ve müstahfız sınıflarının silahaltına alınması hakkındaki kanun oylanırken mebuslar arasında tartışmalar vuku bulmuştu. Jön Türk hareketinin liderlerinden Ahmet Rıza Bey de bedelli askerlik hakkındaki düşüncelerini mecliste belirtmişti.

Ahmet Rıza Bey söz alarak, öncelikle bu kanun gereğince silahaltına alınacak askerin miktarını öğrenmek istedi. Fakat ordu dairesi reis vekili Behiç Bey bu isteğe karşı çıktı ve bu sayıyı vermenin oylama üzerinde etkili olacağını söyledi. Bu mukavemet üzerine Ahmet Rıza Bey "…birçok kez kanun tartışmalarında 3 milyon askerin silahaltında bulunduğu ifade edilmişti. Ne oldu o askerlerin haline? Onları toplamak marifet değil, sevk ve idaresi marifettir. Ben öyle zannediyorum ki iyi hareket olunsaydı bedel verenlerin de askere alınmasına hacet kalmazdı. Eğer yaralılar ve hastalar ciddi suretle tedavi edilseydi ordumuzun birkaç bin kişiye ihtiyacı kalmazdı. Eğer firarlara neden olan sebepler kaldırılsa, firarlara meydan verilmese ve kaçanlar hemen yakalansa, bu firariler herkese örnek olacak şekilde cezalandırılsalar, bugün 200 bini aşan firarilerin yerini doldurmak için memleketin hayat-ı iktisadiye ve içtimaiyesinde tamiri güç delikler açılmasına lüzum kalmazdı." şeklinde bir çıkış yaptı.

Ahmet Rıza Bey, silahaltındaki askerin istihdamlarının olağanca iyi yapılmasını, bu sayede bedel verenlerin askere alınmasına gerek kalmayacağını söylemiştir. Bedelli askerliğin iktisadi ve sosyal hayatta ne kadar büyük öneme sahip olduğunu tartışmanın devamında

[418] *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)*, Devre I, Cilt 2, İçtima Senesi 3, Yirmibeşinci İnikad, 3 Kânûnısâni 1326, s. 157-158.

açıklamayı sürdürmüştür. "Bu harbin bitiminde pek büyük bir iktisadi harp karşısında kalacağımız söylenmiş, mecliste ve gazetelerde de yazılmıştı. Peki, harb-i iktisadide çıkaracağımız sanayi ve iktisat ordularını kim teşkil edecek? Bu iş için mümkün olduğunca kolunu sallayabilecek adamların adedi ne kadardır? Bilinir ki memleketimizde sanayi erbabının sayısı çok azdır. Bunlarda askere alınırsa devletin varlığı zarar görmeyecek mi? Almanya'da, Fransa'da böyle kanunla esnafı- tüccarı silaha alıyorsa -ki bunu bilmiyorum- bizim memleketimiz onların durduğu yerde durabilecek seviyede değildir. Fransa ve Almanya'nın sanayi erbabı çoktur. Muharebede ne kadar kırılmış olsalar da kâfi derecede esnaf ve tüccar mevcuttur. Oralarda kadınlar da sanat ve ticaret ehlidir. Eğer bizim memleketimizde telef olacak ticaret ve sanat erbabı olursa büyük bir boşluk hasıl olur. Bir sanat adamı üç beş günde ve üç beş senede meydana gelmez. Anadolu kıyılarından biliyorum; Şile'den Üsküdar'a kadar bir demirci, bir çilingir kalmamıştır. Acaba bugün bir çilingirin toplumda yeri Hariciye Nazırı'nın lüzumundan az mı?" Ahmet Rıza Bey açıklamalarını destekleyici bir kanıt sunmuştur. Harbiye Nazırı'nın daha önceden bu konuyla alakalı sözlerine atıf yapmıştır.

Meclis-i Mebusan zabıtlarına göre, askerlikten muaf olanlarla ilgili görüşme yapılırken, Harbiye Nazırı mebuslara açıklamada bulunmuş ve *vazife yalnız harp cephesinde değil* demiştir. Savaştaki başarının devamının memleketin kaynaklarının üretimi, beslenmesi ve gözetilmesiyle olacağını söylemiştir. Harbiye Nazırı'nın bu sözlerinin aksine toplantının akşamı, şehrin her tarafında mahalle bekçileri davul ile bedel-i nakdî verenleri silahaltına davet etmişti. Bu durum kamuoyuna fena halde tesir edince, Harbiye Nazırı bizzat gazeteye beyanda bulunmuştu. Bu beyana göre:

"Bedel Kanununun kaldırılmasından dolayı vaziyetin iktisat âleminde telaşa sebep olduğunu ve bazı ticaretle ilgilenen kimselerin askere gitmeye hazır bulunmak için mallarını alelacele elden çıkarmaya kalkıştıklarını işitiyorum. Memleketin iktisadi hayatının dengesinin korunması için bu satış işlemlerine karşı bir tedbir gereklidir. Hükümet bu kanunla hiçbir zaman iktisadi bir buhran yaratmayacaktır. Askeri sebeplerden dolayı silahaltına alınmaları icap edecek olanlara iş ve güçlerini rahat rahat yoluna koyabilmeleri, ne kendilerinin ne ailelerinin ne de memleketinin ziyana uğramaması için kâfi derecede vakit ve zaman verilecektir."

Ahmet Rıza Bey bu açıklamalarından sonra, Harbiye Nazırı'nın sözlerinin dikkate alınmadığını, halkın artık sürekli değişen bedel-i nakdî kanunlarına, sözlere değil icraatlara önem verdiğini dile getirmişti. Bu sorunlara çözüm olarak bazı öneriler sunmuştur. Buna göre,

ilk olarak birileri askere alınacak ise, evvelâ kaçaklar toplanmalıydı. İkinci olarak bazı subaylar için hususi hizmette bulunan, odun kesen, kömür yakan askerler silahaltına alınmalıydı. Üçüncü olarak ise, Harbiye Nezaretindeki katiplik, muhasebecilik hizmetinde bulunanlar ile genç ve dinç polisler asker olmalıydı.

Bunların yeterli gelmemesi durumunda "…gönüllü adıyla bu muharebeye sebep olanlar gitsin. Halka emsal olsunlar. Cihat ilan edildi ama hanedandan henüz gönüllü harbe giden olmadı. Vükela, memurlar, ayan ve mebusan hep yerinde oturuyor. Gerekirse bunlarda gitsin lakin milletin son kalan kuvveti sanayi erbabına dokunulmasın"[419] ifadeleriyle eleştirilerini bitirdi. Ahmet Rıza Bey'in Reddi Bedel kanunu hakkındaki bu eleştirilerine rağmen devletin askeri menfaatlerine uyacağı gerekçesiyle kanun hemen oylanarak ekseriyetle kabul edildi.

3.9. Bedel-i nakdî vergisinin Ekonomik Yansımaları

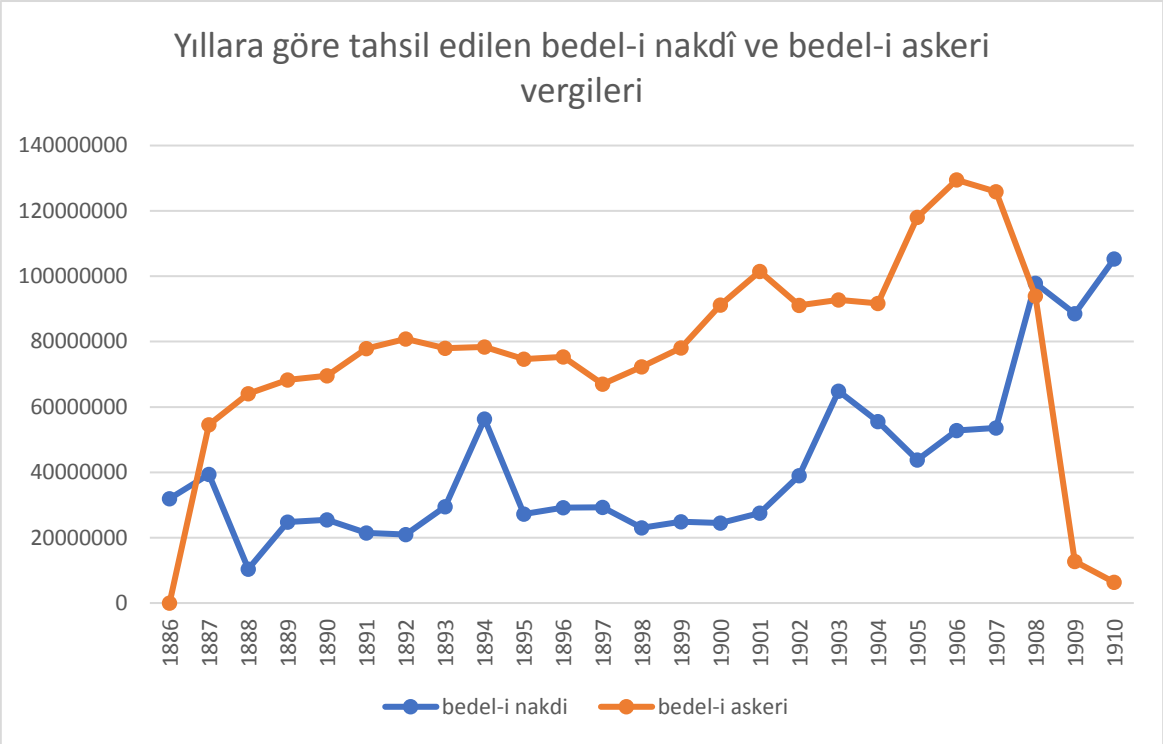
1909 öncesinde bedelat-ı askeriye vergisi adıyla anılan vergi iki kısma ayrılmıştı. Bilâ vasıta vergiler kapsamında gösterilen vergilerden biri gayrimüslimlerin verdiği bedel-i askeri, diğeri ise askeri hizmete karşı Müslümanlardan alınan bedel-i nakdî-yi askeridir.

3.9.1. Bütçe içerisindeki yeri

Bedel-i askeri vergisi devlet bütçesinde 1908 yılına kadar takip edilebilirken, bedel-i nakdî bütçe içerisinde gösterilmemiştir. Fakat 1909 yılı sonrası bedel-i askeri vergisi kaldırılınca, bedel-i nakdî bilâ vasıta vergi gelirleri kapsamında bütçe içerisinde önemli gelir kalemlerinden biri olarak yer almıştır.

Aşağıda gösterilen tabloda 1886 yılı bedel-i askeri vergisi gelir miktarına ait bilgi bulunamamıştır. Tablodan da anlaşılacağı üzere bede-i askeri vergisinin bütçe içerisindeki yeri bedel-i nakdî gelirinden yüksekti. Yani bedel-i askeri vergisi önemli bir gelir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bedel-i askeri, 1909 yılındaki ilgasına kadarki en yüksek seviyeyi 1907 yılında görmüştür. Bedel-i nakdî vergisinden ise, 1908 yılına kadar bedel-i askeri derecesinde gelir elde edilememiştir. 1909 yılındaki bedel-i nakdînin hızlı yükselişinin sebebi, bedel-i askerinin kaldırılmasıyla birlikte gayrimüslimlerin de bedel-i nakdî vermeye başlamasıyla ilgilidir. 1909 öncesinde bedel-i nakdî 1894 ve 1903 senesinde en yüksek miktarda tahsil edilmiştir. 1895-1902 yılları arasında bedel-i nakdî tahsilinde fahiş bir değişim söz konusu olmamıştır.

[419] *Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC)* , Devre III, Cilt 2, İçtima Senesi 3, Kırkbirinci İnikad, 10 Mart 1333 (1917) s.181-182

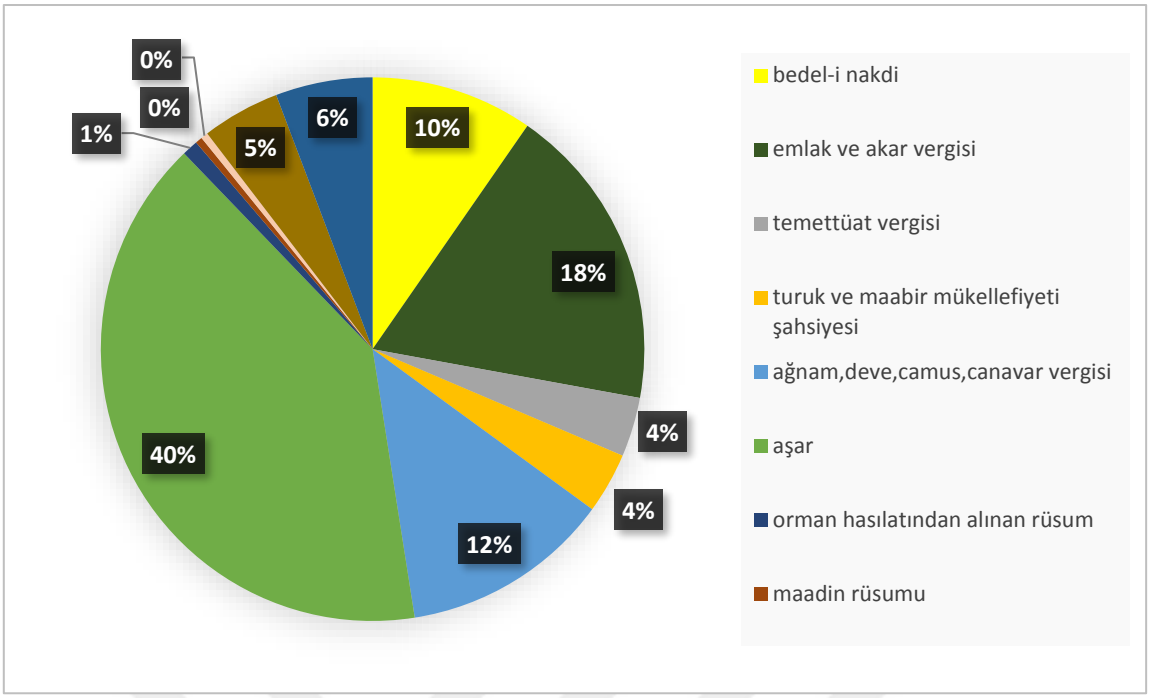
Grafik 1: Yıllara göre tahsil edilen bedel-i nakdî ve bedel-i askeri vergilerini gösterir[420]

1908 yılında kurası çıkan neferler içinden bedel-i nakdî verenlerin oranı, vilayetlere göre değişiklik göstermektedir. Bu sene içinde Manastır vilayetinin kura ve bedel verme oranı en yüksektir. 2.547 kişiye kura isabet etmiş ve içlerinden 2.143 kişi bedel-i nakdî vermiştir. Manastır'ın bedel-i nakdî geliri 1908 yılında 10.715.000 kuruştur. Kurası çıkanlar içinde en az bedel-i nakdî veren vilayetler ise, Erzurum ve Sivas'tır. Erzurum'da kurası isabet eden nefer sayısı 2.703 kişiyken bedel veren 5 kişiydi. Sivas vilayetinde ise, kurası çıkan 5.098 kişiyken bedel veren sadece 1 kişiydi. Oysa bu iki vilayette 1909 yılına gelindiğinde anlaşılacağı üzere fahiş miktarda bedel-i nakdî verilecektir.

Bu vilayetlerdeki kura ve bedel-i nakdî verme oranlarında istikrarsızlık bazı sebeplere bağlanmaktadır. Bunlardan en önemlisi silahaltına davet edilen neferlerin, orduya katıldıktan sonra bedel-i nakdî vermeleri sebebiyle bedel paralarının bulundukları vilayetin mal sandığında kalması ve oranın geliri sayılması durumudur.

1909 yılında 17.701 kişi bedel verirken, o yılın bedel-i nakdî geliri 88.557.930 kuruştu. 1910 senesinde bedel-i nakdî veren kişi sayısı 43.973 kişiydi. Bu sene 105.285.966 kuruş bedel-i nakdî geliri elde edildi.[421]

[420] Maliye Nezaret,i *1326 Senesi İhsaiyat-ı Maliye Mecmuası*, 2. Sene İstanbul 1329, s.32
[421] Maliye Nezareti, *1326 Senesi İhsaiyat-ı Maliye Mecmuası*, 2. Sene İstanbul 1329, s 30-31

Grafik 2: Bilâ vasıta vergilerin 1909/10 senesi mali bütçesi içerisindeki dağılımı

Tablodan anlaşılacağı üzere bedel-i nakdî bilavasıta vergi gelirleri içinde %10luk bir yere sahiptir**.**

1909 senesinde bedel-i nakdî veren vilayetler içinde en yüksek bedel neferi, 1.727 kişi ile Trabzon,1.692 kişi Aydın, 1.632 kişi ile Edirne vilayetleri tarafından verilmişti. En az bedel-i nakdî veren vilayetler, 1 kişi ile Cezayir-i Bahr-ı Sefid, 9 kişi Van vilayeti şeklindeydi. 1910 yılında bedel-i nakdî veren vilayetler içerisinde ilk sırada, 23.392 kişi ile Bolu vilayeti, ikinci sırada 2.753 kişi ile Aydın vilayeti, 1.953 kişiyle Konya vilayeti yer almaktaydı. Bu senenin en az bedel-i nakdî veren vilayetleri ise sırasıyla, 1 kişi Trablusgarp, 6 kişi Medine-i Münevvere, 10 kişi Çatalca, 17 kişi Van ve 20 kişi İşkodra'dan idi. Trablusgarp'tan 1909 senesinde bedel-i nakdî verilmemişken, bu iki senede Yemen, Cebel-i Lübnan, Asir'den hiç bedel-i nakdî alınmamıştır. Birbirini takip eden 1909 ve 1910 senelerinde, bedel-i nakdî sayılarının bazı vilayetlerde ciddi miktarda artış- azalış yaşanmıştır. Aşağıdaki tabloda bedel veren kişi sayısının iki senede en yüksek farklara ulaştığı vilayetler bulunmaktadır.

Vilayetler	**1909**	**1910**
Bolu	79 kişi	23.392 kişi
Bağdat	246 kişi	1.113 kişi

Adana	539 kişi	1.117 kişi

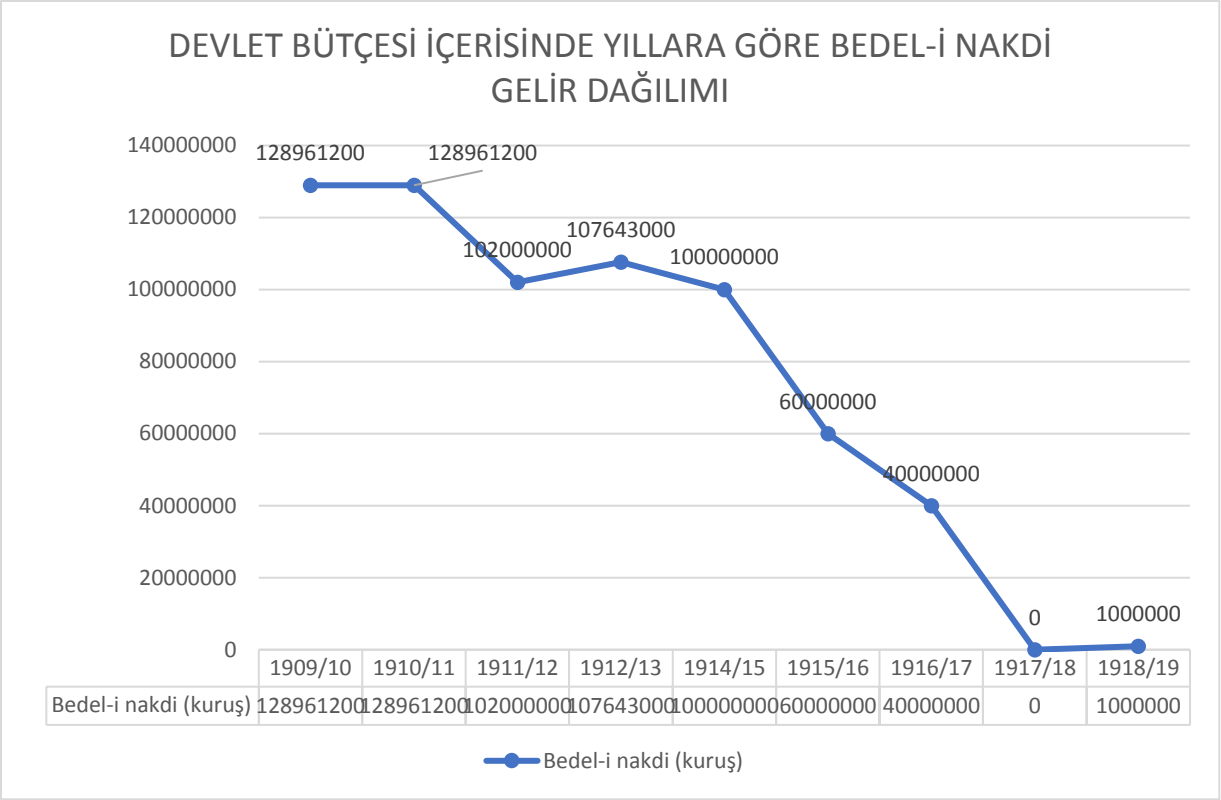
Tablo1: 1909-1910 seneleri arasında bedel-i nakdî veren sayısının yükseldiği vilayetler[422]

Vilayetler	**1909**	**1910**
Edirne	1.632 kişi	708 kişi
Erzurum	1.563 kişi	242 kişi
Sivas	1.651 kişi	466 kişi

Tablo 2: 1909-1910 seneleri arasında bedel-i nakdî sayısında azalma yaşanan vilayetler[423]

Bedel-i nakdî geliri 1909 ve 1911 yılları içerisinde aynı miktarda gelir getireceği bütçede belirtilmişti. Fakat 1911 Trablusgarp Savaşıyla birlikte gelir miktarında düşüş yaşanmıştır. 1912 sonlarına doğru savaş döneminde redif ve ihtiyat sınıflarından bedel-i nakdî kabul edilmesi kararıyla bütçe geliri yükselmiştir. Birinci Dünya Savaşı'na girilmesiyle bedel-i nakdî miktarında kademeli olarak düşüş yaşanmıştır. 1916 yılının sonuna doğru Reddi Bedel kanunu çıkarılmış ve 1917 senesinde bedel-i nakdî alınmamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın son senesinde bedel-i nakdî az bir miktarda olsa alındı.

[422] Maliye Nezareti, *1326 Senesi İhsaiyat-ı Maliye Mecmuası*, 2. Sene İstanbul 1329, s 30-31
[423] Maliye Nezareti, *1326 Senesi İhsaiyat-ı Maliye Mecmuası*, 2. Sene İstanbul 1329, s 30-31.

Grafik 3: Bedel-i nakdî gelirinin devlet bütçesi içerisinde yıllara göre dağılımı.[424]

3.9.2. Bedel-i nakdî gelirinin harcanma alanları

Bedel-i nakdî gelirleri devlet bütçesine aktarılmadan önce askeri giderler için kullanılmaktaydı. Gelirlerin tam olarak nasıl harcandığı bilinmese de arşiv belgelerinde kullanım alanlarıyla ilgili bazı örneklere rastlanır. Sadaret Mektubi kaleminden Suriye ile Halep vilayeti ve Kudüs mutasarrıflığına gönderilen telgrafta, Yemen için toplanacak redif sınıfı askerinden alınacak bedel-i nakdî paraları, oradaki askerlerin sevk ve elbise masraflarına harcanması için tahsis edilmişti.[425] Yine seferberlik zamanı ordunun sevk edilmesi için de bu gelir kullanılırdı. Örneğin, Balkan Savaşı sırasında cepheye hareket edecek taburlar için bedel-i nakdî hasılatından 20 bin lira ayrılmış ve bu paranın kullanımı hususunda Selanik vilayetine izin verilmişti.[426]

1909 sonrası bütçe içinde yer alan bedel-i nakdî gelirlerinin ordu masrafları dışındaki alanlarda da kullanıldığı görülmektedir. Şark Demiryolları Şirketinin işlettiği Selanik-Üsküp hattının, Manastır ile bağlanması için yapılacak demiryolunun inşa masraflarının Edirne,

[424] Tevfik Güran, *Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler (1841-1918)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara Eylül 2003, s.155-176
[425] BOA, BEO. 2505/187824 Lef 1 (29 Kânûnısâni 1320/ 11 Şubat 1905)
[426] BOA, BEO.4096/ 307143 Lef 2 (26 Eylül 1328 / 9 Ekim 1912)

Selanik, Kosova, Manastır ve Yanya vilayetlerinin bedel-i nakdî gelirlerinden ödenmesi öngörülüyordu.[427]

Bazı bölgelerde bedel-i nakdî ödeyebilecek ekonomik güçte olanlardan ayrıca para talep edilerek, o yörenin ihtiyaçları da gideriliyordu. Muğla'da 1911 senesindeki seferberlik sırasında silahaltına alınan redif sınıfı askerlerinden bedel-i nakdî vermiş olanlardan fazladan birer lira alınmıştı. Bu alınan paralar Guraba Hastanesinin inşaat masrafı için kullanılmıştı. Şikayetler üzerine devlet isterlerse para verenlerin ödedikleri meblağları geri alabileceklerini ilan etmişti. Fakat Muğla mutasarrıflığından gönderilen telgrafta kimsenin böyle bir istekle başvuru yapmadığı bildirilmekteydi.[428]

Hamidiye Hicaz Demiryolunun yapımı sırasında bir gelir kalemi de bedel-i nakdî idi. Tophane-i Amire'ye mensup Bahr-ı Sefid topçu sınıfı katiplerinden Mehmet Efendi'nin Musul ve Rikat'a gönderdiği yazıda, her sene tertib-i evvel ve sani sınıfından 10 bin nefere yakın bedel-i nakdî veren kişi olduğunun resmi gazetelerde yayınlandığını belirtmişti. Bu bedeli verenlerin ekonomik güçleri yerinde olduğundan, Hicaz Demiryoluna gelir maksadıyla 50 lira bedel-i nakdînin yanında 1 lira daha alınması talebinde bulunmuştur. Fakat Hicaz Demiryolu Mali İdare Nazırı tarafından yazılan yazıda, mevcut 50 lira bedel-i nakdînin bile askerleri zorladığını, fazladan yük eklenmemesi gerektiği bildirilmişti.[429]

Tophane-i Amire'ye mensup askerlerin bedel-i nakdî verenlerinin muafiyetlerini gösteren terhis belgeleri Tophane-i Amirece yazılırdı. Fakat 1901 senesinden itibaren yeni bir kararla bedel-i nakdî nizamiye veznesinde toplanmaya başlanmıştı. Artık Tophane-i Amire'den bedel-i nakdî verenlerin tezkireleri Seraskerlik makamından verilmekteydi. Yine kanunnameye göre bedel-i nakdî verenlerin en yakın askeri birliklerde 3 ay piyade talimi yapmaları gerekiyordu. Bu sebeple Tersane-i Amire'den bedel verenler nizamiye taburlarına nakledilerek piyade talimi yaptırılıyor ve verdikleri paralar nizamiye hazinesine gönderiliyordu. Bu durum özellikle Tersane-i Amire müşirliğince uygun görülmüyordu. Tophane-i Amire müşiri padişaha bir arzda bulunarak, bu sınıfın askerlerinden bedel verenlerin oradan oraya beyhude dolaştırılmaması, bunların kumanda ve idaresinin seraskere değil Tophane müşirine ait olması gerektiğini belirtmişti. Bu askerlere müdahale edilmeyerek redif tezkirelerinin Tophane-i Amire müşirliğince tanzim edilmesi, ayrıca verilen bedel-i

[427] Ali Akyıldız, "Alman Sermayesinin Balkanlar'daki Uzantısı: Selanik-Manastır Demiryolu" , *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003", IRCICA, İstanbul, 2006, s. 148
[428] BOA, DH. İD. 21/1 Lef 6 (29 Recep 1329/ 26 Temmuz 1911)
[429] BOA, BEO. 2505/187872 (17 Teşrinisâni 1320 / 30 Aralık 1904)

nakdî paralarının da silah ve mühimmat imalatında kullanılmak üzere Tophane'ye izin verilmesi Tophane-i Amire Meclisince mazbata ile padişaha sunulmuştu.[430]

Bedel-i nakdînin içerisinde, devletin farklı gelir kalemlerine aktarılan başka vergilerde bulunuyordu. Bunlar harp vergisi ve vilayet hissesi adı ile bedel-i nakdînin içerisine yerleştirilmiş meblağlardı. Vilayet hissesi adıyla alınan vergi o bölgedeki ihtiyaçlar için kullanılırdı. Bazı kazalarda askerlik şubesinin olmamasından dolayı, o kazadan bedel-i nakdî verecek kişiler, kendilerine en yakın askerlik şubesi bulanan başka bir kazaya giderek bedel-i nakdîlerini yatırabilirlerdi. Askerlik şubesi bulunan kazalara yatırılan bu paralar "diğer kazalar adına tahsilat edilmiştir" şeklinde yazılarak kaydedildi. Fakat bu kayıt işlemi yapılsa bile bedel-i nakdî içinden alınan vilayet hissesinin ayrılmasında sorun oluşmaktaydı. Buna göre vilayet hissesinin, bedel-i nakdî veren kişinin bağlı olduğu kazaya mı yoksa bedel-i nakdînin yatırıldığı kazaya mı ait olacağı hususu gündeme geldi. Bu durum Maliye Nezaretine sorularak bir karara bağlandı. Bu kararla bedel-i nakdîden ayrılan vilayet hissesi, yatırıldığı kazanın geliri olarak kaydedilecekti.[431]

3.9.3. Bedel-i nakdînin Ödenme Şekli

Osmanlı taşrasındaki devlet hazinesine ait gelirler mal sandıklarında toplanırdı. Bedel-i nakdî ödemeleri de mal sandıklarına yapılmaktaydı. Mahalli giderler de buradan yapılırdı. Mal sandıkları sandık eminleri tarafından idare edilirdi. 1870 yılında vilayetlere gönderilen şukkalarda mal sandıklarına teslim edilen bedel-i nakdînin mahalli masraflara harcanması kesinlikle yasaklanmıştı. Bedel paraları vakit kaybetmeden en yakın ordu merkezine veya İstanbul'a gönderilmeliydi.[432]

1886 asker alma kanununa göre sandık eminlerinin usulsüzlükleri ve rüşvetler sebebiyle bedel-i nakdî alay ve tabur sandıklarına diğer bir ismiyle nizamiye veznelerine yatırılmaya başlandı. Yurtdışından gönderilen bedel-i nakdî paraları ise, bankalardan yollanarak[433] ya da çek[434] olarak konsolosluklardan gönderilerek nizamiye hazinesine iletilirdi. Bedel ayrıca Bank-ı Osmanî şubesine de ödenebiliyordu.[435]

---

[430] BOA, Y.MTV. 210/52 Lef 1 (16 Ramazan 1318 / 7 Ocak 1901)
[431] BOA, DH. MB. HPS. 153/ 81(21 Nisan 1331/ 4 Mayıs 1915)
[432] Yakup Akkuş, *Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdari- Mali İlişkiler Ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913)* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2011, S.318
[433] BOA, A} MTZ (05) 15B/ 111 Lef 1(28 Recep 1320/ 30 Ekim 1902) Mısır'da bulunan Beşrî oğlu Mustafa bin Süleyman'ın bedel-i 'askerisi Mısır'dan gönderilen çek Kredi Liyon (Credit Lyonnais) Bankası'ndan alınmış olan 50 Osmanlı lirası Nizamiye hazinesine teslim edildi.
[434] BOA, HR. TH. 359/37 (28 Muharrem 1326/ 2 Mart 1908)
[435] BOA, A} MTZ (05) 16A/ 7 Lef 1. (2 Safer 1321/ 30 Nisan 1903).

1909 yılında yapılan düzenlemede taşradan Maliye Nezaretine gönderilecek gelirleri gösteren şehriye istatistik cetvellerinde gelir kalemlerinde biri "bedel-i nakdî-î askeri" olarak gösterilen bedel gelirleriydi. 6 Aralık 1914 tarihli bir irade ile artık bedel-i nakdî gelirleri içerisinden yerel masraflara harcanması için vilayet hissesi adıyla bir vergi ayrılmaya başlanmıştı. 1914 senesinde Gayrimüslim ihtiyat ve müstahfız sınıfından alınan bedel-i nakdî miktarı 30 lira olarak kabul edilmiş ve ayrıca harp vergisi ve vilayet hissesi için de para alınması kararlaştırılmıştı. Halbuki Müslümanların ihtiyat ve müstahfız sınıflarından alınacak 43 liranın içinde harp vergisi ve vilayet hissesi de bulunmaktaydı.[436] Maliye Nezaretinden gönderilen telgraflarda ödenen bedel-i nakdîlerin ilk taksitlerinden vilayet hissesi ayrılırken, bundan sonraki tarihlerde alınacak bedel-i nakdîlerden vilayet hissesinin ayrılmasına gerek duyulmadı. [437]

Devlet bedel-i nakdî ödemeleri sırasında özellikle memurlara maaşları konusunda yardımcı olmaktaydı. Savaş sebebiyle memur maaşları ödenemiyordu. Fakat 1916 Emlak-ı Emiriye dairesinde çalışan memurlardan bedeli nakdi vermek isteyenlere gecikmiş maaşlarının bedel-i nakdîye yetecek miktarının ödenmesi için Maliye Nezaretince izin verilmiştir. Buna göre bedel vereceklerini askeriyeden bir şukka ile kanıtlayanların bizzat başvuracak ve haklarındaki gerekli araştırma emlak dairesindeki yetkililerce yapılacaktır. Durumu uygun bulunanlar vezneden paralarını alacaktı. Yolsuzluğa yol açmamak için parasını alan memura bir makbuz verilecek ve yetkililerce o makbuz görüldükten sonra maaşının ödenmiş olduğu kaydedilecekti.[438]

3.10. Bedel-i nakdî Ödeyebilmek İçin İstenilen Belgeler

Bedel-i nakdî vermek için 1870 kur'a kanunnamesine göre arazi, çift, emlak vs. satılması kesinlikle yasaktı. Bedel-i nakdî verecek olan kişinin bu meblağı, hiçbir varlıklarını satmadan ödeyebilecek ekonomik güçte olması gerekirdi. Bu sebeple bedel vermek arzusuyla başvuruda bulunanların ekonomik durumları mahalli idarelerce tahkik edilmekteydi.[439]1886 kur'a kanununda bedel-i nakdî vereceklerin taşınmazlarını satmaması şartı ile ilgili bir madde yoktu. Fakat servet sahibi olanlara mazbata verilmesi usulü eskiden beri varlığını sürdüren bir uygulama olarak devam etmekteydi. Buna göre, bedel-i nakdî vereceklerin, İstanbul'da bulunanlarından ekonomik durumları hemşerilerine sorulacak, şartlara uygun olanlara esnaf

[436] BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensîkât Müd. (DH. EUM. MTK.) 72/54 (1 Cemâziyelevvel 1333 /17 Mart 1915)
[437] BOA, Dahiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliyye ve Vilâyât Müdürlüğü Kataloğu (DH. UMVM.) 54/48 Lef 3 (12 Rebîülevvel 1333/ 28 Ocak 1915), BOA, DH. UMVM. 55/12 (22 Temmuz 1332), BOA, DH. UMVM 55/11 (27 Haziran 1332/ 10 Temmuz 1916)
[438] BOA, ML. EEM. 1189/27 (30 Mart 1332 / 12 Haziran 1916)
[439] BOA, DH. MKT. 1406/67 (27 Cemâziyelevvel 1304/ 20 Şubat 1887)

kethüdaları tarafından ehl-i servet mazbatası verilecekti. Taşradakiler ise yine yerel idarelerce ehl-i servet olduklarına dair mazbata alacaklardı.[440] Bedel-i nakdî vereceklerin bağ bahçe vs. mallarını saçmamaları ve ehli servetten olmaları daha önceki kanunnamelerde belirtilirken Ahz-ı Asker kanununda bu konu ile ilgili herhangi bir madde bulunmamaktaydı. Bu sebepten kur'a çekilen yerlerde uygulama hakkında tereddütler yaşandı. Kur'a çekilen vilayet valiliklerine seraskerlikten gönderilen bir tebliğ ile gönderildi. Buna göre İstanbul'da bulunanların esnaf kethüdalığı tarafından taşrada bulunanların ise yerel hükümet meclislerinden ehli servet mazbatası almaları istendi.[441]

Servet mazbatasının yerel idarelerce verilmesi sırasında bazı rüşvet ve usulsüzlük olayları da yaşanmaktaydı. Devlet memurları tarafından bedel konusu suiistimal edilmeye devam etmekteydi. Üst düzey yöneticiler bile bu işten kendi ceplerini doldurmaktaydı. 2 Mayıs 1896'da Edremit'ten sadarete gönderilen bir telgrafta Kanuna aykırı olarak kur'a efradından bedel-i nakdî vermek isteyenlerden yarımşar Osmanlı lirası kaymakam tarafından alınmadan servet mazbataları bu kişilere verilmemekteydi. Yine redif taburundan bedel-i şahsî vereceklerin bedellerini muayene eden belediye doktoru da açıkça her birinden on mecidiye ye kadar para almaktaydı. Bu durum mahalli hükümetçe serbest bırakılmıştı.[442] yine, Kütahya adliyesi zabit katibi Ethem Efendi tarafından Seraskerliğe yazılan bir şikayet yazısında, Kütahya mutasarrıfı Fuat Paşa'nın bedel-i nakdî veren kura ve redif sınıfı askerlerinden ekonomik gücü muktedir olmayanlara dahi rüşvet karşılığında servet mazbatası verdiğini bildirmiştir. Fuat Paşa üç senedir servet mazbatası vermesine karşılık, her bir askerden 5 liradan 2 liraya kadar rüşvet talep etmiş, toplamda 2.000 liraya yakın parayı bünyesinde toplamıştır. Rüşvetini verenlerin servet mazbatası hemen kendilerine teslim edilmiş, fakat servetinin tahkiki yapılmamıştır. Fuat Paşa'nın rüşvet aldığı ortaya çıkınca, bedel verenlerde ne miktarda ve nasıl surette rüşvet verdiklerini itiraf etmişlerdir. Bu durum hemen askeriyeye bildirilmiştir. Kütahya mutasarrıfı Fuat Paşa rüşvet aldığı için yargıya intikal etmiştir.[443]

Bedel-i nakdî vereceklerin evraklarında yeterli açıklamaların olmaması bazı karışıklıklara sebep olmaktaydı. Özellikle servet mazbatalarında ve diğer evraklarında, isimleri, babalarının isimleri ve lakaplarındaki yanlışlıklara çok sık rastlanıyordu. Belgelerdeki eksikliklerin girdirilmesi için, yanlışlık olan o belgenin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu ki bu durum askerlik işlemlerini yavaşlatmaktaydı. 18 Temmuz 1910 tarihli kararla bedel-i nakdî vereceklerin servet mazbatalarında hangi kaza, nahiye ve karye

[440] BOA, DH. MKT 1512/44 (2 Haziran 1304/ 14 Haziran 1888)
[441] BOA, DH. MKT 1512/ 44 (4 Rebîülâhir 1305/ 19 Aralık 1887)
[442] BOA, BEO. 945/70871 Lef 2 (20 Nisan 1312/ 2 Mayıs 1896)
[443] BOA, DH. MKT. 1243/ 9 Lef 1 (8 Mart 1324/ 21 Mart 1908)

ahalisinden oldukları, mahallesi, bedel veren kişinin hangi senenin askeri olduğu, tertip numarası, doğum tarihi, zecri halinde olup olmadığı ve hangi tabur ve bölükte talim yapacağı, askeriyeye giriş tarihi mutlaka yazılacaktı.[444]

Borçlanarak bedel-i nakdî vermek kanuna aykırıydı. Erzurum vilayetinden Sadarete çekilen bir telgrafta mal sandığı ve bankaya borçlu olduğu halde bedel-i şahsî ve bedel-i nakdî verecek olanların da ehl-i servet mazbatası almak için başvuruda bulundukları bildirilmekteydi.[445] Ekonomik güçleri bedel-i nakdî vermeye yetmediği halde kimi asker adayları ev ve dükkanlarını rehin bırakma yoluyla borçlanıyorlardı. Bazen de asker adayları, ailesinin geçimini sağladığı çift ve çubuğunu, evlerini, emlaklarını sattırarak, onları mağdur ediyorlardı. Bu şekilde teminat bularak mahalle muhtarlarından servet mazbatası alabiliyorlardı. Kanuna aykırı olarak ellerindeki malı satan askerlere tahkikat yapmadan servet mazbatası veren muhtar ve imamlara gerekli cezai işlem mutlaka uygulanmaktaydı.[446]

Osmanlı ordusunda başçavuş rütbesine kadar silahaltında olan Osmanlı askerleri resmi dairelere verecekleri evraklarında; ilmühaber, şahadetname, tasdikname gibi beyannameleri için damga resmi ödemiyorlardı. Damga kanununun 27. Maddesinin 43. ve 44. fıkralarına uygun olarak bedel-i nakdî verecek kişilerin evraklarından da damga resmi alınmayacaktı. Buna göre servet mazbatası, vilayet ve kura heyetinden verilecek ilmühaber, nüfus idaresinden verilecek şahadetname maiyetindeki künye pusulaları da damga resminden muaf tutulmuştur.[447]Bu muafiyet sadece bedel-i nakdî verecek askerleri bizzat kapsamakta olup onların yerine bedel ödemek suretiyle belge hazırlayan ailelerini ise kapsamamaktaydı.[448] 1910 yılında bedel-i nakdî verenlerin damga resminde muafiyet kararının ardından geçen senelerde bu muafiyetin silahaltına alınmamış askerleri de kapsayıp kapsamadığı konusunda ihtilaflar oluştu. Ayrıca bedel-i nakdî verecek askerlerin aileleri de müracaatlarda bulunarak servet mazbatalarındaki pul resminden de istisna tutulmak istiyorlardı. 21 Aralık 1910 tarihli tebligata zeyl olarak hazırlanan yeni tebligatla henüz silahaltına alınmamış askerlerinde bu muafiyet kapsamında olduğu fakat ailelerinin bundan yararlanamayacağı belirtildi[449]

3. 11. Bahriyede Bedelli Askerlik

1846, 1870 ve 1886 asker alma kanunları kara ordusunda olduğu gibi donanmada da geçerliydi. Fakat donanmaya asker almada farklı bir durumun söz konusu olduğu

[444] BOA, Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ.) 23/ 21 (11 Recep 1328 /18 Temmuz 1910)
[445] BOA, DH. MKT.1005/76 (12 Recep 1323 /12 Eylül 1905)
[446] BOA, DH. MUİ. 79/18 Lef 2 (14 Rebîülevvel 1328 26 Mart 1910)
[447] BOA, DH. İD. 122/5 Lef 2. (28 Teşrinisâni 1326 / 11 Aralık 1910)
[448] BOA, DH. İD. 122/5 Lef 13 (1 Haziran 1327/ 14 Haziran 1911)
[449] BOA, DH. MB. HPS. M. 2/7 (20 Temmuz 1328/ 2 Ağustos 1912), BOA, DH. MUİ.141/30 (20 Temmuz 1328/ 2 Ağustos 1912)

zamanlarda, kanunlara zeyl ve nizamnamelerle desteklenirdi. Tanzimat Fermanında donanma için askerliğin kaç sene olacağı ile ilgili bir vurgu yoktur. Ancak1849 senesinde bahriyede askerlik muvazzaflıkta 10, redif sınıfında 5 yıl olarak toplam 15 yıldı. 1851 senesinde ise muvazzaflık hizmeti 8 yıla indirilmişti.1865'te muvazzaflık 8 seneden 6 seneye indirildi. 5 sene olan rediflik süresi ise 6 sene ye çıkarıldı. Donanmaya katılacak askerler Trabzon, Canik, Gümüşhane gibi kıyı bölgelerinde yaşayan ahaliden seçilirdi.1880 senesinden itibaren bahriyede askerlik topçu ateşçi ve güverte görevlilerinde 5 sene nizamiye, 3 sene ihtiyat 4 sene redif toplam 12 seneydi. Ancak tersanedeki askerler 3 sene muvazzaf 3 sene ihtiyat ve 6 sene rediflik 8 sene müstahfız sınıfında yapardı. Ancak 1886 kanunu daha sonra askerlik süresi indirilmiş ve muvazzaf, redif toplam 12 sene olmuştu. Bu armacı, topçu ateşçi ve güverte görevlileri ve bahriye sanayi alanındaki askerler müstahfız sınıfından muaftı.[450]

1846 kanunun getirdiği bedelli hakları bahriye askerleri içinde söz konusuydu. Tersane için asker alınacak mahaller ahalisinden isimlerine kur'a isabet edenler 10 sene hizmet etmek üzere bahriyede muvazzaf olarak bulunacaklardı. Bunlardan zanaat ve ticaretle uğraştıkları için işlerini 10 sene müddetle terk etmeleri sıkıntı yaratacağından yerlerine bedel vermek isteyenlerin bedelleri kabul edilecekti. Bedel vermek isteyenler 1846 kanunnamesinin aradığı şartları taşımak zorundaydı. Kanunnamede 25 yaşını geçmiş ve 35 yaşını tamamlamamış kişilerin bedel olarak kabul edilmesi şartı olduğundan bahriyede de bedel-i şahsî için bu yaş aralığı benimsendi. Yine silahaltına alınan oğullarının yerine anne babalar da bedel bulabileceklerdi.[451] 1846'da bedel-i şahsînin tedariki için müddet üç ay olarak belirlendi.[452] Bahriye için bedel-i şahsî bulmak, kara ordusu için bulmaktan daha zordu. Çünkü bahriye erlerinin alınacağı bölgeler önceden belirlenmiş olup bedel verilecek erlerinde bu bölge ahalisinden olması istenirdi. Böylece denizcilikten anlamayan bölgeler halkı bahriyede istihdam edilmemiş olurdu. Lakin bedelcilerin araya girmesiyle denizle ilgisi olmayan mahaller ahalisinden olanlar da bedel-i şahsî olarak sahte ilmühaberlerle askeriyeye verilmekteydi. Bu sahtekarlığın ortaya çıkması durumunda devlet hemen bedel-i şahsî olan kişiyi askeriyeden uzaklaştırır ve bedelin kefili olan bedel sahibini ise hemen yeni bir bedel tedarik etmeye mecbur ederdi.[453]

[450] Muhammet Sebahattin Kurtaran, "Osmanlı Bahriyesine Asker Alma Sistemi (1839-1908)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015,s.141- 142.
[451] Deniz Tarihi Arşivi (DTA) Meclisi Bahriye, (MB) 15/ 39. (30 Cemâziyelevvel 1265 / 24 Nisan 1849)
[452] DTA. MB. 15 /174. (21 Cemâziyelâhir 1266 / 4 Nisan 1850)
[453] BOA, A} MKT. NZD 51/21 Lef.3.(23 Cemâziyelevvel 1268/ 15 Mart 1852)

1863 senesinde denizlerde bedel verecek ve asker yazılacaklar hakkında icrası uygun görülen usulün kaptan paşanın tezkiresi üzerine Seraskerlik ve Tersane-i Âmirece müzakere edilmesi kararlaştırıldı.[454]

1865 yılındaki alınan kararda, bahriyedeki bedel-i nakdî usulü ile ilgili bir madde yoktu. Bu sebeple, 6 Mart 1865'te bahriyede kur'ası çıkan neferlerin içinden bedel vermek isteyenlerden alınacak paranın nasıl bir usul ile alınacağınınkur'a nizamnamesine zeyl olarak eklenmesi kaptan paşa tarafından istendi.[455] 1868 yılındabahriye dairesi ahalisinden isimlerine kur'a isabet edenlerden askerlik yapmaya vücut olarak yeterli olmayan erlerin bedel-i nakdî vermeleri veya bizzat askerlikten ihraç edilmeleri Bahriye Nezareti'ne yazılarak görüş istendi.[456]1870 kanunnamesi yürürlüğe girince bedel-i nakdî usulü uygulanmaya devam etti. Donanmada bedel-i nakdî miktarı kara ordusunda olduğu gibi 15 bin kuruş yani 150 Osmanlı lirasıydı.[457]

1886 Kanunnamesinde alınan kararla bedel-i nakdî verenlerin 5 ay talim yapması zorunluluğu bahriye askerleri içinde geçerli olacaktı. Tersane-i Âmire için toplanan askerlerden bedel-i nakdî vermek isteyenler olursa Gelibolu'daki piyade taburunda 5 aylık eğitimlerini görmek zorundaydı. Bu durum Bahr-ı Sefid Boğazı Muhafızlığınca seraskerliğe bildirildi.[458] Bahriyede bedel-i nakdî vermek isteyenler doğrudan bağlı oldukları ordu mıntıkasındaki merkez kumandanlıklarına gidecekti. Bedel-i nakdî alınanlar künyeleriyle birlikte bir deftere yazılacak ve bedelin nakden alındığı deftere işlenecekti.[459]

Bedel-i şahsî,1886 Kanunnamesiyle muvazzaflık hizmetinden, 1911 yılında ise, redif sınıfından kaldırıldı. Bedel-i nakdî ise, 1912'de donanma redif taburunda 50 lira olarak belirlendi.[460] 1846 ve 1870 kanunnamelerine göre, Kal'a-yı Sultaniye' den bedel-i şahsî olarak asker alınmazdı. Bedel-i şahsî usulü kaldırılınca artık Kal'a-yı Sultaniye sancaklarından da bedel-i nakdî vererek nizamiyeden muaf olunabilmekteydi.[461] Bedel-i nakdî verenler talim müddetlerini tamamlamak için nizamiyeye teslim edilirlerdi. Bedel-i nakdî verenlerin senede 1 ay olmak üzere piyade taliminde olduğu gibi İstanbul'da arazi tatbikatı ve

[454] BOA, A} MKT. MHM 276/85. (29 Rebîülevvel 1280/ 14 Eylül 1863)
[455] BOA, A} MKT. MHM.326/18.(8 Şevval 1281/ 6 Mart 1865)
[456] BOA, Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi (HR. MKT.) 640/50.(10 Ramazan 1285/ 25 Aralık 1868)
[457] DTA. Mektubi Kalemi (MKT.)105/31 Lef 2.(7 Rebîülevvel 1287/ 6 Haziran 1870)
[458] BOA, Y.PRK. ASK. 64/21. (10 Eylül 1890/ 25 Muharrem 1308)
[459] DTA. BN. 560/21883. (16 Recep 1319 / 29 Ekim 1901)
[460] DTA. B.N.652/27952. (17 Nisan 1328/ 30 Nisan 1912)
[461] DTA. B.N. 682/27957 (1 Mayıs 1328/ 14 Mayıs 1912)

ateşli silah atışı talimleri yapmaları uygun görülürdü. Bu talimlerde bedel-i nakdî verenler merkez kumandanlıklarına teslim edilirdi.[462]

3.12. Jandarma Ve Polis Sınıflarında Bedelli Askerlik

Jandarma ve polis teşkilatı için de bedelli askerlik yapma hakkı tanınmıştır. Polis teşkilatından askerlik hizmetine dahil olanlar bedel-i nakdî verseler bile 5 ay askerlik hizmeti yapmaya mecburdular. Bu müddet zarfında polislik vazifeleri boş kalamayacağı için, bedel verenlerin yerlerine vekil tayin edilmekteydi.[463] Bedel-i nakdî veren polis memurları taburlarına alındıkları tarihten hizmetlerinin bitimine kadar polislik memuriyetinde izinli sayılıyorlardı. Bunların maaşları taburlarına vardıkları andan itibaren devlet tarafından ödenmeye devam edecekti.[464] Müslümanlarda olduğu gibi gayrimüslim polis memurları da askerliklerine karşılık bedel-i nakdî verebilme hakkına sahiptiler. Örneğin 1907 senesinde Tarlabaşı Polis Merkezi'nde bulunan Hiram Efendi askerlik hizmetini bedenen yapmak yerine bedel-i nakdî vermişti. [465]

Jandarma sınıfı ise, ihtiyacı olan neferleri üç şekilde tedarik ederdi. İlk olarak nizamiye hizmetinde olması gerekirken jandarma olarak görevlendirilenler bu sınıfa dahil edilirdi. Yine yaşı küçük olduğu halde gönüllü yazılan Müslümanlardan ve Hristiyan gönüllülerden de jandarma toplanmaktaydı.[466] Jandarma sınıfının her üyesi 1906 senesinde bedel verememekteydi. 1906 senesindeki alınan kararla Jandarma sınıfından nizamiye müddetlerini tamamlamayanlar, bu sınıftan çıkmak için bedel-i nakdî veremeyeceklerdi. Oysa içlerinden gönüllü olarak nizamiyeye kaydedilenler ile hala nizamiye sınıfında bulunanlar her zaman bedel-i nakdî verebilmekteydi.[467] Bu durum 1914 senesinde değişerek tüm üyelerine eşit şekilde bedel verebilme hakkı tanındı. 1914 Mükellefiyet-i Askeriye Kanununa göre kıtalarında halen hizmet gören piyade, nakliye, jandarma, istihkâm sınıfına mensup olanlar bedel vermek istediklerinde 50 Osmanlı altını ödeyebileceklerdi. Fakat 6 aylık mecburi hizmetlerini yapmaları gerekirdi.

I Dünya Savaşı sırasında bazı bölgelerin polis teşkilatına kaydedilecekler ise, bedel-i nakdî verenler içinden olmaktaydı. 30 Mayıs 1916 tarihinde gönderilen bir yazıyla 1896

[462] DTA. B.N. 682/27958 (6 Cemaziyülevvel 1330 /24 Nisan 1912)
[463] BOA, ŞD, 625/32 (20 Ramazan 1308/ 29 Nisan 1891)
[464] BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH. EUM. MH.) 28/64 (18 Nisan 1327/1 Mayıs 1911)
[465] BOA, Zabtiye Nezâreti (ZB.) 389/ 142 (3 Şubat 1322/ 16 Şubat 1907)
[466] Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat Ve Mücadelesi (1903-1938),* Timaş Yay.,2020, İstanbul, s.93-94
[467] BOA, Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık (TFR. I.AS.) 32/ 3106 LEF 1. (7 Şubat 1321/ 20 Şubat 1906)

doğumluların askerlik ile mükellef oldukları ve bunların içinden bedel-i nakdî vereceklerin askerlikle ilişkisi kalmayacağı için muvakkaten polis kaydedilebilecekleri Suriye polis müsteşarlığına bildirildi.[468] 14 Şubat 1917 tarihli Musul vilayetinden emniyet müdürlüğüne gönderilen bir yazıda memleketleri işgal edilen bedel-i nakdî vermiş kişilerden polis alınıp alınamayacağı sorulmuştur. Savaş sırasında memleketleri düşman istilasına maruz kalan ahaliden askerliği için bedel-i nakdî vermiş olanların polis olarak kaydedilebileceklerdi. Harpten önce bedel vermiş olanlar dışındakiler ise polis teşkilatına alınmayacaktı.[469]

Savaş döneminde memleketleri düşman kuvvetlerince işgal edildiği için başka bölgelere göç eden muhacirlerin askerlikleri ile ilgili sorunlar ortaya çıkmaktaydı. Bu muhacirlerden henüz göç etmeden önce bedel-i nakdîlerini vermiş olanlar polis olabilecekken bedel vermemiş olanlar polis yazılamayacaktı.[470]

3.13. Bedelli Askerliğin Ordudaki Ve Toplumdaki Yeri

Bedelli askerlerin ordudaki varlıkları diğer askerlerden farksızdı. Kimileri bulundukları askeri birliklerde üstün başarılar göstermişlerdir. 1912'de İtalya'nın Beyrut'u bombalaması sırasında hem halkın hem askerlerin başarılarından dolayı devlet tarafından birçok kişi ödüllendirilmiştir. Beyrut 14. Alay 2. Taburunda bulunan bedel-i nakdî veren erlerden olan Abdülhalim bin Mahmut Ramazan, bombardıman sırasında ikinci Rus konsolosu ve ikinci İngiliz konsolosunu öldürmek tasallutunda bulunanlara karşı, konsolosları kahramanca müdafaa ederek hayatlarını kurtarmıştı. Sonrasında bu iki konsolos bizzat kışlaya gelerek Abdülhalim bin Mahmut Ramazan'a teşekkür edip, hükümetlerinin taltiflerini iletmişlerdir. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa da Beyrut Kumandanlığına yazdığı yazı ile bu askeri iftihar madalyasıyla ödüllendirilmiştir.[471]

Orduda başarılı askerler olduğu gibi devletin en önemli sorunlarından olan firari askerler de bulunuyordu. Yine bedel-i nakdî verenler içinden de askerlik şartlarına ve savaşlara dayanamayanlar talim sürelerinde firar ediyorlardı. Beyrutlu İbrahim Mustafa Kalila bedelini verdiği halde kıtasında firar etmiş ve bu sebeple kendisine bir sene pranga cezası verilerek cezalandırılmıştı.[472]

Kanunnamelere göre bedel-i nakdî verenler belli bir süre talim yapmak şartıyla askeri hizmete alınırlardı. Bu talim süresi içinde eğer vefat ederlerse bedel paraları ailelerine geri

[468] BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memurin Kalemi (DH. EUM. MEM.) 76/ 54. (30 Mayıs 1916/ 20 Mayıs 1332)
[469] BOA, DH. EUM. MEM. 86/ 13 (1 Şubat 1332/ 14 Şubat 1917)
[470] BOA, DH. EUM. MEM. 85/ 16 Lef 1. (14 Mart 1333/ 14 Mart 1917)
[471] BOA, İrâde Taltifat (İ.TAL.) 477/91 (15 Rebîülevvel 1330/ 5 Mart 1912)
[472] BOA, BEO. 4027/301994(1 Nisan 1328/ 14 Nisan 1912)

ödenirdi. Bu yüzden ödemeler düyûn-ı gayr-ı muntazama defterine dahil edilirdi. Ailelerden belirlenen zaman zarfında müracaat edenlere ödemeler yapılırdı.[473]

Bedel-i nakdî verebilmek mahkum olanlar için de askerliklerine karşı kolaylık sağlamaktaydı. Cinayetten mahkum olup firar etmiş olanlardan askerlik kur'aları çıkınca görevlerini bedel-i nakdî ile yerine getirme talebinde bulunabiliyorlardı.[474] Tiran'da cinayetten mahkum ve bakayadan olan Bekir Duma askerliğine karşılık bedel-i nakdî vermek istemişti. Yine aynı sene Tiran'daki birçok asker firarisi bedel-i nakdî verilmesini devletten talep ediyordu.[475]

Bedelli askerler bazı vergilerden muaf tutulmaktaydılar. Bedel-i şahsî olanlar içinde bazı muafiyetler söz konusuydu. Redif ve müstahfız sınıfından bedel-i şahsî olarak askerlik yapanlar ile gönüllü askerler, ailelerini terk ederek vatanı muhafaza etmeleri sebebiyle askerlik yaptıkları için bu askerler de nizamiye askeri gibi tarik vergisinden muaf tutuluyorlardı. Bu durum Dahiliye Nezareti, Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından onaylanmıştı.[476] Bu karardan 5 ay sonra ise, Şura-yı Devletten alınan yeni bir karar ile tertib-i evvel ve sani sınıflarından bedel-i nakdî verenler ile redif ve müstahfız grubundan bedel-i şahsî vermiş olanlar tarik vergisiyle mükellef kılınmışlardır.[477]

Bazen gayrimüslim aileler evlatlarının yakın bölgelerde askerlik yapabilmeleri için yerel yönetimlere rüşvet veriyorlardı. Örneğin Hristo adında bir gayrimüslim ailesi Port Said'de ikamet ettiği için Süveyş'teki birlikte talim yapmak istiyordu. Devletçe uygun görülmeyen bu istekten sonra Hristo'nun babası Mısır Dahiliye Nezafetine 100 lira kefalet ücreti adıyla rüşvet vermişti.[478]

Bedel-i nakdî ödemesindeki taksitlendirmeler bazı şahısların ayrıcalıklar istemesine de neden olmuştu. Damad-ı şehriyari Galip Bey'in kardeşlerinden Hafız Tahir Efendi askerlik hizmetine karşı vereceği bedel-i nakdînin üç taksit olması için arzuhal göndermiştir.[479]

Bedel vermek hem Müslüman hem gayrimüslim ahalinin bütçesini oldukça sarsmaktaydı. I. Dünya Savaşı sırasında bedel vermiş olan Emin Sazak'ın anılarında ödenecek miktar ile ilgili düşüncelerine rastlanmaktadır. "21 Temmuz 1914 tarihinde ramazanda oruç tutuyordum. Seferberlik ilan oldu... Bedel-i nakdî kabul edileceği ilan edildi. Epeyce bedel

[473] BOA, ŞD.455/8 LEF 2 (26 Nisan 1327/ 9 Mayıs 1911)
[474] BOA, DH. MKT. 2339/51 (17 Nisan 1316 30 Nisan 1900)
[475] BOA, DH. MKT 2339/51 (9 Muharrem 1318 /8 Mayıs 1900)
[476] BOA, BEO.1035/ 77588 Lef.1. (21 Cemâziyelevvel 1315 17 Ekim 1897)
[477] BOA, BEO. 1102.82588 Lef.2 (5 Zilkade 1315/ 28 Mart 1898)
[478] BOA, A} MTZ (05) 24/38 LEF 2.(22 Cemâziyelâhir 1330/ 12 Haziran 1912)
[479] BOA, HR. SFR (04) 566/4 (29 Ağustos 1903)

vermek gerekiyor, sağlaması çok zor. Evdeki beşi birlikler işe yaradı, bedel paralarını denkleştirdik[480]..."

Dünya Savaşı dönemi bedel-i nakdî verme ile ilgili suç işleyenlerin cezaları divan-ı harpçe verilmekteydi. Bolu mutasarrıflığından yazılan bir şukkaya göre, Etnik-i Eterya Cemiyetine mensup Apostol, seferberlikte silahaltına çağırılan Rumları askere gitmemek ve bedel-i nakdî vermemek için kışkırtmıştı. Apostol bu suçu sebebiyle Divan-ı harpte yargılanmak için Zonguldak'a gönderilmişti.[481] Yine Teke Sancağı mutasarrıflığından gönderilen bir raporda, sahte bedel-i nakdî mazbatası düzenleyen bir çavuş divan-ı harpçe yargılanarak mahkum edilmişti.[482]

İtfaiye taburlarında da asker olanlarda bedeli nakdî vererek askerlikten muaf olabiliyorlardı. Fakat itfaiye erlerinin de 3 ay talim yapması şarttı.[483] Ayrıca bedel vermiş olsa bile kişiler sağlık durumları el vermediğinde izin alarak ordudan ayrılabiliyorlardı. İtfaiye alayında bedel-i nakdî vermiş olan Hamid oğlu Mithat'a heyet raporu ile 30 gün müddetle tedavi ve istirahat izni verilmişti. Mithat'ın tedavisi için belirtilen süre içerisinde Almanya'ya gitmesi gerektiğinden ailesine bir tebligat gönderilmişti.[484]

Dönemin edebiyat eserlerinde bedelli askerlik konusu da ele alınmaktaydı. Cem dergisinde meçhul bir yazarın kaleme aldığı "İnce eler sık dokur bir adam" adlı hikayede, hikayenin kahramanı için "talime yetişen bir bedel askeri gibi koşarak kadınların yanından geçerdim[485]" benzetmesi kullanılmaktadır. Savaş dönemlerinde popülerliğini koruyan bedelli askerlik, toplumun diline pelesenk olmuştur. Yine Cem dergisinde kamber takma adlı yazarın yazdığı "En rahat yer: muharebe meydanı[486]" isimli hikayede de bedelli askerliğe yer verilmektedir. Hikâye kahramanı savaş sırasında bedel vermiştir. Fakat savaşın olumsuz şartları gittikçe artmış, konaklarında çalışan erkekler askere alınmış, konağının ve çevresindeki evlerin nüfusları gittikçe azalmıştır. Bu sebeple kasap, fırıncısı gibi esnaflar konağa malzeme getirmekten vazgeçmiştir. Savaş sebebiyle trenler, arabalar işlemez olmuştu. Yollar ise yürünemez durumda bozuktur. Kahramanımız cephe gerisinin bu meşakkatli yaşantısına daha fazla dayanamaz ve bedel verdiği halde gönüllü yazılarak, muharebe meydanına intikal eder.

---

[480] M. Emin Sazak, *Emin Bey'in Hatıra Defteri: Hatıralar*, haz:. Himmet Kayhan, Tolkun yay. 2007, Ankara, s.94.
[481] BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Üçüncü Şube (DH. EUM. 3. şb) 1/27 LEF 2. (8 Ağustos 1330/ 21 Ağustos 1914)
[482] BOA, DH. İ.UM. 12/6 (20 Mayıs 1329 / 2 Haziran 1913)
[483] BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tahrirât Kalemi (DH. EUM. THR.) 66/45 (10 Cemâziyelâhir 1329 / 8 Haziran 1911)
[484] BOA, Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Müdüriyeti (DH. EUM. SSM.) 57/56 (30 Mart 1334)
[485] Cem dergisi, sayı 29 (16 Haziran 1911) s. 3.
[486] Cem dergisi, sayı 43 (19 Ekim 1912) s.3.

Bedelli askerliğin izlerine halk türkülerinde karşımıza çıkmaktadır. Birbiri ardınca devam eden savaşların yaşandığı dönemde halk, bedelli askerliğin toplumsal hayata yansımasını türküler aracılığı ile de dile getirmiştir. Günümüze kadar ulaşan bu türkülere gerek Rumeli gerek Anadolu coğrafyasında rastlanmaktadır. Bulgaristan Kırcaali yöresine ait "alıverin püsküllü çantamı takayım koluma" adlı türküde bedel verme konusu yoğun bir şekilde işlenmiştir. Türkünün ortaya çıkış hikayesi yedi kızlar camisi adlı bir sözlü anlatıya dayanır. Bu hikayeye göre, yedi kızlar adıyla anılan cami, nişanlı kızlar tarafından kurulmuş. Bu kızların nişanlıları, harp sırasında babaları bedel tutmadığı için Yemen'e gönderilmişler. Yedi kızda çeyizlerini satıp nişanlılarının bedelleri tutmak istiyor fakat bu mümkün olmuyor. Bunun üzerine kızlar nişanlıları sağ salim dönebilsin diye camiyi kuruyor. Türkünün sözleri şöyledir:

"Alıverin püsküllü çantamı takayım koluma"

"Alıverin püsküllü çantamı, takayım koluma
Babam bana bedeller tutmuyor, gideyim yoluma
Babam da bana bedeller tutmuyor, gideyim yoluma

Gel gitme be gelin, eşim gel gitme, böylece yatalım
Al çeyizimi satalım be babam, yâre bedel tutalım

Şu karşıda görünen be babam, ot mu yaprak mı?
Benim de yârimi Yemen'e götüren su mu toprak mı?
Benim de yârimi Yemen'e götüren su mu toprak mı?

Sesle ey garip anam sesle, Yemen'i sesle
Yemen'den yolladığım kuru üzümle, kız Emine'yi besle
Yemen'den yolladığım kuru üzümle, kız Emine'yi besle

Çalınsın davullar çalınsın zurnalar, bahçemde çalınsın
Babam da bana bir düğün yapsın, cihanda anılsın
Babam da bana bir düğün yapacak, cihanda anılacak"

Aynı türküye farklı sözlerle de rastlamak mümkündür. Fakat bu iki farklı türkü için iki farklı hikayede anlatılmaktadır[487]. Alıver anneciğim alıver çantamı asayım kolumaadlı türkü ayrıca kurlar kışlaları adı ile de bilinmektedir. Türkü hakkında başka bir sözlü anlatı ise şöyledir; balkan savaşları sırasında yörenin halkı arasındaki zenginler oğulları askere gitmesin

[487] İbrahim Özkan, "Bulgaristan Kırcali'den Derlenen Bir Yemen Türküsü", *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2019, s.9-10

diye yerlerine bedel vermektedir. Bu zengin ahali içinde biri oğlu istese de bedel tutmaz[488]. Türkünün değişen sözleri aşağıdaki gibidir:

"Alıver anneciğim alıver çantamı asayım koluma
Babam bana bedeller tutmadı gideyim yoluma
Kurlar Kışlaları annem taş değil tahta
Redif askerleri annem kalkıyor bu hafta

Sesle annem, sesle annem Yemen'i sesle
Yemen'den yolladığım üzümle Emine'mi besle

Aşaki maleden yukar maleye kavaklar yellenir
Varın sorun nazlı Emine'me kimlere tellenir
Çalınsın davullar çalınsın davullar yaylada çalınsın
İki kardeş bir düğün yapalım ölünce anılsın."

Bedel uygulamasıyla ilgili Hozat yöresine ait bir diğer türkü de Yemen türküsü ya da "kara çadır is mi tutar?" adıyla anılan türküdür. Bu türkü de zengin ve fakir ayrımını net bir biçimde gösteren bedelli askerlik uygulamasını gözler önüne sermektedir. Türkünün sözleri şöyledir;
"Yemen yolu çukurdandır
Karavanam bakırdandır
Zenginimiz bedel verir
Askerimiz fakirdendir"

[488] Merdan Güven, "Türkiye Sahasındaki Hikayeli Türküler Üzerine Bir Araştırma", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum 2005, s. 298

SONUÇ

Osmanlı Devleti, tarih sahnesinde boy göstermeye başladığı ilk dönemlerden itibaren, şartlara ve ihtiyaçlarına göre, "bedelli askerlik" usulünü uygulamaya başlamıştır. Devlet, henüz kuruluş safhasında, bedelli askerlik uygulamasının ilk örnekleri olarak, Yaya ve Müsellem ordu birliklerinde çeşitli nedenlerle fiilen muhariplik görevini yerine getiremeyecek durumda olanlara "bedel akçesi" ödemeleri karşılığında askeri hizmetlerden muaf olma hakkı tanımıştır. Böylece, bizzat hizmete alamadığı halktan, mali olarak istifade etmeye çalışmıştır. Diğer deyişle, fiili istifade yerine mali istifade yoluna gitmiştir. Belli bir nakdi bedele dayalı bu muafiyet uygulaması, zamanla çeşitli suiistimaller ve buna bağlı ordunun asker sayısında görece azalmalara neden olunca, devlet, yeni bir uygulamayı, "bedel-i şahsi"yi yürürlüğe sokmuştur. Bundan sonra bir asker adayı, orduya kendi yerine, aranan şartları haiz olmak kaydıyla, bir başkasını gönderebilecekti. Anlaşılacağı üzere devlet, Osmanlı ordusunun çıkarlarını ön planda tutarak bedelli askerlik uygulamasını çeşitlendirmiştir.

Bu tür bedel uygulamalarının dışında, klasik dönemde karşımıza çıkan diğer önemli bir bedel sistemi de, "cebelü bedeli" idi. Bu bedel, bir anlamda, Osmanlı klasik döneminde toprak ve ordu yapısında önemli yerleri olan tımarlı sipahilerin devletçe kontrol edilmelerini sağlayan bir mekanizma ya da denetleme aracı işlevi görüyordu. Tımar sahiplerinden beklenen cebelü, yani donanımlı askerlerin yetiştirilmemesi halinde sipahilerden alınan cebelü bedeli, hem ordunun mevcudunu muhafaza etmek için alınmış bir önlem hem de tımarlı sipahiyi adeta asker yetiştirmeye mecbur eden bir uygulamaydı. XVII. yüzyılda ise cebelü bedeli, uzun süren savaşların hazineyi sarsması sebebiyle ortaya çıkan acil nakit ihtiyacına çözüm olarak mahiyet değiştirmiş ve bir çeşit olağanüstü savaş vergisi şeklinde toplanmaya başlanmıştır. Bundan sonra bu vergi, giderek, savaş giderlerini finanse eden gelirler içerisinde yerini alacaktır.

Diğer yandan yine aynı dönemde, avarız olarak reayaya (halk) da bazı askeri görevler verilmiş, ancak bu görevlerini bizzat yerine getirmeyenler için, belli bir bedel karşılığında muafiyet imkanı sağlanmıştı. Osmanlı Devleti'nin savaş yıllarında reayayı askeri hizmetlere sevk etmesi bir yandan ordunun asker ihtiyacını karşılarken, bir yandan da bu yeni vergi, yani bedel ile de hazineye ek bir kaynak oluşturuyordu.

XVIII. yüzyılda bedel uygulaması devam etti. XIX. yüzyılın askeri modernleşme çabaları da bedel usulünü ortadan kaldırmadı. 1846 kur'a kanunnamesine kadar bedel

uygulamasına bazı sınırlar çizildi: Önceden askeri hizmete katılmamak için verilen bedel, artık ordu saflarından ayrılmak, yani ordudan terhis olmak amacıyla veriliyordu. Ayrıca, nakdî bir bedel ödenmiyor, bunun yerine bedel-i şahsî olarak orduya köle gönderiliyordu.

1839 Tanzimat Fermanıyla birlikte, Müslümanlar için zorunlu askerlik sistemi benimsenmiş ve 1846 yılında çıkarılan bir kanunla bedel-i şahsî usulü modern dönemin ilk bedelli askerlik uygulaması olarak yürürlüğe girmiştir. Devletin bu dönemde nakdî bedelden ziyade şahsî bedele yönelmesinin en önemli sebebi, zorunlu askerlik anlayışının kalıcı hale getirilip, halkın asker olmaya hızla alıştırılması idi. Ancak devlet, nakdî bedel uygulamasından da bütünüyle vazgeçemedi. Özellikle Kuzey Afrika ve Arap coğrafyası gibi asker tedarikinin zor olduğu bölgelerde nakdi bedel uygulamasına devam edildi.

Bedel-i şahsî uygulaması 1846 Kanunnamesi ile resmiyet kazandı. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bedel-i şahsî zaten kanunnameden önce de kullanılıyordu. Hatta 1846 Kanunnamesi'ne konulan bedel-i şahsî maddelerine baktığımızda, bazı farklılık olsa da, genelde eski uygulamaların izleri görülmektedir. Her iki dönemde de, yani 1846 öncesi ve 1846 Kanunnamesi sonrasında, bedel olan kişiler bir heyet tarafından kontrol edilerek askerliğe uygun olup olmadıkları tescil ediliyordu. Verilen bedeller firar ya da vefat ederlerse bedel veren kişi yeni bir bedel bulmalıydı. Farklı olarak, bedel veren kişi önceden gönderdiği köle için bedel parası ödemezken, özgür bireyler için belli bir meblağ ödüyordu. 1846 Kanunu'na göre tek bir kişi bedel-i şahsî olarak verilirken, 1846 öncesinde ise birden fazla zenci köle bedel olabiliyordu. 1846 Kanunu, bundan sonra orduya bedel olarak zenci köle alınması yasaklanmış, fakat beyaz köle alımına izin vermişti.

Osmanlı toplumu tarafından nakdî bedel usulü daha fazla benimsenmiş gözükse de, şahsî bedel usulü de kabul görmeye devam etti. Toplumun şahsî bedel usulünü genelde tercih etmemesinin temel nedeni, şahsi bedel olarak askere gönderilecek birilerini bulmanın zorluğuydu. Nitekim bundan dolayı piyasada, askere kendi yerlerine bedel göndereceklere uygun adaylar bulmak için aracılık yapan ve bu yolla önemli paralar kazanan simsarlar türemişti. Bedel bulma işini kendilerine meslek edinen bu aracılar yüzünden mağduriyetler yaşayan, kandırılan, en azından maddi zararlara uğratılan çok sayıda insan vardı. Şikayetlerin giderek artması üzerine Babıali, zaten hoşlanmadığı bu grupların suiistimallerinden kurtulmak ve aynı zamanda hazineye nakit girdisini artırmak için, bedel-i şahsi yerine bedel-i nakdî usulünü yaygınlaştırıp, daha çok uygulamaya başladı. Nitekim 1870 tarihli kanunun bedele

ilişkin maddeleri bu düşünceyle hazırlandı. 1870 Kanunnamesinde her iki uygulamaya da yer verilirken; 1886 Kanunnamesinde, bedel-i şahsî usulü nizamiye ordusundan kaldırılıp, bu orduda tamamen nakdî uygulamaya geçilmiştir. Redif sınıfında ise bedel-i şahsî uygulaması 1911 yılına kadar devam edecektir.

Osmanlı Devleti zorunlu askerlik görevini Müslüman nüfus üzerine yüklemiş olmakla birlikte, gayrimüslimlerden de, bazı askeri-teknik hizmetlerle sınırlı olarak, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde tersane birimlerinde yararlanıyordu. Bundan dolayıdır ki, 1846 Kur'a Kanunu'nda bedel-i şahsî usulü donanmadaki gayrimüslimler için de uygulandı. Müslümanlardan farklı olarak Hristiyanlar, kendi yerlerine vekil olarak herhangi bir Hristiyan dindaşını değil, ancak mensup oldukları mezhebi cemaatten birini askere bedel olarak gönderebiliyorlardı. Hristiyanların donanma ve tersane ile sınırlı olsa da, Müslümanlarla aynı ortamda muvazzaf askerlik yapmaları o tarihlerde genel bir memnuniyetsizliğe sebep oluyordu. Bu durum her iki taraf için de geçerliydi. 1851'de bu memnuniyetsizlikler yüzünden gayrimüslim nüfusun yaşadığı birçok yerde ayaklanmalar çıkmıştı. Bundan dolayı Babıali, askerliği, hiç olmazsa bir fikir olarak gayrimüslimlere kabul ettirebilmek için, bedelli askerlik usulünü etkin olarak kullanmaya çalıştı. Gayrimüslimlere bedel konusunda bazı kolaylıklar sağladı. Örneğin, sonradan alınan bir kararla, 1846 kanunundaki ilgili madde esnetilerek, Hristiyanların bedel-i şahsî olarak kendi mezhepleri dışından bir başka Hristiyan'ı bedel olarak askere gönderebilmelerinin önü açıldı.

Osmanlı gayrimüslimleri şahsî bedel usulünden ziyade nakdî bedel usulünü tercih ediyorlardı. Osmanlı Devleti, nakdi bedel lehindeki yönündeki bu talebe Müslümanlar nezdinde olumsuz tepkilere sebep olabileceği gerekçesiyle pek de sıcak bakmamakla birlikte, neticede, gayrimüslimler için bedel verme uygulamasının nakdî olarak devamını kararlaştırdı. 1856 Islahat Fermanı ile bedel-i nakdi Hristiyanlar için zorunlu hale getirildi. Buna göre gayrimüslimler, askerlik hizmetine karşılık olarak "bedel-i askeri" vereceklerdi. Bedel-i askeri, bir anlamda, mezkur fermanla daha önce ilga edilmiş olan cizyenin bir çeşit devamı niteliğindeydi. Bu durum, aslında, gerek Tanzimat ve gerekse Islahat Fermanlarının hakim kılmak istediği "eşitlik" ilkesi ve anlayışına aykırıydı. Uygulama, Müslüman ve gayrimüslim nüfus arasındaki müsavat anlayışını zedeledi. Gayrimüslimlerin ödediği bedel-i askerînin, Müslümanların bedel tutmak için verdikleri ücretten çok daha düşük olması toplumda hoşnutsuzluklara sebep oldu. Askerlik hizmetinin bütün yükü eskiden olduğu gibi yine Müslümanların omuzlarına yüklenmişti. Gayrimüslimler zorunlu askerlik hizmetinden muaf

tutulmuş, bu konudaki eski ayrıcalıklarını yine muhafaza etmişlerdi. Özellikle Yeni Osmanlılar gayrimüslimlerin asker olmamalarını eleştirirken, bedel-i askerî veren bir gayrimüslimin hayat boyu askerlikten muaf olduğu halde Müslümanların her askeri sınıf için ayrı bedel vermesini eşitlik anlayışının aykırı bir uygulama olarak eleştiriyorlardı.

XIX. yüzyılda artan savaşlarla ortaya çıkan göçler ve tabiiyet sorunları sebebiyle bakaya sayısı artmıştı. Ayrıca Doğu Anadolu'da göçebe aşiretlerden asker celbi oldukça zordu. Devlet askerliğe elverişli her gruptan mutlaka faydalanmak istediği halde bunda başarılı olamıyordu. Bu yüzden, şu veya bu nedenle şahsen askere alamadığı fertlerden nakdî bedel almayı çözüm olarak gördü. Böylece, uzun süre çözülmesi imkansız görünen sorunlarla uğraşmak yerine, günü kurtarmaya yönelik, pratik politikalar takip etti.

XX. yüzyıla girilirken Osmanlı ordusunun asker celbi sorunu devam ediyordu. Soruna çözüm olarak asker alma havuzu genişletilmek istendi. Bu düşünceyle, 1909'da, öncelikle gayrimüslimlerden yasal olarak asker almayı engelleyen bedel-i askerî vergisi yürürlükten kaldırıldı. Bununla birlikte, 1909 öncesi askerlik hizmetinden muaf tutulmuş Müslümanların ayrıcalıklarına son verildi. Fakat Osmanlı Devleti'nin vazgeçemeyeceği tek bir muafiyet uygulaması vardı ki, o da bedel-i nakdi idi. Devlet, Osmanlı'nın nihayetine kadar, bedel-i nakdi'yi savaşlar döneminde bile alınmayı sürdürdü. I. Dünya Savaşı'ndan hemen önce hazırlanan asker alma kanununda savaş dönemlerinde bedel-i nakdî alınması yasaklansa da, bu madde uygulanmadı. Hatta ödeme kolaylığı sağlayabilmek adına bedel miktarı git gide düşürüldü. Ayrıca, bedel ödemelerinde taksit imkanı getirildi. Ancak, I. Dünya Savaşı'yla fevkalade artan asker ihtiyacı üzerine, Osmanlı Devleti, 1916'da, bu kez de Reddi Bedel Kanunu çıkartarak, askere gitmemek için bedel vermiş olanlara bedel paralarını geri ödeyerek onları da silahaltına almak zorunda kaldı.

KAYNAKÇA

1. Arşiv

1.1.Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıali Evrak Odası (BEO.)

Cevdet Askeriye (C.AS.)

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İkinci Şube (DH. EUM. 2Şb.)

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memurin Kalemi (DH. EUM. MEM.

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensîkât Müd. (DH. EUM. MTK.)

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi (DH. EUM. MH.

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Müdüriyeti (DH. EUM. SSM.)

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tahrirât Kalemi (DH. EUM. THR.)

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Üçüncü Şube (DH. EUM. 3. şb)

Dahiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği (DH. HMŞ.)

Dahiliye Nezâreti İdare (DH. İD.)

Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye (DH. İ.UM.)

Dahiliye Nezâreti İdare-i Umumiye Ekleri (DH. İ.UM. EK.)

Dahiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye Hapishâneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS.)

Dahiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye-Hapishâneler (DH. MB. HPS. M.)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ.)

Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi (DH. MUİ.)

Dahiliye Nezâreti Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi Tahrirât Kalemi (DH. SN.THR.)

Dahiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı (DH. SYS.)

Dahiliye Nezâreti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.)

Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (DH. TMIK. M.)

Dahiliye Nezâreti Umûr-ı Mahalliyye ve Vilâyât Müdürlüğü Kataloğu (DH. UMVM.)

Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR. HMŞ. İŞO.)

Hariciye Nezâreti İdare (HR. İD.)

Hariciye Nezâreti Londra Sefareti (HR. SFR. (3))

Hariciye Nezâreti Mektubî Kalemi (HR. MKT.)

Hariciye Nezâreti Tahrirât-ı Hariciye Odası (HR. TH.)

Hatt-ı Hümâyûn (HAT.)

HR.SFR.04 Hariciye Nezâreti Sofya Sefareti

İrâde Dahiliye (İ.DH.)

İrâde Meclis-i Mahsûs (İ.MMS.

İrâde Meclis-i Mahsûs (İ.MMS.)

İrâde Taltifat (İ.TAL.)

Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdiriyeti **(**ML. EEM.**)**

Meclis-i Vükela (MV.)

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık (TFR. I.AS)

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlık (TFR. I.AS.)

Sadâret Eyalet-i Mümtâze Bulgaristan (A}MTZ. (04))

Sadâret Eyalet-i Mümtâze Mısır (A} MTZ. (05))

Sadâret Mektubî Evrakı (A} MKT.)

Sadâret Mektubî Kalemi Deâvî Kataloğu (A} MKT. DV.)

Sadâret Mektubî Kalemi Meclisi Vala Evrakı (A} MKT. MVL.)

Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devair(A} MKT. NZD.)

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (A.}MKT.UM)

Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât (A} MKT. UM.)

Sadâret Mektubî Mühimme Kalemi (A} MKT. MHM.)

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.)

Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.MTV.)

Yıldız Perakende, Askeri Maruzâtı (Y.PRK. ASK.)

Yıldız Perakende, Elçilik-Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik (Y.PRK. EŞA.)

Zabtiye Nezâreti (ZB.)

1.2.Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

DTA Bahriye Nezareti (BN)

DTA Meclisi Bahriye (MB)

DTA Mektubi Kalemi (MKT)

1.3.Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

ATASE, Osmanlı-Rus Harbi 1877-1878 (ORH) Koleksiyonu

2. Düstur, Meclis zabıtları ve Kararnameler

Düstur-ı Askerî, Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Matbaası, 1287

Düstur, 1. Tertip, c.5,

Düstur, 2. Tertip, c.1, c.2, c.3, c.4, c.5, c.6, c.7, c.8
Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), Devre I, Cilt 2, İçtima Senesi 3, Yirmibeşinci İnikad, 3 Kânûnısâni 1326, s. 157-158.
Meclisi Ayan Zabıt Ceridesi (MAZC) , Devre III, Cilt 2, İçtima Senesi 3, Kırkbirinci İnikad, 10 Mart 1333 (1917) s.181-182.
MAZC, Devre III, Cilt 2, içtima senesi 3, Kırkbirinci İnikad, 10 Mart 1333 (1917) s. 184
Devletçe Görülen Lüzum Üzerine Orduyu Hümayunlara Mensup Sınıf-ı Mukaddem Ve Tali Asâkir-i Redife-i Şahaneden Herhangi Bir Taburun Silah Altına Alınması Lazım Geldiği Halde Suret-İ Cem Ve Celp Ve Muayenesiyle Tabur Teşkili Ve Sevkine Ve Bedel -i Şahsi Ve Hayvanı Kabulüne Ve Teferruat-ı Sairesine Dair Kararname. Marmara Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Koleksiyonu, nr. 355/ 9 (26 Safer 1298 /10 Kanun-i Sani 1296)
Kur'a Bakayası Hakkında Bazı Müsâ'adat-ı Mahsusa-yı Mutezammın Bâ İrâde-i Seniyye-i Hazretî Padişâhî Kararnamedir, Matbaa-ı Ceride-i Askeriye, İstanbul, Sene 1305

3. Gazete ve dergi

Hürriyet 1285 sayı 15, s. 5 (26 Eylül 1868)
Hürriyet 1285 sayı 40, s. 1 (29 Mart 1869)
Hürriyet sayı 56, s.7 (10 Temmuz 1869)
Cem dergisi, sayı 29 s. 3 (16 Haziran 1911)
Cem dergisi, sayı 43 s.3 (19 Ekim 1912)

4. Kaynak ve Araştırma Eserler

Akad, Mehmet Tanju, *Bir Savaş Nasıl Kaybedilir? (Selçuklu, Osmanlı Tarihinde Askeri Hatalar),* Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2009.
Akdağ, Mustafa *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi,* Cem Yayınevi, c.1, İstanbul, 1974.
Akdağ, Mustafa, *Türkiye'nin iktisadi ve İçtimai Tarihi*, Cem Yayınevi, c.2, İstanbul, 1974.
Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, c. 4/1.
Akın, Fatma "Tanzimat Dönemi'nde Anadolu'da Konar Göçer Aşiretler (1839-1876)" Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (Doktora Tezi) Ankara, 2020.
Akkuş, Yakup, Osmanlı Taşra Maliyesinde Reform: Merkez-Taşra Arasındaki İdari- Mali İlişkiler Ve Vilayet Bütçeleri (1864-1913), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2011.

Akyıldız, Ali “Alman Sermayesinin Balkanlar'daki Uzantısı: Selanik-Manastır Demiryolu” , Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003”, IRCICA, İstanbul, 2006, s. 148

Akyıldız, Ali “Sarraflık”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), s. 163-165.

Akyıldız, Ali “Sened-i İttifak”, TDVİA, c.36, s.512-514.

Akyıldız, Ali “Tanzimat”, TDVİA, c. 40, s.1-10.

Aruçi, Muhammed “Yenipazar”, TDVİA, c.43, s. 470.

Aydın, Mahir “93 Harbi”, TDİV, c. 9, s. 498.

Aydın, Yusuf Alperen, *Sultanın Kalyonları,* Küre Yayınları, İstanbul, 2011.

Ayın, Faruk, *Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Asker Alma Kanunları (1839-1914),* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

Balkan Harbi (1912-1913) c. I, Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı Basımevi, Ankara 1970, s.56-57

Barkan, Ömer Lütfü “Avarız”, İA, M.E.B. yay, İstanbul, 1979, c.2., s.13-19.

Barkan, Ömer Lütfü “Tımar”, İA, M.E.B yayınları, İstanbul, 1979, c.12/1, s. 286-333.

Beşikçi, Mehmet, Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği, İş bankası yay., İstanbul, 2015.

Beydilli, Kemal “III. Selim”, TDVİA, c.36, s. 420-425.

Beydilli, Kemal “Nizam-ı Cedid”, TDVİA, c. 33, s.175-178.

Beydilli, Kemal “Trablusgarp Savaşı”, TDVİA. s. 606- 609.

Beydilli, Kemal “Yeniçeri”, TDVİA, c. 43, s.450-462.

Bostan, İdris, *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği,* Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2006.

Bostan, İdris, *Osmanlı Akdeniz’i*, Küre Yayınları, İstanbul, 2017.

Bostan, İdris, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire,* Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara, 1992.

Bostan, İdris, *Osmanlılar ve Deniz,* Küre Yayınları, İstanbul 2007.

Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım Ve Değişim Dönemi XVIII. Yy’den Tanzimat’a Mali Tarih,* Alan Yayıncılık, İstanbul, Mayıs 1986.

Çadırcı, Musa “Osmanlı İmparatorluğunda Askere Almada Kur’a Usulüne Geçilmesi: 1846 Tarihli Askerlik Kanunu” *Askeri Tarih Bülteni*, Şubat 1985, Sayı: 18 Ankara Gnkur. Basımevi, Yayımlayan: Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Türk Askeri Tarih Komisyonu, s. 60.

Çadırcı, Musa *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı,* TTK yay., Ankara, 2013.

Çadırcı, Musa *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitapevi, Ankara, 2008.

Çelik, Şenol "Orducu", TDVİA, c.33, s.370-37

Çelik, Şenol "Beldar", TDVİA, c. EK-1, s.179-181.

Çelik, Şenol "Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducu Esnafı ve İstanbul Orduculari", Eskiçağdan Modern Çağa Ordular (Oluşum, Teşkilat ve İşlev), ed. Feridun Emecen, Kitapevi Yayınları, Mayıs 2008, s.355.

Çelik, Yüksel, "Nizam-ı Cedid 'in Niteliği ve III. Selim ile II. Mahmud Devri Askeri Reformlarına Dair Tespitler (1789-1839) Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi, ed. Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul 2010, s. 565-590

Dahiliye Nezareti, 1332 Senesi Mart Ayına Mahsus Tebligat-ı Umumiye Mecmuası, Numara 2, İstanbul 1332, s.26-27.

Doğru, Halime, *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya- Müsellem-Taycı Teşkilatı*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Emecen, Feridun "Cebelü", TDVİA, c.7, s.188-189.

Emecen, Feridun "Yaya ve Müsellem", TDVİA, c.43, s.354- 356.

Emecen, Feridun "Bedel", TDVİA, c.5, s.301.

Engelhardt, Ed. *Tanzimat,* Milliyet Yayınları, Temmuz 1976.

Engelhardt, Eduard Philippe Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Osmaniye'nin Tarih-i Islahatı 1826'dan 1882'ye, haz. Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.

Er, Serkan "Balkan Harbinde Osmanlı Ordusunun Seferberlik Planı", Tarih Dergisi, Sayı 59 (2014/1) İstanbul 2014, s. 137-188.

Georg Oğulukyan'ın Ruznamesi: 1806-1810 İsyanları (3. Selim 4. Mustafa 2. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa) tercüme: Hrand Andreasyan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972.

Gökçen, Ahmet, Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları Ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, 1987. s. 181-224.

Gül, Mustafa "1870 Asker Alma Kanunu" Askeri Tarih Bülteni, 23 Şubat 1998, sayı 44, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, s.38-61.

Gülsoy, Ufuk, "Islahat Fermanı" TDVİA, c. 19, s. 185-190.

Gülsoy, Ufuk "Sıradışı Bir Dini Topluluk: Osmanlı Yezidileri (XIX. Ve XX. Yüzyıllar)", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, Sayı: 7 Güz, TİSAV İstanbul 2002, s. 141-154

Gülsoy, Ufuk, *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri,* Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Güneş, Mehmet "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, c.8 sayı 15, Kış 2014, s.221-240

Güran, Tevfik, Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler (1841-1918), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara Eylül 2003, s.155-176

Güven, Merdan, Türkiye Sahasındaki Hikayeli Türküler Üzerine Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2005.

İnalcık, Halil "Tımar", TDVİA, c.41, s.168-173.

İnalcık, Halil, Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* İş bankası yay., İstanbul, Mayıs 2011.

Kalusd Sürmenyan, Harbiyeli Bir Osmanlı Ermenisi Mülazım-ı Sani Sürmenyan'ın Savaş Ve Tehcir Anıları,Yay Haz: Merve Erol, Tarih Vakfi Yurt Yayınları, 2015, İstanbul, s. 56

Kara, Hidayet ve Çatma, Bahattin "Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik",JASS, no: 64, yıl: 2017, s.355-371

Karal, Enver Ziya, *III. Selim Hattı Hümayûnları -Nizam-ı Cedid- (1789, 1807),* TTK, 2. Baskı Ankara, 1988.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, c.5, 4.baskı, TTK yay, Ankara, 1983.

Karataş, Ömer, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'ne İskân Olunan Çerkez Toplumunda Sosyal Sınıflaşma Ve Kölelik" Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 2013 Cilt: 11 Sayı: 1 s. 408.

Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914),* Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Kaymakam Behiç, Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-ı Muvakkattının İzahı, Kütüphane-i İslam ve Askeri, İstanbul 1331, s.13-14

Koç, Yunus ve Yeşil, Fatih, *Nizam-ı Cedid Kanunları (1791-1800*), TTK yay, Ankara, 2012.

Köksal, Osman Mükellefiyet-İ Askeriye Kanun-u Muvakkatı 29 Nisan 1330 (Osmanlı Devleti'nde Asker Almada Son Durum), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1987.

Kurtaran, Muhammet Sebahattin, Osmanlı Bahriyesine Asker Alma Sistemi (1839-1908), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.

Maliye Nezareti, 1326 Senesi İhsaiyat-ı Maliye Mecmuası, 2. Sene İstanbul 1329.

Moltke, Helmuth Von, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar*, çev. Hayrullah Örs, TTK yay., Ankara 1960

Mutlu, Cengiz, Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Amele Taburları (1914-1918), Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2006.

Mutlu, Şamil, *Yeniçeri Ocağının kaldırılışı ve II. Mahmud 'un Edirne Seyahati Mehmet Daniş Bey ve Eserleri,* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1994, s.46-47.

Mücahit Yıldız, "3322 numaralı 1288 Kayseri Nüfus Defteri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi" Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, danışman: Gökhan Bolat, (Yüksek lisans Tezi) Haziran 2019, Kayseri s. 132,155.

Nicoara Beldiceanu, *XIV. yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, Teori Yayınları, Ankara, 1985.

Onar, Sıddık Sami, "Bedel-i nakdî" İslam Ansiklopedisi (İA) MEB. Yayınları. c. 2, İstanbul, 1979,s.439-440.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayınevi, İstanbul, 1990.

Örenç, Ali Fuat "Kalyoncu", TDVİA, c. EK-2, s.10-13.

Özcan, Abdülkadir "Bostancı", TDVİA, c.6, İstanbul, 1992, s.308-309.

Özcan, Abdülkadir "Devşirme", TDVİA, s. 254-257.

Özcan, Abdülkadir "Eşkinci Ocağı", TDVİA, c.11, s. 471.

Özcan, Abdülkadir "Ordu", TDVİA, c.33, s. 362-367.

Özcan, Abdülkadir "Osmanlı Devleti'nin Askeri Teşkilatı" *Hunlardan Günümüze Türk Askerî Kültürü,* ed. A. Sefa Özkaya, Kronik Kitap, İstanbul, Mayıs 2019, s.345-377.

Özcan, Abdülkadir "Sekban-ı Cedid", TDVİA, c.36, s. 328-329.

Özkan, İbrahim, "Bulgaristan Kırcali'den Derlenen Bir Yemen Türküsü", Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, Yaz 2019 s.1-12.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. 1.*

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.2.*

Pamuk, Şevket, *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim yay. İstanbul, 2005.

Pamuk, Şevket,*Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İş bankası yay., İstanbul, 2014.

Sahillioğlu, Halil "Avarız", TDVİA, c.4, s.108.

Sayın, Abdurrahman Vefik, *Tekalif-i Kavaid (Osmanlı Vergi Sistemi),* Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara, Haziran 1999.

Sazak, M. Emin, Emin Bey'in Hatıra Defteri: Hatıralar, Yay Haz. Himmet Kayhan, Tolkun Yay. 2007, Ankara.

Sertoğlu, İbrahim, Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu, OTAM Sayı: 29, Yıl: 2011 S. 205 S. 193-214

Sofuoğlu, Ebubekir, *Osmanlı Devleti'nde Islahatlar ve I. Meşrutiyet*, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2004, s.85.

Sunar, Mehmet Mert "Ocak-ı Âmire'den Ocak-ı Mülga 'ya Doğru: Nizam-ı Cedid Reformları Karşısında Yeniçeriler*", Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi,* ed. Seyfi Kenan, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 497-528

Şânî-zâde Mehmet Âta'ullah Efendi, *Şânî-zâde Tarihi*, c.1 haz: Ziya Yılmazer, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.

Tabakoğlu, Ahmet Türk Mali Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

Tabakoğlu, Ahmet Osmanlı Mali Tarihi, Dergah yay. , İstanbul, 2016.

Tabakoğlu, Ahmet Türk Mali Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016.

Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985

Taş, Hülya "Osmanlı Maliyesinde Bedel Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme", İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri-1, ed. Mustafa Öztürk, Ahmet Aksın, Elazığ, 2013, s.291-311.

Tekir, Süleyman, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat Ve Mücadelesi (1903-1938), Timaş Yay. İstanbul, 2020.

Tuğluca, Murat "1683-1699 Savaşlarında Nefîr-i âmm Halkı", SUTAD, Güz 2016; 40, s. 87-110.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, c. 3 kısım 6 (1908-1920), Genelkurmay Askeri Tarih Ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 1996 S. 96

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı - İtalyan Harbi (1911-1912) , Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1981.

Ubeydullah Kuşmânî, *Nizam-ı Cedide Dair Bir Risale Zebîre-i Kuşmânî Fî Ta'rîf-i Nizâm-ı İlhâmî,* haz. Ömer İşbilir, TTK, Ankara, 2006, s.34.

Ubıcını, M.A., *Osmanlıda Modernleşme Sancısı,* çev. Cemal Aydın, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Uyar, Mesut ve Erickson, Edward, *Osmanlı Askeri Tarihi,* İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Ekim 2014, s.27.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı *Bahriye Teşkilatı,* TTK, Ankara, 1988, s.483.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, c. 1, s.11.

Yaramış, Ahmet, *II. Mahmud Döneminde Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye,* (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2002.

Yeşil, Fatih, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğunda Sosyoekonomik Ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826),* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2016, s. 154-155.

Yıldırım, Salih, *Osmanlıdan Günümüze Bedelli Askerlik Uygulamaları*, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Muğla, Mayıs 2019.

Yıldız, Gültekin, Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu Ve Toplum (1826-1839), Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2009.

Yıldız, Mehmet, *"1856 Islahat Fermanının Tatbiki ve Tepkiler",* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı, Yakınçağ Tarihi bilim dalı, s Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

Yurdakul, İlhami "Osmanlı Ordularının Askeri İhtiyacının Karşılanmasında Yeni Bir Yöntem Kur'a Sistemi 1839 – 1914". *Eskiçağdan Modern Çağ'a Ordular, Oluşum, Teşkilat, İşlev,* Ed. Feridun Emecen Kitabevi Yayınları, İstanbul: s. 433-442.

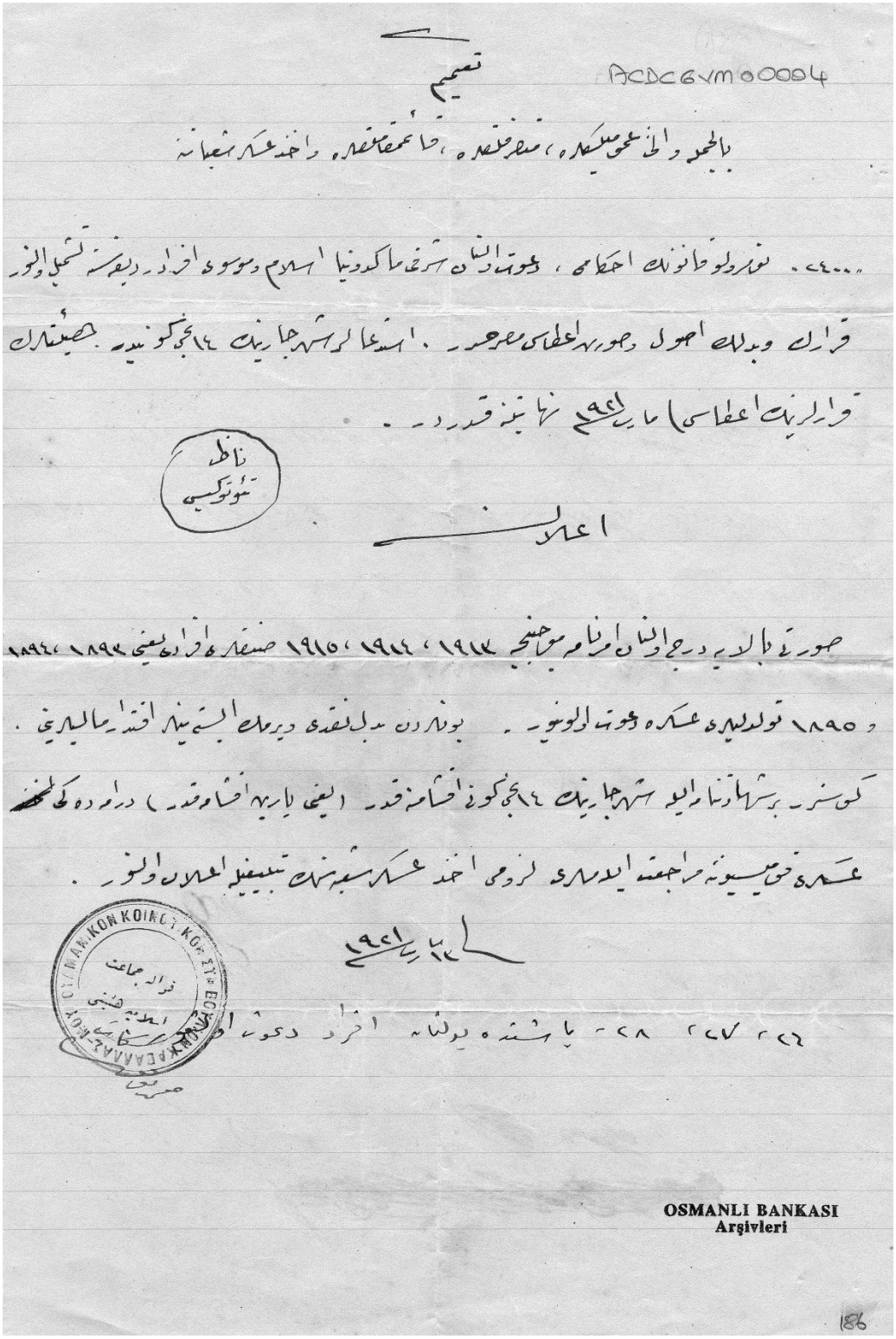
Yurt, Vedat "Osmanlı Devleti'nde 19. Yüzyıl İkinci Yarısında Evliliğe Tahdit Tedbirleri: İranlılarla Evlilik Yasağı" Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2019, S. 40-43

Zinkeisen, Johann Wilhelm Osmanlı imparatorluğu Tarihi, Yeditepe yayınları, c.7, ed. Erhan Afyoncu, İstanbul, 2011.

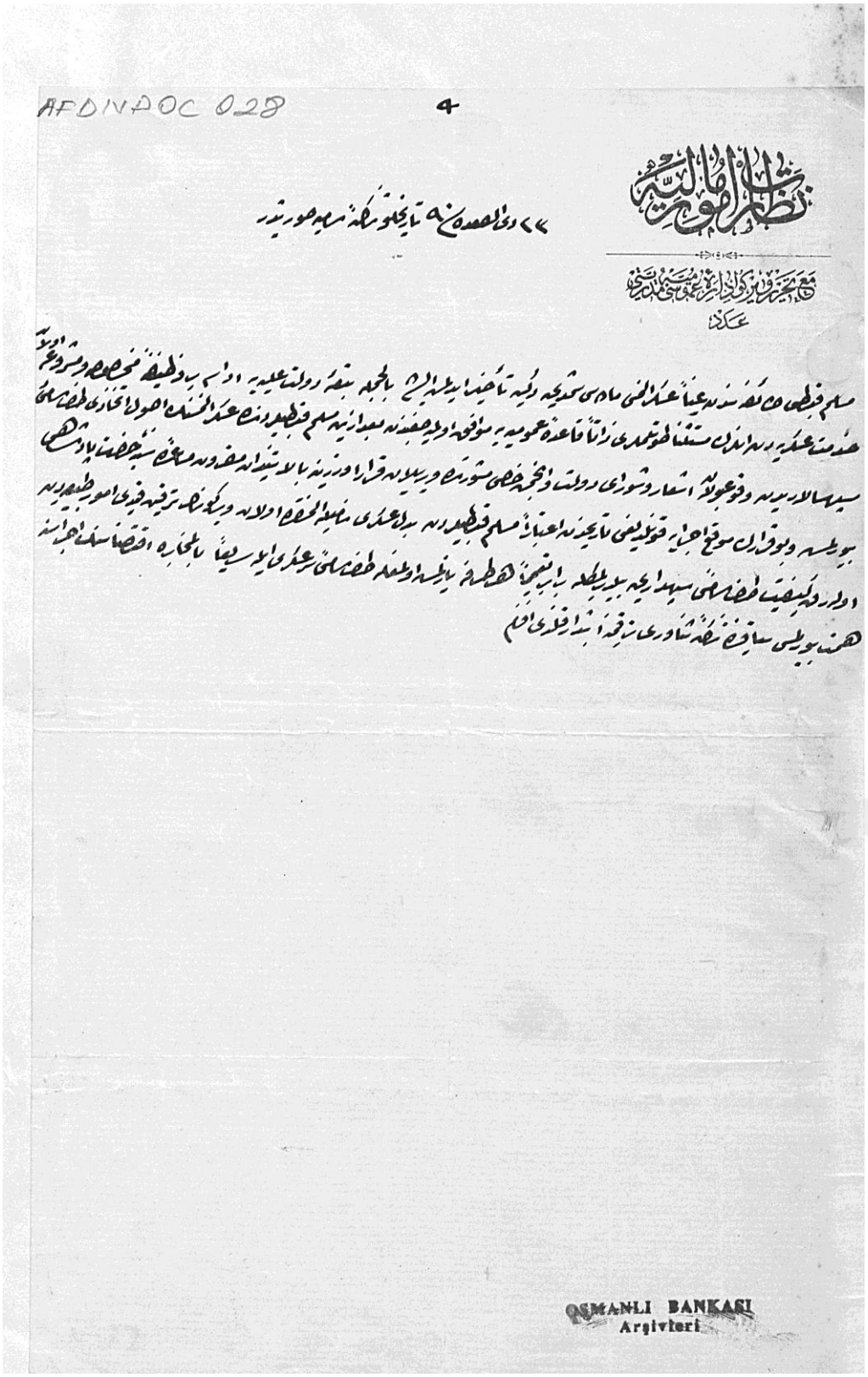
EKLER

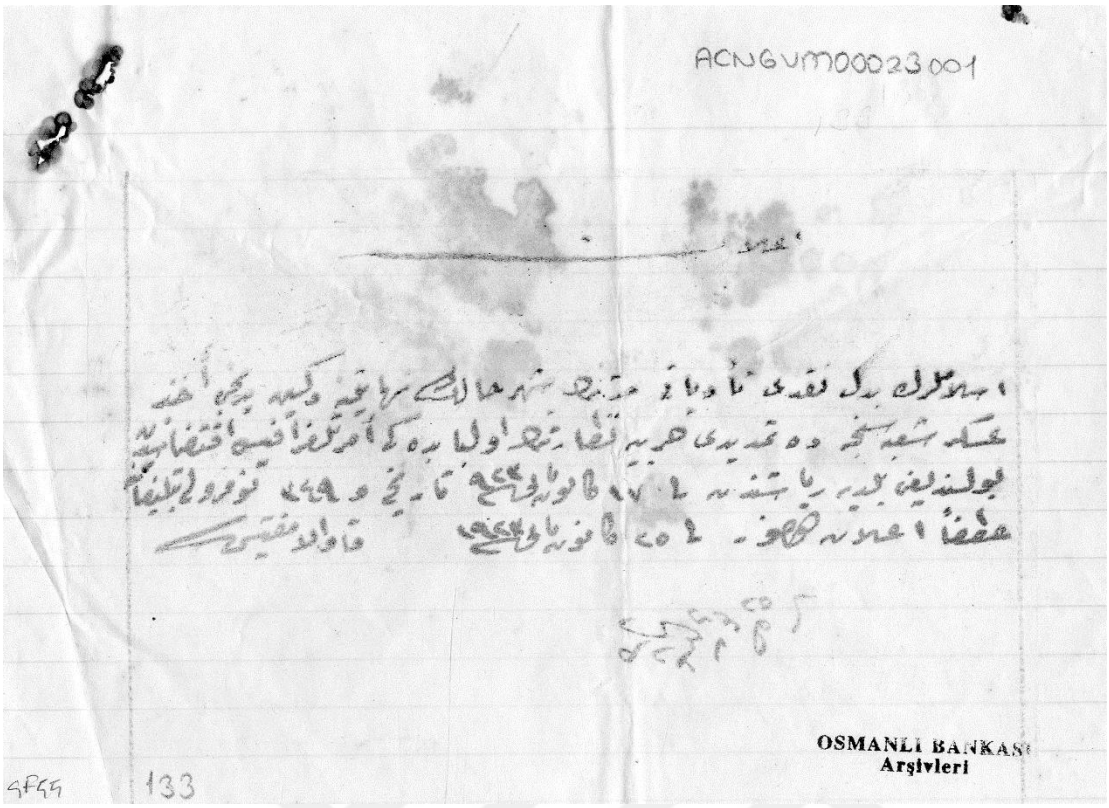
Ek: Bedel-i nakdî vermiş mebus nefer**.** Aydın mebus-ı sabıkı olan bu zat, Kazım Bey, bedel-i nakdî verdiği halde gönüllü nefer muhabereye iştirak etmiştir. (Şehbal dergisi, 5. Sene, 4. Cilt, sayı 74, sayfa 23. 28 Nisan 1913)

Ek: 1921 yılında bedel-i nakdî vermek isteyenlerin mali durumlarını gösteren şahadetname ile askerlik şubelerine başvuru yapmaları gerektiğini gösteren belge. (Salt Galata Arşivi, Askerlik Hizmeti Koleksiyonu)

Ek: Müslüman Kıptilerin askere alınmasına karar verildiği ve ödedikleri bedel-i askerî vergisinin kaldırıldığını bildiren belge. (Salt Galata Arşivi, Askerlik Hizmeti Koleksiyonu)

Ek: Müslümanların bedel-i nakdî ödemelerinin askerlik şubesine yapılması için Harbiye Nezaretinden emir gönderildiğine dair Kavala mutasarrıfı imzalı belge. (Salt Galata Arşivi, Askerlik Hizmeti Koleksiyonu)